

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

Zuzendaritzaren buru: Fr. Luis Villasante

Euskeraren XXXIII (2. aldia)
(1988, 2)
33
BILBO

EUSKALTZAINdia

Arbieto, 3 - 48008 Bilbo

Fotokonposaketa: Rali
Particular de Costa, 12-14
48010 Bilbo

Elkar, E. Koop. grafikagintza
Autonomia, 71 - 48012 Bilbo

© Euskaltzaindia
Ribera, 6 - 48005 Bilbo

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua: BI-1258-89

Maketazio eta orrazketak: R. B. U.

Aldizkari hau beste agerkariekin tru-
katzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.

Esta **Revista** se intercambia con
otras publicaciones. Se ruega diri-
girse al Director.

AURKIBIDEA

EUSKAL KATEDRAREN MENDEURRENA

<i>Fr. L. Villasante, Euskaltzainburua: BILBOKO EUSKAL KATEDRAREN EHUNURTEBURUA.</i>	355
<i>Jose Antonio Arana Martija: EUSKAL KATEDRAREN LEHIAKETA ETA ERAGINA</i>	361
<i>Alfonso Irigoien: AZKUE, ARANA GOIRI ETA UNAMUNO</i>	391
<i>Ines Pagola: AZKUE VERSUS ARANA GOIRI: HITZ BERRIEZ</i>	403
<i>Pilar Valiente: EUSKAL KATEDRAREN MENDEURRENA</i>	405
<i>Jose Alberto Pradera, Bizkaiko Foru Ahaldun eta Diputatu Nagusia: EUSKAL KATEDRAREN MENDEURRENA</i>	407

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

ZENBAIT EUSKAL TOPONIMOREN ORTOGRAFIAZ	413
<i>Fr. L. Villasante, Euskaltzainburua: EUSKERA ALDIZKARIAREN BIR-MOLDAKETAZ</i>	415
<i>Fr. Luis Villasante, Euskaltzainburua: EUSKALTZAIN OSOEI BATZARRERAKO TXOSTENAK ESKATUZ</i>	419
BATZAR-AGIRIAK: (1988, I, II, III, IV, V, VI eta VII)	421

BERRIAK

Iparragirre liburuaren aurkezpena: Bilbo, 1988-III-18

<i>Fr. Luis Villasante, Euskaltzainburua: IPARRAGIRRE LIBURUAREN AURKEZPENEAN</i>	441
<i>Norberto Agirre: IPARRAGIRRE LIBURUAREN AURKEZPENEAN</i>	445
<i>Ricardo Badiola Uriarte: IPARRAGIRRE</i>	449

<i>Jose Antonio Arana Martija: IPARRAGIRRE</i>	455
<i>Juan San Martin: EL LIBRO IPARRAGIRRE</i>	457
<i>José Antonio Garrido: EUSKALTZAINDIA.....</i>	459
<i>Endrike Knörr: UNAS PALABRAS EN LA PRESENTACION DEL LIBRO TOPONIMIA DE LA CUENCA DE PAMPLONA, CENDEA DE GALAR, DE JOSE MARIA JIMENO JURIO</i>	461
<i>Fr. L. Villasante: JUAN A. MOGELEN CRISTAUBAREN ICASBIDEA EDO DOCTRINA CRISTIANIA LIBURUAREN AURKEZPENA...</i>	463
<i>J. A. Arana Martija: "AZKUE BIBLIOTEKA"-K ERATUTAKO ERA-KUSKETAK</i>	467
<i>1987 ETA 1988. URTEETAN BATZARREETARA JOATEA</i>	469

HILBERRIAK

<i>Emile Larre: PIARRS LARZABAL</i>	473
<i>Fr. Luis Villasante: JUAN GOROSTIAGA</i>	479
<i>Francisco Ondarra: IGORRE-KO JULEN AITA</i>	483
<i>Jose M. Satrustegi: MIGEL JABIER URMENETA</i>	487

BATZAR TXOSTENAK

Gramatika

<i>Maria Teresa Echenique: STRESS AND PITCH</i>	495
<i>Endrike Knörr: EUSKAL KONPLETIBATZAILEAK: BILDUMA BATERAKO</i>	523

Literatura

<i>J. Ignacio Tellechea Idigoras: LOS ORIGENES DE LA ACADEMIA DE LENGUA VASCA EN EL EPISTOLARIO DE D. CARMELO DE ECHEGARAY</i>	537
<i>Fr. L. Villasante: "OXOBI"-REN MENDEURRENEAN</i>	551
<i>Jean Haritschelhar: OXOBI OLERKARIA</i>	555
<i>Piarres Charritton: BIDARRAI, EUSKARA ETA EUSKALTZALEAK</i>	561
<i>Carlos González Echegaray: ANDRES DE POZA EN FLANDES: UNA ETAPA DE SU VIDA CASI DESCONOCIDA</i>	569

Atlasgintza

<i>Gotzon Aurrekoetxea - Charles Videgain: EUSKAL HERRIKO HIZKUNTZ ATLASGINTZA 1987AN</i>	625

Onomastika

<i>Luis M.ª Mujika: GIPUZKOAKO EUSKAL TOPONIMIAZKO MATERIALEAK</i>	633

<i>Alfonso Irigoien: NAFARROAKO LEKU IZENEN EUSKARAZKO FORMEZ</i>	647
<i>Alfonso Irigoien: IZEN GEOGRAFIKOAK</i>	651
<i>E. Knörr - J. L. Lizundia: UROLA GARAIA –Diktamena–</i>	659
<i>J. M. Satrustegi: GARES</i>	661

Lingüistika

<i>Andres Maria Urrutia Badiola: TESTAMENTU IREKIRAKO EREDUA-REN BIDEAN</i>	665

EUSKALTZAINDIAREN AURKITEGIA

EGOITZA / SEDE	673
“AZKUE BIBLIOTEKA”.....	673
GORDAILUA / ALMACEN	673
ORDEZKARITZAK / DELEGACIONES	675
EUSKALTZAINBURUGOA / CARGOS ACADEMICOS Y EJECUTIVOS BATZORDE GUZTIEN ORGANIGRAMA / ORGANIGRAMA DE LAS COMISIONES	677
EUSKALTZAIN OSOAK / ACADEMICOS DE NUMERO	679
EUSKALTZAIN OHOREZKOAK / ACADEMICOS DE HONOR	683
EUSKALTZAIN URGAZLEAK / ACADEMICOS CORRESPONDIENTES	685
Aurkibidea 1988	687
EUSKERA XXXIII (1988,1) Zuzenkitzunak / Fe de erratas	693
	699

**EUSKAL KATEDRAREN
MENDEURRENA**

BILBOKO EUSKAL KATEDRAREN EHUNURTEBURUA

Bilbon, 1988-VII-1

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren sarrera-hitzak

Jaun-Andreak:

Ehun urte da Bizkaiko Diputazioak Bilboko Institutuan euskararen katedra sortu zuela. Gogoangarri da gertaldi hau, bai lehiaketan parte hartu zuten gizon ospetsuengatik, eta bai, eta batez ere, euskararentzat ekarri zituen ondorioengatik. Hori dela eta, Euskaltzaindiari, Bizkaiko Diputazioarekin batean, iruditu zaio behar zuela ospaketa berezi bat egin urte-muga hori gogoratzeko.

Orduan, katedra sortu zenean, alegia, batzuek nahiago zuten euskara bizirik zegoen lekuari jar zedila, adibidez Markina edo Lekeitio, baina ez, Bilbo, Bizkaiko hiriburua, aukeratu zen beronen kokalekutzat.

Aureliano Galarza, Gernika aldeko diputatuak, egin zion eskaria Diputazioari, eta honek onartu. Ez zen, noski, lehenengoa. Bizkaitik kanpora —Donostian alegia— egin zen lehenago beste saiorik, eta bai, dirudienez, Araban ere, baina oraingo honek beste horiek ez bezalako segida izango du eta horregatik mereziz zuen oroipen hau egitea.

Itziar Lakak ateraberriak ditu Katedra honen sorrerari buruzko zer-tzeladak (1). Lehiaketara sei aurkeztu ziren: Luis de Iza, Pedro Alberdi, Eustaquio Madina, R. M. de Azkue, Miguel de Unamuno eta Sabino Arana Goiri. Azkeneko hirukote hau gerora entzutetsua izango da, bakotzak bere bidea hartzen duelarik. Unamuno eta Azkue urte berekoak ziren, 23 urteko adina zuten; Aranak, berriz, 22. Baina epaimahaiko jaunek, hautagaien “curriculum vitae” ikusiz, bi hautagai bakarrik hartu zituzten kontutan: Unamuno eta Azkue. 11 boto jaso zituen Azkuek eta 3 Unamunok.

(1) ITZIAR LAKA: “Bizkaiko Aldundiaren euskarazko katedra” ASJU (1987), 409.

Ez da ongi ulertzen zergatik nahi zuen Unamunok katedra hura beretzat. Dirudienez, ordurako jarrera guztiz tinkoa zuen: Euskalerriak, alegia, gaztelania behar zuela hartu mintzabide edo ibilgailutzat, eta besteari, euskarari, ehorzketa ospetsu bat egin, eta kito. Baino bego.

Besteak, Aranak, bai, bere egitasmoak aurrera eramateko gogo biziz desiratzen zuen katedra hori, baina Azkuek kendu zion. Eta hortik sortuko da, antza denez, Aranak Azkueren aurka beti izango duen jelosi punta bezalako hori.

Itziar Lakak bere lanean aipatzen du nik neure *Historia de la Literatura Vasca*-n dakardan lekukotasun bat. Eta bai, egia da. 1946. urtean zen. Comillasen kurtsoa bukatu ondoren, Lekeitiora joan nintzen ahaide batzuk bisitatzen (Fresnedo jaunaren familia, alegia). Eta jaun honek esan zidan: "Bihar Azkue ikusten joan behar dogu. Udaldia pasatzen etorria da". Nik Azkue liburuetatik ezagutzen nuen ordurako, baina aurpegiz ez; orduan ezagutu nuen aurrenengo aldiz. Eta ez dakit zergatik, baina gure elkar hizketa informal hartan kontu hau atera zuen, gero neure Historia delakoan jarri nuena: Aranak, alegia, bisita bat egin ziola, arren eskatuz, utz ziezaiola berari klaseak ematen; soldata, ordea, oso-osorik Azkuerentzat gelditzen zelarik. Azkuek, jakina, ezezkoa eman zion proposamen honi.

Baina, gura edo gura ez, Azkuek gerora aurrez-aurre izango du beti Arana eta Aranatarren eskola.

Ni ez naiz hasiko hemen katedra haren historia egiten, zer arrakasta izan zuen, zer irakaspen-mota ematen zen, nolako fruituak ekarri zituen etab. aztertzen. Baino hau behintzat oker egoteko arrisku handi gabe esan daitekeela uste dut: ez zela, alegia, katedra horren fruiturik txikiiena izan Azkue bezalako euskal langile handi bat sortaraztea. Bai. Azkue apaiz-karrera bukaberri zen. Diputazioak eman zion izendapen honekin Apezpikutegiak ez zion loturarak dakaren elizkargu edo obligaziorik jarri, eta hala libre geldituko da euskal gauzei lotzeko. Eta hark bere bizi guztian leialki erantzungo dio eginbide honi. Beste fruiturik lortu ez balitz ere, horrexegatik bakarrik katedra horrek sortzea merezi zuen. Neurri handi batean horri esker izan dugu Azkue bezalako langile handi bat euskal gauzetan.

* * *

Baina kasu eman diezaigun aldiari, histori uneari. Izan ere, orduan, eta Bilbon preseski, zerbait berri sortzen da, eta sortzaileak Arana eta Azkue izango dira. Bilbo, hiri handi, zabal eta aberats bihurtzen ari den unean, eta bertan euskarak krak egiten duen unean, zer da eta orduantxe, hain zuzen, gertatzen da fenomeno berri hau.

Azkue berak, euskal katedraren sorrerari buruz mintzo dela, hauxe esango digu: "Bizkaiko aldundiaren orduko asmoa gora andikoa izan zan euskera zarrari indar berriak zainetaratzeko. Orduan asi ginan Arana-Goiri ta ni, ateko aldeari bizkarra emanez, barrura begira, nola edo ala lanari ekin ta ekin" (2).

Eta orduantxe sortzen da Mitxelenak hiperbizkaieraren izenaz bataiatu duen fenomeno bitxia:

"Desde hace años, acaso desde finales del siglo pasado, ha hecho estragos el deliberado empeño de confundir el vizcaíno con lo que yo he llamado —no sin acierto conceptual, y que se me perdone la petulancia— hipervizcaíno, formado con solo aplicar la regla que sigue: algo es vizcaíno de lengua si y solamente si sólo aparece ahí y falta en las demás variedades de la lengua (de la cual se sigue suponiendo, sin embargo, que es dialecto el vizcaíno); si no se alcanza esa perfección extrema, siempre deseable, algo es vizcaíno en la medida en que tiene menos copartícipes o, en otras palabras, en la medida en que no es vasco común" (3).

Eta nik esango nuke erregela bera euskarari orokorrean ezarriz, orduan jaiotzen dela hipereuskara deituko genukeena ere. Zerbait euskarra izango da, noiz eta ez baitu beste hizkuntzetatik hartutako fitsik. Azkue gaztea oso iraultzaile agertzen zaigu urte haietan. Hori egiaztatze-ko aski da katedra hau sortu eta hiru-lau urte geroago agertu zuen *Euskal Izkindea* aztertzea (4).

Itziar Lakak aipatzen du Arrola izeneko jaun batek katedra honetan ematen zen irakaspenari buruz dioena:

"Ya que se habla de ese asunto, he de manifestar que yo concurri un año a esos exámenes y no entendí una palabra del vascuence que en esa cátedra se enseña; y por ello propondría que se suprimiera esa enseñanza o se diera en otra forma" (5).

Ikusten denez, purismorik amorratuenean irakasten zen, nimbait, hizkuntza. Eta hori egiten zen euskara biziak Bilbon krak egiten zuen unean berean.

Beharbada fenomeno bitxi honek izan du antzekorik beste hizkuntza batzuetan ere. Heberkera, esate baterako, herri-hizkuntza bizi bezala

(2) AZKUE: *Euskalerriaren Yakintza*, 1935, 8.

(3) MICHELENA L.: "Lengua común y dialectos vascos" ASJU (1981), 300.

(4) Zein diren, ustez, euskal aditzaren formarik zaharrenak, eta beroiek erabiltzera jarriko da. Ikuaz Azkue berak *Hiztegiaren* hitzaurrean dioena, VIII. orrialdean.

(5) *Boletín Oficial de la Provincia de Vizcaya*, 1899.eko Maiatzaren 20a; Itziar Lakak aipatua, o. cit., 417, 22. oharrean.

galdurik zegoen Jesukristo jaio zenerako. Hirurehun urte lehenago arameoa bilakatu zen juduen herri-hizkuntza, baina hori bai, judutar eskolatuek heberkeraz idazten zuten, eta heberkera guztiz garbian idatzi ere. Hala irakurtzen dugu *Les Langues du Monde* delakoan (6). Herrian ez da gehiago hitz egiten, baina ordainez edo erreakzioz talde landu hauek ez nolanahiko heberkera, baina guztiz garbi-aratza erabiliko dute.

Baina goazen aitzina. Urte asko geroago, 1925. urteko **Euskera-n** “Txukuneria” izenaz artikulu bat idatziko du Azkuek. Bertan esaten du badela gure artean gaitz bat, greko izenaz deitu behar balitz, “katharinitis” deitu beharko litzatekeena. Kataroak, dakizutenez, Erdi Aroko hereje batzuk izan ziren, eta hitz horrek *garbiak* esan nahi du. Azkuek aitortzen du bera ere gaitz horretzaz behiala kutsatua egon zela, baina jadanik sendatutzat jotzen du bere burua (7).

Halere, esan behar da Purismo-mota baten sortzaile eta zabaltzaile bilakatu zela Azkue, bereziki *Hiztegia* zela medio. Purismo-mota hau ez dator bat Aranaren purismoarekin, baina azken finean ez daude bata bestetik hain urrun ere.

Hizkuntzan sendo sustraiturik dauden hitz asko eta asko, erdarati-koak direlako, hiztegitik kantora utzi ditu Azkuek, edo hiztegian agertzen badira, galde-marka batekin edo birekin susmo txarrekotzat joak agertzen dira. Gero, jakina, horiek utzitako hutsartea betetzeko, ordezkoen bila ibiliko zaizu. Bai. Hiztegia egitean, hitz autoktonoen bila dabil Azkue, baina autoktonotzat jotzen dituenak askotan jatorriz kanpotarrak dira berak ere, edo iratxo batzuk besterik ez dira: horrela zabaldu dira gure mendean *arnari*, *margo*, *enparantza*, *bereter* etab.; eta beste batzuk, jatorriz euskaldunak izanaren, esparru txiki batean bakarrik dira ezagunak. Adibide salatari bat aipatzeagatik, *denbora* hitzarena aipatuko dugu. Azkuek bere hiztegian honela dio: “Denbora = tiempo (??). Debe desterrarse esta palabra, usando en su lugar las voces que aún existen en el pueblo”. Eta *aldi* hitzean esaten du: “tiempo, en su sentido de duración de los seres y época de sucesión”. Mitxelenak, berriz, OEHn esango du *aldi* dela “Vez, turno, momento, tiempo concreto”; eta beherago: “A partir de Azkue se comienza a emplear también como sustitutivo de *denbora*, que, salvo en bersolaris y escritores populares, prácticamente desaparece en las primeras décadas de este siglo” (OEH, aldi). Horra Azkueren hiztegiak izan duen eraginaren argibide bat.

Baina dena irabaztea izan ez bazen ere, dena galtzea ere ez zen izan. Orduan egiten da hizkuntza gaitu eta duintzeko ahalegin irmo eta sendo

(6) *Les Langues du Monde*, CNRS, 1952, 114.

(7) AZKUE: “Txukuneria”, **Euskera VI** (1925), II-III, 4-21.

bat, ondorio gabe geldituko ez dena. Bi gidari nagusiak Arana eta Azkue izan ziren, baina bada horien inguruau besterik ere: Etxeita Manilako alkate izana, Txomin Agirre, Kirikiño, Eguzkitza, Eleizalde, Ibargutxi, Arriandiaga, Zabala-Arana, etab. Bakoitzak bere fiabardurak ditu, noski, eta ezin sar daitezke denak zaku berean. Hor da Altube ere; honek bortizki arbuiatuko du hitzen gehiegizko purismoa, bai Aranarena eta bai Azkuerena ere; baina gero, zer da eta, berak sartuko digu beste purismomota bat, sintaxiaren. Eta hor da Urquijo, bilbotarra edo deustuarra berau ere. Honek garbi ikusiko du, zerbait iraunkorrik egingo baldin bada, tradizio zaharra kontutan hartu behar dela, eta hasiko da idazle zaharrak —Sarako Etxeberri, Axular etab.— berriz argitaratzen. Egia esan, orduko giro hartan ez du izango arrakasta handirik, hasieran behintzat. Gehienek ez dute ulertzen zertarako hustutzen zuen bere sakela jaun honek hain euskara txarra duten idazleak argitaratzen. Honekin ez dut esan nahi Azkue batek ez zituela ikusten Axularren balioak; ikusten zituen, bai, baina berezketak eginez beti ere. Hau izango da Azkueren bereizgarri ezagun bat: herri-zale izan nahi du, baina zuzenketak, salbuespenak eta berezketak eginez beti ere.

Orduan zabaltzen da gure artean ortografia berria ere: “K”ren erabilerak, etab. Honetan urte batzuk lehentxeago hasiak ziren Iparraldekoak. Jakina denez, letra honi, “K”ri, amorrugaitza agertuko dio Unamunok.

Eta orduan sortu zen joairak izango du eraginik Bizkaitik kanpora ere. Guti asko Hegoaerde guztira zabalduko da.

Baina honako hau esan behar dela uste dut: erizpide argi eta sendo ezarritako batzuen faltaz, euskal literatura gure mendean, Hegoaerdean behintzat, mutur batetik bestera ibiliko da, gehiegizko purismotik gehiegizko zabarkeriara. Hori nolabait konpontzeko, Agiri bat eman zuen Euskaltzaindiak 1959. urtean, zein den euskal hitza erabakiz, baina behar den oreka ez dakit oraindik lortu den (8).

* * *

Bukatzeko, zilegi izan bekit oraintsuko aurkipen baten berri gaur hemen ematea. Bilbotar bati buruz da, hain zuzen, eta uste dut baduela zer-ikusi ukitu ditugun gaiokin.

Igaz, Euskaltzaindia Zarautzen bildu zenean, egin nuen Juan Mateo Zabalaren aipamena Zarauzko frantziskotar mixiolarien kolejioan bizi izan baitzen. Eta beste gauzen artean esan nuen nola azken urteotan azaldu diren bi sermoe-liburu eskuz idatziak eta bilbotar ospetsu horrenak direnak. Orain esan behar dut, baina, hirugarren bat agertu dela, non eta Jerusalenen, hango frantziskotarren komentuan.

(8) “Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz”, **Euskera** (1959), 214.

Gauza honela izandu da. Aita Nikolas Zumalde, erromesekin hemen-dik hara maiz joaten denak, eskutitz bat egin zidan, hauxe esanez: bazela, alegia, hango komentuaren ekonomatoko artxibategian euskarazko liburu bat, eskuz idatzia, baina egilea ezezaguna zela eta ia egin al nezakeen zerbaite hori jakiteko.

Zumalde horrek, bada, orrialde batzuen fotokopiak bidaliz batera, autorea nor izan zitekeen arakatzeko eskatzen zidan. Aitorrtu behar dut bat ere gogorik gabe hartu nuela eskari hori. “Nola arraio jakin nezake nik Jerusalenen dagoen liburu baten egilea nor den?”, galdetzen nion neure buruari. Egun batzuk pasatzen utzi nituen orriak zabaldu gabe. Azkenean ikusi nituen: Gabon eguna zen, mendian gertatuko zitzaidan erorikoa baino egun batzuk lehentxeago, eta ikusi hutsarekin ez nuen zalantza-izpirik izan: “Hau Juan Mateo de Zabala da. Oso ondo ezagutzen dut Aita horren letra”, esan nuen. Eta hala jakin arazi nion Zumalderi.

Hemen duzue liburu horren fotokopiazko ale bat, eta gaur Euskal-tzaindiko bibliotekaroko, hots, “Azkue Biblioteca”rako uzten dut. Titulua honela du: *Euskerazco Misiñoetaraco Doctrinaac ta sermoiac*.

Nola joan zen liburu hau Jerusalenera? Hori ez dut jakin oraindik, baina gauza ez da hain gertagaitza. Badakizue Lur Sainduko santutegirik gehienak frantziskotarrek zaintzen ditugula, mundu guztiko frantziskotarrek, alegia, eta frantziskotar euskaldunik aski egon izan da han. Segur aski, Mendizabalen esklastrazioa gertatu zenean edo pixka bat geroago, hara joan zen fraideren batek berekin eramango zuen liburua; ordurako Aita Zabala hila zen; fraide horrek agian pentsatuko zuen handik itzultzean liburu horrek mesede egingo ziola sermoiak prestatzeko etab., baina han hilko zen, eta beste fraideek, liburuaren kaligrafia ederra ikustean, gorde egin zuten.

Aita Zabala joan-mendearen lehen erdikoa dugu. Berak ezagutu zuen euskal giroa eta joan-mende horren hondarrekoa ez dira berdinak, nahiz eta guztiz desberdinak ere ez izan. Aita Zabalak beti idazten du bizkaieraz eta ardura eta kontu handiz lantzen du bere hizkera. Gizon jakintsua da, herriko euskara sakonki aztertu duena. Bera ere purista da, eta uste dut hizkuntza guztiek, eta bereziki hizkuntza ñimiñoek, behar dutela beren nortasuna gorde eta zaindu, eta beraz on dela neurri bateko purismoa. Baina Aita Zabala bilbotarrak badu sena eta badaki behar diren neurriak gordetzen. Horregatik uste dut alde bateko eta besteko nabarmenkerietatik geure burua gordetzeko, gidari ona dugula Aita Juan Mateo Zabala bilbotarra.

Eta besterik ez.

EUSKAL KATEDRAREN LEHIAKETA ETA ERAGINA

Bilbo, 1988-VII-1

Jose Antonio Arana Martija

Resurrección María de Azkue, Bizkaiko Aldundiak sorturiko Euskal Katedraren arduradun izendatua izan zenetik, ehun urte bete dira aurteno Ekainaren 8an. Eta bere garaian garrantzi handia izan zuen izandatze hau ospatzera eta aztertzera goaz Euskaltzaindiak eta Bizkaiko Foru Aldundiak antolatu duten eginkizun honetan. Garrantzsua iruditzen zait orduko lehiaketa, partaideen artean hiru bizkaitar ospetsu nabarmendu zirelako eta katedrak berak eta izendapenak ondorio itxaropengarriak ekarri zituztelako euskarak orduan behar zuen bultzaren eta berpizterako.

Ez da gaurkoa soilik, mendeurrenaren une honetan, gaiak eragin duen interesa, luzea baita honetaz bibliografia, nire lanaren azkenean ikus dezakegunez. Lehenago argitaratuak diren ikerlanetan azaltzen diren xehetasunak ez ditugu hemen gaur errepikatuko eta lehiaketaren historia jakin nahi duenak honako lan hauetara jo beharko du: Lino Akesolo, Manuel Basas, Itziar Laka, Manuel Llano Gorostiza eta Martin Ugalde jaun andreek idatzi eta argitaratutako lanetara, noski. Baina gehiena esanda egon arren, badira zalantzak eta iluntasunak, eta aipagarri izan daitezkeenak ez esandako artean. Gaurko hizlariak halako ildotik saiatuko garelakoan nago. Nere aldetik katedraren irabazole eta lehen Euskaltzainburu izan zen Azkue jauna izango da ikerlanaren ardatza.

Dena den, gaia bideratu eta mugatzeko, lehiaketaren historiatxo bat ematea egokia iruditzen zait. Pablo Alzola Minondo, donostiarra (1841-1912) Bizkaiko Diputazioaren Lehendakaria zelarik, 1887.eko Azaroaren 8an Mungiako semea zen Aureliano Galartza Diputatuak dohainko euskal katedra bat sortzea proposatu zion Aldundiari. Ez zen hau izatez asmo berria, 1841.eko Apirilaren 2 eta 4an Bizkaiko Batzar Nagusiek Bilbon Institutu berria sortu zutenean Euskal Katedra bat bertan antolatzea asmatu bait zuten, geroago, 1860 inguru, Fray Jose Antonio Uriarte frantziskotarrak (1812-1869) bultzatu zuen ideia berbera. Hogeita hamabost urte geroago, 1876.eko Urriaren 6an Camilo Villabaso Diputatuak proposamen berbera egin zion orduko batzarrari. Ordutik 1888 data

arteko hamaika urteen zehar, beste Diputazioek aurrea hartu zioten Bizkaikoari. Araban, *Lau buru* aldizkariak 1883.eko Irailaren 2an dioskunez,

...El claustro de Profesores del Instituto de Vitoria se ocupa actualmente de llevar a cabo la instalación de una Cátedra de vascuence

Derrigorrezkoa zen orduan euskararen irakaskuntza berreskuratu eta nonbaiten kokatzea, Gasteizko irakasle horiek beharreko asmo hori burutzen ari ziren urte berean kendu zitzaien Udalei maisuak izendatzeko eskubidea eta. Maisu erdaldunak izendatzen zituzten goitik behera eta erabaki horren kontra azaldu ziren behin baino gehiagotan beste batzuren artean Aran-Goiri eta Azkue bera. Izkribuetatik aparte gogora dezagun lekeitiarrak musikatutako *Vizcaytik Bizkaira*. Azkuek zarzuelatxo hau estreinatu zuen urte berean, Gipuzkoako Diputazioak, 1895.eko Azaroaren 12an udalek maisu euskaldunak izendatzeko eskubidea eskatu zuen. Alperreko eskaria zeren eta sei urte geroago, 1902.eko Otsailaren 15ean izendatutako maisu erdaldunek Gipuzkoan euskaraz hitz egitea ez galaraztea eskatu beharrean aurkitu zen Diputazioa. Alperrekoa eskari hau ere: 1902.eko Azaroaren 21eko Erret Dekretuak erdara hutsean irakaskuntza burutzea inposatu zuen.

Baina goazen berriz euskal katedraren harira. Gipuzkoari dagokionez, *Euskal Erria* aldizkariak (1886-6-10, 213. zenbakia) ematen digu lurralde honetako katedraren berri: Euskal Loretako Jokoen eskaria onartuz, 1886.eko Ekainaren 7an erabaki zuen Gipuzkoako Diputazioak euskal katedra bat sortzea. Aldizkari berean (1886-9-20) ikus dezakegu Jose Gaspar Oregi apaiza katedradun izendatua izan zela, bera bakarrik lehiaketara aurkeztu zelarik. Hamahiru urteren zehar iraun zuen katedra honek, 1899an ezabatua izan bait zen.

Nor zen Gipuzkoan euskararen irakaskuntzarekin arduratu zen apaiz hau? Soraluzen jaioa omen zen, 1840an, Jose Gaspar Oregi Aranburu jauna. Dakigunetik, katedra lortu ondoren, Maria Cristina erreginari euskarazko klaseak ematen dihardu zuen 1887.eko udan. Hainbat euskalzale-rekin harremanetan ibili zen eta, nola ez, Edward Spencer Dodgsonenkin ere bai; olerki bat zuzendu zion honek, Aita Santiago Onaindia-ren *Euskal Literatura* delakoan ikus dezakegunez (III, 215-216 orr.). Azkuerenkin ere izan zituen harremanak eta lankide zirenez Bizkaiko eta Gipuzkoako euskal katedretan, *Euskal Izkindea* igorri zion bizkaitarrak 1891.eko Irailaren 26an. Eskerroneko erantzuna eman zionean, hara zer ziotson gipuzkoarrak:

"Nire, ai!, Donosti dontsu onetan Euskarak duan baño ikasle geiago ez izatea ezin geiagoraiño mingarri bazait ere, zeñi erakutsi daukadan bitartean, gure ikastegi one-tako argijariorik onena paregabeko zure Izkinde bikañ au izango zaigu".

Benetan harrigarria erantzuna, Bizkaiertzko Gramatika bait zen Azkuerena. Oregik erabiltzen zuen irakasteko metodoa eta irakasten zuen euskara moeta izan omen katedra ezabatzeko zioa. Gero, 1905ean Donostia-ko Artzain Onaren Elizan aurkitzen dugu Oregi jauna Gasteizko Gida Eklesiastikoak azaltzen digunez.

Nafarroan Euskal Katedra sortzeko ahaleginak ere *Euskal Erria* aldizkarian (1886-11-10, 228 zenbakia) ikus ditzakegu. Kontutan izan behar dugu Arturo Campion jaunaren *Gramática de los cuatro dialectos literarios del euskara* 1884-1885 urteetan kaleratua zela. Juan María Lekuonak esan didanez, bere osaba on Manuel Lekuonaren osaba izan zen Migel Antonio Iñarra Mitxelenak (1864-1898) irabazi zuen Iruñeko Euskal Katedra 1897an.

Beraz, Bizkaian baino lehenago emanak baziren euskal katedrak sortzeko urratsak, gure lurralde honetakoa izan zen bizitza luzeagoa eta eraginkorragoa eduki izan zuena.

Galartza jaunaren proposamena erregistratu ondoren, eta Gipuzkoako Diputaziotik hartutako argibidea aztertuta, Fomentoko Batzarkideek (Angel de Uria, Esteban A. de Azillona, Pascual Larrazabal eta Fernando Landetxo jaunek osotzen zuten Batzorde hau), katedra sortzearen alde jarri ziren Azaroaren 17an. Hurrengo egunean gertatu zen eztabaidea oso berezia izan zen: Diputatu orek onartu zuten Fomentoko Batzordeareen erabakia, baina katedra non kokatzea izan zen batzar luze baten gaia: Bilbo, Durango eta Markina aldeko taldeak bildu ziren. Bilboren alde eman zuten lehen botua, Uria, Galartz, Urizar, Torres Vildosola, Jauregi, Landetxo, Orbe, Goioaga, Basterra eta Alzola buruak. Markinaren alde agertu ziren: Larrazabal, Bolibar, Azillona eta Apoita. Lehendabizi Durangon kokatzearen alde azaldu baziren Urizar eta Orbe, Bilbon Markinan baino hobeto egongo zelakoan, Bilboren alde jo zuten azkenean bi diputatu hauek. Beraz, bozketaren arauera, Euskal Katedra Bilbon koka-
tzea erabaki zen.

Hurrengo urteko Otsaila arte ez zen beste erabakirik hartu. Hil honen 15ean Bizkaiko Boletinean iragarki bat jartzea erabaki zen, Otsailaren 17an agertu zena, hain zuzen. Martxoaren 31 jarri zen epemuga eskariak aurkez zitzaten lehiakideek. Epea bukatu zen egunean lau ziren azaldu ziren eskariak, jaun hauenak hain zuzen: Resurreccion Maria de Azkue, Sabino Arana Goiri, Pedro Alberdi eta Miguel de Unamuno. Hurrengo egunean, postaz sasoiz jarria, heldu zen bostgarren eskaria, Eustakio Madina jaunarena. Aldundiaren Artxibategian datzan expedientean ez da agertzen Luis Itza Agirre jaunaren eskaria, baina Azkuek dioskunez (Ikus Aita Lino Akesoloren lana) hau ere lehiakide izan zen. Pedro Alberdi, ostera, ez du Azkuek aipatzen.

Maiatzaren 28an Juan Pantaleon Aranzibia, Aldundiko Idazkari Nagusiari agindu zioten, lehiakideen merituak aztertuz, hauen arauera lerroka-

da bat presta zezala. Batzorde berezi bat ere izendatua izan zen gai honetan azken erabakia hartzeko: Buru, Uriar, eta kideak, Larrazabal, Azillona, Landetxo eta Torres Vildosola. Hurrengo egunean, Maiatzaren 29an Aranzubiak batzordeari eman zion eritzia hau izan zen:

Carece en absoluto de competencia el suscrito para juzgar trabajos literarios sobre la lengua vascongada, pues que sus conocimientos en la materia no pasan de los rudimentarios que pueda tener toda persona que habla la nativa, pero sin hacer estudio alguno de su literatura, y por consecuencia, para apreciar los presentados por los aspirantes a la cátedra que para su enseñanza tiene acordado establecer la Excma. Diputación, ni para emitir opinión respecto de los conocimientos científico-literarios que estos reúnan y que son necesarios para dedicarse con fruto a la enseñanza de una lengua, cuyo origen se remonta a la edad prehistórica y cuyos monumentos literarios son hartos escasos por desgracia.

Sin embargo, en cumplimiento de lo que se ordena por V. S., he de exponer con todo respeto el concepto que me merecen los títulos profesionales de cada uno de los aspirantes y la aptitud que, por su virtud, puede suponerse en ellos.

Entre éstos el que naturalmente ocupa el primer lugar, es el de D. Miguel de Unamuno y Jugo, Doctor en Filosofía y Letras, por ser ésta la única carrera de carácter oficial que supone conocimientos especiales en materias literarias y filológicas, máxime, cuando como el Sr. Unamuno, han sido calificados con la nota de Sobresaliente los exámenes que sufrió en las asignaturas de Lengua griega (1.º y 2.º curso), Literatura Griega y Latina, Literatura Española, Lengua Hebreo, Lengua Árabe, Historia crítica de la literatura española y Sanscrito, habiendo obtenido la misma nota de Sobresaliente en los ejercicios de la Licenciatura y el Doctorado de la Facultad expresada.

En segundo término debe figurar D. Resurrección M.ª de Azcue, Bachiller en Sda. Teología, quien ha acreditado haber hecho sus estudios con notable aprovechamiento, si bien es cierto que éstos no tienen relación directa, ni inmediata con la literatura y filología.

Y no presentando títulos profesionales los demás Sres. solicitantes, el suscrito, por las razones expuestas al principio, se abstiene de emitir opinión respecto de los mismos.

Es cuanto puedo manifestar respecto de este punto, evacuando el informe ordenado por V. S.

V. S., no obstante, con superior ilustración consultará a S. E. lo que estime más acertado.

Bilbao 29 de Mayo de 1988.

El Secretario

Juan P. de Arancibia

Ikusten dugunez, lehenengo baheak, Azkue eta Unamuno izan ezik, beste guztiak lehiaketatik kanpo utzi zituen. Eta gero ikusiko dugunez batzordekoek ere bi izen hauekin jokatu zuten katedraduna izendatzeko. Beste joera bat asma dezakegu Sabino Arana Goirik Jose Arriandiagari Sukarrietatik 1901.eko Abuztuaren 15ean idatzitako gutuna kontutan hartzen badugu (*Muga*, 17 zenbakia, 1981, 43-47 or). Bertan dio Sabinek batzordeko gehienak bere alde zeudela eta Larrazabal diputatuak Azkueri bide zabala uztea eskatu ziola. Larrazabal Azqueren alde zegoela argi ikus dezakegu hurrengo txostenean, baina gauzak zeuden zeudenan iksita, ez zuen Aranak atzera egin beharrik.

Ekainaren 6an, Aranzibiaren eritzia irakurri ondoren, eman zuten batzarkideek Azkue edo Unamunoren aldekoa. Uria, burua, eta Landetxo Unamunoren alde azaldu ziren eta Larrazabal eta Azillona Azqueren alde. Hona hemen bi bikoteen txostenak:

Excma. Diputación Provincial de Vizcaya.

Excmo. Dr.

Los Diputados que suscriben enterados del expediente promovido a consecuencia de la provisión de la cátedra de lengua vascongada, creada últimamente por V. E., tienen el honor de manifestar: Que han examinado detenidamente y con toda escrupulosidad las instancias presentadas por los solicitantes, con los documentos que a cada una de ellas acompañan. Han visto también el informe emitido sobre el particular por el Secretario de V. E. y de acuerdo con él, los suscritos son de parecer que, a fin de que la elección recaiga en el aspirante más apto, y sea lo más acertada posible, se hace preciso estudiar los títulos que aquéllos presentan y que acreditan su competencia para el cargo a que aspiran.

Examinados con este criterio todas las solicitudes que se han presentado, los firmantes ni vacilan en asegurar que el aspirante que debe figurar en primer término es el Sr. D. Miguel de Unamuno y Jugo, Doctor en la Facultad de Filosofía y Letras, y único que posee un título profesional de carácter oficial, título que supone conocimientos especiales en materias filológicas y literarias; y que ha sido calificado con nota de Sobresaliente en las asignaturas de Lengua Griega (1.º y 2.º curso), Literatura Griega y Latina, Literatura Española, Lengua Hebrea, Lengua Árabe, Historia crítica de la Literatura Española y Sanscrito, habiendo obtenido la misma nota de Sobresaliente en los ejercicios de la Licenciatura y el Doctorado de la expresada facultad.

Los Diputados que suscriben deben hacer constar que al anunciar se la vacante de la plaza de profesor de vascuence, se hallaba ausente de Bilbao el Sr. Unamuno; pues estaba en Madrid haciendo unos ejercicios de oposición a una cátedra vacante en este Instituto provincial de 2.ª enseñanza, por cuya razón no acompañó trabajo alguno a su

instancia; pero pueden citar, entre otros trabajos hechos por el Sr. Unamuno relacionados con el Vascuence, los artículos publicados en la Revista de Vizcaya acerca del elemento latino en el idioma vascongado, y el Discurso leído por dicho Sr. en el acto del Doctorado en el que hace un detenido estudio sobre el idioma vascongado, teniendo asimismo entre manos actualmente un Diccionario Vasco-Castellano, tanto del lenguaje comúnmente hablado como del clásico y literario.

También tiene publicadas diferentes composiciones de menor importancia, así en prosa como en verso escritas en vascuence; habiendo dado gallardas muestras de sus conocimientos en la lengua vascongada en las sesiones públicas organizadas por el Fok-Lore Vasco-navarro de esta Villa.

Todos estos hechos son razones que, a no dudar, dan garantías suficientes de las especiales circunstancias que concurren en el Sr. Unamuno; y por tanto los Diputados de la Comisión de Fomento proponen a V. E. se sirva designar al citado Sr. Unamuno para el cargo de profesor de la lengua euskara, cargo que está más en armonía con la Facultad de Filosofía y Letras que ejerce dicho Sr. Unamuno que no con la de Teología que accredita el Sr. Azcue, por cuanto esta última facultad carece del carácter profesional que aquélla tiene.

V. E. sin embargo, acordará, con superior ilustración, lo que estime más acertado.

Bilbao 6 de junio de 1888

*Excmo. Sr.
Angel de Uria
Fernando de Landecho*

Excma. Diputación Provincial de Vizcaya.

Excmo. Sr.

Los suscritos Vocales de la Comisión de Fomento han examinado el expediente instruido con motivo de la provisión de la cátedra de vascuence que V. E. acordó crear recientemente.

Entre los solicitantes, los únicos que aparecen con títulos profesionales que acrediten su aptitud para el mejor desempeño del referido cargo son los Sres. D. Miguel de Unamuno y Jugo, Doctor en Filosofía y Letras y D. Resurrección María de Azcue, Bachiller en Sagrada Teología. Ambos han hecho sus estudios con notable aprovechamiento y han obtenido en ellos las mejores calificaciones.

Los Diputados que suscriben, sin desconocer que el Sr. Unamuno presenta un título de carrera oficial que supone conocimientos especiales en materias literarias y foliológicas, entienden, sin embargo, que el Sr. D. Resurrección María de Azcue reúne mayores condiciones de

idoneidad, no sólo por su carácter sacerdotal del que es tan propia la misión docente, sino por la competencia y suficiencia que ha demostrado tener en el conocimiento de la lengua vascongada, como lo acreditan los trabajos que tiene presentados; el uno con el título de "Leyenda en prosa vascongada, basada en un hecho histórico acaecido en las aguas del Cantábrico hacia el año 40 de este siglo", y el otro con el de "Ensayos de algunas materias sobre la Gramática Vascongada", circunstancia que no se ha acreditado por el Sr. de Unamuno.

En vista de estas consideraciones los que suscriben tienen el honor de proponer a V. E. para ocupar la plaza de profesor de lengua vascongada al citado S. D. Resurrección de Azcue.

V. E. no obstante, acordará lo que estime más acertado.

Bilbao 6 de junio de 1988

*Excmo. Sr.
Pascual de Larrazabal
Esteban A. de Acillona*

Azkenean, gai hau tartean zelarik, bildu zen Diputazioa Ekainaren 8an. Bilera honen agiriak hau dio:

Excma. Diputación Provincial de Vizcaya.

Sesión ordinaria del día 8 de Junio de 1888.

"Acto continuo se dio lectura al informe de la Comisión de Fomento y voto particular que a continuación se trascriven.

(Aquí el informe y voto particular).

Abierta discusión sobre las propuestas precedentes, manifestó el Sr. Larrazabal que es cierto que en la convocatoria no se exigía como condición precisa la presentación de documentos que acreditaran los conocimientos de los aspirantes en el idioma "Euskaro", sin embargo, todos éstos, a excepción del Sr. Unamuno, habían acompañado a sus solicitudes trabajos más o menos importantes, distinguiéndose entre ellos los dos del Sr. Azcue, titulado el uno "Ensayo de algunas materias acerca de la Gramática Vascongada" y el otro "Una leyenda en prosa vascongada, basada en un hecho histórico, acaecido en las aguas del Cantábrico hacia el año 40 de este siglo."

Además hizo notar también que el Sr. Azcue había obtenido en todas las asignaturas de su carrera la nota de Sobresaliente, lo que acredita la brillantez con que había hecho sus estudios, añadiendo que aunque no pueda negarse, como lo hizo constar desde un principio, los méritos literarios y excepcionales cualidades que reúne el Sr. Unamuno en su carrera de "Filosofía y Letras", lo que se complace en reconocer, esto no obstante, no habiendo acreditado su suficiencia para el idioma

“Vasco”, como lo ha hecho el Sr. Azcue, debía ser designado este último para el cargo que se trata de proveer, sin que obste a ello el que el Sr. Unamuno tenga trabajos particulares sobre este punto, puesto que la Comisión los reconoce y bien pudo haberlos remitido desde Madrid como lo hizo el Sr. Azcue desde Salamanca.

El Sr. Landecho expresó a su vez que como ya se decía en el informe, el Sr. Unamuno se hallaba accidentalmente en Madrid cuando se anunció el concurso, ocupado en los ejercicios de oposición de la Cátedra de Psicología, Lógica y Ética, vacante en el Instituto Vizcaíno, por cuya causa no pudo remitir trabajo alguno sobre el idioma vascongado, mientras que el Sr. Azcue, se hallaba estudiando en Salamanca, y por lo tanto, teniendo allí todos sus trabajos, pudo remitir los que obran en el expediente pero que, como los hechos citados en el informe respecto al Sr. Unamuno eran exactos, a los mismos se refería. Citó también, las brillantes calificaciones obtenidas por el Sr. Unamuno en sus exámenes y grados en la Facultad de Filosofía y Letras, única que supone conocimientos especiales en materias filológicas y literarias.

El Sr. Uria, abundando en las mismas ideas expuestas por el Sr. Landecho manifestó, que no podía admitir como hecho exacto el citado por el Sr. Larrazabal, de que el Sr. Azcue, había acreditado su suficiencia en el idioma vascongado, pues tan sólo se sabía que éste había predicado en vascuence un sermón en Lequeitio, lo cual demostraba únicamente que lo hablaba, pero no que tuviera conocimientos bastantes para enseñarlo científicamente, pues, sabido era, que la gran mayoría de los que hablan el vascuence, no conocen su gramática, al paso que el Sr. Unamuno, tanto en sus escritos, como en sus obras y conferencias, había demostrado conocer su estructura y gramática y lo hablaba tan bien como el Sr. Azcue.

El Sr. Larrazabal manifestó contestando al Sr. Uria, que si algo fijaba éste su atención en los documentos que los Sres. Azcue y Unamuno acompañan a sus instancias, observaría por las notas obtenidas por el primero en su Carrera Mayor, que tiene grandes motivos para conocer perfectamente la estructura gramatical, estrañándole, por lo tanto lo que acababa de decir dicho Sr.

Replicó el Sr. Uria que los conocimientos de la Carrera Mayor a que alude el Sr. Larrazabal, se refieren a los de Sagrada Teología y no a los de la lengua vascongada, que es la que ha de enseñar el que sea nombrado por la Diputación.

El Sr. Basterra manifestó que no se podía formar un juicio exacto y verdadero, pues tanto los dictámenes de la Comisión como las explicaciones verbales dadas por algunos Sres. Diputados en pro de cada uno de los candidatos por que abogan, adolecen a su juicio de una falta, cual es la de no constar oficialmente a la Diputación la certeza de los hechos en que se fundan, y esta falta tiene por causa el no haberse anunciado en la convocatoria que los solicitantes presentaran trabajos de cierta índole, que de haberse hecho así es bien seguro que se

hubiera podido juzgar con más conocimiento de causa, sin que se dé el caso que hoy se da, de que se aleguen y expongan méritos de los candidatos que conocen en el terreno puramente privado: en su consecuencia se abstendía de votar en pro ni en contra de ninguno de los que solicitan la Cátedra de vascuence.

Procedióse a votar por papeletas y resultó elegido para la citada plaza de Profesor interino de lengua vascongada en el Instituto Vizcaíno con el sueldo anual de *Mil quinientas pesetas* D. Resurrección M.ª de Azcue, que obtuvo once votos, contra tres que obtuvo a su vez D. Miguel de Unamuno, y una papeleta en blanco.

Cmdo. al intº y al Contador

Junio, 11/88

Resurrección María de Azkue eta Aberasturi dugu, bada, Bizkaiko Institutuan kokatuko zen Euskal Katedraren arduradun, 1888.eko Ekainaren 8an izendatua. Katedraren lehiaketarako iragarkia Bizkaiko Boletinean azaldu zenean Salamancan zegoen Azkue apaiz karrera bukatzen. Ez zuen Boletinik ikusi baina Lekeitiotik eman zioten deiaren berri etxekoek. Eta Martxoaren 6an halako eskaria igorri zuen Diputaziora:

Excmo. Sr. Presidente de la Diputación de Vizcaya.

El que suscribe, Resurrección M.ª de Azcue y Aberasturi, natural de Lequeitio, provincia de Vizcaya, ordenado de subdiácono, de 24 años de edad, a S. E. con el debido respeto expone:

Que habiendo llegado a su conocimiento el proyecto que tiene la Excma. Diputación de crear una Cátedra de Bascuence en el Instituto provincial de la Villa de Bilbao y creyéndose apto para dirigirla, suplica a S. E. se digne prestar benévolos sus oídos a su demanda y conferirle el cargo que solicita.

Dios guarde a V. E. muchos años.

*Br. Resurrección María de Azcue
Seminario Central de Salamanca, 6 de Marzo de 1888*

Eskari honekin batera igorri zituen Salamancatik euskarazko lan bat, *Grankanton arrantsaleak*, eta euskal gramatika baten zirriborroak. Irailaren Sean, katedra irabazi ondoren Lekeitiotik Bilbora etorrita, eskuratu zituen Diputazioan eskariarekin etorri ziren eranskinak, bazterrean hala idatziz eta sinatuz:

He recibido las dos certificaciones y dos obritas titulada la una *Leyenda en prosa bascongada* y la otra *Ensayo de algunas materias* a que

se extiende la *Gramática Bascongada*, que se acompañaban a esta instancia.

Bilbao, 5 de Septiembre de 1888

Azkueren kasuan, irabazle izan zenez, espedientean geratu zen eskarria. Baino beste lehiakideen kasuetan ez da eskaririk agertzen, eta itzuliak izango zirelakoan nago, penagarri izan arren bakoitzaren datuak ezagutzeko aukera izango genuen espedientean geratu baziren eta.

Azkuek aurkeztutako bi lanetatik bat ezaguna dugu, baina ez argitaratua. *Grankanton arrantsaleak* da “Leyenda en prosa bascongada” hori eta Azkuek berak dioenez euskaraz berak idatzitako lehen lana dugu. Eskariarekin batera igorri bazuen Diputaziora, Martxoaren 6a baino lehen idatzia izango zen. Ez da beraz hau orain ezagutzen duguna, Pariseko Bibliothèque Nacionaletik ekarritako argazkiak Martxoaren 27ko data darama eta. Beste kopia bat egingo zuen Azkuek, Cesareo de Churruga josulagunari egileak zuzendua. Kopia hau Dodgsonek eraman zuen Parisera 1892.eko Abenduaren 19an: eskuskribuak azala eta bederatzi orrialde ditu. Azkueren euskarazko lehen lan hau, argitaragabea, **Euskera** agerkarian atera beharko genuke faksimilean, eta hala eskatzen dut ezagutzea merezi duelakoan une honetan.

Baina bazeukan Azkuek zeozer argitaratua, euskaraz, lehiaketaren epea bukatu orduko, eta arraroa da eskariarekin batera ez aipatzea, Bilbon kaleratu baizen, *Apis* aldizkarian. *El Vasco* egunkariaren eranskina zen aldizkari hau eta 29 ale atera zituen 1888.eko Urtarrilaren Setik urte bereko Abenduaren 20a arte. Enrique Olea zuzendari izan arren, Estanislao Jaime de Labayru apaiza izan zela eragilea esan dezakegu. Honek eskatuta edo igorriko zituen Azkuek Salamancatik *Apis* delakora bere lantxoak. Martxoaren 15ean, beraz katedrarako eskaria egin ondoren, argitaratu zen *Peru matraka ta Pedranton* Azkueren ipuinaren lehen zatia. Gero Apirilaren 19 eta 26ko aleetan jarraitu zuen Azkuek ipuin hau argitaratzen. Ez zuen ipuina amaitu. *Grankanton arrantsaleak* kondaira eskuskribuz igorri bazuen lehiaketarako, bazeukan argitaratutako lan bat ere aurkezteko, ez bazuen egin ere. *Apis* desagertuta urte betera, 1889ko Abenduan, Azkuek, Silberio Etxebarria apaizak, Antonio Arginzoniz durangarrak eta Sabino Arana-Goikir bestetako aldizkari bat kaleratu zuten, *La Abeja* izenekoa, 1890ko Maiatzerrarte iraun zuena sei ale kaleratuz. Sei aleetan argitaratzen da berriz Azkueren *Peru matraka ta Pedranton*, baina aldizkari honetan ere ez du bukatzen Azkuek ipuina. Lehendabizi *Apisen* argitaratu zuenean bere izenarekin sinatu zuen lana; baina oraingoan, *La Abejan* argitara eman zuenean, ezizen bat erabili zuen, hots, “Ezti-Abaua”. Aldizkari berean argitara eman zuen 1890.eko Urtarrilan beste lantxo bat “Iolas-aldia” sailean: *Izena eta izatea*, “Eztena” izenordez erabiliz.

Beste lehiakide, gero ospetsuak izango zirenak, Miguel de Unamuno eta Sabino Arana Goiri ziren. Hiruretatik zaharrena Azkue zen Lekeition 1864.eko Abuztuaren Sean jaioa. Hau baino hile pare bat gazteagoa zen Unamuno, 1864.eko Irailaren 29an jaioa. Azkenik, Sabino Arana Goiri, Unamuno bezala bilbotarra, 1865.eko Urtarrilaren 26an jaioa zen. Jaiotzatik ematen zaio lekeitiarrari beste biren aurkako abantaila bat, hots, seaskatik xurgatu zuela euskara. Bilbotarrek, ostera, ez zuten txikitatik euskara ikasi eta gero ere mintzatzeko zaitasunak izan zituzten. Hala aitortzen dio Sabinok Zabala'tar Aingeruri Gernikara 1897.eko Apirilaren 13an zuzentzen dion gutunean, oraindik argitaratu gabe dagoenean. Unamunok ere, Bilbon zaila zenez euskaraz hitz egitea, Gernika aldean egiten zituen mintza praktikak; ez dugu ahaztu behar Concha Luzarraga andereñoarekin ezkondu zela hiri honetan 1891.eko Urtarrilaren 31an. Bainan hiru gizon hauen arteko istiluak Alfonso Irigoien jaunak aztertuko ditu eta ez noa gehiago luzatzen. Dena den, eta musikari dagokionez, Unamunoren izaera berezia ulertzeko, anekdota labur bat emango dut. Belarri onekoa ez omen zen gure Migel, eta abesbatz batetan kantari zelarik, zuzandariak akatsa nabaritu zuen. Hara Unamunoren erantzuna: "Desafino... para que me oigan".

Unamunok ez zuen lehiaketara idazlanik aurkezku, nahiz eta ordurako dozena erditik gorako lanak argitaratuak izan. Madriden beste lehiaketa batetan diardu zuelako zela esaten da expedientearen. Bilboko Instituuan Filosofia Katedra betetzeko zen lehiaketa hori, eta ez zuen irabazi Unamunok. Beraz, urte berean bi katedra galdu zituen eta beste makurraldi bat ere jasan izan behar zuen, Antonio de Truebareñ ordez Jaureriaren Kronista izendatua ez izatea. Bazituen bada Unamunok minduta egoteko zioak. Une egokia dela gaurko hau, uste dut, ordurarte argitara emandako lanen zerrenda, euskarari buruzkoak, emateko.

- 1884 – Crítica del problema sobre el origen y prehistoria de la raza vasca. Madriden, 1884.eko Ekainaren 20an, Doktorego tesi gisa azaldua. Ez zen 1956 arte argitaratu.
- 1886 – El elemento alienígena en el idioma vasco. *Revista de Vizcaya*, 15-2-86, 259-269 orr. eta 1-3-86, 295-305 orr.
- 1886 – ¿Vasco o basco? *Revista de Vizcaya*, 399-404 orr.
– Más sobre el vascuence. *Revista de Vizcaya*, 422-426 orr.
– El dialecto bilbaíno. *El Noticiero Bilbao*, nov. 1886.
- 1887 – El diccionario vascongado de Novia y Salcedo. *El Norte*, Bilbao, 15-10-87.
– Sobre la acentuación de los apellidos vascongados. *El Noticiero Bilbao*, 7-11-87. (Hurrengo egunean azaldu zuen Aureliano Galartzak Diputazioan euskal katedra sortzeko proposamen).

1888 – De ortografia (vasca). *El Noticiero Bilbaino*. (Sabino Aranaren erantzuna izan zuen artikulu honek).

Unamunorekin amaitzeako esan dezagun, Azkuek katedra irabazi ondoren eta hurrengo kurtsorako programak prestatzen ari zelarik, bilbotarra-rekin topo egin zuela Gernikako Euskal Jaietan, 1888.eko Iailaren 10ean, biak izan bait ziren epaimahaiko euskarazko lanak saritzeko. Oraingo honetan Felipe Arrese Beitiari eman zioten lehen saria eta bigarrena Francisco López Alen donostiarri.

Sabino Aranak ere bazituen ordurako dozena erdi idazlan argitaratuak, honako hauek hain zuzen:

1886 – Proyecto de Academia Bascongada del Sr. Artiñano. EE, 30-10-86, 361-364 orr.

- ¿Vasco o basko? 1885an idatzia eta argitaratua, *Revista de Vizcaya*, 1886, 166-172 orr.
- Etimologías sueltas: España. *Revista de Vizcaya*, 1886, 241-244 orr.
- Nombres de villas de Bizkaya. *Revista de Vizcaya*, 1886, 413-421 orr.

1887 – Etimologías euskéricas. 1885an idatzia eta argitaratua, *Revista de Vizcaya*, 1887.

1888 – Pliegos Histórico-Políticos, I. 1886-4-21ean idatzia eta 1888-4-7an argitaratua.

- Pliegos euskeráfilos. 1886-12-20 idatzia eta argitaratua, *El Noticiero Bilbaino*, 1888-5-12. Unamunoren aurka idazten du artikulu hau, honek proposatutako ortografía delata.

Euskarazko gaietan ez bazuen Azkuek Sabino aintzakotzat hartzen sarri askotan, politika arazoetan hurbil zebiltzan Arana-Goiri hil ondoren. Azkuek Toursetik idatzi zuen gutun batetan, 1906.eko Urtarrilaren batean, zera esaten zuen: “En política soy en el fondo lo que me hizo Arana Goiri: nacionalista”.

Bizkaiko Aldundiaren Artxibategian dagoen espedientearen beste bi lehiakide agertzen dira: Eustakio Madina eta Pedro Alberdi. Azken honek ez dakigu ezer. Eustakio Madina aragoarra omen zen, Azkuek dioenez. Sestaoko apaiza zen 1881ean eta urte horretan Okendoko San Roman elizara zuzendua izan zen (BOV, 14-9-1881, 26 zenbakia). Bonaparte Printzearen paperetan (Carlos González Echegaray-ren Katalogoa, 283 zenbakia) agertzen da Madinak egindako itzulpen bat, Karmelo Etxegarai jaunaren ustetan: “Magnificat edo Ama Birjiñaren canta euskeraz”. *Euskal Herria* aldizkarian azaldu zituen dozena bete olerkitxo labur 1884-1889 bitartean. Katedrarako deia baino lehen dozena erdi izan ziren aldizkari honetan argitara eman zituenak.

Espedientean agertzen ez den lehiakidea Luis Cirilo Itza Agirre da. Azkuek lehiakideen artean jartzen du. Baino ondarrutarra zela esaten duenean ez du arrazoirk zeren eta Bilbon, San Juanetako Parrokiaren bateatua izan zen 1837.eko Irailaren 7an. Ama bai ondarrutarra zen. Beraz 51 urte zituen lehiaketaren sasoian eta baliteke beraren adinagatik edo eskaria ez onartzea. Santurtzin maisu zelarik Bonaparte Printzearekin izan zituen harremanak 1873an (BRSBAP, 1960, 369-370 orr.). Gutun batetan diotso: "Zazpi urte joanak dira (beraz, 1866) neure eskuetara eldu zala Pedro Pablo Astarloaren liburu eder bat, izendatua *Apologia*. Andic ona euskera icasteco eta iracusteco libuchu (sic) bat egiten nabil, bai eta euskarasco itzesco liburu bat erderasco ezan naijagaz". Eskola umeentzat izango zen liburutxo hau. Gero, 1880an, Bilboko eskola maisu zen Itza jauna. Santurtzin zegoelarik Manterolari bidali zion eta honek *Cancionero Basko* delakoan argitaratu (1878, Tomo IV, 30-31 orr.) *Esne saltzailearen* bizkaierazko itzulpena. Ordurako Bonapartek proposatzen zuen ortografia bereganatuta zeukan gure Itzak. Bilbora etorri ondoren, Campionen *Orreaga* poema itzuli zuen bizkaierara eta hurrengo urtean Calderón de la Barca-ren *El Alcalde de Zalamea* autoaren zati bat, Bilboko Udalak aginduz. J. E. Delmasek argitaratu zuen itzulpen hau liburu eder batetan. Hitzaurrean dioenez, Euskal Akademiaren faltan, Bonaparteren ortografia onartzen du. Urte berean, 1881ean, *Euskal Erria* aldizkarian (135-138 orr.). *Begoñako Ama Birjiña Miraritsuari. Kantia Bizkaiko izkuntzan* argitaratu zuen eta aldizkari berean, 1882an (42 orr.), *Aita Sebastian Mendibururi lenengo euneko mugaldian* olerkitxoa. Handik hamar urtetara hil zen Santurtzin Luis Itza, 1892an, etxeko balkoitik erorita, Juan Angel Etxebarriak dioskunez (Ikus: Lino Akesolo: *Dos escritores vascos bilbainos. Luis de Iza y Juan de Izurrategui*. BRSBAP, 1964, 4.º 461/464 orr.).

Guzti hauek lehiakide izan zirelarik, pozik ikusten dugu ehun urte geroago denen artean Azkue izatea katedradun izendatua. Katedraren ondorioz bilakatu zen Azkue euskararen erraldoia, bere bizi osoa, hain luzea eta emankorra, euskararen defentsarekin bete bait zuen. Beste eragin bat ere burutu zuen katedrak: bilbotarrei euskara irakatsiaz aparte, hizkuntzaren izen ona eta berarekiko maitasuna sortzea.

1888.eko Ekainaren 11an eman zioten Azkueri izendapenaren berri, oraindik Salamancan zegoelarik. Uztailean apaiztu zen Azkue eta Meza Berria Lekeitio eman zuen San Migel egunean, 1888.eko Irailaren 29an. Uda horretan ez zuen astirik galdu Azkuek eta katedrarako ikasbide bat asmatzen ibili zen Lekeitio. Diputazioaren dei bati erantzunez, Urriaren 15ean aurkeztu zuen ikasturterako programa, 50 ikasgaietan sailkatua. Matrikulatze epea bukatu zenean, 52 ikasle zeuden zerrendetan, tartean Emiliano Arriaga Ríbero, Oscar Rochelt Palme, Rafael Rochelt Palme (gero *Ardi galdua* elaberrirako irudiak egingo zizkiona), Nikolas Viar Eguskiza, Carmelo Gil Gorroño, eta abar. Kontutan izan behar dugu

adineko ikasleak zirela; esate baterako Emiliano Arriagak 44 urte zituen, Azkuek baino 20 gehiago. Horregatik, euskararen ardura bizia zeukalako, zortzi urte beranduago, 1896.eko Urrian, umeei euskara irakasteko Ikastetxe bat sortu zuen Azkuek Jardines kaleko 10. zenbakian. Eta behin baino gehiagotan, *Euskalzale* aldizkarian Gasteizko Gotzain zenari eskatu zion Seminarioan Euskal Katedra bat zabaltzea. Ikasleek ikasketak hobe burutzeko Ikerbide bat argitaratzea iruditu zitzzion eta 1888.eko Urriaren 26an, Diputazioari eskari bat zuzendu zion Diputazioaren moldiztegian astero zortzi orrialde ikasgaiekin argitara zitzan. Lehen ikasturte horren barruan, 1889.eko Otsailaren erdian, Gabriel Maria de Ibarra jaunaren etxeko kaperaua izendatua izan zen, ama eta hiru arrebekein Bilbon bizi zelarik, diru gehiago lortzeko aukera izanez.

Hurrengo ikasturteetan ikasle ospetsuak izan zituen, esate baterako Gregorio Balpardo Herreria, Teófilo Guiard Larrauri, Jose Arriaga Igartua (“Juan de Eresalde”), Cosme Elgezabal Urringoetxea, Joaquín Arisketa Quintana, Ramón Real de Asua, Juan Carlos Gortazar Manso, Anacleto Ortúeta Azkuénaga, Eliseo Migoya Torres, Higinio Basterra Berastegi, Federico Zabala Allende, Luis Emperiale Enciso, Esteban Bilbao Egía, Francisco Iturribarria Lauzurika, Félix Landaburu Madaria, Ebaristo Bustintza Lasuen, eta abar. 1896-1897 ikasturtean lehen emakumezko ager-tzen da euskal katedran: Matilde Esteban Gil. Eta gero eta ugariagoak matrikulatzen dira.

Goizeko zazpi terditan ematen zituen Azkuek klaseak lehen urtean. Bigarrenerako bi maila jartzea eskatu zion Diputazioari, goizeko sei terditan hasi eta bi orduen zehar. Hala jarraitu zuen Azkuek hainbat urteren zehar, arratsaldean klaseak ematea lortu arte. Bigarren ikasturtea hasi eta denbora gutxitara, 1889.eko Abenduaren 19an, salaketa bat egiten dio Azkuek Diputazioari:

“... que por aversión de sus funcionarios al euskera no ha conseguido imprimir en la imprenta provincial los opúsculos de Gramática. Tiene además preparado, sin poder imprimir por ese medio, un Vocabulario y antes de tres meses terminará la Gramática y un Manual de Conversación basco-castellano. También tiene a medio terminar una obra de lectura amena...”

Azkueren Gramatika, edo *Euskal Izkindea* argitaratzeko laguntza onartua zen ordurako Diputazioan, 1889.eko Ekainaren 4ean, eta Azkueren aipatu eskaria hartu ondoren, hurrengo egunean, 1889.eko Abenduaren 20an baieztatua izan zen onarpena. Baina ezin izan zituen moldiztegi ofizialaren eragozpenak gainditu eta azkenean Jose Astui moldizginari agindu zion lana. 1891 urterako kalean zegoen Izkindea eta 1891-1892 ikasturterako katedraren testu gisa onartu zuen Diputazioak 1891.eko Irailaren 30ean, 150 ale erosiz.

Irakurgaietan aipatu zuen lana ere prestatuta zeukan Azkuek 1892.eko. Antoine D'Abbadier zuzendu zion *Bein da betiko* dugu hau. Diputatuak lanaren edukina ikus zezaten, itzulpen bat aurkeztu zuen Azkuek 1892.eko Otsailaren 12an, orain ere Diputazioaren moldiztegian inprimatzea eskatuz. Diru laguntza eta inprimaketarako baimena eman zion Diputazioak 1892.eko Maiatzaren 24ean. Baino oraingoan ere ez zuen lortu bertan inprimatzea eta Santa Casa de Misericordia zelakoen moldiztegira jo zuen Azkuek: 1893.eko Irailaren 2an amaitu zen inprimaketa, 500 ale arruntak eta 30 bereziak kaleratu zirelarik.

Katedraren azken laugarren eta bosgarren kurtsoan ikasleak gutxitzen joan ziren, 13 bakarrik zirelarik. Horregatik 1892.eko Ekainaren 28an, Galdiz Diputatuak katedra ezabatzea eskatu zuen, baina ez zioten proposamena onartu. Azkue bera ere pixka bat goibelduta zebilen eta beste ekintza probetxugarriago bat asmatu zuen 1893.eko Ekainaren 2an, ikasturtea amaitu ondoren, Diputazioari zera proposatuz: hurrengo ikasturtean, eta berehala hasita, katedrara huts egitea Euskal Herrian zehar euskal hitzak eta esaerak biltzen hasteko, Hiztegia burutzeko hain zuzen. Udan ibili zen, asmatu bezala, baina ikasturtearen lehen egunetan berriz zegoen Bilbon, oraingoan 24 ikasle zituelarik. 1893-1894 ikasturte hau bukatu zuenean eta moldiztegiarekin ez zuela ezer lortzen ikusirik, ikasleentzat apunteak prestatzeko “auto-kopista” makina bat erosi zuen 125 pezeta ordainduz. Makina honekin argitaratu zuen eskuz idatzitako *Ensayo Práctico*.

Euskara eta musika izan ziren, dakigunez, Azkueren ardurak bizi guztian zehar. Eta katedran iraun zuen urteetan biak erabili zituen pedagogiazko tresna bezala eta bere ideialak adierazteko bide gisa. 1895.eko Otsailaren 2an estreinatu zuen Bilboko Patronatoan *Vizcaytik Bizkaira* zarzuela, katedrako ikasleekin baliatuz. Urte pare bat geroago beste zarzuela bat eman zigun, orain ere ikasleak partaide zirelarik: *Sasi Eskola*. 1897.eko Martxoaren lehen eguna zen. Beste hirugarren zarzuela bat eman zigun Azkuek hurrengo urtean, 1898.eko Otsailaren 20an *Euskaldun Biltokian* estreinatuz: *Pasa de Chimbos*, hemen ere ikasleak partaide zirelarik. *Eguzkia nora* eta *Colonia Inglesa* ere urte hauetakoak dira.

Baina solasaldi hauetatik aparte, tinko eta erne jarraitzen zuen Azkuek euskararen defentsan eta irakaskuntzan. Eusebio Maria de Azkue aitaren *Parnasorako bidea* kaleratzen du 1896an eta urte berean ikaslegoari begira bere *Método práctico para aprender el vascuence vizcaíno y guipuzcoano con su correspondiente clave de temas*. Harrigarria da urte hauetako Azkueren lana. 1896 urteko Uztailean kaleratuta zeukan bere *Proyecto de Ortografía* eta Azaroaren 13an Diputazioari diru laguntza eskatzen dio. Hurrengo urtean, 1897an, *El Bascuence en 120 lecciones* kaleratzen du eta Ubillos eta Añibarroren lanak ere argitaratzen ditu.

Eta hemen agertzen zaigu Ebaristo Bustintza Lasuen. Hainbat arazotan sartuta zegoen Azkue eta hiztegia ere burutzen ari zen. Laguntzaile bat behar zuen bai katedrarako eta bere lanetan ardura pixka bat beste baten eskuetan uzteko. 1896an hasten dira bion arteko harremanak. Bustintza, hamabi urte zituelarik, Almansara joana zen familiarekin eta handik iritsi zen Madridera 1895an fisika eta matematika zientzietan lizenziatura burutzeko. 1866.eko Urriaren 26an jaioa, 33 urterekin eta ezkongabea zen garaian idazten dio Azkuerei Siguenzatik, Seminarioan irakasle delarik. “Agradezco mucho su ofrecimiento de trabajar por mi repatriación” diotso Azkuerei, 1900.eko Apirilaren 3ko gutun batetan. *Euskalzale* aldizkaria debekatu ziotenez Azkuerei, honen ordezko bat sortzekotan zebilen orduan eta *Ibaizabal* izenburua jarri orduko, beste izen batzu ere asmatuta zeuzkan Azkuek, hala nola, *Ze barri?* eta *Eguna*. Bustintzak beste izen batzu proposatzen dizkio: *Barrizale*, *Barridun*, *Or emen*, *Azaldari*, *Batzaire*, *Agerlari*, *Geutarra*. Baino *Eguna* izenarekin kale-ratzeko zen aldizkariak oztopoa aurkitzen ditu eta azkenean *Ibaizabal* izenarekin kaleratzen da 1902.eko Otsailaren bostean. Ordurako Bustintza Bilbon dago, 1901.eko Martxoaren 4ean etorrira. Baino ez da, maiz gaizki esaten den bezala, aldizkari berriaren zuzendaria, ez duelako oraindik, bere ustez, behar den bezala euskara meneratzen. Hori dela eta, Azkueren ikasle da Katedran 1901-1902 ikasturtean eta hurrengoan ere. Eta Azkuek ikusten duenean Bustintza klaseak emateko gai dela, bere ordezko jar-tzen du 1903-1904 ikasturtean. Esan behar da Bustintzak, lehen urte hauetan, *Mañari* eta *Bloa* ezizenak erabili zituela, ospea emango zion *Kirikiño* ez zuen 1913 arte erabili eta. Aipatu ikasturte horren bukaeran, 1904.eko Maiatzaren 18an idazten dio Bustintzak, ordezko irakasle gisa, bere lehen gutun ofiziala Diputazioari, azterketen data finka zezatela eskatuz.

Azkue bitartean Hiztegiaren inprimaketa prestatzen ari da. 1902.eko Urriaren 10ean eskaini zion Bizkaiko Diputazioari arazo eta bere ustez ohore hau. Eta Diputazioaren aginduz aurrekontuak biltzen ibili zen, Toursek Mame et Fils moldiztegikoa onartua izan zelarik. Hor dugu bada Azkue Toursen 1904 urtearen hasieran. Dakigunez, 1906.eko Maiatzaren azkenerako kalean zen Hiztegiaren lehen tomoa.

Mendearen hasierako urte hauetan gehitzentzioen zihoan irakasleen kopuru. Esate baterako, 1905-1906 ikasturtean 98 ziren lehen mailakoak, 54 neskak zirelarik, eta 12 bigarren mailakoak. Beste arrazoi batzuren artean bazeukan gehitze honek ziorik: 1905.eko Urriaren 4ean eskatu zion Bustintzak Diputazioari orduak aldatzea eta ordutik aurrera arratsaldeko 7etatik 9ak arte eman ziren klaseak. Beste berri bat ere ekarri zuen aldaketa honek: 1905.eko Azaroaren 14ean argi elektrikoa jarri zen Euskal Kate-drako geletan.

1906-1907 ikasturterako 113 ziren lehen mailako ikasleak, 24 neskak zirelarik, eta 20 bigarren mailakoak. 1906.eko Abenduaren 19an Brussela-

tik zuzendu zion Azkuek Diputazioari eskari bat bi katedra sort zitzan, bata gizonezkoentzat eta bestea neskentzat. 1907eko Otsailaren 15ean Azkueren eskaria onartua izan zen eta aurrerantzean bera izango zen gizonen katedra zuzenduko zuena eta Bustintza neskena. Baino Azkuek Brusselan eta Kolonian musika ikasten 1909eko Abuzturarte egon zenez, ez zen aldaketa praktikorik egin. Handik etorri zenean egin zen katedren banaketa. Bustintzaren garai honetan aipa ditzakegu honako ikasle hauek: Severino Zuazo Ugalde, Adolfo Gabriel Urquijo, Ceferino Jemein, Manuel Robles Arangiz, Felicísimo Larrinaga Celaya, Manuel Irujo Ollo, Guillermo Ibáñez García, beste batzuren artean.

Katedraren 25 urte bete zirenean, 1913eko Apirilaren 24ean eskari bat zuzendu zion Azkuek Diputazioari: ikasturtearen amaierako azterketak aurrera zitzala, folklore materialak bildu nahi zituen eta uda hartan Bizkaiko Diputazioak antolatu zuen lehiaketa batetara bere lana aukezteko. Hemendik sortu zen Azkueren beste izugarrizko lan bat, *Cancionero Vasco* delakoa, hain zuzen.

Azkueren bizitzaren 25 urte (1888-1913) ikusteko aukera izan dugu, ikuspuntu batetik behintzat. Katedraren eraginez bizi izandakoa gehien bat. Beraz, gizon erraldoi honek egindakoak, neurri handi batetan, Bizkaiko Aldundiak orain ehun urte hartutako erabaki bati esker gertatu ziren. Ordukoagatik eskerrak emotea dagokigu eta ildo beretik jarraituko duelaren esperantza agertu.

Eta entzuleoi mila esker nireak entzuteko izan duzuen eroapena-rengatik.

BIBLIOGRAFIA

- AQUESOLO, LINO DE: *Dos notas autobiográficas de Resurrección María Azkue*. BRSBAP, 1965, I, pp. 50/63.
- ARANA GOIRI, SABIN: *Carta a José Arriandiaga*, Sukarrieta 15-VIII-1901. MUGA, n.º 17 (1981), pp. 43/47: *Sabino Arana juzga a Miguel de Unamuno*.
- ARANA GOIRI, SABIN: *Carta a Zabala'tar Aingeru*, Gernika, 13-VI-1987 (Inédita).
- ARANA MARTIJA, JOSE ANTONIO: *Resurrección María de Azkue*. Bilbao, Caja de Ahorros Vizcaína, Temas Vizcaínos n.º 103-104, 1983.
- BASAS, MANUEL: *Resurrección María de Azkue consiguió la primera cátedra de euskera en pugna con Unamuno*. El Corregio Español, 5-VI-1988.
- BIZKAIKO FORU ALDUNDIA: Artxibategia: 1.037, 1.070/33, 1.079 Karpetak.
- BUSTINTZA, EBARISTO: Azkueri gutunak. Azkue Bibliotekako Artxibategian.
- CORCUERA ATIENZA, JAVIER: *Orígenes, ideología y organización del Nacionalismo Vasco (1876-1904)*. Madrid, Siglo XXI, 610 pp.

- IÑURRITZA (SALBATORE MITXELENA): *Unamuno eta abendatz*. Bayonne, Imp. Darrac 1956.
- JEMEIN, CEFERINO: *Biografia de Arana Goiri'tar Sabin e Historia Gráfica del Nacionalismo*. Bilbao, Editorial Vasca, 1935, XVI, 402 pp.
- LAKA, ITZIAR: *Bizkaiko Aldundiaren euskarazko katedra*. ASFVJU, 1987, XXI-II, 409/424 pp.
- LAKA, ITZIAR: *Euskal Izkindeako aditza*. ASFVJU, 1986, XX-3, 705/754 pp.
- LLANO GOROSTIZA, MANUEL: *Azkue, Unamuno, Arana-Goiri y el vascuence*. El Correo Español, 6, 8, 9 y 10-1-1957.
- UGALDE, MARTIN: *Unamuno y el vascuence. Contra-Ensayo*. Buenos Aires, Editorial Ekin, 1969, 213 pp.

En Dialecte Biscauen - par l'abbé R. M. de Azkue
présenté à la Bibliothèque Nationale à Paris
par E. L. Dodgson 19 nov : 1892

Celto-Basque 108

Grankanton Arrantsaleak

—
Leyenda

en prosa bascongada,
basada

en un hecho histórico ocurrido en las aguas
del Cantábrico hacia el año 40
de este siglo

Al R^{do} P. Posareo de Churruca de la Compañía
de Jesús dedica este pequeño recurso

Al Autor

Al hacer esta leyenda, el autor no había aún iniciado sus estu-
dios acerca del euskera (1), como me fue lo primero que escribió.

(1). Advertencia del autor fechada 5 años después de escrita la le-
yenda, con objeto de que no se objete acerca de las ~~contrarias~~ opiniaciones.

Nota. Aun viven en Lequeitio testigos oculares del hecho naturalmente inexplicable que vamos a describir.

Grankanton Arrantsaleak

I.

Lurragaz asarratuta balego lez, betondo itzal bat era-kusten dau Otoioko(¹) mendi gainetik zerauk; turmo ta Pleizako chilin sendoen Duruundiagaz gortu bear dira gizonen belarriak; batak bano bersteak aninago lurra astindu nairik burruka dabiltzazala esan lei onastarra(²), chingorra ta euria; chimistaren zirzartadak noizik noizene ebagiten daber uria sapaldu nairik dagoran odai astunak; zerenetan deia entzunda; ezen icharen bage, abian dira erreietan ichasoko urak, eta alkar garaitu erin dabentean doaz ondarra astertutenei batzuk, aitzak austen bersteak, eta danak gora goraka erakusten dabe lurra iruntziteko(³) guraria.

Onen antzera dabiltz bein ona ta bein ará(⁴) emakume errukarriak, zapia Dingilizka, ulleari tiraka, ats amarrakaz arpegia estaldutak begiak leortutenei, Antiguako Ama Dantzellaren oinetan auspaztu eta biotzetik erregu labur ta samur bat egiten dabela.

• Zer jaso(⁵) da Lekeitio?

(1) Otoi - monte al este de Leguritio — (2) relámpago

(3) Iruntzi - devorar. (4) frase vulgar y expresiva que denota impaciencia
Bein ona ta bein ará = ahora aquí, ahora allá

(5) ¿Qué ha ocurrido en Leguritio?

II

Ormechako(¹) kalean bizi zan Eulea (²) esaten eutsen atso bat. Meizan ez egoan adizkido ez eban Santurik, ez egoante urian irior. Puka esagututa maitekuo ez ebanik.

Pukan seme bat azkarra, zulia ta ona; bero gurari andiena zan ama pozer eukitoa: amagaz solora, amagaz Plezara, amagaz kaira ta amagaz edonora ebillor Lorentzo.⁽³⁾

Ez da retan esan ez egoanik iru probintzietañ
Pultarentzat bera Lorentzo baño mutil ederragorik.

Sarri ez eutsan por geiago esarriko Aingeruak se-
me bat eukiko ebala esan eutsian, Puleari zartzara
Lorentzoren jaioerak emon eutsan baño: Lorentzo barik
ez zan gauza bizi izatoka; ain modutan eze, sarri au-
soko lagunak bere agotik entzun eben, Lurrean Lorentzo-
gaz, Lorenteogaz zeruan eta Lorentzo barik inun ez ebala
bizi nai.

Nekazarria zan Pulea, bere ezizenak(⁴) autortutenez
moduan; eta bientrat lain(⁵)emoten ez eban lez bere izerdiaik,
Ausoko Antonen chalupan mari-erdiako(⁶) sartu eban bere
semea. Ichasoañ noiz egoan iparra, noiz egoia,

(1) con este nombre se conoce la calle de Narea.

(2) Teljedora. — (3) Hemos escrito Lorentzo y no Lorenzo por adecuar
más a la pronunciación bascongada.

(4) Ezizena = mote ó apodo. — (5) tanto como = lo suficiente etc.

(5) De media ~~edad~~ ^{edad}. Mari-a significa entre los pescadores, racion.
Ignoramos el origen de esta palabra.

noiz mendebala ta noiz kampaizea, inok bano obeto ekia Ormechako alargunak.

Bere biotz biguna atsakabeten eben Galarran otsak ta mendebalen putzak; eta lanoak, gurmiaik, zargoriak eta zarrazoiak ez eben talaiako⁽¹⁾ mendi-burua. Pulearen bekotia bano a geiago illunduten.

Orbelak eta bidetako autsak⁽²⁾ ekaitzaaren⁽³⁾ susmoagaz ikaratuta gora goraka ebiltzaranian, Ormechako kalearen sotando batan argi egiten eutsan antiquiako amaren imudiari errechinphiegartzi batek.

III

Der jaso da Lekeitio?

Begiratutu deigun Pulearen gelara, eta arrantsaleari seineroaren⁽⁴⁾ keiak adierasoten deutsen lez noiz Dagon ohonchorroa⁽⁵⁾, noiz manjua⁽⁶⁾, esango deusku gelako keiak zer jasoten dan Lekeitio eta zer ichasoan.

Jarraitzu deiguran Pulearen pausuak, entzun deiguran bere berbak; eta jakingo dogu ichasoen erdian dagozala uniko gizon gienak: goaren kairu⁽⁷⁾ta ikusiko dogu batet, potin, botakor ta chalupa⁽⁸⁾ gurtiak ichasoan diriala: begiratu deigun ichasora, eta ikusikodogu er dala agiri ontzink⁽⁹⁾ ze nuraño Jagiten dan bitzaren⁽¹⁰⁾ artean.

(1) Talai-a = monte al este de Lekeitio - (2) Ekaitza = tempestad -

(3) vela de resina muy usada hasta nuestros días entre la gente byla;

(4) Seinpro = iglesia de pescadores. - (5) Grupo de aves marinas comunes que sobren los perecidos. - (6) concentraciones de peces. - (7) Kai = puerto;

(8) Pecugintz = embarcaciones distintas por la forma y dimensiones

(9) Ontzi = barco, filibunda espumosa. - (10) Bitz = espuma.

Negar egiten deutsa seme bakarrari batek, senar barik getitu bear dau onék; aita ta nebak (1) eta eurakaz echeko ondasuna ichasoetan ichiko dauer arek; gurztiak denuke nor galdu, gurztiak dauke senide, ausoko edo lagun bat nori negar egin.

IV.

Onetan (2) eskolatik urten dabe umeak; banan banan (3), illara bitan eta chapela eskuan dabeli ichasoari begiratuten deutse ume gaisoak, gaur bi mila urte Israelen begiak ipinita Mesiaren icharoten egozanak lez; Dart dart (4) doaz kairantz Ama Mariari Ginguruaren agurra kantetan. Aurretik biderik ezin edegita dabil mutil sendo bat, esku biakaz makilla bateri goruntz eutsiten, eta makillaren ertza oial edo bandera urdin ta zar bat dabela. (5).

An hastutene dira mutilen kantaa, emakumene didarra, alargunen inkasak, ume zurtzen (6) arrantzak, aizaren chirputua, ta ichasoaren amurruzko baralla (7).

(1) Hermanos con relacion a hembra, para distinguir de Onaiak = hermanos sin relacion al varon. — (2) en esto — (3) de uno en uno — (4) temblando.

(5). Alusion a una costumbre piadosa e inmemorial de la villa de Legutiérn. Cuando la tempestad sorprende a los pescadores en el mar, salen los miembros de la escuela en procesion precedidos de uno mayordomo que sostiene en sus manos una tradicional bandera hecha girones y de color verde. Cantan por las calles el Ave-Maria y no cesan hasta un lugar denominado Tula gikoia, donde se eleva sobre las penas una linda ermita dedicada a San Juan Evangelista. Alli hincados delante de la imagen del Santo rezan la letania Lauritana, tienen un rato de receso en la pequena plazuela que rodea la hermita, y vuelven a la Escuela.

(6) huérfanos — (7) ruido.

Kaiganean gizon ta emakume aldra bat dago mutil batetan bornuan (1), zer bait jakin nainik.

Errian zabaldu da masiko potinak (2) Ondarroan sartu diriala, Motrikun trainekoak (3), eta inok ez daki Gran Kantoko gizonek barrirrik.

«Eta nire aita», dirautse mutilari; «eta nire senarm», «eta nire Seme Lorentzo...», ai ene biotzeko kutana! ; zirk eroan «zaitu Gran Kantora? Ama bakarrik ichita?»; Pe engozari «obeto zure amaren triagalpean (4) ichasoakaz kezkan (5) azi barik?»; Ai egun negargarnia!, Eriotsa erruki bakoa «zer gaitik ez ~~paseo~~ nazu zugaz ichasora erwan, seme maitearen besoetan Jaunari anima emon neion?»

Negarr onekar, batera entzuten zirian didarramako bakoak, arrantza gogorrak, alaran negarrgarriak, intzini zoliak, chilio biotzeakoak.

Salvetako chilinak Pleiran batu dauran abadeak azi dira organuaren zaratara Antiguakoari erregututene.

Gero ta gogorrago (6) chiztu egiten dau aiseak, gero ta bitzagiago ateraten dau uretan mendebalak, gero ta arpegi illunagok erakusten dau ekaitzak; eta inok ez daki Gran Kantoko gizonek barrirrik.

(1) en derredor - (2) lanchas pequeñas que se dedican á la pesca de la sardina - (3) lanchas algo mayores que con red más redondamente tegida se dedican á pescar anchoa - (4) frase figurada que denota protección - (5) Kezka = riña.

(6) modismo propio del Puskara que indica aumento de acción con la marcha del tiempo.

V.

~~Euskalherria~~ Grankantó da ichasoen erdian dagon kalku bat ondartsua, besiguz ugaria eta arrizku andikoa.

Baina nun dago euskaldunen biotza ikaratu ta atseratiko daben arrizkurik?

Er zirian potincho batzuetan Irlandaraño eldu?; Er dira eurak zurezko ontsietan Lurrari lenengo bira emon dantzak? Burdinazko ad ontsi ~~ezker~~ izugarrrietan Ingelosak ichasoari aginduten azi ordurako; Nortzuk aspiratu eben batel ta bombo (2) makaletan ichasoaren indarra?

Ara or Grankanton lenagoko Euskaldunen irudi bizia.

Ara or Zaldibar (3), El-Cano, Legazpi, Oñuriaka ta berste ichasoeko agintari aizkorren odola sanetan dauden gizonak.

Erroiau (4) daberz eguzki berotan puren tretzak (5), ondorio(a) erriauta dauez libatzetako kordelak; ur-azalpar igiri dabilta tuntuizak (6), mendebal gogorraren gomuta barik.

Umore onagar ateria dauz chapeletik arrata (7), tundalista pi pontsia (8) chalupa maiusak; panelpean (9) foloztutako (10) daukee narruko jantziak; eta kordelak alateko (12) agindua ~~eta~~ dau nau siak.

(1) Lugares escogidos para pescar en alta mar; su conocimiento parde de la posición que ocupa la lancha respecto de los montes.

(2) Barra de alto bordo: poco se diferencia del patacho y quechua arin.

(3) La historia se da el título de general.
Nació en Lequeitio; sirvió a S. Fernando, distinguiéndose mucho en la toma de Sevilla, rompiendo con su barra la cadena que impedia el paso del río y el asalto de la ciudad. (4) voz náutica que significa el modo de extender una cuerda a lo lejos - (5) aparejo para la pesca - (6) besugo. (7) hasta el fondo - (8) boyas, huecas de hoja de latón - (9, 10) objetos que usaban los fumadores antes de la fabricación de los vaporillos. (11) tabaquero de latón - (12) panel: tablante que cubre el suelo de la lancha - (13) plegados - (14) para reponer.

Ulaten ari la berste barik dino agura batek : "Mendebala, mutillak galarrona ; galduak gara."

Gaurra ikusgarria izango litzate, eun gizonen bizia amazkuan ez berlego, ze anin kordelletak batu, tretzak gorde, narruzku janariak soneratu eta ekaitzari arpegi emoten prestau dirian arrantsale gaiso arek.

Amar ontsi chiki arek ondatuteko ichasoko urak naikoa ez balira lez, zenuak botala (1) jausten da euria; zer jasoko dan ikusi nai ez da, odai arteko bidea artu-agaz, agur egin deute egezkiak benturaz betiko (2): zerenan danke euren icharropena (3) eta zerua odai illunakaz estalduta dago.

"Amar ordu bear doguz, dino batek, urren dan errian sartu teko; Baña nor da amarr orduan, eta dagon ichasoagaz, bere buruaren jaube (4)? Prin erakutsi gineo aizeari bali to chikia (5). Abant (6) mutillak, abant gogotik, Aurrera."

Danak diardue ichasoa auzten erramuakaz eta inok sein dau abantik egin-----

Orduan (7) danetatik zarrenak dirautse "Agur lagunak; gure amai (8) ollu da; parka eskata deiogun alkarreri, Iau-nari Damu andi bat erakutsiagaz. Agur."

(1) zenuak botala - todo lo que podian los cielos - (2) quizás para siempre.

(3) esperanza - (4) dueño - (5) Balizto chiki : así llaman a una pequeña vela.

(6) a remar - Es posible que esta palabra se derive del vocablo francés avant. - (7) Filologíicamente significa "en aquella hora" = entonces.

(8) fin

“Agurr», erantun eben osta-ostir biotzen hiru perdak (1).

— “Agurr», isil isilik eta agin artean erantun eben Lorentzok;
“Agurr, eneglama biotzekoa, Agurr».

Beate guztia Antiguako ama miraritsuari (2) euren buruazt
gaitik erregutetan eutsen artean, Lurreko ama gaitik zerukoari
bere barruan dei egiten eutsan Lorentzok j: arren eroan egite
len bait len Bizkaiko sokondotik zeruko Jauregira (3) bere ama;
ez ciela bakarrik lurrean ichi nai ordurano bera barik bizi
ezin zana.

VI

“...Getaria!!!», Kolonen agindupean egoran ~~maiz~~ gizonak
erria ikusi ebenian lako por andiagaz didar egin eben Lo-
rentzok, “...Getaria!!!».

Didar metara bizkortu zirian eriotxa ezin garaituta ebil-
tzazan gizonak; “Getaria” konkortuta diñe guztia, “Getaria»;
eta lau palada (6) erriruntz botauagaz, chapela kendu ta
burua makurtu eben San Anton Getariakoaren aurrean.

Kaira sartu ta chalupak lotuteko asti barik prestau zan Lorentz
Lekeitiora gau illunetar barni ona ematen joateko.

“Por dirautso chalupaku nausia Antonek; aldatu egizuz sonokoak,
“apaldu astiro (7), ta oira sartu zaite»

(1) convulsiones - (3) a la milagrosa - (4) Burua = cabesa hace oficio de refle
xivo : euren burua, gaitik : por si mismos.

(2) eñe = genitivo del pronombre Ni = yo. Pota poco meno que en desuso.

(5) al palacio - (6) palada = golpe de remo. (7) con calma.

“Nok lagun egingo deust Leketiora?» — “Nik-nik...» eranteun eutsen guztiak. Artu eban Antonek sendean erichon (1) lagun bat eta abian zan Leketioruntz.

VII

Goizaldean, emakume pillo bat joian Leketiko kaletatik Pleirara Antiguako ama maiteari erkennak emoten. Ez zan ~~an~~aren artean berterik entzuten ez bada: “Antiguako amak gorde dawz gure arrantsale galduen biziak.”

Inok ikusi barik urten eban urifik egun sentioran, (2) Euleak. Nekes igotan eban bere urteen pizua lepoan ebala. Loibeko (3) aldatsa; atsagoteko agiri barik Indairi (4), Baundo, Anicabe ta Ondarroa albo baton, eta berrian Arterrika ja Berritu ichi ^{ebazan}. Motrikun alkar ikusi eben ~~eta~~ arantz joian emakume maitegarniak eta onurtx etozan gizon erdi bilerizak. Ar barriro berri zirian ama ta semaoren biotza; eta bertatik, lagunen erreguak zeruko deragaitik atze ratuta, urten eban biak ortozik (5) Urrkiola, San Antonion Euleak egin eutsan promesa betetutenean.

— A.M.O.G. —

Bn Resurrección María de Azkue

Jalamainca Marzo 27
88

(1) que le parecia — (2) al alba — (3) Loibea caserío de Leguitio. (4) este y los nombres propios siguientes, pertenecen a pueblos y lugares que se encuentran cerca de la senda antigua de Leguitio d/Gipuzkoa. (5) descubiertos.

AZKUE, ARANA GOIRI ETA UNAMUNO

Bilbo, 1988-VII-1 ()*

Alfonso Irigoien

Badira ehun urte Bizkaiko Diputazioak euskal katedra sortu zuela Bizkaiko Institutuan kokaturik. Urrats axolazkoa eman zuen eman ere, eta modu batera edo bestera, zuzenean edo zeharka, ekarri dituen ondorioak ez dira nolanahikoak izan.

Bost izan ziren izena eman zutenak konkurso bidez ezarlekua irabazteko, horietarik hiru historian maila nabarmena irabazi dutenak, eta ez bakarrik Euskal Herrian, mundu zabalean baizik: Azkue, Arana Goiri eta Unamuno. Beste biak Pedro Alberdi eta Eustakio Madina.

Azkue-ri eman zitzaison. Mahaikoen eztabaidea Azkue eta Unamuno-ren artean kokatu zen. Unamuno Filosofia eta letretan doktorea izanik, titulu ofiziala zuen bakarra gertatzen zen, eta lanik aurkeztatu ez bazuen ere, Madrilen ari baitzen beste oposizio batzu egiten Bizkaiko Institutuko Logika, Psikologia eta Etikaren katedra baterako, ezagunak direla bere lanak esaten da. Azkue Teologia Sakratuan batxillerra zen. Horregatik, tituluen arauera Unamuno zen lehenen, eta hastapenean hala aipatu zen. Larrazabal eta Azillona jaunen eritziz, ostera, Azkue egokiago zen katedrarako, alde batetik apeza zelako, eta bestetik, aurkeztatu zituen lanengatik, eta hala adierazi zuten izkribuz, eta botoetara jorik bigarren honek hamaika izan zituen alde, hiru kontra, eta zuri bat, eta hala erabaki zen arazoa (1). Edozein modutan ere Azkue eta Unamuno urte berean

(*) Euskal katedra sortu zeneko ehungarren urteurrenean Bizkaiko Foru Diputazioak eta Euskaltzaindiak prestaturiko ospakizunean 1988-garreneko Uztailaren 1-ean Diputazioaren Jauregian Bilbon eginiko hitzaldia.

(1) Cfr. MANUEL LLANO GOROSTIZA, "Azcue, Unamuno, Arana Goiri y el vascuence", *El Correo Español-El Pueblo Vasco*, 6-I-1957, 8-I-1957, 9-I-1957, 10-I-1957.

MANUEL BASAS, "Resurrección M.ª de Azcue consiguió la primera cátedra de euskera en pugna con Unamuno", *El Correo Español-El Pueblo Vasco*, 5-VI-1988.

ALFONSO IRIGOYEN, "Del epistolario de Azkue", *Euskera*, II (1957), 3 eta 4, 265-266 orr. Katedraren oinarriak agertzen dira bertan.

jaiorikoak ziren eta biek Bilbon zegoen Bizkaiko Institutu berean egin zuten batxillerra (2).

Hau gertatu zen Foruen derogazioa eginik zegoela hamaika bat urte geroago Aureliano Galarta diputatu jaunak 1887-garreneko Azaroaren 8-an eskabide bat egin baitzuen Diputazioak dohaineko katedra bat sort lezan gorago aipatu den Institutuan (3). Baino katedra sortzearena Gernikako batzarretan, haien Madrileko agintariekin galera zitzaten baino hainbat urte lehenago, behin baino gehiagotan tratatu izan zen, eta inolako zalantzak gabe esan daiteke Bizkaiko herrian geroago ta sendoago sentitzen zen gogo bati erantzutera datorrela.

Hona hemen Gernikako batzarren zenbait berri:

1833-garen urtean egin ziren batzarretan, lehenengo karlistada hasi zen urte berekoetan hain zuzen ere, Erregeak izendaturiko Korregidorea bere hitzaldia euskaraz eta erdaraz egiten hasi zenetik Gernikako batzarre orokorretan euskara ofizialki erabiltzea zilegi izatera etorri zen, lehenago ez baitzen: “El cual después de haberle traducido verbalmente al idioma vascongado, para completa inteligencia de los Señores que no poseyesen el habla castellana, se mandó por la Junta que se imprimiera y se distribuyeran egemplares de él a todos los Señores apoderados” (4). Beste alde batetik ez da ahaztu behar Abandoko euskaltzale perrataileak zer edo zertxo lehenago Euskal Akademia batekin beste ezerekin baino zer ikusi gehiago zukeen zerbait sortu behar zatekeelakoa ere azaldu zuela, Gernikako batzarrek izendaturiko hogei ta lau pertsonez osatua, Aristides Artiñano-k Durangoko Euskal jaietan askozaz geroago, 1886-garren urtean, beste era batera Euskal Akademia sortzeko asmoa agertu baino lehen (5).

(2) M. GRANDE, “Estudios de bachillerato realizados por Resurrección M. de Azkue”, *Euskeria*, VI (1961), 360-361 orr. 1881-garreneko Ekainaren 23-an iragan zituen Batxillerreko gradua hartzeko egin beharrekoak.

MIGUEL DE UNAMUNO, *Obras completas*, VIII, *Autobiografía y recuerdos*, “Recuerdos de niñez y mocedad” (1908), Madrid 1970, 131 orr. eta hurrengoak: Dio: “En el curso 1875 a 1876, teniendo yo once años, en las postrimerías de la guerra civil, ingresé en el Instituto Vizcaíno”. Amaitzeari dagokionez 1879-1880 ikasturte izan zela batxillerraren azkena esan behar da. Beraz, Azkue-k baino urte bete lehenago egin zituen ikasketak urte berean jaio baziren ere.

(3) RESURRECCIÓN MARÍA DE AZKUE, *Euskalerriaren yakintza-Literatura popular del País Vasco*, I, Madrid 1935, 9 orr.

(4) *Juntas Generales del M. N. y M. L. Señorio de Vizcaya, celebradas so el árbol, y en la Iglesia juradera de Sta. María de Guernica desde el dia cuatro hasta el quince de julio inclusive de mil ochocientos treinta y tres*, Bilbao 1834, 13 orr.

Ikusene “Gernikako batzarreak eta euskara” (Iruñean, bosgarren Udako Euskal Unibertsitatean 1977-VII-an irakurria), *Anaitasuna*, 15-VIII-1977, 1-IX-1977, 15-IX-1977.

(5) LINO AKESOLO, “José Pablo de Ulibarri Galindez (1775-1847); actualidad de su obra”, *Euskeria*, XXI (1976), 170 orr. eta hurrengoak.

Katedrarena 1841-garren urteko batzarretan aipatzen da: “Resolvió asimismo la junta, por igual indicación, que al ponerse en planta, en virtud de lo acordado en la precitada sesión del 2, el Instituto científico de segunda enseñanza, cuidase la Diputación general de que se establezca en él una cátedra de lengua vascongada (6).

1864-garrenekoetan berriz tratatzen da euskal katedra sortzeaz eta baita maisuek euskaraz jakiteaz ere, —kontuan izan behar da garaitsu horretan eztabaidea bat garatu zela Madrilekoen kanpotik Euskal Herrira maisu erdaldunak bidaltzen hasi baitziren 1857-ko irakaskuntza publikoko lege berria oinarri harturik (7): “Igualmente diose cuenta de otra moción suscrita por varios Señores apoderados que a la letra dice así: ILLMO. SR.—Los apoderados que suscriben proponen a la Junta general se sirva acordar que la Illma. Diputación proceda inmediatamente al establecimiento de una cátedra de Lengua Vascongada en el Colegio de Vizcaya, a fin de secundar eficazmente los patrióticos esfuerzos del P. Fr. José de Uriarte, de D. Pedro Novia de Salcedo y de otros doctos vascongados que trabajan por el mantenimiento y la perfección de nuestra lengua materna, teniendo sin duda muy presente el **axioma de que allí donde concluye la lengua de los pueblos concluye su nacionalidad**. So el árbol de Guernica a 25 de julio de 1864.—Illmo. Sr.—Alejandro Rodríguez.—Angel María de Ventades.—Juan Antonio de Menchaca”. “Y acordó la Junta que dicha moción se remitiera a la Diputación general para su resolución, y a propuesta de un señor apoderado resolvió también un voto de gracias en favor del R. P. Fr. José de Uriarte, por los estudios que ha hecho de este lenguaje y servicios prestados con tal motivo” (8). **El axioma de que allí donde concluye la lengua de los pueblos concluye su nacionalidad** beltzez markatu dugu, Arana Goiri oraindik jaiotzeko zegoela printzipio nazionalista dei dezakegun hori formulatzen baita Gernikako batzarretan.

JOSE PAULO ULIBARRI GALINDEZ, *Gutunliburua* (esku izkribu faksimilez argitaratua), Gasteizen 1975. Ikus bertan datorren “Bibliografía” eta Aita Lino Akesolo-ren aurkezlatzea.

D. ARISTIDES DE ARTÍÑANO Y ZURICALDAY, *Proyecto de Academia Bascongada*, Barcelona 1886, 35 orr. (Premiado en las Fiestas Eúskaras de Durango, en 1886).

(6) 57 orr. eta hurrengoak. 1952-garrenekoetan, 72-73 orr., lehenengo irakaskuntzako eskola normalaren ardura ere eman nahi zaio Institutuari.

(7) Kontuan izan behar da 1857-garren urtean Madrilen irakaskuntza publikoaz lege berri bat egin zutela —ley de instrucción pública de fecha 9 de septiembre de 1857—, eta haren kontrako mugimendu bat sortu zela Gernikako batzarretan, gai horretan Diputazioen eta Udalen bete beharrak murritzurik gelditzen baitziren. Hain zuzen ere 1860-garren urteko batzarretan, 90-91 orr., lege hori honela hartzten da: “como contraria a las atribuciones que las diputaciones y ayuntamientos constantemente han gozado tocante a la inspección y vigilancia de este importante ramo, al nombramiento de profesores y señaladamente de su dotación”.

(8) 150 eta 151 orr.

Ikusten denez katedraren asmoa ez zen 1888-garren urterarte bete, Foruak galdu eta gerorarte, dudarik gabe garai hartako gerra eta gertakariakatik.

Azkue-k berak dioenez, *Grankanton arrantzaleak* izan zen aurkeztatu zuen euskarazko lana, eta *Algunas reglas gramaticales* “edo onelabait” (9). Katedra irabazi eta berehala, 1891-garren urtean, *Euskal izkinea - Gramática euskara* argitara zuen euskaraz eta erdaraz, geroagoko lanean autoreak berak gaztetako bekatutzat aitorlako zuena. Dodgson-ek *Azcuence* deituko zion Azkue-ren lehenengo bide honi. Izan ere hizkuntza zeharo logiko bat bultzatu nahi zuen eta *izan* berboaren presentea, konparazio baterako, *nai, ai, dai, gaiz, zaiz, daiz*, egiten du, *naiz, haiz, da, gara, zara, dira* formen ordez, eta, beste alderdi batetik, *daut, gauz, zauz, zautaz*, eta abar, *dut, gaitu, zaitu, zaitut*, eta abar, formen ordez, normalak direla, ordea, *nau, aut, au*, eta abar, bere logikaren oinarria horietan hartzen baitu. Egia esateko Bizkaiko itsasaldetik barrura *nai* forma *nas* edo *naiz-en* ordez, ezaguna da, bakarra ez bada ere, eta hor har zezaileen oinarri jatorrizko forma zela uste izateko eta bere buruan baino kokatzen ez zen alegiazko logika zaharra goitiik behera flexio-jokoetan berregiteko, eta horixe berbera egin zuen *edun* berboarenetan ere. Ez zen konturatzten asko erabiltzen diren flexio-jokoak ez direla normalki edozein hizkuntzatan erregulartasun hestukoak, eta berrienak, ostera, erregularra-goak direla. Hor dituzue, adibidez, oso berriak diren *leiket, leikezu, leike*, eta abar, Gipuzkoako Goierrin ere oso gazteen artean zabaltzen ari direnak *leike* oinarri harturik, eta *ez neike, zeinke, leike*. Edozein modutan ere *nai* forma **nadi* batetik letorke, agian aoristoko laguntzailea bestearekin nahasirik, oraindik hainbatek Bizkaiko leku batzutan *etorriko litzateke* perifrasiaren ordez *etorriko leiteke*, eta abar, esan izan duten bezala,

(9) IKUS RESURRECCIÓN MARÍA DE AZKUE, *Euskalerraren yakintza-Literatura popular del País Vasco*, I, Madrid 1935, 7 orr.: ‘Gaztetxo nintzan (ogei urte or or bainueten) Seminarioko ikastarondoko opor-egunetan, astiune batzuetan beintzat, erriaren agotik ipuin ta irakurgai bat edo beste ikasten ari izan nintzanean. Orduan ikasitako irakurgai bat, laubost urte geroago, lantto bat egiteko erabili nuen. Bizkaiko Aldundiak, Bilboko Instittuian euskerazko irakaskuntza sortu nairik, batzaldi bat iragarri zuen, irakasle izan nai zutenak berak egindako zerbaite erakutsi zezatela eskatuz. Bi lan txume agertu nituen nik: euskerazko bat, bestea erderazkoa. Lenengoari izentzat *Grankanton arrantzaleak* ezarri nion eta Lekeitio urte batzuk lenago ikasitako irakurgai bat izan zan (Uri artako itsastaren arrantzatoki edo kala urretitiko baten izena da *Grankanto*). Bigarrena *Algunas reglas gramaticales* edo onelabait izendatu nuen. Orain (arri zaiz, irakurle): Parisko *Bibliothèque Nationale* deritzaion Liburutegi aundian dautza bata ta bestea, E. S. Dodgsonek nire eskuetatik artu ta neronek enekiela ara eramanak. Arritasun ori yoango zaitzu, irakurle, Oxford-ko Bosleyren Liburutegian arkitu nituen paper batzuen berri yakin dezazunean. Lan onetan ari naizen onen eta Campion eta beste euskalariren baten postal batzuk, len aipaturiko euskalzale ingelesak utziak, ikusi nituen nik an. Bizkaiko Aldundiaren orduko asmoa gora andikoa izan zan euskeraz zarrari indar berriak zainetaratzeko. Orduan asi ginan Arana Goiri ta ni, ateko aldeari bizkarra emanetz, barrura begira, nola edo ala lanari ekin ta ekin. Irakurleak atseginez ikusiko dutela uste dut gure Aldundiak artarako erein zuen lenengo azia’.

lehenengoa ere ezagutuarren, edo *etorri jakon* esan beharrean, Leioa eta ingurueta *etorri ekion* esan izan den bezala, azkenengo hau Lizarraga Elkanokoaren erara, hark *etorri zekio* baitarabil *etorri zitzaison* zentzuan, *etor zekio(n)* perifrasia modu indikatiboan zuen iraganeko aoristo zentzua galdu baitzuen (10). Beste alderdi batetik *elemento inquirido* delakoaren gaia ere hor azaltzen da eta geroago Altube-ren eskutik segida izan zuen (11).

Azkue-ren bideari Dodgson-ek *Azcience* deitu ziola esan dugu, eta euskarara moldatuz gero ere balio du, zeren modu horretera *Azkuera* edo *Azkuara* esan behar bailitzateke, *euskera* edo *euskara* hitzakin jokoa eginik. Arana Goiri-rena *euzkera* zen, hau da, *z-rekin*, *eguzki* hitzarekin zer ikusirik bagenduela asmatu zuenetik aurrera, eta bide hori maisuak baino urrunago eraman zuten Arriandiaga-k eta geroago *Euskaltzale bazkuna*-ren inguruan ari izan zirenek, eta ez zuten Bizkaian bakarrik izan eragina, Bizkaitik kanpo ere bai. Kirikiño-ren moduko batzu eragin guztia gora behera ez zuten herriko euskara fresko eta indartsuaren kutsurrik galdu, ordea. Horretara baldin bazen, alderdi batetik *Azkuera*, eta besterik *euzkera*, *z-rekin*, edo Arana Goiri-ren eskola baziren, eta orain-suago hori adierazteko *hyper-hitz* bat sortu izan da, hau da, *hiperbizkaiera*.

Baina *Azkuera* oso gutxi iraun zuen, *Euskal izkindeak* iraun zuen beste, zeren Azkue-k bere hiztegi nagusia egiterakoan beste bide bat hartu baitzuen askozaz ere zabalagoa, garaiko purismoa zeharo gainditu ez bazuen ere, beste askok ere Euskal Herriko hegoaldean Bizkaia baino eremu zabalagoan zeharo gainditu ez zuen bezala. Hiztegiaren hitzaurrean izenik gabe aipatzen da Dodgson-ena (12). Edozein modutan ere Azkue-k Bizkaiko euskara dotorean idazten zuen hitzaldi labur honetan aipatuko ez ditugun bere lan ugarietan, Gipuzkera osotuaren teoria oinarri harturik *Prontuario de la lengua vasca* eta *Ardi galdua* elaberria argita-

(10) Edward Spencer Dodgson izan zen *azcience* hitza zabaldu zuena, cfr. Julio de Urquijo, "Vascófilos ingleses", *RIEV*, XXV (1934), 201-224 orr., Dodgson-i dagokiona 211 orr. eta hurrengoetan dator.

Azkue-k berak ere aipatzen du bere Morfolojian: "Tal demolición intentó el autor de estas líneas en aquella su *Euskal-izkindea*, ¿y no recuerdas, lector, el chiste dogsoniano de *Azcience*? El uso de *gorria*, *eskua* y *besoa* es hoy ya corriente, aunque el que así las escriba se valga, al hablar con los suyos, de las variantes que le son familiares. El lector las acepta asimismo. La propuesta de esas flexiones *daut*, *dauk*, *daun*, *daugu...* etcétera, como de uso exclusivo en lo futuro, es sí, empresa fácil; pero la aceptación por parte del pueblo la juzgo imposible y hasta contraproducente, pues en vez de destruir una Babel daría lugar a la formación de dos, o por lo menos a hacer más confusa la primera", cfr. Resurrección María de Azkue, *Morfología vasca*, Bilbao 1925, § 932, 691 orr.

(11) Cfr. *Euskal izkindea*, op. cit., 334-345 orr.

ALFONSO IRIGOYEN, "Sebero Altube eta euskal hizkuntzaren pleguak", *Euskera*, XXV (1980), 325 orr. eta hurrengoak.

(12) RESURRECCIÓN MARÍA DE AZKUE, *Diccionario vasco-español-francés*, II tom., Bilbao 1905-1906, "III. Del enemigo el consejo", I tom., IX orr.

ra zituen arte (13), hain zuzen ere Euskaltzaindia sortzerakoan. Harrezke-ro bere euskara batuaren bidetik ibili zen, batez ere busti-palatalen grafia kontuan, jarraitzaile guti izan bazuen ere bere inguruko artean, gipuzkoar izanik ere, zeren politika arazoak mundu abertzalean Arana Goiri-ren bidetik zihoatzenez gero, haren joerak nagusitzen baitziren, eta horretan ez baitzeten bat. Baina gerra ondoko euskara batuan grafia horri dagokionean Azkue-ren bidea gelditu da, eta Nazario Oleaga-k horrezaz zuen eritzi finkoa baliozko gertatu zen, zeharka bederen, eta beste alde batetik batez ere Lapurdiko euskal literatura oparo purismoaren bidean sartu gabekoa horren alde zegoen (14).

Unamuno-k bere lehenengo denboretan lotura handia izan zuen euskal munduarekin. Bere doktoradutzako tesiak ere bide horretarik abiatu zen: *Critica del problema sobre el origen y prehistoria de la raza vasca* (leída en Madrid el día 20 de junio de 1884). Gauzaren bat edo beste, hala nola *zillar*, 'plata', hitzaz dioena, eskozes, aleman, goto, eta ingelesarekin, —*silver*—, konparatzen duela, geroago ere ontzat hartu izan da konparatisten artean, Tovar, Mitxelena, eta abarren artean, esaterako (15).

(13) RESURRECCIÓN MARÍA DE AZKUE, *Prontuario fácil para el estudio de la lengua vasca popular*, Bilbao 1917, bigarren edizioa 1932.

R. M.ª AZKUE, *Ardi galdua*, Bilbon 1918.

(14) Cfr. ALFONSO IRIGOYEN, "Ene eritzia zenbait euskaltzain eta laguntzailek firmatutako gutun urriko batzarrean tratatuko denaz eta ene erabaki proposamendua", *Euskera*, XXII (1977), 208-213 orr.

Joan, jan eta halakoak *j-* grafiaz oraingo erara ematea, Euskal Herri osoa gogoan izanik, Azkue-k bultzatu zuen, halako jokabidea hartu baitzuen hiztegi nagusirako, geroago *yoan, yan* eta abar, erabili bazituen ere euskara batuaren izenean, seguru asko euskaldunak ahoskatze zaharrera bultzatzeko asmoz, cfr. Alfonso Irigoien, "J grafiaaren problematikaz egungo eguneako egoera", *Euskera*, XXIX (1984), 595-598 orr., eta baita ere "Jota grafiaz, noiz *j* eta noiz *i?*", *De re philologica linguae uasconicae*, II, Bilbao 1987, 229-302 orr. Edozein modutan ere *Ardi galdua-n* oraindik *joan*, eta abar, *j-* grafiaz ematen ditu euskara batuaren izenean eginkiz agertzen bada ere. Gauza bera gertatzen da *Prontuario de la lengua vasca* delakoan, zeren 1917-garreneko edizioan *joan, jan*, eta abar, *j-* grafiadunak irakurtzen badira ere, 1932-garrenekoan *yoan, yan* eta abar, *y-* grekoz agertzen baitira, edizio berria zerbaikoa zuzendua izateaz gainera. Azkenengo honetan, gainera, Arana Goiri-ren bidetik zabal korritzen zuten *x* eta *tx* ere ontzat hartzent diru, eta baita, *rr* bikoitzaren ordez, egungo egunean bantzerturik dagoen *í* gangarduna ere. Aldaketok Euskaltzaindioko *Euskera* aldzikaria agertzen hasten den momentu berean egiten ditu, cfr. 1919-1920, I-ko urtea, II-n zenbakia, 1921-garrenean agertua, eta Sebero Altube-ren Euskaltzaindioko sarrera hitzaldiari Bizkaiko euskaraz, ez bestela, egin zion erantzunean ere *yoan*, eta abar, darabiltza, Altube-k ez bezala, cfr. 1920-1921, II-garren urtea, I-ko zenbakia.

Arana Goiri-k 1896-garren urtean argitaratu zuen *Lecciones de ortografía del euskera bizkaino* delakoan, *Obras completas*, 810-982 orr., Bizkaiko euskararako *j-* grafia proposatzen du, hala nola, "jauregia (el palacio)", Markina-ko eskolako autoreen arauera, baina, gainera, maiuskula denean ere goiko puntuatua ipinirik, 858 orr. Gipuzkoakorako, ordea, grafia berbera goiko punturik gabe bultzatu nahi du, bai maiuskula denean, eta bai ez denean, erdarazko *j* bezalatsuko ahoskatze guturala dela kausa, 855-857 orr.

(15) MIGUEL DE UNAMUNO, *Obras completas*, IV, *La raza y la lengua*, Madrid 1968.

Handik laster lan baliotsu bat argitara zuen *Revista de Vizcaya* delaikoan: “Del elemento alienígena en el idioma vasco”, 1886, I, n.º 8, Otsailaren 15-a, 259-269 orr., eta 1886, I, n.º 9, Martxoaren 1-a, 295-305 orr., eta ondorik “¿Vasco o basco?”, 1886, I, n.º 11, Apirilaren 1-a, 399-404 orr. (Uztailaren 1-ean, hiru hilabete geroago, Arana Goiri-k aldizkari berean “Etimologías sueltas ¿Vasco o basco?” argitara zuen, eta *Obras completas* delakoan dioenez, 31 orr., 1885-garren urteko Abenduan idatzi zuen, eta bere lehenengoetariko lana da, eta edozein modutan ere argitaratzen duen lehenengoa) (16).

Unamuno-k “Vasco o basco” delakoa argitara zuen numero berean Tomás Escriche y Mieg, Bilboko Institutuan irakasle zenak artikulo bat argitara zuen “El vascuence” tituluaren azpian, 392-398 orr., lehenengoak “Del elemento alienígena en el idioma vasco” delakoan esan zituen zenbait eritzi, mailegu delakoekin ikustekorik ez zutenak kritikatuz eta euskararen bizitzaren alde agertuz. Hala dio: “Dijérase mañana al pueblo vasco que era dueño de dejar el castellano y usar como lengua oficial y exclusiva la suya propia, y este sólo acto voluntario de un gobierno (acto más o menos político, no discuto éso) bastaría para asegurar una gran vitalidad al vascuence, a pesar del incesante roce con los forasteros. Probablemente entonces llegaría a estar de moda su cultivo y la minoría de personas acomodadas que hoy lo desprecian y hacen alarde de olvidarlo, se apresurarían a estudiarlo y recordarlo con empeño”. “Sólo una respuesta entiendo que podría dar a ésto el Sr. Unamuno: ‘no queremos’, o ‘no quieren’ si es que personalmente deseaba él sustraerse del número de los indiferentes”.

Unamuno-k hurrengo numeroan erantzun zion, Apirilaren 15-ekoan, 422-426 orr., “Más sobre el vascuence” lanarekin, eta Maiatzaren 1-ean “Algunas palabras más sobre el vascuence” delakoarekin Escriche-k, 11-20 orr. Garaitsu horretan “El Sitio”-n hiru hitzaldi egin zituen, hirugarrrena, argitara eman den bakarra, 1887-garreneko Urtarrilaren 3-an “Espíritu de la raza vasca” titulua zuela. Edozein modutan ere euskaraz eginko oso gutxi zuen Unamuno-k eta katedraren konkursoko urte berean Gernikako arbolari zuzenduriko lan labur bezain ezaguna argitara zuen gure hizkuntzan (17). Orduko giroaren adierazgarri dira lan guzti hauek.

(16) *Obras completas de Arana Goiri'ttarr Sabin (Sabino de Arana Goiri)*, Buenos Aires, 1965.

(17) Cfr. *Euskal-Erria*, XIX (1888), 299-300 orr.: “¡Agur, arbola bedeinkatube!”. Neure artikulu baten notan eman nuen osorik, cfr. Alfonso Irigoyen, “Bilbo eta euskara”, *Euskera*, XXII (1977), (33) nota, 408 orr. Ikus hemen darabiltzagun arazoez 400 orr. eta hurrenagoak ere.

Gai hauezaz ikus baita ere ene artikulu “*Gorputz eta soin hitzez eta abar*”, *Euskera*, XXI (1976), 77 orr. eta hurrengoak.

Arana Goiri-k ere bazuen prestaturik, berak dioenez, 76 orr., artikulu bat Unamuno-ren “Del elemento alienígena en el idioma vasco” lanari erantzunik, baina dirudienez ez zen argitara eman, eta ezagutu ere ez da ezagutzen. Edozein modutan ere aipaturiko Unamuno-ren lanak bere eragina izan zuen *sensu contrario*, zeren kasu batzutan Arana Goiri-k neologismoak sortu baitzituen euskaldun guztiak edo gehienek erabiltzen zitzuten eta dituzten hitz arrunten ordez, hala nola, *elexa = txadon (etxe-deun)*, 1063 orr., *zeru = donoki (deun-oki)*, 1062 orr., *pamilija = sendi (sendi)*, 1063 orr., *salbau = gaizkatu (gaitz-ga-tu)*, 1062 orr., *[arraza] = abenda (aba-enda)*, 1061 orr., *pekatari = obendi (oben-di)*, 1014 orr., *mundu = ludi (lurr-di)*, 1063 orr., *koroe = burestun (buru-estun)*, 1014 orr., eta abar, eta abar. Baina *mutatis mutandis* Larramendi-k ere halako bideak korritu izan zituen lehenago, *megope* erdarazko ‘espíritu’ adierazteko erabiltzea proposatu baitzuen (18), eta abar, eta abar, Ifarraldekoen artean XVI-garren mendeko hastapenetik beretik gertatzen ez zen erara. *Hyper* preposizio grekoaz baliatu behar baldin badugu, *hypereuskara* delakoaren iturriak denboran urrunago bilatu behar dira. Edozein modutan ere Arana Goiri-ren hitz bat edo beste problemarik gabe zabaldu izan da. Esaterako, egungo egunean *euskalki* hitza normalki erabiltzen da. Gogora ekarri behar da, ordea, Arana Goiri-k *euzkelgi* proposatu zuela, 1062 orr., eta formaren aldetik zerbait aldatu bada ere hitz berbera dela (19).

Hain zuzen ere Arana Goiri-k Azkue-ri eginiko karta autografo baten, hark egungo egunean inolako kezkarik gabe euskal hitz modura hartzen dugun *koroe / koroi* formarako *buruntzi* erabili omen baitzuen, —gorago ikusi dugunez Arana Goiri-k *burestun* du—, bere eritzia ematen dio. Karta hori Federiko Krutwig-en eskuetan dago, Azkue-k eman baitzion, eta orainarte ez da sekula argitara agertu. Berari esker osorik irakurtzen dizuet orain, jatorrizko letra begien aurrean dudala, eta kopiaturik doa ondoren:

“[En la cabecera a la izquierda hay dibujada, utilizando la pluma con que fue escrita la carta, una bicrucífera, la cual simboliza una *ikurriña*].

”Sukarrieta 28-V-900.

”Sr. D. Resurrección M.ª de Azkue, Pbro., Bilbao.

”Mi buen amigo: En el himno que ha escrito V. para la Coronación de la Virgen de Begoña y que publica *El Noticiero* de hoy, he visto

(18) Cfr. PADRE MANUEL DE LARRAMENDI, *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latín*, tomo bi, San Sebastián 1745.

(19) Eguzkitza euskaltzainak artikulu bat egin zuen “*Euskalki ala euskalgi?*” tituluduna Euskaltzaindia sortu eta berehala, *euskalgi* hobetzat harturik, cfr. 1919-1920, I-ko urtea, II-n zenbakia, 38-44 orr. Hala ere egungo egunean bestea korritzen du.

empleada la palabra *buruntzi* por *corona*, y advierte V. en nota ser usual dicho vocablo. Esto último, este hecho, no lo dudo desde el momento que V. lo asegura; pero bien sabe V. que no nos debe bastar el simple hecho material de usarse una voz, para aceptarla como legítima, quiero decir, como auténtica. Es preciso estudiar y saber cómo se usa y por quiénes, y aun después de ésto, examinarla en sí misma. También se usa, por ejemplo, *txismistargi* por *luz eléctrica* y aun por *electricidad* (como si ésta fuera *luz*); pero sería imperdonable admitiéramos una voz tan risible, inventada, sin duda, en algún rato de ocio y buen humor, por algún *txistulari* ó *bertsolari* aficionado á gramática é inspirado por la sidra ó el chacolí.

"El vocablo *buruntzi* ha sido indudablemente compuesto de *buru-ontzi*; pero con bien poca gracia para el pobre euzkera. Lo que *buru-ontzi* podría significar (y así y todo á *duras penas*) es el casco ó capacete guerrero. Y digo á *duras penas*, porque *ontzi* ó *untzi* siempre y esencialmente lleva expresa la idea de *recipiente*, *receptáculo*, *continente*, como *vaso* en español y *vaisseau* en francés, por lo que *ontzi* y *vaisseau* y *vaso* significan á la vez *navío* y *vasija*. De mí sé decir que nunca aceptaría como buena la voz *buru-ontzi* para significar *casco guerrero*, mucho menos *corona*, porque ni ésta ni aquél son *continentes* de la cabeza, sino todo lo contrario. Apurándolo mucho, podría pasar el término en cuestión para expresar el *cráneo* (que ya tiene su nombre y no necesita otro), que es un recipiente que pertenece á la cabeza y está en ella (*burubaren ontzi*, *buruko ontzi*); y acaso también, y apurándolo más, para significar el *cerebro* mismo, que es el vaso fisiológico de la cabeza: pero, la verdad sea dicha, ni en uno ni en otro caso sería rigurosamente aceptable el vocablo á que me refiero, porque ni el *cráneo* ni el *cerebro* contienen la *cabeza*, sino todo lo contrario: son *burubaren ontzi* y *buruko ontzi*, pero no *burudun ontzi*.

"El hallar tan consciente é inconsideradamente formado el vocablo *buruntzi*, nos puede convencer de que no es usual con el uso que hace auténticas las voces, con el uso vulgar y corriente del euzkera, uso que, como puramente inconsciente é instintivo, resulta siempre acertado en sus productos, así en lo morfológico como en lo ideológico. Seguramente, la voz *buruntzi* ha pasado de algún libro ó de algún púlpito á la parte de vulgo que lo use: y ya tratándose de invenciones, precisa someterlas á riguroso examen antes de recibirlas y registrarlas como buenas.

"Me ha movido á hacer á V. las observaciones que preceden el haber visto el vocablo *buruntzi* por *corona* en un himno que, por su letra y su música, y por el grande acontecimiento que ha de conmemorar, está llamado á extenderse por el país y hacerse popular en considerable porción del pueblo vasko [sic.]. He cumplido con mi deber de patriota al escribir á V. la presente por el bien de la lengua de mi raza, y creo

firmemente de V., hará lo que á su juicio sea más conveniente para la misma.

"Ordene V. á su amigo y servidor en Jel.

"A. eta G.'tarr Sabin.

"P.D. No tengo inconveniente dé V. á la publicidad estas líneas, si lo juzga oportuno."

Arazo hau, *burestun* edo *buruntzi*, nola esan behar den euskaraz erdarazko *corona*, ez dugu gehiago egungo egunean eztabaidatzen, *koroa* / *koroi* euskal hitz modura hartzen baitugu, jatorriz erdaratikoa bada ere. Izan ere, Unamuno-ren "Del elemento alienígena en el idioma vasco" delakoa, *mutatis mutandis*, oraingoagoa iruditzen zaigu egun. Eztabaidatzen den hitzari dagokiola geroago Azkue-k, bere 1905-1906-ko hiztegian, *buruntzi*, 'aro superior de un cesto' zentzuan bilduko du Gernika, Ipazter, Lekeitio, Markina, Ondarroa, eta Bizkaitik kanpoko Gaintza-n arrunt erabiltzen dela esanik, eta Oiartzun-en zentzu berean *buruntzaki* aldagarria. Erdarazko *corona* adierazteko "por extensión" erabili omen zuen (20).

Hiru gizon erraldoi hauen arteko harremanak edukaziozko giro baten barruan mugitzen baziren ere elkarren lehian eta bakoitzak bere leku eta zebilen eremua zaindurik ziren beti.

Unamuno geroago Salamanca-ra joango zen eta lehenengo garaietan Bilbo-rekin harreman hestuak izan bazituen ere, luzera, kilometro askotara eta beste giro baten bizi baitzen, geroago eta gehiago urrundu zen euskal munduko gauzetarik, grina zeharo aldendu ez bazitzaion ere.

Hiru pertsona handi hauek Bilborekin eta Euskal Herri osoarekin lotura sendoak izan dituzte, bertan eragin handia sorturik, eta gainera hiru gizon tiporen eredu dira, oraindik ere nolabait irauten dutenak.

(20) **Euskera** aldizkarian, II (1957), 261-393 orr., "Del epistolario de Azkue" titulupean beste karta askoren artean Sabino Arana Goiri-ren bat ere argitara eman nuen, hain zuzen ere estalkiaren barruan gordetzen zen bakarra, eta estalkian, Azkue-ren eskuz izkribaturik, omen zeudenaren berri ere bai. Bertan ematen da hemen argitaratu den kartaren berri ere: "2.ª Sukarrieta 28, V, 1900. Una larga carta y razonable acerca del vocablo *buruntzi* que significando corona introduce en mi recién publicada poesía a N.^a S.^a de Begoña", 324-325 orr.

Euzkerea aldizkarian, IX (1935), Orrilla-Bagilla, 525-527 orr., "Páginas del maestro. Temas euzkerológicos", tituluaren azpian Arana Goiri-k Azkue-ri Hendaia-ra zuzenduriko beste karta bat argitaratzen da. "Sukarrieta, 2-VI-1900" du leku eta egunaren seinalagarri. Azkue-k aurreko 31-an egin zionaren erantzuna da, hala baitio bertan. Beraz, horren arauera, goian argitara eman denari Azkue-k 31-an erantzutzen dio, eta Arana Goiri-k egun bi geroago, Hendaia-ri izkribaturik, *buruntzi* hitzaz berriz egiten dio berba, "puesto que de evolución ideológica se trata, y no de creación de formas". Azkenengoaren berririk batere ez da agertzen gorago aipatu den estalkian, eta badirudi **Euzkerea** aldizkariak argitara eman zuenaren iturria ez dela Azkue-ren artxiboa.

Horregatik joan den Abenduan hirurei Bilbon katedra honen ehungarren urteko ospakizunen inguruan monumentu bat egin behar litziaekeela proposatu nuen, eta erraturik ez baldin banabil, talde batek Udalari eskabidea egin ondoren, asmoa aurrera joan daiteke. Biz aukera hau elkarren arteko harremanen lagungarri eta orainarteko elkartu ezinen legungarri. Ailedi Euskal Herria arrazoiean oinarrituriko harreman sendoetan murgil Europako zelai zabalean gaudela, eta Krutwig-ek lehenagoan ziosstan bezala: *όμονοια*, hau da, konkordia.

Hala biz.

AZKUE VERSUS ARANA GOIRI: HITZ BERRIEZ

Bilbo, 1988-VII-1

Inés Pagola Hernández
(EHU/UPV)

En la última década del XIX y unido al despertar de las ideas nacionalistas surge en Vizcaya el movimiento purista llamado "Escuela Renacentista" que con el tiempo se extiende al resto del País Vasco transformando radicalmente la lengua escrita. Tradicionalmente, Arana Goiri ha sido considerado el responsable principal de este ideal de pureza; y Azkue, su máximo oponente. Como señaló Altube (1934) e intentaremos demostrar en el breve tiempo de que disponemos, Azkue es esencialmente tan purista como Arana Goiri.

Por una parte, los trabajos recientemente publicados por I. Laka (MIT) demuestran que la renovación en el campo de la morfología, sobre todo, verbal, fue iniciada por Azkue. Por otra, de la tesis doctoral en vías de publicación de I. Pagola se desprende que aun en el terreno del léxico, donde las diferencias entre Azkue y Arana Goiri son mayores, éstas no dejan de ser superficiales. En efecto, ambos escritores participan de la común obsesión por rehuir los términos vascos de origen extraño, obsesión que caracteriza y define al movimiento renacentista frente a la escuela purista que le precede. Lo que Azkue le reprocha a Arana Goiri es su conocimiento imperfecto del idioma, es decir, básicamente, el quebrantar las leyes fonéticas de la composición y derivación contrayendo en exceso los vocablos; y la creación innecesaria de los mismos por existir en la lengua términos equivalentes por muy remotos y arcaicos que éstos sean.

EUSKAL KATEDRAREN MENDEURRENA

Bilbo, 1988-VII-1

Pilar Valiente Lekuona
Eusko Jaurlaritzako Pedagogi
Berrikuntzarako Zuzendaria

Agintari agurgarriak, euskaltzain prestuak, jaun andreak:

Hitz bi esan nahirik natorkizue, Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Sailaren izenean, gaurko ospakizun alai honetara.

Alaia baita zinez, euskaldun guziontzat, era honetako mendeurren batean elkar hartuz gure aurrekoen ekintzak goraipatu ahal izatea.

Maiztxo izan ohi dugu gehienok, zertaz kezkatu eta zertan katiatua.

Bakanago, aldiz, eguneroko lan saiatuan aurrera atera nahi genituzkeen xede eta asmoak aspaldidaniko ahalegin baten oinordeko direla gogoratzeko parada. Azken hauetakoa dugu, inondik ere, egungo eguneko hau.

Ehun urte betetzen ditu Bizkaiak, eta horrekin Euskal herri osoak, Bilboko Institutuan lehen euskal katedra sortu eta hornitu zenetik. Fruturik eman zuen, guztiok dakigunez, orduko ekintza hark. Historiak berekin ekarri dituen gora-behera, bide-aldatze eta atzera-aurrera guztiekin ere orduko erabaki hora probetxuzkoa gertatu zen euskaldun gehienon ustean.

Eta orain, ehun urte pasa ondoren, herrigintzarako aukerak zabaldu diren heinean ezker-eskuin ugaritu dira, irakasmila desberdinatan, euskal hizkuntza eta literaturaren ikasguak. Resurrección María de Azkuek eta beste hainbatek badute jarraitzailerik. Eta espero izateko da aurrentzean, hasitako bideari eutsiz, oraingo mendu berriok indartu eta ugaritu baizik ez direla egingo.

Hirurogeitar urte joan dira Julio de Urquijok Oñatin, Eusko Ikaskuntzaren lehen Biltzarrean, euskal hizkuntzaren inguruko azterlanak Herri Aginteen babespean eratu eta sendotzeko eske-erregua plazaratu zuenetik. Lan hori nagusiki Euskaltzaindiak eta, berrikitanagotik, Uniber-

tsitateak beregain daramate, eta ongi eraman ere. Ez dago ahazterik ordea gaur egungo euskal hizkuntza eta literaturaren katedradun gazte edo sasoiko asko direla, haiei lagunduz, eginkizun eder horretan burubelarri sartuak. Herri Aginte sorberriek emendiozko erantzunik emana eta ematen diote beraz, eguneroko irakaslan arruntaz gainera, orduko gutizi bizi hari.

Besterik ez, jaun-andreok. Eskerrak berriro, Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Sailaren izenean, hain ekitaldi bihotz-pizgarria eratu izanagatik. Ekin aurrera, nork bere laneremuan, belaunaldi gazteen euskal hezkuntza bermatu eta aberasteko ahaleginetan, eta ez itxaropenik gal orain dela ehun urte aldaturiko zuhaitz-landare hark emango duela aurrerantzean ere, hartutako bideari sendo eusten badiogu, fruitu ugaririk.

EUSKAL KATEDRAREN MENDEURRENA

Bilbo, 1988-VII-1

José Alberto Pradera
Bizkaiko Diputatu Nagusia/
Diputado General de Bizkaia

Jaun andrek, lagunok:

Bizkaiko Ahaldun Nagusi legez, Bilboko Institutuan Euskeraren Katedra sortarazi zaneko mendeurrenako ospatzeko Euskaltzaindiak antolatu dauen eginkizun honi amaiera emotea jagokit. Eta orain arte berba egin dabenen/dozuenon hitzaldi bikainak entzun eta gero, gauza pare bat esaten itxi daidazuela eskatzen dautsuet.

Hasteko, Euskeraren Katedra lortu gurean aurkeztu ziranak ez zirala edonor, guztiotzat ezagun diran Azkue, Arana Goiri eta Unamuno baino. Hiru gizon ospetsu eta apartekoak ziran, euren arteko antzik bakoak, bata filologoa eta besteak politikoa eta filosofoa. Eurak izan ziran orduan "Probintziala" zan Bizkaiko Aldundiak sortutako Euskeraren Lehenengo Katedrari ospe ona emon eutsenak.

Eta bigarrenez, katedra barria lortzeko ahaleginak egiten ebiltzanean Resurreccion jaunaren eta Miguel jaunaren artean egon zan lehia, kondairari eta periodistak maneskeriz azaldu dauskuela beti. Unamuno beti jo da "nunahiko euskotartzat", Azkue, berriz, baserritartzat.

Nire ustez biek maite eben euskerea, baina bakoitzat bere erara. Unamunok, euskerea hildakotzat jotzen eban, eta hil osteko omena egiten eutson. Azkuek ez eban hori pentsatzen, egite-zalea zan eta euskerea berpiztuko zalakoan egoan.

Gaur egun ikusi geinkenez, Bizkaiko Aldundiak Katedra emotera-koan arrazoia izan ebala ikusi geinke orain, ehun urte igaro eta gero.

Eta Unamuno eta Jugo-tar Miguel jauna gaur egun bizirik egongo balitz, Azkue-tar Resurreccion Maria jaunak esaten ebana egia zala ikusi-ko leuke.

Dana dala, Unamunok, *Eco de Bilbao* delakoan egin barik egoan *Euskal Hiztegiari* buruz idatzi ebanean, Azkue eta beronen lana goratu ebazan. Idatzitakoa hau da: “un diccionario tal y como lo imaginamos, que sirva de punto de partida a las futuras investigaciones acerca del vascuence y ofrezca a los doctos un texto de información, no puede ser obra individual. Es tarea superior a las fuerzas medias de un hombre el ir recorriendo pueblo por pueblo y valle por valle el pueblo vasco, tanto el español como el francés, para recoger cuidadosamente el caudal de voces de que se sirven los que hablan vascuence.

Nadie desconocerá que si la obra ha de ser lo más completa posible, tiene que ser colectiva la labor de acarreo e información.”

Hori izan zan Azkuek egin ebana. Euskal Herri guztitik ibili zan, herriz herri, bera bakarrik, euskera aztertzen, erraldoien lana eginaz. Sekulako lan hori eginaz, Azkuek, ordutik hona egin diran ikerketetarako oinarriak jarri ebazan.

Gauza gehiago esan gura neukez, baina azkena emongo dautsat hitzalditxo honi barriro bere lehen berba egin dozuenei eta etorri zarenoi eskerrak emonez.

Señoras, señores, amigos:

Como Diputado General de Bizkaia, me toca poner fin a este solemne acto, tan oportunamente organizado por Euskaltzaindia para conmemorar el centenario de la creación de la Cátedra de Euskera en el Instituto de Bilbao. Y tras las magistrales intervenciones de quienes me han precedido en el uso de la palabra, os ruego me permitáis añadir algunas reflexiones personales, que necesariamente han de ser muy sencillas y breves.

En primer lugar, impresiona el hecho de que un acontecimiento tan decisivo para el porvenir del euskera quedara fijado en nuestro espacio histórico mediante tres coordenadas cartesianas con nombre propio: Azkue, Arana Goiri y Unamuno. Porque no son tres nombres cualesquiera, sino que pertenecen a otras tantas personalidades excepcionales, dispares y encontradas entre sí... que determinan, por decirlo de alguna manera, todo “el volumen” del histórico hecho, al conferir a la primera cátedra de euskera creada por la Diputación (entonces “Provincial”) de Bizkaia sus tres dimensiones esenciales: filológica, filosófica y política.

En segundo lugar, llama siempre la atención el nada sutil maniqueísmo con el que algunos historiadores y periodistas han solidado presentarnos la tensión interna que enfrentó a Don Resurrección y Don Miguel cuando ambos trataban de poner su pie en la tarima de la nueva

cátedra. Y más aún, los trascendentales dilemas biográficos que se han pretendido establecer definiendo a Unamuno como "vasco universal", mientras con la otra mano ataban al cuello de Azkue la cadena destinada a los fieles guardianes del caserío.

Siempre he pensado que la universalidad está muy lejos de significar que, por querer ser "de todos los sitios", no se es "de ninguna parte". Todo lo contrario, tanto más universal será el hombre cuanto más profundamente prendidas tenga las raíces en su propia tierra. Condición ésta que cumplieron, de forma distinta pero en grado igualmente destacado, tanto Azkue como Unamuno.

Volviendo a 1888, yo creo que ambos candidatos a la Cátedra de Euskera amaban nuestra lengua, si bien cada uno a su estilo. Y hasta me atrevería a establecer la diferencia afirmando que el amor de Unamuno tenía matices funerarios de homenaje póstumo (eso sí, con muy solemnes oficios, campanas y entierro de primera), mientras que el de Azkue alimentaba una esperanza de resurrección más realista y creativa.

Sin entrar —repito— en el juego de los maniqueísmos a que antes aludía, sí que deseo proclamar sin ambages la alegría de que, hace ahora cien años, en la balanza de aquella memorable oposición hubiera pesado más el platillo de la esperanza que el de la gloria filológica de las lenguas muertas ¿O acaso el siglo transcurrido desde entonces no ha dado la razón a la Diputación de Bizkaia?

¡De verdad me gustaría que Don Miguel de Unamuno y Jugo pudiera levantar hoy la cabeza en su tumba para que, a la vista del actual renacimiento del Euskera, decidiese por fin romper el extraño silencio en que envolvió, durante toda su vida, la personalidad de su noble contrincante, Don Resurrección María de Azkue!

Paradójicamente —todo se convierte en paradoja en las manos de nuestro Rector de Salamanca!— el mejor elogio, el más cumplido reconocimiento a la labor de Azkue, su más certera y exacta alabanza, brotó precisamente de la pluma de Unamuno. En efecto, exponiendo éste en 1893 sus ideas sobre el entonces "todavía soñado" Diccionario Vasco, escribe en un artículo publicado en el *Eco de Bilbao*: "Un diccionario tal y como lo imaginamos, que sirva de punto de partida a las futuras investigaciones acerca del vascuence y ofrezca a los doctos un texto de información, no puede ser obra individual. Es tarea superior a las fuerzas medias de un hombre el ir recorriendo pueblo por pueblo y valle por valle el pueblo vasco, tanto español como francés, para recoger cuidadosamente el caudal de voces de que se sirven los que hablan vascuence. Nadie desconocerá que si la obra ha de ser lo más completa posible, tiene que ser colectiva la labor de acarreo e información".

Como veis, se trata de una impresionante anticipación profética en la que, con sólo sustituir la palabra “colectiva” por su contrario, “solitaria”, descubrimos al humilde clérigo lekeitiarra “recorriendo pueblo por pueblo y valle por valle el pueblo vasco...” para legarnos después, como fruto de una labor “individual” de gigante, esos “puntos de partida a las futuras investigaciones” que son el *Diccionario*, la *Morfología* y el *Cancionero*, por no citar más que tres de las grandes piedras labradas que componen la peana del monumento que la gratitud de los vascos ha erigido a Azkue muy dentro del corazón.

Muchas más cosas quisiera deciros, pero debo poner fin a mis palabras, a fin de que prevalezcan en vuestra memoria las que, tan magistralmente preparadas, hemos escuchado antes, y yo ahora quiero agradecer.

Eskerrik asko, bada, danoi.

**EUSKALTZAINDIAREN
AGIRIAK**

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIA ZENBAIT EUSKAL TOPONIMOREN ORTOGRAFIAZ

Euskaltzaindiak, euskaraz hasierako *i*- eta hurrengo bokala bi silaba eginik ahoskatzen diren toponimoetan, bokal biak *-h-* baten bidez berezirik idaztea ontzat hartzen du, delako *h-a* etimologikoa ez izanik ere. Hala nola:

Ihaben, erdaraz *Yaben* ahoskatzen dena (Nafarroan).

Ihabar, erdaraz *Yabar* (Nafarroan).

Ihurre, erdaraz *Yurre* (Araban eta Gipuzkoako Olaberrian).

Ihorreta, erdaraz *Yurreta* (Bizkaian).

Hala ere *Igantzi* (Nafarroan) eta *Igorre* (Bizkaian) lehen erabaki zen bezala uzten dira.

Donostian, 1988-garreneko Urtarrilaren 29-an.

EUSKERA ALDIZKARIAREN BIR-MOLDAKETAZ

Bilbon, 1988ko Uztailaren 1ean onartua

Fr. Luis Villasante

Argitalpen-batzordeak bilera berezi bat egin zuen Donostian joan den Maiatzeko 20an. Han luze eztabaidatu zen **Euskera** aldizkariaren hobetze-arazoa eta zenbait puntu argitu ere bai. Eta batzordeño bat –Euskaltzainburuaz, buru ordeaz, P. Altunaz eta A. Irigoienez osatua– izendatu zen Euskaltzaindiari proposamen bat aurkezteko. Batzordeñoak proposamena egin zion batzarreari, eta hark, zenbait ukiturekin, onartu egin zuen. Hona, beraz, Euskaltzaindiaren agiria **Euskera** aldizkariari buruz:

1. Ontzat ematen da aldizkari horretan bi parte ondo bereiztea: I Euskaltzaindiaren bizitze eta historiari dagozkien dokumentuez osatua, II *Iker* eta *Jagon* saileko txosten eta bestelako lanez osatua. Ospakizunik ez denean, ordea, lehen partea bigarren tokian joango da eta bigarrena lehen. Bi blokeok hautsi gabe beti ere.

2. **Euskera** aldizkaria bi aldizkaritan agertzeari ez diogu ongi eritzten. Arrazoiak: a) Ezezkoaren alde agertu ziren Maiatzeko bileran hitz egin zutenak; b) Ekonomi arrazoiak. Orain ere **Euskera**-k ez du bere burua ordaintzen (arpidedun guti eta zabalkunde urria duelako) eta baten ordez bi ateratzeaz, hobetu beharrean txarreragoko bidean joango lirateke gauzak. Arpidedunak gehitzeko, on lego ke euskal filologia ikasten ari direnei eta ikasi dutenei eskutitz bat zuzentzea.

3. Aldizkari honen bi zenbaki ateratzen dira urtean, 600 bat orrialde guti gora-behera jotzen dutelarik bien artean. Ez dugu uste neurri hauek gehiegiz alda daitezkeenik, ekonomi arazoei begiratuz eta aldaketak sortuko lukeen desorekagatik.

4. Ez dugu uste, bestalde, urteko bi zenbakietatik bata Euskaltzaindiaren bizitzeari soilki eta bestea *iker* eta *jagon* saileko txostenei esklusiboki eskaínia egotea komeni den. Egokiago iruditzen zaigu lehen esandaiko partiketa zenbaki bakoitzaren barnean egitea.

5. LEF (Lexiko Erizpideen Finkapenerako) batzordearen nahiz beste edozein batzordereren lanak ez dira **Euskera** aldizkarian agertzekoak. Hala erabaki zen 1980ko Abenduaren 19an egindako batzarrean. Ikus

Euskera, 1981, 195. Hara zer esaten den han: “Batzordeen lanak e. a. argitaratzeko Iker izeneko beste argitarapen bat egitea erabaki da”. **Euskera** aldizkaria, berriz, “dagoen eran uztea onartu da”. *Jagon* saileko bilduma sortzea ere orduan erabaki zen. Eta geroago *Onomasticon Vasconiae* deritzona. *Lekukoak*, berriz, lehenagokoa da. Beraz, lan monografiko luzeak argitaratzeko, Euskaltzaindiak badu zernahi sail, **Euskera**-z kanpo.

6. LEF taldeak, berriz, Euskaltzaindiak onarturik, Beloke eta Plentziako txostenak koaderno berezi batean argitara zituen eta saldu ere ederki saldu da. Geroztik egin dira Zarautz, Leitza eta Bidarraiko jardunaldiak, eta gure batzordeñoak uste du materiale hori argitaratu egin behar dela. Eskabidea dago, gainera. Non argitaratu, ordea? Zergatik ez, lehen bezala, koadernotan? Uste bada lanok orraztapen baten beharrean direla, zergatik ez da norbait liberatzen lan hori egiteko? Argitaratzea gahiegi luzatzeari ez deritzogu ongi.

7. Berdin iruditzen zaigu egin behar dela beste batzorde edo taldeen lan luze edo desoreka sortzen dutenekin, aidibidez Atlaseko inkestak, Juan Carlos Guerraren katalogoa edo lan monografiko luzeegiak. Horiek **Euskera**-rako ez dira on, eta beste nonbait behar dira atera.

8. Ez da onartzen, printzipioz behintzat, behin-behineko lanak, ongi onduak ez daudenak, **Euskera**-ra ekartzea, gero, bigarren orraztapen bat egin ondoren, beste nonbait hobetuak agertzeko asmoz.

9. Uste dugu Euskaltzaindiaren bizitzeari dagozkien dokumentuez gainera, Euskaltzaindiko batzarreetan irakurritako lanez hornitua agertu behar duela batez ere **Euskera**-k. Hau izan da aldizkari honen tradizioa. Euskaltzaineik batzarrera ekarritako lanen urritasuna ikusirik, Maiatzeko 20an egindako bileran neurri berri bat hartu zen, hots: euskaltzainei, deituren ordena segituz, txostenak batzarrerako eskatzea, eta euskaltzain-buruak eskutitz bat egin du hori jakinaraziz. Uste dugu neurri berri honekin zerbait hobetuko dela, bai gure batzarreen eta bai **Euskera**-ren maila edo kalitatea ere. Batzarrean lan bat irakurri izanak, beste gabe, ez du eskubide ematen **Euskera**-n ager dadin, ordea. Dudazko kasuetan Argitalpen-batzordeak izango du azken hitza.

10. Labur bilduz, eta bukatzeko, **Euskera** aldizkariaren zenbaki arruntak honela sailkatuko dira:

I. Lehen partea: Euskaltzaindiaren bizitze edo historiari dagozkien dokumentuak:

- Sarrera edo ospakizunak.
- Euskaltzaindiaren agiriak.
- Berriak.
- Hil-berriak.

II. Txostenak eta beste lanak (*Iker* edo *Jagon* sailekoak), gaien arabera sailkatuak:

- Linguistika.
- Onomastika.
- Literatura.
- Hiztegigintza.
- Gramatika.
- Atlas, etab.
- Liburu en aipamenak.

EUSKALTZAIN OSOEI BATZARRERAKO TXOSTENAK ESKATUZ

1988, *Ekainak 28*

Euskaltzain jaun agurgarria:

Euskaltzaindiko Argitalpen-batzordeak bilera berezi bat egin zuen Donostian joan den Maiatzaren 20an. Bileraren helburua zen **Euskera** aldizkariaren egoera aztertu eta egoera hori hobetzeko agian beharko ziren aldakuntzez gogoeta egin.

Garbi ikusi zen han, alde batetik, **Euskera** aldizkariak maila-beheititze bat jasan duela *iker-saileko* lanen urritasunagatik; eta, bestetik, gaitz horren erroa zera zela: Euskaltzaindiaren arratsaldeko batzarrean sail horretako lan gutiegi egotea. **Euskera**, Euskaltzaindiaren agerkaria izanik, eta beronen azpi-titulua “Euskaltzaindiaren lan eta agiriak” delarik, badi-rudi hileroko batzarrean irakurritako lanek behar diotela eman —neurri batean— kalitate eta duintasun hori, bai Euskaltzaindiko batzarreari eta bai **Euskera** aldizkariari ere. Hori kontutan izanik, erabaki bezalako bat hartu zen han: alfabetoaren ordenari jarraikiz, *iker-saileko* txosten bana eskatuko zitzaiela euskaltzainei arratsaldeko batzarrean aurkezteko. Alfabetoko ordenaren arabera, Altuna jauna da aurrenengoa, eta bera izango da, noski, aldi berri honi hasiera emango diona. Idazkari-ordea arduratuko da lana batzarrean aurkeztu behar duenari garaiz abisu emateaz. Txosten laburrak izango dira, euskara eta euskal gramatikari buruz.

Guzti honen berri Maiatzaren 27ko batzarrean eman genuen arren, iruditu zaigu egoki izango zela berariazko eskutitz bat egitea, denok jakitun ipintzeko. Euskaltzain jaun horri eskatzen dizugu, bada, ez diezaguzula zeure lankidetasuna uka, Euskaltzaindiko batzarrearen eta **Euskera** aldizkariaren maila hobetzeko da eta. Honenbestez, har ezazu ene estimazioaren agiri zintzoa.

Fr. Luis Villasante

EUSKALTZAINDIAREN BATZAR-AGIRIAK

1988-I-29

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren jauregian, 1988ko urtarrilaren 29an egin du Euskaltzaindiak osoen hileroko batzarrea. Goizeko hamar t'erdietarako iragaria egon arren, jauregi barruan lehergailuren bat zegoelako mehatxuagatik hamaika t'erdietan hasi da bilkura. Etorri dira: L. Villasante euskaltzainburua, J. Haritschelhar buruordea, P. Charritton, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta P. Zabaleta, euskaltzainak. Bertan egon da J. L. Lizundia idazkariorde urgazlea ere.

P. Altuna, X. Diharce, E. Erkiaga, J. Gorostiaga, A. M. Labayen eta A. Zavalak jaunek ezin etorria adierazi dute.

Abenduko agiria onartu da.

J. M. Lekuona euskaltzain berriari ongi etorria emanez hasi du euskaltzainburuak batzarrea.

Mitxelena zenaren aulkia hornitzea

Eguneko lehen gaia L. Mitxelena zenaren hutsunea betetzea denez, Araudiak prozedurari buruz dioena irakurri du idazkariak. Hamabost euskaltzain bertan bildutakoez landara, sei izan dira beren botua idazkiz igorri dutenak: E. Erkiaga, J. Gorostiaga, Iratzeder eta A. Labaienek, L. Villasante jaunari. P. Altunak J. San Martini eta A. Zavalak, J. M. Satrustegiri. Orohar, hogeita bat lagunek parte hartu dute bozketa. Une honetan euskaltzainen kopurua hogeitabikoa delarik, hamabi botu behar dira hautesleen gehiengo nagusia lortzeko.

Besterik gabe bozketa egin da, hautagaiak J. L. Alvarez Enparantzak eta I. Sarasola direlarik. Lehen itzulian erabaki da arazoak eta ondore hau izan du: I. Sarasolak 15 txartel, J. L. Alvarez Enparantzak 5, eta zuri bat. Ibon Sarasola da, beraz, euskaltzain berria.

Toponimiaz

Onomastika batzordean sorturiko erabakigai bat aurkeztu du A. Irigoyenek. Hitz hasierako *i*- eta hurrengo bokala bi silaba eginik ahoskatzen diren topónimoetan, alegia, bokal biak *-h*- baten bidez berezirik idaztea, nahiz eta *h-a* etimo-

logikoa ez izan. Adibidez, *Ihabar eta Ihaben*, Nafaroan; *Ihorreta*, Bizkaian; *Ihurre*, Araba eta Gipuzkoan. *Igantzi* Nafarroan eta *Igorre* Bizkaian, lehen erabakitako moduan uzten dira.

Horrela onartu du batzarreak.

Abenduan A. Irigoyenek zabaldutako izen geografiko arrunten zerrrenda eta urtarriko eraskina aipatu dira gero. Asmo horrek hitzen bilketa sakonago bat merezi duela eta, bakoitzak bere oharrak igortzea eskatu zaie batzartuei.

“Kanpaina 88” delakoa

Urtarriko batzarrera azken orduan iritsita mahai gainean zen “Kanpaina 88” delakoaren eskaria luzaz eztabaидatu da gaurkoan. Ikastolen Federakundeak EKBrekin batera azaldutako helburuak bi dira: UNESCO eta Strasburgeko erakundee bidez ikastolen egoera nazioartean agertzea, batetik; eta Euskal Herri mailan burutu gogo den zabalkunde haundiko ekintzarekin Nafarroa eta mugaz handiko ikastolentzat diru laguntza mamitsu bat lortzea, bestetik.

Alde eta aurkako arrazoia entzun ondoren eta gehiengoaren iritziai jarraituz, Euskaltzaindiak ez du erantzunik ematen, gauza batzutan ados baitago eta beste batzutan ez.

Bestelako gaiak

Yon Etxaide urgazlearen gutun bat jaso da *La Cruz-en* bilduma “Azkue Biblioteka”rako eskaитzen eta, denbora berean, argitaratu dituen liburuen originalak ere bertan jasotzea gogo lukeela, aditzera ematen. Atseginez entzun da berria eta horrela jakineraziko zaio berari.

J. Haritschelhar-ek hilarri buru errondadunek eraman ohi dituzten gurutze eta bestelako marra batzuren izen teknikoak aurkeztu ditu, berorien euskal itzulpena norbaitek ekar dezan eskatuz.

Bilboko “Círculo Vasco” elkargoak datorren martxorako eskuartean duen Barcelonako astealdian euskal liburuen erakusketa bat egin nahi lukeela, aditzera eman du, beroren ardura Euskaltzaindiak har dezan eskatuz. J. A. Aranarekin mintza daitezela, erantzungo zaie. Onartu da eskaria.

Aurtengo “Príncipe de Asturias” sarirako aurkeztu nahi den J. M. Barandiaran euskaltzainaren aldeko babesa eskatzen duen gutuna hartu da arduradunengandik. Zalantzak gabe bultzatzen du batzarreak aurkezpena.

“Euskal Letratako Merezimenduzko Saria” emango duen epaimahairako ordezkarria izendatzea eskatzen du Josu Legarreta, Euskara-arazoetarako zuzendariak. J. M. Lekuona joango da.

1987an batzarreetara joandako euskaltzainen zerrenda zabaldu du J. L. Lizundiak.

Bilboko Plaza Barriko egoitzaren aurre-proiektua burutu eta aurtengo aurrekontuetan sartu dela, aditzera eman du idazkariordeak.

Eta besterik gabe amaitu da goizeko batzarrea.

2. Batzarrea

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren batzar-aretoan, 1988.eko Urtarriaren 29an, egin du Euskaltzaindiak hileroko bere 2. batzarrea. Arratsaldeko 3 t'erdietan bildu dira, lehenengo batzar-agirian agertzen direnez gain, beste hauek: P. Altuna, euskaltzain osoa; J. A. Arana Martija, J. M. Aranalde, M. Atxaga, R. Badiola, Y. Etxaide, J. Garmendia Larrañaga, J. M. Iriondo, M. P. Lasarte, L. M. Mujika, I. Sarasola, J. I. Telletxea, A. Zatarain eta J. J. Zearreta, urgazleak.

Piarres Larzabalen hilberria. Euskaltzainburuak, Piarres Larzabal euskaltzainaren hilberria ematen du, eta ondoren bezala, Euskaltzaindian hutsarte bat gertatu dela adierazten du, Arautegiaren 33, 34 eta 35 artikuluen arabera. Hutsunea betetzeko proposamenen aurkezpen epea irekitzat ematen duelarik.

Emile Larre jaunak egiten du euskaltzain zenu berriaren nekrologi-txostena, haren bitzta eta lanen zehatzasunak eskainiz.

Goizeko bilkuraren berri. J. M. Satrustegi Idazkariak ematen du goizeko bilkuraren kontu, xehetasun nagusiak azpimarratuz.

Dagozkien batzordeen azalpena. P. Altuna, Gramatika batzordeburuak eta J. L. Lizundia, Onomastika batzorde idazkariak, batzorde bien azken lanen azalpena ematen dute.

Gipuzkoako euskal toponimiazko materialek. Luis M. Mujika jaunak ematen du gai honetaz txostena. 110.000 toki izen bildu ditu Probintzia osoan zehar, bere ustez euskararen lekuko hau zaharrena, ugariena eta iraunkorrena delarik.

Jarraian, txostenaren edukinaz eztabaidea interesgarria sortzen da.

Euskaltzaindiaren sorrera Karmelo Etxegarairen gutunetan. Jose Ignacio Telletxea Idigoras jaunak, Karmelo Etxegarai euskaltzain izan zenaren gutunerian Akademiaren sorreraz aurkitu dituen aipamen eta xehetasunen berri ematen du.

Telletxea Idigoras jaunari Euskaltzainburuak eskerrak ematen dizkio euskaltzain urgazle bezala bere lehen txostena dela eta.

Atera berri diren liburuak. R. Badiola, Argitarapenen Eragileak Euskaltzaindiak kaleratu berri dituen liburuen agerpena egiten du: 1. *Euskera 1987, I;* 2. *Euskal Gramatika: Lehen Urratsak II.* Euskaltzaindiko Gramatika Batzordeak paraturiko lana; 3. *Euskararen Lekukoak 14: Cristaubaren icasbidea edo doctrina cristiania,* Fr. Luis Villasante, Euskaltzainburuak prestaturiko edizio kritikoa.

"XENPELAR" sariak banatzea. Azkenik, "XENPELAR" bertso paper lehiaketako irabazleei banatu zaizkie sariak. Lehen saria Joseba A. Santxo Uriarte getxoztarrak "Olgeta magikoa" izeneko lanagatik jaso du eta Joxe Aierbe Iraola donostiarrak eskuratu ditu bigarren eta hirugarren sariak "Txekor zazpikia" eta "Nire irratitxoa" bertsoengatik.

Eta honekin amaitutxat ematen da batzarrea.

*Fr. Luis Villasante
Euskaltzainburua*

*Jose M. Satrustegi
Idazkaria*

1988-II-26

Donostian Gipuzkoako Diputazio jauregian, 1988ko otsailaren 26an egin du Euskaltzaindiak osoen hileroko bilera. Elurrik bideetan sortutako arazoengatik hamaika terdieten hasi da batzarrea deian iragarri baino ordu bat beranduago. Etorri dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, P. Charrington, J. L. Davant, A. Irigoyen, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin, I. Sarasola eta J. M. Satrustegi euskaltzainak, J. M. Jimeno Jurio Onomastika batzordeko eta J. L. Lizundia idazkariordea, urgazleak.

X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, E. Knörr eta P. Zabaletak, ezin etorria adierazi dute.

I. Sarasola euskaltzain berriari ongietorria eman dio euskaltzainburuak.

Urtarrileko batzar-agiria onartu da.

Nafarroako Herri Izendegia

Nafarroako Gobernuak euskal eremuko herrien izenak aurkeztu ditu J. M. Jimeno Jurio urgazleak Onomastika batzordearen izenean. Honako bailara hauek sartzen dira zerrendan: Aezkoa, Erroibar, Esteribar. Bidasoaldean: Baztan, Bertizarana, Bortziariak eta Malerreka. Anue, Araitz, Basaburua, Imotz, Larraun, Ultzama, Arakil, Aranatz eta Burunda. Idatzita aurkeztu diren eritziai hiru izan dira: "Leku izenen euskarazko formak Nafarroan", A. Irigoyenena; "-S eta -Z bukaerak herrien izenetan", Patxi Salaberrik bidalia; eta "Leku izenen formak Baztanen", P. Salaburuk dakarrena.

Banan-banan ikusi dira izen guziak eta egindako oharrekin onartu da batzordearen lana. Nafarroako Gobernuari igortzeko epea otsailaren azken egunean amaitzen denez, onarpenaren berri emango zaie bihar bertan agintariei eta ondo-ko egunetan, azken orrasketa egin bezain laster, eramango zaie zerrenda bera.

Eskuarteko gaiak

Datorren hileko batzarrea Bidarrain izango da Oxobi zenaren mendeurrenkerri. Hori dela-eta egin gogo diren Jardunaldien egutegiaz mintzatu da J. L. Lizundia. Martxoaren 25 arratsaldean egin daituke euskaltzainen bilera Hotel Noblian, azken ostiraletako ohiturari jarraituz. Egun horretan hasiko dira Jardunaldiak eta larunbatean amaitu. J. Haritschelhar mintzatu da gero igandeak 27ko emanaldiez. Nola nahi ere, deiarekin batera emango dira azken zehaztasunak.

Izen geografikoak. A. Irigoyen jaunak prestatutako txostenari ohar bat edo beste egin dio euskaltzainburuak lantxo baten bidez. Bat bateko beste aipamen batzu ere agertu dira. Orohar, bilketa zabal baten beharra ikusi da, ahal den neurrian tradiziozko hiztegi guzia biltzeko.

Bilboko euskal Katedraren mendeurrenra dela-eta, orduko hiru partaide ospetsuenei monumenturen bat egiteko eskaria Bilboko Udalari proposatzea, aholkatzten du A. Irigoyenek. Katedra bera berreskuratzea izan behar lukeela Euskal-

tzaindiaren eskaria, uste du P. Charritonek, Azkueren izena emanet. San Martinek, bestalde, Parragak Azkueri egindako erretratua biltzea izan daitekeela orioigarri hoherena, esan du.

Ikuspegি oso desberdinak agertu dira proposamen horien eztabaidea luze eta etsigarran. Azkenean, mugaturik gelditu da jestioen helburua: Bizkaiko Diputazioari, bere patrimoniorako Azkueren erretratua eros dezan eskatuko zaio, Plaza Barriko egoitzan uzteko. J. A. Arana, A. Irigoyen, F. Krutwig eta J. L. Lizundia izendatu dira horretaz arduratzeko. Beste puntuetan ez da sartzen Euskaltzaindia. Norberak ikusiko du bere aldetik arduradunekin mintzatu ala ez.

Gernika-Lumoko Udalaren gutuna jaso da, bertako Euskal Jaiak egin zireneko ehunurteburua dela-eta antolatu nahi diren ospakizunei buruz harremanetan egoteko arduradun edo ordezkarri bat izendatzeko eskatzen. J. A. Etxebarriak egingo du bitartekotza.

Spainiako Hizkuntzen Itzultzaire Profesionalen elkargoak (APETI), datorren apirilaren 14,15 eta 16an Madrilen egitekoak diren Jardunaldien berri ematen du bertarako ordezkarrien bat izendatzeko eskariarekin. Xabier Mendigurenen izena eman da.

Igorreko Udalak itzulpen lanbiderako konkurtso deialdia iragarri duenez, epai-mahairako ordezkarri bat eskatzen du. A. Irigoyen izendatu da, I. Atutxa ordezkoa izango duelarik.

J. A. Aranak dio, Portugalete eta Errenterian Kartografia Erakusketa antolatzeko eskaria jaso dela eta Euskaltzaindiaren erabakia nahi lukeela. Erakusketa lanak behar duen denbora kontuan izanik ez da komeni sarritan egitea, baina hogeimila biztanlegotik gorako herriean merezi duela, esan da. Portugalete eta Errenterian antola daitezke beraz erakusketa horiek.

Azkenean, 1987ko diru kontuen txostena banatu zaie euskaltzainei.

Eta besterik gabe amaitu da euskaltzainen goizeko batzarrea.

* * *

2. Batzarrea

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren batzar aretoan, 1988.eko Otsailaren 26an, arratsaldeko 3 t'erdietan, egin du Euskaltzaindiak hileroko bere 2. batzarrea. Bildu dira, aurreko batzarrean agertzen direnez gain, beste urgazle hauek: P. Arregi, M. Atxaga, R. Badiola, J. Etxaide, J. M. Etxebarria, J. Garmendia Larrañaga, M.ª P. Lasarte, A. Zatarain eta J. J. Zearreta.

Goizeko bilkuraren berri. J. M. Satrustegi idazkariak, ematen du goizeko bilkuraren kontu, punturik garrantzitsuenak zehaztuz.

Batzordeen azalpenean gai nagusia, Onomastika batzordeak aurkeztu dituen Nafarroako Herri Izendegiaren lehen lau zerrendak goizeko bilkuran birrestea izan da.

Luis Mitxelena zenak *stress and pitch* tituluarekin hasitako langaiaz segida izeneko txostena eman du Maite Etxenike andereak. Ingelesez jarritako titulu

horretan, Mitxelenak utzitako paperen azterketa egin du txostengileak. Txillarde-giren euskal azentuari buruzko proposamen erizpideak ez omen zituen hain garbi ikusten, batasunerako arauak eman ahal izateko. Jarraian irekitzen den elkarritzetan, A. Irigoyen eta P. Altunak beren iritzia ematen dituzte eta arau hestuegiak ez ematearen alde agertzen dira. Dena dela, beraien ustetan, Euskaltzaindiak ikerketak egiten jarraitu behar du.

“Gu bagoaz” - “baita ni”? ala “ni ere bai”? izeneko txostena irakurtzen du Anbrosio Zatarain jaunak. Bertan, gaur eguneko hizkuntzaren zenbait akats salatzen ditu, batez ere, telebistako zenbait esaldi oker nabarmenduz.

Eta honekin, amaitutatzat ematen da arratsaldeko batzarrea.

*Fr. Luis Villasante
Euskaltzainburua*

*Jose M. Satrustegi
Idazkaria*

1988-III-25

Bidarraiko Noblia Bentan, 1988ko martxoaren 25ean, arratsaldeko ordubi t'erdietan bildu dira euskaltzain osoak hileroko batzarrea egiteko. Etorri dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, J. M. Satrustegi idazkaria, J. San Martin diruzaina, P. Altuna, P. Charritton, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, E. Larre, J. M. Lekuona eta P. Salaburu, euskaltzainak, J. L. Lizundia urgazlea eta idazkariordea, hala nola Anton Agirrecoitia eta Eduardo de Felipe arkitektoak Plaza Barriko proiektuari dagokionean.

Ezin etorria adierazi dute, X. Diharce, F. Krutwig, F. Ondarra eta I. Sarasolak.

Ohi den eran hasi da batzarrea.

Otsaileko batzar-agiria onartu da.

Euskaltzaingaiaren proposamena

Piarres Larzabal euskaltzain ohiaren hutsunea betetzeko, arauzko epearen barruan aurkeztutako hautagai bakarra Txomin Peillen jauna izan da. Proposamen hau, P. Charritton, J. L. Davant, J. Haritschelhar, J. Hiriart-Urruty eta E. Larre euskaltzainek izenpetu dute. P. Charritton jaunak egin du irakasle xuberotarraren aipamena. Apirileko batzarrean egingo da bozketa.

Plaza Barriko egoitza

A. Irigoyen mintzatu da lehenik, F. Krutwig etorri ezinaren eta bere izenean. Behar orduan haren botua emateko baimena ere azaldu du. Orain arteko gestioen laburpena egin ondoren, aurreko proiektuaren aldeko arrazoia ematen ahalegindu da.

J. San Martin diruzainak, bere aldetik, etxea barnetik erabat hustu beharra denez, aurreko egoeran ezinezkoa zen birmoldaketa egin daitekeela, esan du. Proposamen berriaren gakoa biblioteka hirugarren solairura aldatzean datza. Batzuen eta besteentzat ematen ahal izan da, hala nola Anton Agirrecoitia eta Eduardo de Felipe

arkitektoei deitu ziae, Diputazioaren nahiz Euskaltzaindiaren eskariz Bilboko proiektuaren egileak baitira.

Eduardo de Felipek aurreko projektua egiteko kontuan eduki zituzten helburu eta ikuspegi teknikoak aipatu ditu. Lehen solairua da, noski, barne nagusia eta bertan ikusten zuten Euskaltzaindiaren lehen mailako eginkizunen kokalekua. Beherean biblioteka.

Galdeerei erantzunez, plangintza berrian, barnea hustu eta berria egitean alegia, solairu guziak edozein baliabidetza gai izango direla garbi gelditu da. Euren aldetik, gehiegizko luzapenik gabe egin daitezkeela eskatzen diren aldaketak, esan dute. Baino, Aste Santua amaitu bezain laster nahi dute erabakia ezagutu, eta elkarren arteko hartu-emanetarako Euskaltzaindiak berariaz izendaturiko ordezkariak, “interlocutores válidos” beraien hitzez esateko, beharrezkoak ikusten dituzte.

Lauak et'erdi inguruan atera dira arkitektoak batzar gelatik, eta atsedenaldi labur baten ondoren jarraitu du euskaltzainen arteko eztabaidak. Era askotako proposamen eta iritzi desberdinaren ondoren, bi aukera gailendu dira beste guzien gain. I. proposamena: Bigarren eta hirugarren solairuak bibliotekatzat uztea, bertan joango direlarik arduradunen bulegoak. Teilitu azpiko ganbara gordailu izan daiteke. Ohorezko delako lehen solairuan eta entreplantan Euskaltzaindiaren batzargela eta bulego nagusiak. Arkupeko eskaratzean, sarrera mailako barnean alegia, eskuarteko irakurgaien gela eta erakusketa nahiz hitzaldien aretoa ezar daitezke.

II. proposamena: lehen solairuan eta entreplanta delako azpiestaian biblioteca ezartzea proposatzen da nagusiki. Bigarren solairua litzateke estai nagusia Euskaltzaindiaren zerbitzurik beharrezkoenak ipintzeko; eta hirugarren solairuan bulegoak joango lirateke.

A. Irigoyenek aditzera eman du aurrez prestatutako projektua ikusten duela hoberena. Hala ere, dagoen-dagoenean aurrera ateratzerik ez balego, bigarrenaren alde dagoela.

Iritzi bien arteko bozketa, lehen proposamenak 8 botu atera ditu; bigarrenak 4, eta zuri bat. Biblioteka gaineko partean ezartzea proposatzen duen aukera onartu da beraz. Arkitektoen ustez arazo teknikorik balego, azken hitza euskaltzainburuak izango du.

Erabaki hau arkitektoei azaltzen joateko, A. Irigoyen eta P. Salaburu izendatu dira.

Ohorezko izendapena

Mugaz handiko euskaltzainen eskariz, Jean Pierre Iratchet euskal idazle bidarraitarra, aho batez euskaltzain ohorezko izendatua izan da.

Eskuartekoak

Batzarrea asko luzatu denez, A. Irigoyenek izen geografikoei buruz prestatutako txostenaren onarpena datorren batzarrerako utzi da.

J. M. Satrustegik dio, Nafarroako Gobernuak Euskaltzaindiari eskatutako *Herri izenen zerrenda*, azken batzarrean onartutako moduan eman zaiola J. M. Romera, "Principe de Viana" elkargoko zuzendaria. Aurkezpen ofizialen bat egin behar ote den aipatu du.

Era berean, Bonaparteren bilduma osoa mikrofilmatzeaz egindako eskariari buruz, erantzunaren zain daudela Nafarroako artxiboan, esan du idazkariak.

Lexikologi Jardunaldiak

Goizean hasi dira etxe honetan bertan "Lexikologi Erizpideak Finkatzeko VIII. Jardunaldiak". Hitz elkartuei buruzko bosgarrenak dira. Batzarreko denboran lanean jarduten dute arduradunek eta bihar emango zaie Jardunaldi hauei bukaera. Igandean egingo da Oxobi zenaren mendeurrenarki Euskaltzaindiaren batzar irekia "Artetxea" trinketean.

Eta besterik gabe amaitutzat eman da euskaltzain osoen batzarrea.

OXOBiren mendeurrenaren batzar irekia 1988-III-27

Martxoaren 27an, goizeko 12etan, Bidarraiko Artetxea trinketean, Oxbiren mendeurrenenaren ospatzeko, bildu dira: L. Villasante euskaltzainburua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, P. Charriton, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, E. Knörr, E. Larre eta J. San Martin, euskaltzainak; X. Arbelbide, R. Badiola, R. Kanblong, D. Landart, Tx. Peillen, Ch. Videgain eta J. J. Zearreta, urgazleak.

Lehenik mintzatu da Arrabit jauna, Bidarraiko auzapez ordea, agurrak eginez Euskaltzaindiari. Pozik hartzen duela Euskaltzaindia Bidarraira etortza ospakizun horren egiteko, esan du.

Gero mintzatu da Aita Villasante euskaltzainburua, Oxobi eta Bidarrain sortu diren euskaltzaleak goraipatuz.

Ondotik, J. Haritschelhar buru-ordeak, Oxobi olerkariari buruz azaldu du bere txostena.

Jarraian, mintzatu da P. Charriton euskaltzain jauna, Bidarraiko herrian izan diren euskal idazleak aipatuz.

Azkenik Luberraga jaunak, Euskaltzleen Biltzarraren lehendakari berriak, aipatu ditu elkartea horrek dituen xedeak, aurten parte hartu nahi zuela bai Oxbiren mendeurreneneko ospakizunetan eta bai datorren irailean Dassance euskaltzain ohiari buruz Uztaritzen eginen direnetan.

Ordu bat et'erdieta bukatutzzat eman du bilera Aita Villasante euskaltzainburuak.

*Fr. Luis Villasante
Euskaltzainburua*

*Jose M. Satrustegi
Idazkaria*

1988-IV-29

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren jauregian, 1988ko apirilaren 29an egin du Euskaltzaindiak hileroko bere batzarrea. Goizeko hamar t'erdietan osokoen bilkuran egon dira: L. Villasante burua, P. Altuna, P. Charritton, J. L. Dabant, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, F. Ondarra, P. Salaburu, J. San Martin, I. Sarasola, J. M. Satrustegi eta P. Zabaleta euskaltzainak; J. L. Lizundia idazkariorde urgazlea, J. M. Satrustegi idazkari dela.

X. Diharce, J. Haritschelhar eta J. Hiriart –Urruty jaunek ezin etorria adierazi dute.

A. Irigoyen jaunak egindako ohar bat eztabaidatu ondoren onartu da apirileko batzar-agiria.

Euskaltzain izendapena

P. Larzabal euskaltzain ohiaren hutsunea betetzeko, Txomin Peillen izan zen epe barruan aurkeztua, bera delarik hautagai bakarra. Bozketa aurretik, prozedurari dagozkion Arautegi eta Barne-erregeletako artikuluak irakurri ditu idazkariak.

F. Krutwig jaunak dio, hautagaia ez dela zentduaren euskalki berekoa eta joera hau beste batzutan ere zilegitzat har dadin proposatzen duela berak. R. Lafon zenaren egoera berdintsuan aurkitzen dela, erantzun zaio, atzerrian sortu baitzen Peillen ere eta ez duenez zuberotarrez idazten.

Bertan dauden hamabost euskaltzainez bestalde, X. Diharcek euskaltzainburuari bidali dio bere ahala; J. Haritschelhar eta J. Hiriart-Urrutik, aldiz, P. Charrittoni eureka. Hemezortzi bozkatzaila dira beraz, hamabi boza behar direlarik arauzko gehiengo nagusia lortzeko.

Lehen bozketa erabaki da izendapena, 13 txartel hautagaiaren aldekoak izan direlarik, eta bost zuri. Txomin Peillen da, beraz, euskaltzain berria.

Geografi izen arruntak

Lehen ekarritako zerrendari beste izen multzo batzu gehitu zaizkiola aditzera eman du A. Irigoyenek. Bertan sortutako eztabaidan ohar asko eta beste izen batzu atera direnez, bakoitzak idatzita aurkeztea eskatu du arduradunak. Lan baliotsua izan arren, gaztelania bakarrik hartu dela eredutzat, dio I. Sarasolak. Lanaren aurrehistoria aipatuz, mapak egiteko erdal hitzen euskaratzea izan zela lehen helburua, esan du Irigoyenek. Hala eta guztiz ere ez legokeela eragozpenik, argitaratu nahi balitz, zerrenda alderantziz burutzeko. Datorren batzarrerako sartuko dira zerrendan azken orduko hitz hauetakoak.

Onarpenari buruz, irekirkik dagoen gidamoduko lan baliagarritzat ematen dio bere oneritzia Euskaltzaindiak.

Izendapenak

Madrilgo Kultura Ministeritzatik gutun bat jaso zen martxoko batzarre ondoren, zenbait izendapen egiteko presarekin eskatuz. Zuzendaritzan ikusi genuen

eta eman ziren izen batzu, hala nola: "Letras Españolas" sariaren epaimahairako, J. M. Satrustegi. Literatura sarirako I. Sarasola, eta Itzultzale sarirako E. Knörr. Bakoitzak izendapena onartu ondoren erantzun zitzaion gutunari.

Bizkaiko Batzar Nagusietatik itzultzale bat hautatzeko epaimahairako ordezkarri bat eskatzen dute. A. Irigoyen izendatu da, R. Badiola ondoko dela.

Izendapenekin jarraituz, Eusko Jaurlaritzako Kultura eta Turismo Sailetik euskarazko literatur lanak sortarazteko dirulaguntzak emango dituen batzorderako ordezkarria izendatzea eskatzen dute. Era berean, beste gutun baten bidez, bekak, laguntzak eta bidaiarako laguntzak banatuko dituen mahairako beste ordezkarri bat eskatzen da. P. Altuna arduratu da bietaz.

Eskuartekoak

Datorren irailean Pekinen egingo den liburu erakusketarako gure argitalpenetakoaren bat aurkezteko eskaintza jaso da Madrilgo Kultura Ministeritzatik.

Bilboko egoitza berria dela eta Bidarrain hartutako erabakiei buruz gutun bat aurkeztu du A. Irigoyenek, E. Erkiaga, J. Gorostiaga eta F. Krutwig-ekin batera izenpetua. Euskaltzainburuak irakurri ondoren eta iritzi batzu ikusita idazki hori euskaltzainburuaren esku uztea erabaki du aurkezleak.

A. Zorrillaren eskari bat jaso da telefono eta telekomunikabideetako hiztegi batentzat babesia, kontseilua eta zuzendaritza eskatzen. Hiztegi teknikoa denez ez da zuzenean Euskaltzaindiaren egitekoa. Beste batzutan egin izan den moduan, hizkuntzaren aldetik bere eritzia eta azken begiratua eman ditzake. Bestalde, euskaltzainburu izan zen Inazio M. Etxaide jaunaren *Telefonoa sortze eta aurrerapena* (1929) lana kontuan edukitza gomendatuko zaio.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

* * *

2. Batzarrea

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren batzar-aretoan, 1988.eko apirilaren 29an, egin du Euskaltzaindiak hileroko bere 2. batzarrea. Arratsaldeko 3 t'erdietan bildu dira, lehenengo batzar agirian agertzen direnez gain, beste hauek: J. M. Leizaola, ohorezkoa; J. A. Arana Martija, J. A. Arkotxa, M. Atxaga. R. Badiola, J. Etxaide, J. M. Etxebarria, J. Garmendia Larrañaga, X. Kintana, J. A. Loidi, X. Videgain eta J. J. Zearreta, urgazleak.

Goizeko bilkuraren berri. J. M. Satrustegi Idazkariak ematen du goizeko bilkuraren kontu, xehetasun nagusiak azpimarratuz.

Euskal Herriko Atlas Linguistikoaren azalpena. Gotzon Aurrekoetxea jaunak 1987an Atlasgintzan egindako lanen azalpena egiten du. Hiru puntu azpimarra daitezke bere txostenean: lehena, inkestagintzaren kalitateaz egindako egiaztapenak homogenitatea neurteko; bigarrena, informatizapenaz, kanpoko arazo batzurenagatik atzeratu dena, CNRS-ekiko erdizkako harremanengatik, hain zuzen; eta hirugarrena, artxibaketa dela eta egindako edo egingo diren lanak gordetzea eta honekin lotuta Euskaltzaindiari euskal fonoteka martxan jartzea eskatzen zaiolarik.

Bildutako zenbaitek gai honi buruzko erizpide batzu agertzen dituzte. Elkarritzeta labur bat ere sortzen da.

Testamentu irekirako ereduaren bidean izeneko txostena irakurtzen du Andres Urrutia jaunak, Eusko Jaurlaritzako Euskararen Aholku Kontseiluko kide eta Ondarroako notari den Jaun honek, euskarak zer gora-behera izan dituen Notariatzan eta Erregistro alorretan azaldu du, Araudi Notariala, Euskal Komunitate Autonomoko Euskararen Erabilpenerako Oinarrizko Legea, Nafarroako “Ley Foral del Vascuence” eta 1973.eko Konpilazioa zehazten ditu. Amaitzeko “Testamentu ireki” baten formulaziorako proposamena egiten du, euskara erraz bat eredu harturik.

Elkarritzeta labur baten ondoren, Euskaltzainburuak txostengileari eskerrak emanez, batzarrea amaitutatzat ematen du.

Fr. Luis Villasante
Euskaltzainburua

Jose M. Satrustegi
Idazkaria

1988-V-27

Donostian, Gipuzkoako Diputazioaren jauregian bildu dira euskaltzain osoak 1988ko maiatzaren 27an, goizeko hamar t'erdietan. Etorri dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, F. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, I. Sarasola, J. M. Satrustegi eta P. Zabaleta euskaltzainak. Bertan egon da J. L. Lizundia urgazle idazkarioordea.

P. Charritton, J. L. Davant, X. Diharce eta J. Iriart-Urruty jaunek, ezin etorria adierazi dute.

Txomin Peillen euskaltzain berriari ongietorria emanez hasi du L. Villasante jaunak batzarrea.

Apirileko batzar-agiria onartu da.

Harri landuen hiztegia

J. Haritschelharek aurreko batzarre batean aipatutako “*Harri hiztegiñoa*” ikusi da lehenik. Harri landuetan agertu ohi diren marra, apaindura, eta gurutze moten euskal izenak jaso nahi dira berorien erabilpena finkatzeko. Gaia ez da berez oso ezaguna eta lan horietan ibili direnen iritziak jasotzea beharrezkoa ikusten da, hala nola, arte lanetan ikasiena. Nola nahi ere, aurrelanen bat oinarritzat harturik errazago litzateke, beste noizbait egin izan den bezala, zerrenda osotzen joatea. J. M. Lekuona, F. Ondarra eta J. San Martin arduratuko dira lehen bilketa ekartzez.

Bilboko Euskal Katedraren mendeurrenra

Aurten betetzen da Bilboko Euskal Katedra sortu zeneko ehunurteburua. Hori dela eta ospakizun berezia sartu zuen Euskaltzaindiak urteko egutegian.

Eguna eta egitaraua aipatu dira gaur. Ekaineko azken ostirala San Juan egunean delarik Diputazioko bulegari eta etxezainek festa dute eta hilabeteko batzarrera uztailaren lehenera atzeratzea erabaki da. Goizeko hamar t'erdietan bilduko dira euskaltzain osoak eta 12etan egingo da batzarre irekia. Gertakizunari buruzko bibliografia eta gaia ikertu dutenen izenak aipatu ditu J. L. Lizundiak. Egun horretako egitaraua honela gelditu da: euskaltzainburuaren sarrera hitzen ondottik, Ines Pagola, A. Irigoyen eta J. A. Arana mintzatuko dira.

Egun berean, L. Villasantek paratutako *Mogelen dotrina* aurkeztuko da.

Egoitza berria

Bilbo Plaza Barriko egoitzari buruzko azken harremanan kontu eman du euskaltzainburuak, bere esku utzi baitzen Bidarraiko batzarrean barne aldaketen azken onarpena. Arkitektoekin Arantzazun bildu zela esan du eta paper guziak prestaturik eraman zituztela inolako istilurik gabe. Ordurako A. Irigoyen eta P. Salaburuk euren aldetik ikusia zuten proiektua. Solairuz solairu azalpena entzun ondoren, Euskaltzaindiak erabakiarekin bat zetorrela ikusita eman zion bere oneritzia.

Izendapenak

Lekeitioko Udalak Eusebio Erkiaga euskaltzainari omenaldia eskainiko dio bihar, maiatzak 28. Euskaltzainburuak gutun pertsonal baten bidez zorionak eman dizkion arren, batzarreak bere aldetik A. Irigoyen izendatu du ordezkari ospakizun horretarako, Euskaltzaindiaren izenean goresmenak eta erabaki honen azalpena bidaliz.

Oiartzungo Udalak Manuel Lekuona euskaltzain ohiari egin nahi dion omenaldiaren egitaraua prestatzeko, Euskaltzaindiaren ordezkari bat eskatu du. J. San Martin Jagon Sailburua arduratuko da.

“Bizkaiko Ibilaldia 88” Txurdinagan egingo da aurten eta P. Salaburu joango da Euskaltzaindiaren izenean.

Bizkaiko Irakaslegoaren Unibertsital Eskolak bizkaierazko gaitasuna frogatzeko azterketak egingo ditu hirugarren urteko ikasleentzat eta ordezkari bat eskatzen du. Jaun Luis Goikoetxea izendatu da.

Eskuartekoak

Udako Euskal Unibertsitateko arduradunen gutun bat jaso zen apirileko batzarrearen ondoren, Eusko Jaurlaritzarengandik *Onura Publikoko* aitorpena lortzeko dokumentazioa biltzen ari direla esanez. Horretarako, Euskaltzaindiaren onespen-agiria eskatzen dute, izendapen hori merezi duela esango duen lekukotasunarekin.

Era guzitako eritziak agertu dira batzartuen artean bakoitzak bere pentsabidea arrazoitzuz, eta adostasunik ezean, isilkako bozketa egin da eztabaidearen ondoren. Zortzi txartel atera dira ezarekin, eta beste zazpiak oneritzia ematearen alde. UEU-k eskatutako babesea ez ematea erabaki du, beraz, batzarreak.

Asturiasko Hizkuntz Akademiak bertako agintariengandik jasotako erasoaren berri eman da prentsa mozkinak banatuz. Ez da ikusten zer egin lezakeen Euskaltzaindiak. Telegerma igorri zaie atxikimendua erakutsiz.

Senperen maiatzaren 22an egin zen “Herri Urrats” eguneko Gipuzkoako gobernadoreak mugan ipinitako oztopo eta erasoengatik protesta zehatza egitea eskatzen du X. Kintanak euskaltzainburuari zuzendutako gutun batean. Gero E. Knörrek gutunaren eredua izan daitekeen zirriborroa irakurri du. Eztabaidea eta orrazia ondoren, Julen Elgorriagari bidaltzea aipatu da, kopia gobernadoreari helaraziz. Bozketa egin ondoren, horrela egitea erabaki da hamaika bai eta hiru ezezkorekin.

F. Krutwig jauna Athenasko *Hetaireia paradosiakon spoudon* kultura elkargo-ko partaide izendatu dute eta Konstantinos E. Basiliakes beraren eskutik jaso zuen izendapen agiria maiatzaren 19an. Zorionak agertu dizkio batzarreak.

Miren Azkaratek lortu berria du, *Hitz konposatuak euskaraz lanarekin* Unibertsitatean doktoradutza. Atseginez ematen dizkio zorionak Euskaltzaindiak.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

* * *

2. Batzarrea

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioaren batzar-aretoan, 1988.eko Maiatzaren 27an, egin du Euskaltzaindiak hileroko bere 2. batzarrea. Arratsaldeko 3 t'erdietan bildu dira, lehenengo batzar agirian agertzen direnez gain, beste hauek: J. M. Leizaola, ohorezkoa; J. A. Arana Martija, J. A. Arkotxa, P. Arregi, M. Atxaga, J. Etxaide, J. G. Etxebarria, J. M. Etxebarria, J. A. Loidi, L. M. Mugika eta J. J. Zearreta, urgazleak.

Goizeko bilkurearen berri

J. M. Satrustegi Idazkariak ematen du bilkura horren kontu, gai nagusiak garatuz.

“Euskal konpletibatzailak: bilduma baterako” izeneko txostenetan irakurtzen du E. Knörr euskaltzainak. Sail hauetan banatzen du lana: 1. Perpaus konpletiboa forma ez-pertsonalak. 1.a. Aditz izena. 1.b. (Galdetzailea +) Partizipioa. 1.c. Galdetzailea + Aditz oina. 2. Perpaus konpletiboa forma pertsonalak. 2.a. Beste partikularik gabe +. 2.b. Partikula + 0. 2.c. Partikula, 2.b. horretan ageri direnak, salbu bait, gehi nola. 3. Perpaus konpletiboa baldintzaren itxuran. Adibide eta iruzkin ugarirekin osotzen du txostenetan. Jarraian, txostengile eta bildutako zenbai-ten artean solas-eztaba bat sortzen da.

“Un documento inédito de la estancia del Licenciado Poza en los Países Bajos” izeneko txostenetan, Carlos Gonzalez Etxegaraik Bizkaiko Artxibari eta Bibliotekari ohiak igorritakoia, irakurtzen du J. L. Lizundiak. L. Mitxelena euskaltzaina zen gai hau prestatzeko, baina haren heriotzeagatik Gonzalez Etxegarai jaunak burutu du. Licenciado Pozaren bizitzari buruzko ikerketa interesgarria aurkezten da txostenean, xehetasun berri anitz emanet.

Azkenik, Xabier Azurmendi idazlea eta Uitziko alkatea hurrengo asteburuan, Ekainaren 4ean eta Sean hain zuzen, Orixeren mendeurrenaren hasiera izango den ospakizun-egitarauaren berri ematera sartzen dira batzarera.

Eta honekin, bukatutzat ematen da arratsaldeko batzarrea.

*Fr. Luis Villasante
Euskaltzainburua*

*Jose M. Satrustegi
Idazkaria*

1988-VII-1

Bilbon, Bizkaiko Foru Diputazioko jauregian, 1988ko uztailaren lehenean egin dute euskaltzain osoek hileroko bilera. Goizeko hamar t'erdietan bildu dira: L. Villasante burua, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, P. Charritton, E. Erkiaga, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta P. Zabaleta, euskaltzainak; J. L. Lizundia idazkariordea.

E. Knörr jaunak ezin etorria adierazi du.

Maiatzeko batzar-agiria onartu da.

J. Gorostiaga euskaltzainaren heriotzea gertatu dela aditzeria eman du euskaltzainburuak. Zenduaren bizia eta lanak aipatu ditu bere txostenean. 1950ean izendatua izan zen euskaltzain oso eta Nazario Oleagak eman zion erantzuna.

Jarraian, hutsunea iragarri du L. Villasantek eta bi hilabeteko epea irekirkir gelditu da hautagaia aurkezteko. Abuztua oporretako denbora denez iraileko batzarrerarte atzeratzen da legezko epea.

M. J. Urmeneta urgazle nafarraren hil-berria eman du gero J. M. Satrustegi idazkariak eta gerra ostean euskararen indarberritzeko ahaleginetan zentduaren lanak Nafarroan izan zuen garrantzia azpimarratu du bere txostenean.

Euskera aldizkaria

Euskaltzaindiaren aldizkari ofiziala hobetzeko izendatu zen batzordeak bere proposamena aurkezu du. *Euskera-n* bi parte ongi bereiztea gomendatzen da: I. Euskaltzaindiaren bizitze eta historiari dagozkiena eta, II. *Iker eta Jagon* saileko txosten eta bestelakoena. Bi aldizkaritan agertzea, nahiz urteko bi zenbakietatik bata Euskaltzaindiaren bizitzeari soilki, eta bestea *Iker eta Jagon* saileko txostenei bakarrik eskaintza, arrazoi askorengatik, ez da komenigarri ikusten. Zenbaki bakoitzaren barnean egindo da, beraz, esandako banaketa.

Batzordeen lan monografiko luzeek ez dute bertan sartzerik izango. Horretarako badu Euskaltzaindiak sail berezi frango.

Euskaltzaineik batzarreetara ekarritako lanen urritasuna ikusita, beraiei alfabetikoki txostenak eskatzeko asmo hura aurrera eramatea nahi da. Euskaltzainburuak eskutitz bana du zentzu horretan.

Hilabeteko denbora eman da aldizkariaren berrikuntzari dagozkion oharrak bidaltzeko.

Eusker/Euskara izenburua aldatzea eskatu du Tx. Peillen jaunak. Lehen ere aipatu izan dela arazo hori, erantzun zaio, baina aldizkariak bide luze bat horrela ibilia duenez, hori ere elkargaoaren historia dela uste dute batzartuek. Dagoendagoenean jarraituko du beraz.

Batzarre egutegia

Juan M. Lekuonak Euskaltzaindiko bere sarrera hitzaldia uztailaren 30ean egingo du Oiartzunen bere osaba M. Lekuona euskaltzaina zenaren hileta urteburuan. J. Haritschelharek egingo dio sarrera erantzuna. Bezpera arratsaldean Oiartzunen bertan bilduko da Onomastika batzordea Nafarroako lurralte mistoko toponimia zerrendari amaiera emateko.

Azken urteetako ohiturari jarraituz, Euskaltzaindiak ez du abuztuan batzarrerik egingo.

Iraileko batzarrea 30ean izango da, azken ostiralean, eta Gernikan. Lexikografia eta estilistikako jardunaldiak egingo dira horren inguruan. Batzorde bien arduradunek aurkeztutako gai eta hizlarien zerrendak banatu dira batzartuen artean.

Izendapenak

Madrilgo Kultura Ministeritzatik literatura sorketa bultzatzeko diru laguntzen epaimahairako ordezkarria izendatzea eskatu dute. J. M. Lekuona izendatu da.

Zarauzko Udalak sorturiko VII. "Xabier Lizardi" literatura sariaren mahairako ere, lehendanik bertan ibilia denez, J. M. Lekuonaren izena eman da.

Oiartzungo Udalak Manuel Lekuona euskaltzain ohiari omenaldia eskainiko dio uztailaren 29tik abuztuaren lehenera bitartean, haren heriotzearen I. urtemugakari. Bertako Seme Kuttun izendatuko dute, herriko Kultur Etxeari han bere izena emango diotellarik.

Eskuartekoak

J. San Martinek Miramar jauregiko egoitza berria nola izango den aditzera eman du, plano baten bidez egoitzaren kokapena eta barneko gelen banaketa azalduz. Azken berriak aipatu ditu.

Herri Literatura batzordeak bere gaiak aztertu eta landu gogoz, "Manuel Lekuona" izeneko iker saria sortzea eskatu du. 500.000 pezetako saria izango da eta iragarpenaren oinarrizko baldintzak ekarri ditu. Aurtengoan onartu da.

Onomastika batzordeko idazkariak hurrengo jardunaldiak 1990can Lizarran egiteko asmoa agertu du. Besteak beste, Lizarrako Foruaren 900 urteburua dela, esan du, eta Lizarra merinaldeko onomastika gai nagusitzat izango luke.

Jarraian osoko batzarrea egingo denez, geroago Bilboko Katedraren mendeurreneko ospakizunak hasteko, besterik gabe amaitutzat eman da batzarrea.

*Fr. Luis Villasante
Euskaltzainburua*

*J. M. Satrustegi
Idazkaria*

2. Batzarrea

Euskal Katedraren Mendeurrena

Bilbon, Bizkaiko Foru Diputazioaren batzar-aretoan, 1988.eko Uztailaren lean, egin du Euskaltzaindiak hileroko bere 2. batzarrea. Eguerdiko 12etan bildu dira, lehenengo batzar agirian agertzen direnez gain, beste hauek: L. Akesolo, J. A. Arana, A. Arejita, R. Badiola, F. Barrenengoa, X. Gereño, J. L. Goikoetxea, J. M. Larrarte, A. Muniategi, J. Oleaga, J. A. Retolaza, K. Rotaetxe, P. Uriarren, J. J. Zearreta eta A. Zubikarai, urgazleak. Mahaipuruan, gero aipatuko diren agintariez gain, M. Carmen Garmendia, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntz Politikako Idazkaria ere jartzen da.

Euskaltzainen bilkuraren berri

J. M. Satrustegi Idazkariak ematen du bilkuraren kontu, gairik garrantzitsuenak azalduz.

Tomas Uribeetxebarria Bizkaiko Kultur Diputatuak irekitzen du batzarrea, Foru Erakundearen izenean, agurra eginez.

Fr. Luis Villasante Euskaltzainburuak mendeurrenen honen zergatia azalduz, sarrerako hitzaldiñoa egiten du.

Txostenak

J. A. Arana jaunak “Euskal katedraren lehiaketa eta eragina” gaiaz jardun du, gertakizun horren inguruan sortutako xehetasun eta agiri ugari garatuz. Jarraian, A. Irigoyen jaunak “Azkue, Arana Goiri eta Unamuno” izeneko txosten sakona irakurtzen du, hiru pertsonaia gailen hauen euskal nortasuna azpimarratuz. Hirugarrenik, Ines Pagola andereak “Azkue versus Arana Goiri: hitz berriez” mintzatu da, jaun bion ikuspuntuak adibide askorekin hornituta.

Pilar Valiente Eusko Jaurlaritzako Pedagogi Berrikuntzarako Zuzendari Orokorrak, Hezkuntza Sailaren izenean hitz labur batzu esaten ditu, euskal katedra hura eta gaurko Institutuetako euskal katedradunen lotura aipaturik.

Azkenik, Jose Alberto Pradera Bizkaiko Diputatu Nagusiak, bilkurari amaiera ematen dio, egungo ospakizuna goraipatuz.

BERRIAK

IPARRAGIRRE LIBURUAREN AURKEZPENA

Bilbo, 1988-III-18

IPARRAGIRRE LIBURUAREN AURKEZPENEAN

Bilbon, 1988-III-18

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Iberdueroren Zuzendari, Garrido jauna.

Jaun-Andreak:

Zuzen eta bidezko ezezik, eginbidezko ere bada Euskaltzaindiak Iberduero-gandik azken urteotan jaso izan dituen laguntza gaitzak aitortzea eta eskertzea, eta hala egin nahi dut une honetan.

Oker ez banago, dena hasi zen Aita Imanol Berriatua ahaztu ezinaren har-emanekin. Euskarazko klaseak ematen zizkien Iberdueroeko langileei. Gero, berriz, arnasa handiko plangintza batí lotu zen. Nola irakatsi hizkuntza hau txikitán ikasi ez zutenei, eta irakatsi ere nola nekerik gutienaz eta onurariak handienaz egin? Hauxe zen Aita Imanolek buruan zerabilen ametsa. Eta hala asmatu zuen berak Oinarritzko Euskararen plangintza hura, Euskaltzaindiak bere garaiaren onartu zuena.

Esan behar da aparteko dohainez jantzia zela Aita Imanol ekintza hau aurrera eramateko. Euskara sustraitik menderatzentzen zuen, hizkuntzak irakasteko —batez ere hizkuntza biziak— aparteko bizitasuna zuen. Eta, noski, euskaragana erotikako maitetasuna. Diotenez, haurtzaroan, zorigaitzoko eratzuna —anilloa— eramatea tokatzen zitzaiion beti —euskaraz hitzegiteagatik—, eta hala euskarakin ezkondu zen betiko.

Berriatuaren obra handia, Euskaltzaindiak onartu ondoren, Iberduerok argitaratu zuen, bada, eta argitalpen horiek arrakasta ezin hobea izan dute. Orain, berriz, Berriatua hil zelarik eta egoera ere bestelakoa delarik, uste dugu Iberduero eta Euskaltzaindiaren arteko lokarriarentzat beste ildo edo bide batzuk bilatu behar direla, eta gaurkoz agerbidetzat horra non aurkezten dugun liburu berri hau, hots, *Iparragirre*.

Askoren artean egindako lana da, eta ikerketa-mailatakoia. Izan ere, hain aspaldikoa ez izanarren, puntu ilun asko zegoen Iparragirreren bizițza eta obran, eta liburu honek argia franko egozten duela uste dut puntu ilun horiek argitzeko, edo lehendik nolabait erdizka jakina zena osatzeko.

Horra, bada, Iberdueroren laguntzari esker, Euskaltzaindiak argitara ahal izan duen liburu berri, txairio eta ongi egituratua.

* * *

Es para mí motivo de gran satisfacción, al tiempo que cumplimiento de un grato deber, el reconocer y testimoniar públicamente la extraordinaria ayuda que la empresa Iberduero ha prestado a la causa de la lengua vasca y a la Academia fundada para guiar de algún modo los esfuerzos por la rehabilitación de este idioma, su puesta al día, etc.

Todo empezó, creo, con las relaciones del inolvidable P. Imanol Berriatua (q.e.p.d.), que impartía clases de euskara a los empleados de la empresa, y la presentación por parte del mismo de un plan ambicioso para enseñar euskara a adultos con el mínimo dispendio de energías y el máximo de rendimiento; es decir, el llamado plan de "Oinarrizko Euskara" o euskara básico. Iberduero, tras la aprobación del plan por la Academia, ofreció su generosa ayuda para la publicación de los textos, libros del profesor y del alumno en sus 3 grados con su aneja serie de lecturas apropiadas a los dichos 3 grados, etc. El montante de estas publicaciones ha sido considerable y hay que decir que han tenido una gran aceptación por parte del público. Nuestra encargada de ventas de libros suele decir que, aún hoy, los libros nuestros que más se venden son los de "Oinarrizko Euskara". Esto quiere decir algo y mucho. El P. Imanol, que por motivos fácilmente adivinables —pues era muy religioso— parece que solía decir que quería morir en Tierra Santa, tuvo la suerte de que se cumpliera este su anhelo. Yo confío en que él desde arriba nos ayudará a fortalecer estos lazos entre Euskaltzaindia e Iberduero, que él inició.

"Oinarrizko Euskara" cumplió su misión, yo creo que con un saldo altamente positivo. La recuperación del euskara por parte de adultos que no aprendieron esta lengua en su infancia es ciertamente una labor difícil, que exige una técnicas y unas cualidades en el guía no comunes o corrientes y que ciertamente el P. Imanol poseía, aparte de su conocimiento profundo de la lengua vasca y de los métodos que se aplican en otros países o lenguas con problemas similares, como p. ej. el hebreo en Israel o la lengua inglesa.

Al faltar el P. Imanol y después de haberse completado el plan o programa de publicaciones por él previsto —y aquí debo dar las gracias a su continuador Imanol Unzurrunzaga y colaboradores— esta iniciativa ha quedado conclusa en cierto modo. Tras la autonomía el panorama para trabajar en este campo también se ha modificado.

Pero el vínculo entre Iberduero y Euskaltzaindia no por eso se debe dar por cerrado. Nuestro deseo es que prosiga y se le busque un cauce nuevo. Y espero que esto se conseguirá, pues por ambas partes existe —creo— la misma voluntad.

De momento, y como un botón más de muestra de esta relación, tenemos hoy el gusto de presentar al público la obra sobre Iparraguirre, realizada por un grupo de especialistas y editada también gracias a la ayuda de Iberduero.

Iparraguirre es una de esas figuras a las que el destino les asigna un papel único; a él le asignó el de ser vocero y representación de la Euskal Herria tradicional. Hasta hace poco —y aún hoy— siempre que los vascos se reúnen, los cantos de Iparraguirre son los que afloran espontáneamente. Pero su figura histórica había quedado un tanto desvaída. Desde que Salaverría en 1932 publicara su obra *Iparraguirre el último bardo*, puede decirse que apenas se había

avanzado en la investigación sobre él. Creemos que este libro que hoy sale a la calle, constituye una aportación seria, positiva y valiosa para la clarificación histórica de su persona y obra, de su época, de su producción poética y musical, etc.

Pero sobre el nuevo libro nos hablará más de propósito con su particular competencia nuestro vicebibliotecario José Antonio Arana Martija, que además es uno de los autores de la obra.

A mí sólo me resta agradecer a los autores que han participado en la obra y por supuesto a Iberduero por su ayuda, sin la cual el libro no se hubiera publicado y se hubiera malogrado el esfuerzo. Pero antes de pasar al tema del nuevo libro, pido al Secretario de la comisión de publicaciones que lea la relación escueta de los libros y ejemplares que Euskaltzaindia lleva publicados con la ayuda de Iberduero.

* * *

Eta azkenik, eta gaurko ospaketa honi bukaera emanet, hona non eskaintzen dizudan Iberdueroren Zuzendari jaun horri, oroigarri eta esker agergarri gisa, Euskaltzaindiak borondaterik onenaz eman nahi dizun plakatxo hau.

Gauza guti da, badakit, baina gure eskerronaren testigu edo lekuko izan nahi du. Torizu, bada, jauna.

IPARRAGIRRE LIBURUAREN AURKEZPENEAN

Bilbo, 1988-III-18

Norberto Agirre

Iberdueroko Euskal Kultur Mintegikoa

Jaun agurgarriok:

Orain hamaika urte irakurri nuen egunkarietan aita Imanolen txostena Israelgo hizkuntzari buruz, eta horrexegatik, Aita Imanolengana joan nintzen nire ingelesko *Structural Readers* erakusteko. Ikusi ta gero aita Imanolek esan zidan oihuka: Hauek dira, hauek dira!

Ixitxean hasi ginen lan egiten. Geroago, Imanolen lana azaldu genion Inazio Elortzari eta pixkanaka, pixkanaka, itxura eman genien geure harremanei.

Iberdueroko Euskal Kultur Mintegia sortu genuen eta bapatean, jende guztiek euskera ikastera nahi zuen.

Bi talderekin, frogaren gisa, erabili zen metodoa. Eroak bezala, lan izugarria egin zuen aita Imanolek gure ikasgaiak prestatzen. Geroago, ikasgai hauekin, *Hitz Egin* lehen mailako metodoa egin genuen Iberdueroren laguntzaz.

Decía que hace once años leí en los periódicos el informe de aita Imanol sobre la enseñanza de la lengua hebrea en Israel y relacioné lo que allí se decía con los libros de inglés que yo estaba estudiando. Por ello me presenté a aita Imanol con mis *Structural Readers* de Logman. En cuanto los vio, exclamó: ¡Estos son, son como éstos!

Inmediatamente, se puso a trabajar sobre el proyecto de hacer un método en euskera adaptado del inglés.

Yo entonces no sabía una palabra de euskera, por lo que mi ayuda solamente se la podía dar en el campo de la reproducción, dibujo o edición. Pero aita Imanol de todo sacaba provecho, así que en mí encontró un cobaya en el que probar sus enseñanzas. Trabajó como un loco todas las horas disponibles. En cualquier momento de noche o de madrugada me llamaba por teléfono: perdona que te llame a estas horas, pero se me ha ocurrido que...

Lo primero que se le ocurrió fué elegir un vocabulario y unas estructuras suficientes para comunicarse con claridad; lo llamó "euskería básico" y lo dividió en 3 niveles perfectamente definidos. Después comenzó el trabajo de disponer este vocabulario y estructuras en frases conversacionales dentro de un contexto de dificultad creciente.

El día 22 de Setiembre de 1977 aita Imanol Berriatua nos arengó de tal manera que todos los compañeros de Iberduero querían aprender euskería.

Con extraordinario entusiasmo contagió a Ignacio Elorza y luego a nuestro director de entonces D. Manuel Gómez de Pablos y al director actual D. José Antonio Garrido. Y a todos los que tuvimos la suerte de contar con su amistad.

Para mí, aquellos años de trabajo intenso fueron maravillosos.

Teníamos que preparar, trabajando contra reloj, las lecciones para los dos grupos "cobayas" que probaron el *Hitz Egin!*

Al publicar estas lecciones, por el patrocinio de Iberduero, salieron a la luz los libros del alumno, de ejercicios y del profesor de cada uno de los tres niveles, junto con las lecturas complementarias hasta un total de 26 libros.

La filosofía del método es la de su nombre *Hitz Egin*, hablar.

Oír, repetir, leer y escribir.

Aita Imanol quería dejar el método de euskera concluido y bien plantado para acabar su vida en Israel estudiando las escrituras sin intermediarios. No pudo ser. Se quedó en Israel para siempre inesperadamente.

Después de su muerte, gracias a Imanol Unzurrunzaga y a Koldo Egía, publicamos los escritos en que estaba trabajando y que no dejó todo lo pulidos que él hubiera querido, pero creímos que era mejor publicarlos así, que cortar bruscamente su trabajo dejándolo inconcluso.

Ahora tras 10 años de fructífera colaboración con Iberduero, con muchos miles de alumnos motivados por *Hitz Egin!*, Euskaltzaindia ha estimado que la publicación de métodos y libros de lecturas está asegurada tanto por el Gobierno del País Vasco como por otras instancias y las publicaciones que desea realizar han de incidir en otros aspectos de la lengua vasca, por lo que la colaboración ha comenzado a tomar una nueva forma.

Horrexegatik hemen gaude *Iparragirre liburuaren aurkezpenean*.

Eskerrik asko.

IPARRAGIRRE

Bilbo, 1988-III-18

Ricardo Badiola Uriarte

Presentación del libro de *Iparragirre* en la sede de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.

Ondo etorriak eta agur t'erdi!
¡Bienvenidos todos!

- Sr. D. José Antonio Garrido Jaun Agurgarria, Iberdueroko Zuzendari Orokorra/Director General de Iberduero.
- Sr. D. Fr. Luis Villasante Jaun Agurgarria, Euskaltzainburua/Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca.
- Sr. D. Ignacio Elorza Jaun Agurgarria, Iberdueroko Zuzendari Ordea eta Kanpo Harremanetarako Ordezkaria/Subdirector de Iberduero y Delegado de Relaciones Exteriores.
- Sr. D. Jean Haritschelhar Jaun Agurgarria, Euskaltzain Buru Ordea/Vice-Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca.
- Sr. D. José M.ª Satrustegi Jaun Agurgarria, Idazkaria / Secretario de la Real Academia de la Lengua Vasca.
- Sr. D. Juan San Martín Jaun Agurgarria, Jagon Sailburua / Director de la Sección Tutelar de la Real Academia de la Lengua Vasca.
- Sr. D. Norberto Agirre Jaun Agurgarria, Presidente del Euskal Kultur Mintegia de Iberduero y Miembro de la Comisión de Oinarrizko euskara de Euskaltzaindia.
- Sr. D. Koldo Etxebarria Jaun Agurgarria, Miembro del Euskal Kultur Mintegia de Iberduero.
- Sr. D. Alfonso Irigoien Jaun Agurgarria, Académico de Número y Bibliotecario de la Real Academia de la Lengua Vasca.
- Sr. D. Federico Krutwig Jaun Agurgarria, Académico de Número y Presidente de la Comisión de Literatura.
- Sr. D. Patxi Altuna Jaun Agurgarria, Académico de número y Presidente de la comisión de Gramática.
- Sr. D. Endrike Knörr Jaun Agurgarria, Académico de Número y Director de la Colección *Onomasticon Vasconiae*.

- Sr. D. José Luis Lizundia Jaun Agurgarria, Vicesecretario de la Real Academia de la Lengua Vasca y Miembro correspondiente.
- Sr. D. José Antonio Arana Martija Jaun Agurgarria, Vicebibliotecario y Miembro correspondiente.
- Sr. D. Juan José Zearreta Jaun Agurgarria, Gestor Económico y Miembro correspondiente.
- Sr. D. Ander Arana Bareño Jaun Agurgarria, estudiante de quinto curso de filología vasca y autor del índice onomástico del libro de *Iparragirre*.
- Sr. D. Julio Elorza Jaun Agurgarria, Gerente de Gráficas Grafo quien ha impreso el libro de Iparraguirre.

Guztioi egun on eta ongi etorriak.

Eskerrik asko Iberduerokooi. Eskerrik asko Norberto Agirre eta esker anitz Aita Imanol Berriatua (Goian Bego).

Nik bakar-bakarrik bi berba esanen ditut Iberduerok azken hamar urteotan Euskaltzaindiari eskaini dion diru laguntza oparoa dela eta, hots:

1978-1988 urteetan. *Hitz Egin* metodoaren lehen liburukia 1978. urtean argitaratu bait zen; beraz duela hamar urte.

Hemen ezin ditut utzi aipatu gabe Imanol Berriatuaren lankide finenak, alegia; Xabier Kintana, Norberto Agirre, Juan Luis Goikoetxea, Juanjo Zearreta eta abar eta abar, hots, Bilbo inguruko euskalduntze eta alfabetatzelarren sortzaileak.

Eta orain gaira jota, *Hitz Egin* metodoa eta beronen inguruko zenbait zertzelada, alegia:

1. Lehen maila: hamar liburuxka.
2. Bigarren maila: zortzi liburuxka.
3. Hirugarren maila: zortzi liburuxka.

Eta laugarren sailean, *Iparragirre, Jagon 2*, geroxeago azalduko dudanez.

Eta orain aleetara jo ondoren zera esan ahal dugu, hots:

1. Lehen mailan: 207.510 ale argitaratu dituela Euskaltzaindiak.
2. Bigarren mailan: 78.865 ale.
3. Hirugarren mailan: 66.500 ale.

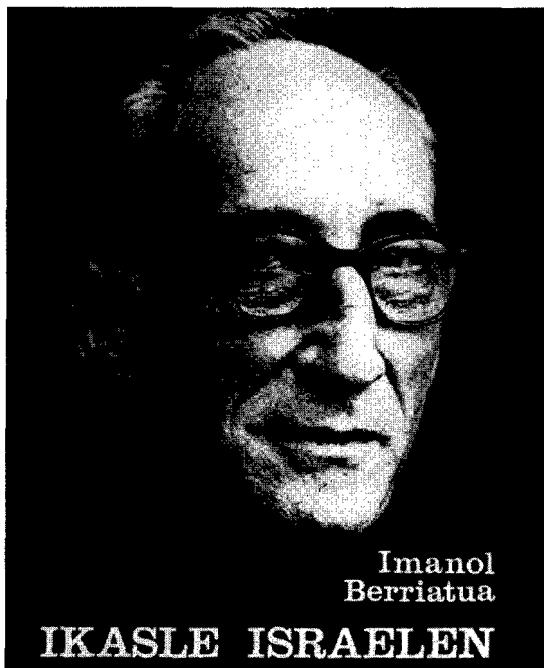
Orotara: 352.975 ale: *hitz egin*.

Eta 1987.urtean, *Iparragirre, Jagon 2*, 3000 ale. Orotara: 355.975 ale.

Hitz Egin metodoan 26 zenbaki eta *Jagon* sailean 1. Beraz 27 titulu.

Eta ordainduriko diru-kopurua: 32.625.160 pezeta.

Eta hau guztiau ikusi ondoren, Iberduerori eskerrik asko.

Eta hemendik arurrera zer?

Gure gogoa eta nahia ez lirateke hemen agortu eta bertan behera gelditu behar.

Guk Iberduerorekin lanean jarraitzea nahi genuke eta harremanetan iraupe-na izatea. Asmo berriak elkarri adierazi eta aurrera jotzea.

Beraz guk aurrera jo nahi genuke eta enbidoa botzen diogu Iberduerori kultur sailean elkarrekin jokoan jarraitu eta argitarapen berriak burutzeko.

Honela izan dadila.

Muy buenos días a todos. Dos palabras de agradecimiento para Iberduero por medio de los que nos honráis con vuestra presencia, Sr. D. José Antonio Garrido, Director General, Sr. D. Ignacio Elorza, Subdirector, Sr. D. Norberto Agirre y Sr. D. Koldo Egia.

Estimados académicos, compañeros de trabajo. A todos gracias por vuestra presencia y también gracias a la prensa que esperamos sepa reflejar el acto de hoy, aunque humilde pero no carente de importancia y de cariño para con nuestro gran profesor y amigo Aita Imanol Berriatua (Q.E.P.D.).

En los últimos diez años (1978-1988) gracias a la ayuda de Iberduero la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia ha publicado el método *Hitz Egin* y los correspondientes libros de lectura para poder aprender y profundizar el Vascuence.

El método posee tres niveles con sus correspondientes libros de lectura.

Publicaciones ejecutadas hasta el día de hoy:

1. Primer nivel, diez tomos y 207.510 ejemplares.
2. Segundo nivel, ocho tomos y 78.865 ejemplares.
3. Tercer nivel, ocho tomos y 66.500 ejemplares.

Total de libros editados: 352.975 ejemplares. Y en Diciembre de 1987, el presente tomo de *Iparragirre* de la colección *Jagon*, con 3.000 ejemplares. En total: 355.975 ejemplares.

Así pues, resumiendo: 355.975 ejemplares, 27 títulos y 32.625.160 pesetas aportadas por Iberduero.

Así pues, de nuevo, muchísimas gracias a Iberduero. Y estas gracias quisieramos expresar primero en nombre de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia y en segundo lugar en nombre de esos trescientos y pico mil alumnos/alumnas que están aprendiendo y profundizando la lengua más antigua de Europa gracias a la ayuda desinteresada de Iberduero.

Quisiera terminar estas palabras de agradecimiento no sin antes instar a Iberduero que de aquí en adelante sigamos también trabajando juntos en pro de la cultura y la lengua de nuestros antepasados, en pro del Euskera.

He dicho.

IPARRAGIRRE

Egileak/Autores

1. Luis Villasante Kortabitarte: “Ataurreko/Presentación”. Euskaltzainburua/Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca.
2. Francisco Rodriguez de Coro: “La época de Iparraguirre, 1820-1881”. Doctor en Historia y Teología, Profesor de la Universidad de Deusto y ex-Profesor de la Universidad Complutense de Madrid.
3. Federico de Zabala: “Iparraguirre y su entorno. Los Fueros”. Historiador y ex-Senador.
4. José Antonio Arana Martija: 1. “Iparraguirre, cantor de Euskal Herria” 2. “Iparragirre eta Bizkaia” 3. “Melodías de Iparraguirre”, 4. “Bibliografía sobre Iparraguirre”. Miembro correspondiente y Vicebibliotecario de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.
5. Juan María Lekuona: “Iparragirre eta bertsolaritza”. Académico de Número y Profesor de la Universidad de Deusto en Donostia/San Sebastián.
6. Manuel de Lekuona: “Eskolatük etortzeko ordua” “La hora de venir de la escuela”. (Q.E.P.D.) ex-Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.
7. Juan San Martín: “Iparragirre literaturan”. Académico de Número, Director de la Colección *Jagon* y Tesorero de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.
8. Justo Garate Arriola: “Iparraguirre en América”. Académico de Honor, Profesor de la Universidad de Euzkadi (1936-37) y Catedrático emérito de la Universidad de Cuyo (Argentina).
9. Endrike Knörr: “Iparraguirre y Alava. Notas sueltas”. Académico de Número, Director de la Colección *Onomasticon Vasconiae* y Profesor de la Universidad del País Vasco.
10. Piarres Xarritton: “Iparragirri buruz bizpalau xehetasun Iparraldetik”. Académico de Número y Profesor de la Universidad del País Vasco en Donostia/San Sebastián.
11. Jose M. Satrustegi: “Iparragirre eta Nafarroa”. Académico de Número y Secretario de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia.
12. Ander Arana Bareño: “Izen aurkibidea. Índice onomástico”. Estudiante de 5º curso de Filología Vasca en la Universidad de Deusto.

IPARRAGIRRE

Bilbo, 1988-III-18

J. A. Arana Martija

Iparragirre liburuaren aurkezpenean, Ataurrekoan Aita Villasantek, eta gaur hemen esandakoetatik aparte, liburuaren sorreran partaide izan nintzen aldetik, zeozer gehitu nahi nuke. Liburu batek, egitura eta edukinetik landa, badu bere historiatxoa eta.

Liburu honen egitura ikusteko nahiko izango da aurkibideari goi begirada bat ematea: pertsonaia bera, beronen garaia eta ingurua ikertzen da lehen sei kapituluetan, 160 orrialdeetan zehar. Iparragirreren biografia osotzeko, kronologiazko bidea jarraitu beharrean, beste metodologia bat asmatu zen duela zortzi urte liburuaren egituraz arduratu ginenean, hots, Euskal Herriekin bertsolari honek zeuzkan loturak aztertzea, eremu zabal horretan bazeuden egonaldi eta ekintzak eta. Beraz, sei Euskal Herrietatik ibili zen kantariaren berriak ikertza iruditu zitzagun orduan, ikuspuntu egoki eta berrigile gisa. Eta hori da hurrengo 160 orrialdeetan ematen zaiguna, Ameriketako egotaldi luzea barne delarik. Batek baino gehiagok nabarituko zuen eskualde baten falta: Gipuzkoa. Baino bertakoa zenez eta bertan hila gainera, Iparragirreri buruzko liburu gehienetan ematen dira hango berriak ugari, eta liburu honetan, aurrera-pausu bat eman nahi zuen Euskaltzaindiak, Aita Villasantek Ataurrekoan dioenez.

Liburuaren egitura bukatzeko, Iparragirreren bertso eta musika lana ematen zaigu ia ehun orrialdetan. Eta lehenagokoetan hainbat berri ematen badira ere, hemen dago, behar bada, bertsolariaren lana eskainikeran, inoiz taiuz eta osoki eman gabeko bilduma. Orain arte inoiz argitaratu gabe zeuden bertsoetatik aparte, argitaratutakoak ere oso osoan ematen dira lehendabizi, eta hainbat zuzenketa eginez gainera. Zoritzarrez, Iparragirreri buruz kaleratutako liburuun artean —eta asko dira Bibliografian ikus daitekeenez— bertsorik gehienak errataz beterik argitaratuak izan dira, eta kantauak ere bai. Belaustegi, Salaverria, Arrillaga, Castresana eta beste, bertsoen testuak behar den bezala ematen ez dira arduratu. Aurrekoetan agertzen ziren hutsune eta errata guztiak korritzen zuten erreka lohi honetan. Eta ur gardena edatea komeni zen Iparragirreren idazlanetan, edo sasiak kentzea euskararen belar berdea garbi ager zedin. Sarri askotan zaila zen garbiketa egitea eta bide errazetik jo dute denek. Gu gaurko honetan lan hori burutzen ahalegindu gara: hitzak, bertsoen puntuak, neurriak eta abar zuzendu eta aldatu egin ditugu Iparragirreren hizkuntzara eta bertsogintzara heltzeko asmoetan.

Lan handia eman digu, benetan, luburuaren paratzeak. Idazlanik gehienak aspaldidanik bilduta egon arren –1980an hasi ginenean bilketa lanetan— egituraren oreka lortzeko berriak ere bildu behar izan dira azken egunetan. Irudi, argazki eta ilustrazioen aldetik ere oreka hori lortzeko —liburu baten itxura ona hor datza hain zuzen— bilketa lanak egin behar izan ditugu maketazioaren unean.

Bi aldi izan ditu liburu honen historiak. Lehenean idazlanik gehienak bildu ziren, baina hor zeuden Euskaltzaindiaren artxiboan lotan, babesleak huts egin bait zigun. Iberduerok bere lepora bota zuenean liburuaren babesia hasi zen bigarren zorioneoko aldia, laburra zinez, lasterketa baten azken metroak bezala. Zati handi baten fotokonposaketa eginda zegoelarik, igazko Urriaren 14an egin zuen lehen bilera argitarapenarekin arduratu, zen batzordeñoak. Hurrengo egunean hasi ziren maketazio lanak, baina aldaketak, kenketak eta gehiketak sartu behar zirenez, idazle batzuren eraginez edo lehen aipaturiko orekaren eskariz, hiru aldiz maketatua izan da liburua. Azkenean, Abenduaren hiruan kaleratu zen 446 orrialde dituena.

Durangoko Azokan Abenduaren 6an aurkeztu bazen ere, eta gero Bizkaiko Diputazioan hil bereko 18an, beharrezkoa iruditu zitzzion Euskaltzaindiari gaur hemen, Arbietoko Egoitzan eskerroneko zerbait antolatzea. Eta hau da, jaun andreok, gaur hemen burutu dugun ekintza. Eskerrak, bada, Iberdueroko agintari jaunoi.

EL LIBRO *IPARRAGIRRE*

Bilbo, 1988-III-18

Juan San Martín

Era de suponer que un personaje de la talla de Iparragirre, tan mentado en el mundo cultural vasco durante la última centuria, un trobador cuya memoria aún permanece latente en el sentir del pueblo, tenía que ser suficientemente investigado y disponer de unos estudios poco menos que exhaustivos; pero, desgraciadamente, no es así. Las lagunas existentes sobre su vida son muchas y la recopilación de sus cantares es incompleta.

Con motivo del centenario de su fallecimiento, en 1982, salieron a la luz varias obras sobre la vida y obra del famoso bardo. Contribuyeron, sin duda, a consolidar e incrementar su popularidad, pero muy poco se hizo para avanzar o profundizar en él y su obra escrita, pues las aportaciones originales fueron mínimas. Es decir, poco se añadía a lo que ya se sabía.

Desde que Fermín Herrán y colaboradores le dedicaron aquel volumen en homenaje póstumo, en 1896, y las ulteriores búsquedas de recopilación por parte de Ignacio Belaustegui, muy poco se ha progresado en la investigación de primera mano y los estudios mostraban sus deficiencias.

Con el propósito de alcanzar nuevas metas se programó la presente obra desde la sección tutelar (*Jagon saila*) de Euskaltzaindia. El objetivo consistía en tratar de cubrir algunos huecos existentes para esclarecer ciertos aspectos de la figura de Iparragirre. En definitiva, completar su biografía, mostrando su época, su obra musical y literaria. Pero, además, ocuparnos también de su errante deambular por Europa y América, reuniendo y ordenando su desperdigada obra e incluyendo alguna canción inédita.

Se recurrió a diversas personalidades, como estos casos lo requieren, y distribuir el trabajo entre los mismos. La presente obra es el fruto de los resultados. Pero precisamente su carácter de obra de investigación y estudio dificultó su publicación en momentos de incomprendición hacia trabajos de cierta erudición en una sociedad donde las reivindicaciones van preferentemente dirigidas a *panem et circenses* (entiéndase pan y fútbol) en asuntos como el presente circunscriben una serie de incomprendiciones hasta entre personas presumiblemente cultas y de ahí vienen las complicaciones hacia trabajos de cierta seriedad que por su carácter resultan aventureras a la hora de editar. En consecuencia,

sufre un grave retraso por el que estuvo a punto de malograrse. ¡Por fin!, hoy sale a la luz, gracias a la paciencia de los autores colaboradores —a quienes pedimos nuestras disculpas— y, gracias también, a la generosa ayuda del Seminario de Cultura Vasca (Euskal Kultur Mintegia) de la empresa Iberduero.

La presente aportación va más allá de la simple biografía de una figura singular del romanticismo.

EUSKALTZAINDIA

Bilbo, 1988-III-18

José Antonio Garrido

Iberdueroko Zuzendari Nagusia/Director General de Iberduero

Creo que fue un hijo de esta tierra el que de forma tan lapidaria como correcta planteó uno de los actuales retos del Pueblo Vasco, al proclamar que el slogan que debiera guiar, en buena parte, nuestros esfuerzos debiera ser: Euskera y tecnología.

Represento en este acto a una empresa que se ha hecho acreedora de una calidad tecnológica que le permite competir con entusiasmo en esta nueva Europa de las fronteras plegadas. Y Uds. representan a una Institución que ha acreditado al euskera como lengua viva, capaz de una adaptación creativa, —con su milenaria tradición— a las nuevas condiciones de la historia futura.

Iberduero se debe a la sociedad a la que sirve desde su condición de institución económica que presta servicios y fomenta desarrollos tecnológicos competitivos. Euskaltzaindia tiene su razón de ser en su obligación de impulsar el fomento del euskera para que siga siendo —más allá de objeto de estudio— lengua competente en el concierto de una sociedad cada vez más internacionalizada.

Tanto Euskaltzaindia como Iberduero tenemos contraídas responsabilidades sociales que en modo alguno podemos eludir en relación al Pueblo Vasco. El desarrollo de nuestra vida comunitaria no es responsabilidad exclusiva de las instituciones estrictamente políticas. La grave crisis económica —con sus secuelas del alarmante paro, sobre todo juvenil— no podrá resolverse por medidas administrativas exclusivamente, por muy importantes que éstas sean en determinadas circunstancias. Es grande la responsabilidad de Iberduero en el ámbito técnico. Y grande también la responsabilidad de Euskaltzaindia en el ámbito lingüístico. Y de la acertada actuación de estas dos instituciones puede depender en parte nada despreciable la acertada orientación de no pocos problemas culturales y económicos.

No entiendo de asuntos relativos a la lengua y menos de los específicos del euskera. Pero las lenguas que podrán afirmarse en el futuro, serán las que se desarrollen en entornos de creatividad científica y técnica. Sin embargo, la técnica no se desarrollará donde no haya un sentido comunitario desarrollado.

Creo que el euskera, expresión de un pueblo que ha vivido secularmente el trabajo bien hecho, que ha asumido responsablemente el riesgo, es factor que

puede y debe impulsar un nuevo desarrollo tecnológico que revierta en beneficio del propio euskera. Y la tecnología debe ser medio que nos facilite una cohesión social más armónica y —a la vez— más dinámica de nuestra comunidad.

Por estas razones —mucho más profundas que las coyunturales— Euskal-tzaindia e Iberduero vienen colaborando en su servicio a la Comunidad Vasca. No es de extrañar, por tanto, que sus caminos se hayan encontrado desde hace años y hayan colaborado en fructíferos proyectos, como el que hoy presentamos.

Han sido largos años de estrecha colaboración los que corroboran nuestra capacidad de entendimiento en el apoyo a proyectos concretos. De ahí que este acto, más que una ceremonia vestida de oportunismo, sea la confirmación de un compromiso al que nos debemos desde nuestra diferenciada identidad. Porque son, efectivamente, diferentes el euskera y la técnica, pero ambas se necesitan mutuamente, si es que queremos una sociedad vasca normalizada socialmente, avanzada económicamente, integrada en su identidad cultural y consolidada democráticamente.

UNAS PALABRAS EN LA PRESENTACION DEL LIBRO TOPONIMIA DE LA CUENCA DE PAMPLONA, CENDEA DE GALAR, DE JOSE MARIA JIMENO JURIO

Endrike Knörr

Presidente de la Comisión de Onomástica de
Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca

Pamplona, 8-II-1988

Señoras y señores, amigos todos:

El 21 de junio de 1986 presentábamos aquí mismo el libro *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Cizur*, de José María Jurio. Se trataba del primer tomo de la colección *Onomasticon Vasconiae*, creada por Euskaltzaindia para estudios y repertorios onomásticos de Euskal Herria, un proyecto modesto, si se quiere, pero quizá el único que, puestos a ser realistas (ejercicio muy recomendable), parecía y parece conveniente, útil y factible, teniendo en cuenta las fuerzas de que se dispone.

No voy a insistir aquí sobre la favorable acogida dispensada a aquel libro, tanto por el mundo de los especialistas como por el de los euskaltzales (conjuntos que, pese a lo que algunos creen, no son biunívocos). Se ha aplaudido a una obra ejemplar “excepcional entre nosotros”, como muy bien dice Mitxelena en un libro que justo pudo ver publicado días antes de su desaparición (*Palabras y textos*, p. 478), un trabajo hecho con espíritu de exactitud y magnífica abundancia de datos antiguos y contemporáneos.

Este segundo tomo que hoy nos reúne, dedicado a la cendea de Galar, sigue las huellas del primero. Modelo de estructuración, encontramos una bibliografía adecuada (no “hinchada”, como con frecuencia tenemos que ver), una introducción a la historia, medio físico y población de esta cendea, y después vienen las listas de los pueblos, a su vez precedidas de notas sobre cada uno de ellos, a lo que hay que añadir los mapas en cada sección y los índices onomásticos y temáticos.

Una simple lectura de este tomo sugeriría aquí el espigar algunos ejemplos. Vemos, verbi gratia, en Arlegi un lugar llamado *Dindarte*, sin duda alguna relacionado con *inda*, “senda, vereda”, cf. *Pero d'Indaco o Dindaco* en Navarra mismo, el s. XIII. También en Arlegi, como en otros pueblos, aparecen *Buzu* y

compuestos, indudablemente *butzu*, la variante aquí de *putzu*, “pozo”, y en varios pueblos asoma el nombre *Sario*, de *saroi* y éste de *sare + ohe*, “majada”, cf. *arrazio*, de *arrazoi*, “razón”. Hay *Chindila arçeco bidea*, *Chindilaçeco erreca* y *Gueseco chindillaçeco buruan*, casi con toda seguridad *txindilatze*, “lentejal”. (1)

Es curioso, pero no inusual, que algunos topónimos se nos aparezcan “declinados”, como *Oyan charrean* y *Guicu labean*, respectivamente “en el bosque malo” y “en el horno de yeso”, de Arlegi y Subiza, respectivamente.

¿Por qué no decirlo? Sentimos cierta emoción al repasar los nombres de Beriain, que serían tan familiares al autor del devocionario, y también al general Oráa, militar liberal (detalle que, tal como están las cosas y lo que se oye, no estará de sobra indicar).

Permitaseme señalar que *Cordobilla* aparece aquí, en la documentación antigua, no pocas veces sin el diminutivo. Es un caso típico de nombre importado, y que tiene su paralelo en la Llanada de Alava, en el nombre de *Gordoa*, donde hace ya muchos años Mitxelena vio *Córdoba*.

Nos alargaríamos demasiado con observaciones que saltan en la lectura del libro, y además muchas saltan a la vista. Por ejemplo, *Chinurrieta*, de Subiza, no puede ser otra cosa que el equivalente del *Formigal* de los esquiadores.

No faltan en este tomo, como tampoco en el primero, *Satznamen*, es decir, “nombres-frase”, como *Guilac direna*, de Subiza, algo así como “donde hay cerezas negras”, o *Urdeac esiten dire* (sic) *unçeaa*, también de Subiza, literalmente “prado donde se cierran los cerdos”. Mitxelena, en el pasaje antes citado de *Palabras y textos*, se ocupa de tales nombres, de los que él mismo habló a propósito de la toponimia de Contrasta (*Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”* 19, 1985). En un trabajo en prensa menciono un lugar de Gorbea, de este tipo, *Urasartzeandanlekua*, “sitio donde se mete el agua” con un interesante nombre verbal en *-tzean* característico de Arratia.

Pero esto ha ido demasiado lejos y voy a terminar. El libro es, claro, una mirada atrás, pero no a “reliquias”, me atrevería a decir. Toda esta toponimia, la vasca como la romance, es un patrimonio, un legado, es decir, algo que se nos ha legado y nosotros, a nuestra vez, hermos de legar. Pero, además, una de las lenguas, claramente, sigue en desventaja. No hace falta decir que precisa del amparo legal, por un lado, pero también de la adhesión, no retórica ni de escaparate, de las personas.

Animo a Jimeno Jurío, además de felicitaciones de corazón, y que siga en esta labor tan importante para el conocimiento de la lengua, la historia y la etnografía. Parabienes y agradecimiento también a todos los que han tenido que ver con el libro, tan dignamente impreso. Y un reconocimiento especial, como no podía ser menos, a la Institución Príncipe de Viana, del Gobierno de Navarra, que ha ayudado en los gastos de esta obra.

(1) En el primero de los tres nombres, sin embargo, no sería aventurado traducir “camino de coger lenteja(s)”.

JUAN ANTONIO MOGELEN CRISTAUBAREN ICASBIDEA EDO DOCTRINA CRISTIANIA LIBURUAREN AURKEZPENA

Durangon, 1988-VI-11 eta Bilbon, 1988-VII-1

Fr. Luis Villasante

Jaun-Andreak:

Euskaltzaindia une honetan euskararen gerorako, bai epe laburrean eta bai epe luzean ere, beharrezko diren tresnak prestatzen ari da. Hiztegi kontuan OEHren argitalpena martxan dago.

Lehen liburukia behintzat atera da eta hurrengo biak ere prestaturik daude. Obra galant hau oso baliotsua izango da kontsultarako, euskal hitzen tradizioa ezagutzeko, alegia.

Beste obra behar-beharrezko da EGLU (*Euskal Gramatika. Lehen Urratsak*). Bigarren liburukia ateraberria dugu eta oraintxe egin da hemen beronen aurkezpena.

Baina Euskaltzaindiak uste du hizkuntza batentzat garrantzi handikoa dela, orobat, idazle zaharren edizio kritikoak egitea. Eta horretarako sortu zuen “Euskalaren Lekukoak” deitzen den liburu-bilduma.

Igaz agertu da bilduma honen 14. liburukia. Neronek prestatu dut beronen edizioa. Idazlea edo egilea ez da nornahi, Juan Antonio Mogel, bizkaiera literarioaren aitzatzen jotzen duguna baizik. Liburu hau ere bizkaieraz dago, noski, eta gaur arte argitaragabe egon da.

Konta dezadan laburkilo beronen historia –nik ezagutzen dudana, jakina.

1963. urtean hil zen Oñatiako Bidaurretan Aita Aingeru Madariaga, bermeotarra. Euskaltzalea zen, Ameriketan etab. ibilia. Arantzazuko Aita Guardianak –Aita Pedro Aranguren– esan zidan: “Zoa eta ikus ezazu ea zerbait baliozkorik utzi ote duen”. Eta bai, haren gelan aurkitu eta jaso nuen eskuz eta euskaraz idatzitako kodize bat: “Cristaubaren Icasbidea edo Doctrina Cristiania”. Ez du jartzen egilearen izenik. Aurreko orrialde batean ohar hau dakar: “Este libro recogí en Elgoibar. Debió pertenecer a los PP. Franciscanos de aquel convento. Le entregué al P. Angel de Madariaga OFM. Fr. Andrés de Ocerin Jaúregui OFM 1922”.

Mendizabalen esklastraziora arte frantziskotarren komentua egon zen Elgoibarren, eta, dirudienez, hangoa zen kodize hau. Egilea, berriz, nor izan zitekeen, nahiz eta neure susmoak izan, urte askotan ziur jakin gabe egon naiz.

Neronek utzirik, Mitxelena zenak ere eduki zuen liburua denboraldi batean eta fitxak hartu zituen bertatik. OEHn autoridade bezala sartua dago liburu hau izen honekin: "Catecismo de Elgóibar". Ez, noski, egilea elgoibartarra zelako edo doctrina hau Elgoibarren inoiz, nik dakidala, irakatsi delako, kodizea bertan jaso zelako baizik.

Geroago jakin nuen Derion bazela obra honen beste ale edo kodize bat. Ikuhi nuen eta ohartu nintzen bazirela batetik bestera aldakuntza batzuk. Gainera, Deriokoan espresuki esaten da nor den egilea: Juan Antonio Mogel ta Urquiza. Elgoibarkoa, osteria, badu zerbaite, besteak ez duena, hots, hitzaurre bat erdaraz, guztiz ernagarria, eta antza denez bukatu gabe dagoena.

Hitzaurre horretan esaten da katixima hau Baionako Apezpiku beneragarri batek egindakotik hartua dela, nahiz eta ez hitzez-hitz; baina ez du Apezpiku horren izena esaten. Hasi nintzen Baionako katixima horren aztarnen bila eta jakin ahal izan nuen zein zen: Lavieuxville, Baionan 1733. urtean *Bayonaco Diocesaco bi-garren Catichima* atera zuena.

Lapurdiko Bizkaikoaren iturri izanik, pentsatu nuen bidezkoa zela lapurdierazko lehenik ateratzea, eta hala atera nuen "Lekukoak" bilduman, 1985ean. Azkenik, honi heldu zitzaison aldia, eta hala agertu dugu orain bilduma berean.

Lavieuxvillegandik katixima honek daukan menpetasuna, egia esan, ez da handiegia: ez, behintzat, lehen kolpean usteko genuen bezainbestekoa. Mogel gehienetan bere bidetik dabil, bere begien aurrean daukan jendearentzat zuzendu du bere liburua, hots, baserri-giroan bizi zen Bizkaiko jendearentzat. Esan behar da, gainera, Lavieuxvilleren dotrinak 4 parte dituela; honek 3 bakarrik: Kredoak, Aginduak, Sakramentuak. Lavieuxvillek badu 4. parte bat urteko festaburu eta Liturgi-aldiei eskainia, eta hori Mogelenean erabat falta da.

Beste aldetik, berriz, hau ere esan behar dela uste dut. Kristau dotrina edo katezismoak aipatzean, umeentzat egindako liburutxoak etortzen zaizkigu gogora, eta ez da hau gure kasua. Mogelen liburu hau pertsona nagustuentzat egina dirudi. Kristau eskola aski zabala eta sakona eman nahi die horiei, eta eguneroko biziitzan gertatzen ziren gertaldi eta kasu askoren gainean argitasuna eman nahi du, kristauak nola joka behar duen jakin dezan. Galde-erantzunetan dago egina liburua, hori bai, baina askotan erantzunak oso luzeak dira: irakaslea mintzo da han, eta ez ikaslea. Egia da kristau bizitzari buruz ematen duen ikuskeria pixka bat hitsa dela, goibela, baina horretan garai hartako teologiaren menpeko dagoela esango nuke.

Guk argitalpena egitean Elgoibarko kodizea hartu dugu oinarri, baina aurreko Sarrerari eraskin kritiko bat jarri diogu, eta bertan Derio eta Elgoibarko kodizeen artean dauden aldaeren kontu ematen da. Atzekaldean, berriz, Hiztegi bat jarri zaio edizioari, liburuan agertzen diren hitz eta esaera franko jasotzen duen Hiztegia.

Zoritzarrez, eta hau uste dut dela euskal edizioetan maiz gertatzen den akatsa: zenbait errata itzuri dira, eta ez behin eta berriz inprintako frogak zuzendu ez zirelako. Nik ez dakit zer gertatzen den gure inprenteruekin, baina lotsagarria ere bada lan bat okerrik gabe gure hizkuntzan atera ezina. Dena dela, liburua inprintatu ondoren eta eskuz idatzizko kodizeaz alderatzen hasi eta

[JUAN ANTONIO MOGUEL TA URQUIZA]

CRISTAUBAREN ICASBIDEA EDO
DOCTRINA CRISTIANIA

Edizio kritikoa
Fr. Luis Villasantek
prestatua

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA/EUSKALTZAINDIA
BILBAO 1987

hutsak bazirela konturatu nintzenean, esan nion gure argitalpenen arduradunari: “Zatoz Arantazura, eta nik esku iskribua eta zuk ale inprimatua eskuetan dugularik, pasada osoa eman behar zaio liburuari ‘Fe de erratas’ bat bertan ipintzeko”. Hala egin dugu eta horregatik erantsi behar izan zaio orri bat gainetik.

Esan behar da, bestalde, ez ortografia eta ez ezer aldatu gabe agertu dugula liburua. “Editio princeps” edo aurrenengoa delarik, hala behar zuen.

Erdal hitzaurrea eta bai Mogelen beste idazki batzuk ikusirik, laster antz ematen duzu liburu hau egitean zer asmo edo xede zuen —erlijiozko xedeaz gainera, noski—. Berak bizkaitar eskolatu edo landuei euskara kultur tresna edo ibilgailu izateko gauza dela erakutsi nahi die. Badaki eta, bizkaitarrek —eskolatuek behintzat— euskara hizkuntza txartzat jotzen zutela, gauza ez dena, eta ideia hori burutik kendu nahi die.

Eta bizkaieraz egiten du bere liburua. Dakizuten bezala, bizkaiera literarioaren sortzaile edo aita dugu Juan Antonio Mogel. Bidea urratu behar izan zuen. Ez zeukan bere aurretik arnasa luze edo handiko lanik prosaz euskalki horretan egindakorik. Orduan Markina aldeko euskara bizia hartuko du oinarri.

Hasierak beti izaten dira zailak eta hori nabari zaio Mogeli ere lan honetan: ahozko hizkera bizia hizkuntza landua bihurtu nahian ari da eta baditu bere zalantzak eta haztamuka ibiltzeak. Lapurdierazko euskalki literarioa ordurako finkatua eta trebatua zegoen, baina bizkaiera ez. Horregatik ere liburu hau guztiz ohargaria dela uste dut.

Norbaitek galdetuko du agian: “Zergatik ez zen argitaratu bere garaian?” Ez dakit zuzen, baina arrazoi batzuk aipa daitezke oker egoteko arrisku handi gabe: 1. Oso zaila zen argitaratzeko baimena lortzea, batez ere liburua euskaraz izanik; 2. Egileak ez zuen edizioa pagatzeko dirurik izango. Mogel bertute handiko apaiza zen; zeukan guztia pobreei ematen zien; Frantziako Iraultzatik ihesi zetozten apaizak etxean hartzent zituen; hil zenean ez omen zeukan ezer. 3. Hil ere ustegabeen hil zen; izurriak jotako gizon batzuei hiltzen laguntzen zebilela, bera ere gaitzat kutsatua hil zen; hiltzean 59 urteko adina zuen. Eginak zituen lan argitaragabeak umezurtz eta sakabanatuak gelditu ziren. Segur aski, bere iloba Juan Josek hartuko zuen horien kargua, baina hark argitaratzeko eragozpen berberekin aurkituko zen. Gero badakigu zelako gerrak egon ziren XIX. mendean.

Peru Abarca, egilea hil eta 80 urte geroago agertu zen hemen Durangon. Eta oraingo hau 180 urte geroago agertzen da Bizkaiko Diputazioaren laguntzari esker. Nik uste dut *Peru Abarca* eta oraingo hau anaia bixkiak direla alde askotatik. Gai desberdina darabilte, hori bai, baina gainerakoan arrangura edo kezka berberetik sortuak dira biak: euskara gai dela, gauza dela Bizkaiko jende ikasiari agertu edo egiaztatu nahi diote biek.

Liburuaren Sarreran xehetasun edo zertzelada gehiago jarri dugu, baina aurkezpen honetarako esandakoaz aski izango dela deritzot.

Nahi izanez gero, erdal hitzaurreko pasarte batzuk irakur daitezke. Orduko giroa ezagutzeko ez du parerik hitzaurre honek.

Esan behar da, azkenik, liburu hauek aztergai izan daitezen ateratzen direla. Azterketok egiteko daude oraindik. Egin daitezenean, orduan izango da beroien balio eta emaitzak neurtzeko garaia.

“AZKUE BIBLIOTEKA”-K ERATUTAKO ERAKUSKETAK

J. A. Arana Martija

1987

A. Pozaren mendeurrena zela eta, “Azkue Biblioteka”-k Kartografia Erakusketak antolatu zituen toki eta egun hauetan:

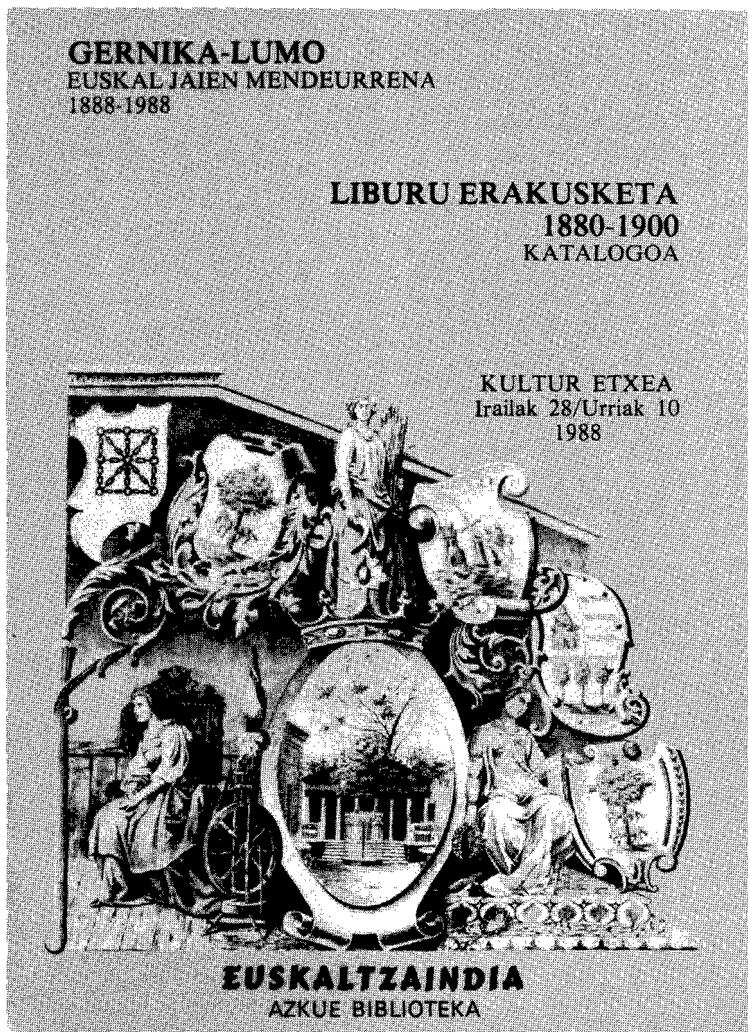
Urduña	Irailak 23/Irailak 29
Gernika	Urriak 2/Urriak 5
Leitzaga	Urriak 23/Urriak 28
Zarautz	Azaroak 24/Abenduak 8
Iruñea	Abenduak 10/Abenduak 20

1988

Erakutsitako mapa, plano eta abarrek lortu zuten arrakasta handia izan zen eta beste toki batzuetatik ere Erakusketa antolatzeko eskaria heldu zen. Euskal-tzaindiak bere bilera batetan beste bi kartografia erakusketa egitea onartu zuen. Lehena Portugaleten, Elai Alai Dantza Taldearen babespean eratua izan zen Martxoaren 28tik Apirilaren 11ra. Bigarrena Gipuzkoako Errenterian Iraialaren 5etik 30era Xenpelar Udal Erakusketa Aretoan.

Barcelonako Biblioteca General de Catalunya-ko areto batetan, Otsailaren 29tik Martxoaren 5a arte Catalunyan argitara emandako euskal liburuen erakusketa bat antolatu zen, Circulo Vasco delakoak eratutako jardunaldi batzuren barnean. Erakusketa honetarako katalogo bat argitaratu zen.

Gernikako Euskal Jaien Mendeurrena zelata, eta Gernikako Kultur Etxean, Iraialaren 28tik Urriaren 10era, 1880-1900 bitartean argitaraturiko euskal liburuen

erakusketa bat antolatu zen. Erakusketa honetarako ere katalogo bat eta kartela atera ziren.

Durangoko Liburu eta Diskoen Azoka inguruan, Udalaren Erakusketa Aretoan, Azaroaren 8tik Abenduaren 11ra arte, Azkuek **Euskalerriaren Yakintza** eta **Latsibi** elaberria ilustratzeko erabili zituen grabau, irudi eta abarren originalekin erakusketa bat antolatu zen Durangoko Arte eta Historia Musekoekin batera.

1987 ETA 1988. URTEETAN BATZARREETARA JOATEA

1987. urtean	Zenbat aldiz	1987. urtean	Zenbat aldiz
J. Haritschelhar	12	E. Larre	8
A. Irigoien	12	P. Salaburu	7
F. Krutwig	12	P. Zabaleta	7
J. San Martin	12	J. L. Davant	6
Fr. Luis Villasante	12	J. Hiriart-Urruty	5
P. Xarriton	11	A. Zavala	3
J. M. Satrustegi	11	L. Mitxelena	2
F. Ondarra	10	E. Erkiaga	1
P. Altuna	9	Juan Gorostiaga	1
E. Knörr	9		

1988. urtean	Zenbat aldiz	1988. urtean	Zenbat aldiz
A. Irigoien	11	F. Ondarra	8
P. Salaburu	11	P. Zabaleta	8
J. San Martin	11	Tx. Peillen (Apirilean izendatua)	7
J. M. Satrustegi	11	I. Sarasola (Urtarrilean izendatua)	7
Fr. Luis Villasante	11	J. Hiriart-Urruty	6
P. Altuna	10	J. A. Arana Martija (Urrian izendatua)	2
P. Xarriton	10	A. Zavala	2
J. Haritschelhar	10	X. Diharce "Iratzeder"	1
F. Krutwig	10	E. Erkiaga	1
J. M. Lekuona	10		
E. Larre	9		
J. L. Davant	8		
E. Knörr	8		

Orotara	Zenbat aldiz	Orotara	Zenbat aldiz
A. Irigoien	23	P. Zabaleta	15
J. San Martin	23	J. L. Davant	14
Fr. Luis Villasante	23	J. Hiriart-Urruty	11
J. Haritschelhar	22	Tx. Peillen	7
F. Krutwig	22	I. Sarasola	7
J. M. Satrustegi	22	A. Zavala	5
P. Xarritton	21	J. A. Arana Martija	2
P. Altuna	19	L. Mitxelena	2
F. Ondarra	18	E. Erkiaga	2
P. Salaburu	18	X. Diharce "Iratzeder"	1
E. Knörr	17	Juan Gorostiaga	1
E. Larre	17		

EUSKALTZAINDIAREN BARNE-ERREGELAK

IX. Maiztasun-saria

51. Urtebiko bakoitzaren azkenean euskaltzain oso bakoitza batzareetara zenbat aldiz etorri den neurtuko da. Neurri hori batzar-agirian jar eta **Euskera**-n argitara bedi, xehetasunak emanez, maiztasun handie-nekotik hasi eta ttipienekoraino. Maiztasun-handien hori ohorezko sari bezala hartuko da, beste akademia batzuetan egin ohi den bezala.

HILBERRIAK

PIARRES LARZABAL

ABERTZALE, IDAZLE, APEZ ZENA

Herria, (1988-1-21) aldizkaritik jasoa

Euskaldun ainitzek, mugaren bi aldeetan, badakite nor zen Piarres Larzabal Zokoko jaun ertora, izenez eta aditzez bederen. Kasetek eta afixek berek ikasia zuketen izen hori: zenbat aldiz ez dute haren antzerkien berri eman eta zenbat herrian!

Bera ez hanbat ibiltzale, bereziki eritasuneko azken zazpi zortzi urteetan, ez eta ere lehenago, zenbat eta zenbatek ez diote ordea Zokorat, bere herri eta etxerat bisita egin! Azken hau izan da halere, nahiz doluz goibeldua, hunkigarriena: ortzegunean, urtarilaren 14ean, sei zazpi ehun jendek eskaini dioten ehortz omenaldia, meza nausi eder batekin.

Aroa eta denak alde ziren neguko goiz eztí hortan, apez abertzale baten biziko borroka ez hain eztiaren omendatzeko.

Azkaindar semea

Bere sort herriari aski hurbil ereman ditu Larzabalek azken 36-37 urteak. Azkainen sortu zen Piarres, Larruna mendiaren pentokan 1915eko maiatzaren 7an. Geroztik, beti maite ukamen du, on deno, Ixabeleneko lur harritsu xuhurreri agur batен doia etortzea, ala etxeko maitatueri ala haurreko orroitzapen sanoeri buruz.

Sanoa baita putikoa. Den hora haatik ez sekulan beretzat baina besteren oneko. Goizik entzunik elizaren eta herritarren deia, horien bien zerbitzuko dugu Jaungoikoaren apez 24 urtetan eta Hazparnerat bikario izendatua.

Baina gerla hastera doa: buru oneko apez gazte eta bere gisan pilotari lotzalea zenak behar du joan, denak utzirik: bigarren zerbitzu baten grazia aurkitzen du hor, erizaingoa, eta hori bera zaio baliatuko Alemaniako presuner erizainak beren herrirat libro utziak izanen direlarik, Euskal-Herrirat itzultzeko.

Apez xehea eta jende xehearena

Gerlatik itzulirik, Hazparnerat doa bere bikario posta doi doia jastaturat. Mirande jaun ertorarekin, H. Etcheverry eta L. Larregain lehenbiziko bikario

lagun, Mañex Arbeletche geroxago, bada zer egin Hazparnen, mila bat langile ere pasatzen diren denbora haietan herrian eta beraz gazte ainitz tokian gelditzen.

Langileria horren alde aurkitzen du Larzabalek bere bide berezia: hanbat ateratua ez den mundu horren guziaren laguntzea, argitza, sozial mailean bereziki, giritxino gatz eta biper bizixagoez berotuz eta pixtuz, bestela eztitzera lagokeen fedea, orozgainetik gazterian.

Bere dohainak hor erakutsiak baititu apez horrek, eta baita lur mota guzietarik Elizako lurretan, etsezakeen nehor hoberik hauta Mgr Terrier, orduko apezpi-kuak, **Zokoan**, Urruña, Ziburu eta itsasoaren mugetan, parropia berri baten sortzeko karguarekin ezartzeko.

Zokoan has eta has

Denak egiteko baitira Zokoan, ttikitarik hasten da ttikien adixkide hori. Horra preseski etxetto bat: barne bat edo beste badauzka “Matanta” gelariarentako, autoaren tegia gainerateko guziendako: hontan izanen ditu apezak, ez autoa, ez baitu, baina bere egoitza, errezebida, bilkurak eta oro, beste barne batean aldiz elizattoa. Hura zen hora “denen etxea”, zinezko ongietorriarena eta partimen guzienak: han, zenetik jaten eta edaten ere batzuen nornahik, mila jestu egin gabe.

Elizaren egiteari beharko da lotu halere. Larzabal jaun ertorak badaki berak hori nola planta eta ez dute ehortz egunean hor sartu direnek erranen ez zela hori, bere inguru galeriarekin eta familia haundi baten moldean, ongi asmatua. Nasai baina haundikeriarik gabe, ez galda nondik bildu duen jaun ertorak horren dirua. Galdezko akta dohainik bederen ez du apezak, ez -eta axolarik ere.

Baina beharrena badu: horra jendea heldu zaiola Zokorat, bereziki udan. Hor otoitz egiten da xinpleki, eta gauzak argitzen deplauki, hitz haundirik ez etaauxunkeriarik gabe. Egia batzu latzago botatzen baditu noiztenka mihiak, kriktau orok badakite etzela Jesus bera ere orori kausitzeagatik ari.

Anai artea

Eta hona zein diren izanen, Larzabalen bihotzean, ttikien arteko ttikienak: beren lurralaren, nortasunaren eta herri zuzenbideentzat pairatzen dutenak, guziz, lurra galdurik, hegoaldetik etorri iheslariak. Haientzat eta halakoentzat eginen da Larzabal abertzale egia batzuen predikari. Eta holako misiolari bati ez baitzaio hitza aski, bota ere beraz obrak!

Atea zabaltzen die Larzabalek anai abertzaleeri. Langile onak baitu zerbait aldiz bederen saria, ongi baliatuko zaio ondarren Zokoko apezari berari, egin ongia: berak etxerat hartu abertzale familia ukulanen baitu, azken hatseraino artaizale eta zein ederki azken otoitzetan, bere inguruan, Belen etxekanderea, bai eta honen senar eta seme alaba xarmantak.

Ikusten den zuhaitzak ez diezagula halere oihan guzia gorde: zer mundua, eta nolako zauri ixilik ez ditu Larzabalek artatu, bai Zokoko herri berrian eta bai Anai-Artearekin eta hainbeste adixkiderekin sustatu dituen laguntzen bidez. Ez ahal dute holako eta holakoek Larzabal bat ahanztekoa.

Antzerki, idazian Euskaltzaindia

Aipatu ditugun ongi eginak oro hemen laburzkiegi lerrokatu ondoan, iduri luke gizon buru haundi kezkatsu eta griñaz bete bat zela Larzabal. Eta etzuera deus gosturik izanen ez arrailleria baten ez-eta irrizasla batentzat jendartean.

Ez holakorik pentsa: kontrarioa zen eta Larzabal. Omore gaitzeko laguna, gaitzak jo eta ondoan ere ez zuen bisitari adixkidea utziko, kantu xahar edo beste, irrikarkailak eginarazi gabe. Hola zen, gaztean, nehork ez zakien moldean antzerki egiten hasi: batean dorpeak, *Oihanalde*, *Bordaxuri*, *Etxahun*, *Hiru ziren*, eta bestean zapartigarriak, *Portu-Xoko*, *Herriko Bozak*, *Mugari Tiro*, *Zuedako Nexkatxa* eta holako. Erran ditake Euskal-Herri guzia jostarazi duela epe batez Larzabalek, denbora berean pentsaketa sarkorenak egin araziz, bereziki herriaz, etxeaz edo zuzentasunaz.

Ez bakarrik antzerkietan eta toberetan. Kondairak eta kondaketak halaber aberatsenetarik dauzka beti: Larrungo betizoez ala ihizi harrapalariez ala bere herriko oroitzapen xaharrez edo zernahitaz, iturri bat badauka ahoa zabalik eta zintzurtaraka zurrupatzeko.

Aise zuten beraz Larzabal Euskaltzaindikotz berexi: damurik ez baitzitakeen joan deneko aspaldian bera biltzarretan ibil.

Bere hil ondoko predikua

Hila Espos antzerkia egina zuenak holako bat ere egin zezakeen: bere ehortz eguneko mintzaldia berak egin du. Bazuen gisala zortzi urte hontan egina bere enterramenduan Roger Idiart apezak irakurtzeko predikua. Hein bat ixiltasunekin entzun du beraz jendeak hila, bizi baten ahoz erraiten: bere eskerrak Jainkoari, familiari, herritarri, herriko elizaren garbitzale ta deneri... eta dei bero bat, testamentua moldean, pobre bizi eta pobre hil, herriarendako, euskalduneri eta apezeri.

Jainkoaren Ama kantua eman da bururatzeko berak galdu turik.

Mezan kantuak eder eta suhar, aintzinean eta ondoan txixtu, tzalaparta, bertsu (Xanpun eta Lazkano) eta aurresku (hilarriean). Jaun haundi guti han: adixkideak. Euskaltzaindiko, Enbatak, Anai Artea, Euskalzaleen Biltzarra, Herri Batasuna. E. Goyhenetche, A. Luberriaga, P. Dutournier, M. Itzaina, M. Bortayrou, Xinto, Duhourtarrak...

Pierre Moleres Baionako jaun apezpikuak egin dio ongi etorri beroa meza hastean euskara ederrean. Hitz bat aldiz erdaraz ondarrean: elizak holako batean, fededun edo gizon guzieri utzi nahi dien mezua, errespetuz eta jendetasunezkoa gutiernetik baina gehiagoko zerbaite ere sinesten edo bederen onartzen duten guzientzat, bereziki Euskal-Herriko gazteriarentzat.

Ez zena Larzabal ere gazteen aldekoa!

E. L.

Ehortz egunean jaun apezpikuak

Gorputz hunen inguruau gaudela, bihotzez agur eta ongi etorri, Piarrès Larzabal apez zenaren iloberi, etxeeko guzieri, ainitz urtez artatu duen familiari, Euskal-Herriaren lau hegaletarik bildu haurride guzieri.

Eskerrak Jainkoari, gure bidean ezarri daukun lagunarentzat: gizon apala eta xehea, ttikien eta ahulen adixkidea, pobre, iheslari, behartsu guzien laguntzailea, euskaltzain argia, idazle nasaia, euskaltzale eta abertzale suharra, fede handiko girixtinoa, kar beroko Elizartzaina.

Elizatik ez ote zagonetz doi bat bazter, arrangura dute zonbaitek. Nere aldetik, hau erran dezaket: orai urtea, Baionarat etorri berria, izan nintzaion ikusten, eta mahain baten inguruan elgarrekin goxatu ginen. Nahiz ordukotz eri handi zen, bere begiko argitik beretik ageri zuen, zer bozkarioa zuen, bere apezpikuari ongi etorri egitea.

Ez dugu gorde behar, zuen jite aberatsarekin, nekez jasaiten zituela mugak, Elizakoak besteak bezala. Bainan Elizaren baitan eta bere baitan ikusten zituen itzal guzien gatik, bere burua osoki Elizako zaukan, Elizari josirik nahi zuen bizi eta hil.

Meza huntako bildutasunean, denek gogoan ukamen dugu Piarres Larzabal apeza. Fededunek otoitz eginen dugu, bere etxea beti nor-nahiri zabalik zaukanari, Jainkoak bere betiko etxea zabal dezaion.

P. M.

JUAN GOROSTIAGA BILBAO

(1905-1988)

Jaio Deustuan jaio zen, baina berak urtebete zuelarik, familia Getxora aldazen da. Durangoko Jesuiten barnetegian egon zen ikasketak egiten. Gero, apaiz-bokazioari jarraikiz, Comillasen egin zuen hartako karrera, lizenziatura eta guzti. Ondoren Erronkari Institutu Biblikora bidaltzen dute eta han Ekiadoreko Hurbileko hizkuntzak ikasten ditu. Gaztedanik izan zuen hizkuntzearako zaletasun hau. Comillasen bere ikaskide izan zen Manuel Agirregabiria xehetasun hau kontatzen digu: “llevaba a todas partes en los bolsillos de su gardapolvo una biblioteca de libros en hebreo, griego y euskera... a quien todos le admiraban por sus conocimientos de lenguas antiguas” Ikus **Euskera** (1978), 356.

Ingurumarioko baldintzapenek baldintzatzen dute askotan gizonaren bizia, eta uste dut hori gertatu zitzaiola Gorostiaga jaunari ere. Sasoirik onenean zela, horra zorioneko gerra. Cubara abiatzen da. Han Zubizarreta apezpiku karmeldar bizkaitarrak Seminarioan irakasle jartzen du. Frantziskotarren komentuan ostatzutako zela ere badakit. Fraideek kontatu didatenez, bere gelan atril batean zabalik edukitzen zuen Azkueren hitzegia. Bere ikerketen helburua zen euskara-hitz-ondarean sailkapena egitea: alde batetik, euskarak bere-bereak dituen hitzak, eta, bestetik, kanpotik hartuak dituenak.

Gero Cubatik Mexicora joan eta han indio batzuen herrixketan jarriko da beroien apaiz bezala. Uste dut Mexicoko egotaldi horrek eragin handia egin ziola. Esaten zuen, hemengoen aldean, hiaeik direla benetako kristauak. Hona etorrira gero ere, behin baino gehiagotan egin zituen berriz itzuliak hara. Bere azken urteetan Algortako Trinitarioen komentuan bizi izan da.

Euskaltzaindiari dagokion aldetik, 1932an urgazle izendatua izan zen; beraz, gerra aurretekiko. Euskaltzain oso, berriz, 1950. urteko azken egunetan, eta 1951. urteko Apirilaren 28an Bilboko Udaletxearen egin zuen sarrera-hitzaldia, Nazario Oleaga jaunak egiten zizkiolarik ongi etorrizko hitzak. Orduan ez zegoen **Euskera** aldizkaririk, eta Zaitegik Guatemalan argitaratzen zuen *Euzko Gogoa-n* agertu zen hitzaldi hori (laburtua, nik uste). Titulua Aurkibidean dator: “Bizkai zaharreko izenak”. Ikus *Euzko Gogoa* (1952), 5-6 zenbakiek, 22. orrialdean. 1966. urtean Euskaltzaindiak liburuzain edo bibliotekari izendatu zuen.

Liburuak:

- Epica y Lírica Vizcaína antigua*, Bilbao, 1952.
Vocabulario del refranero vizcaíno de 1596, Salamanca, 1953.
Historia de la anteiglesia de Guecho, Bilbao, 1953.
Antología de poesía popular vasca, San Sebastián, 1955.

Artikuluak:

“El testimonio de la lengua en la Prehistoria. Ensayo de Paleontología lingüística vasca. Otro aspecto de la antigua religión euskaldun. Los nombres vascos del día festivo”. **Euskera** (1934), 274.

“El fondo primitivo de la lengua vasca o los grupos etimológicos” BAP (1953), 545.

“Toponimia céltica del País Vasco” BAP (1953), 211.

“Diccionario etimológico de la lengua vasca” **Euskera** (1958), 63.

“Euskera bat edo unificación del euskera” **Euskera** (1959), 96.

“Juan Antonio Mogel ta historia aurreko Espaiña” **Euskera** (1960), 168.

“Los nombres vascos de los días de la semana” **Euskera** (1959), 87.

“Los nombres vascos de los meses” **Euskera** (1958), 51.

“Polifacética tradición euskalduna” **Euskera** (1960), 317.

“Urtzi-Dios” **Riev** (1934), 672.

Erkiaga jaunaren sarrera-hitzaldiari berak eman zion erantzuna. Ikus **Euskera** (1974), 349.

Euskaltzaindian egin zuen azken hitzaldia Nazario Oleaga zenaren omenaldian izan zen. Ikus **Euskera** (1984), 491.

Beste aldizkari batzuetan ere baditu artikuluak: *Gernika, Munibe, Helmantica, Euzko Enda, Euzko Deya, Eusko Jakintza, Zumárraga*, etab. Jon Bilbaoren *Eusko Bibliographia*-n datozen letrakatuak. Asko azpimarratzen zuen Gorostiaga jaunak latinak eta erromantzeek euskaran izan duten eragina. Berak zioenez, ez dugu euskararen historia sekulan ulertuko ez badugu kontutan hartzten hizkuntza honek erromanzazioitik hona beti izan dituela etxe-lagun bezala latina eta erromantzeak.

La “Gran Enciclopedia Vasca”-n ere egin zituen argitalpen edo bir-argitalpen batzuk. Hitzaurrea ere egin zion Retanak ateratako Azkueren edizioari.

FLV aldizkarian ere baditu lan batzuk, hala nola:

“El fondo primitivo de la lengua vasca” FLV (1982), 105.

“La niña arrebatada por la lamia” FLV (1984), 129.

Bere amets handiak izan ziren euskararen etorkia eta kristautasunaren lehen urratsak Euskal Herrian arakatzea. Ez dakit bere paperen artean horretzaz zerbait utzi ote duen.

Arana-Martijari esker ikusi ahal izan ditut *Galea* Getxoko aldizkariak orain-tsu eskaini dizkion artikulu batzuk. “Ermitaño urbano” deitzen zaio bertan. Ekainaren 7an hil zen.

Goian bego gure euskaltzain eta adiskide jatorra.

L. V.

IGORRE-KO JULEN AITA **(1898-1988)**

Yurre-tar Yulen Aita, berak azken denboretan idazten zuen bezala, Bizkaiko Igorren, Arratia ibarrean jaioa da. Herriz Nikolas Barrenetxea Uribasterra zuen izena. Jaio 1898.urteko abenduaren 3.ean jaio zen; hil berriz aurtxoaren 27.ean., Erramu Igandez. Hamabi bat urteko mutikoa zelarik, Bizkaia utzi eta gero hilko zen Altsasuko kaputxinoen komentura abiatu zen, fraide izateko asmoarekin. Filosofia eta teologia Hondarribian eta Iruñean egin zituen, eta 1923. urteko martxoaren 31.ean apaiztu zen.

Bere euskal zaletasunak bultzaturik, oraindik ikasle zelarik hasi zen aldizkarietan idazten bai hitz laxoz eta bai hitz neurtuz. Bere lehenbiziko olerkia eta prosa *Zeruko Argia*-n ikusten ditu argitaratuak. Gainera Intzar Damaso Aitaren

laguntzaile haundia izan zen aldizkari horren lanetan. Baino hainbeste maite duen euskara eta Euskalerria utzi behar ditu, nagusiek Txinara mixiolarri bidaltzen bait dute 1927.urtean. Txinan egongo da hogei-ta-sei urtez, handik ere maiz idazten duela *Zeruko Argian*. Komunistek botatzen dute, eta zenbait hilabete Filipinetan igaro ondoren, 1954. urtean Aberrian dago berriz ere eta Altsasuko komentua izango da haren lantegia.

Ez du euskal aldizkaririk, ezin du beraz euskaraz idatzi. Hala ere, badu non eta nola lan egin euskaldungoaren alde. Sakanako herriek ongi ezagutzen dute kaputxino txiki eta bizkorra, berarekin aitortzen dira eta haren predikuak entzuten dituzte. Bi leku ditu maite ezer bainoago.

Prest zegoen Aralarko Santutegira joateko, behar zen guztietan. Altsasutik trenbidez Uharteraino, eta gero hemendik oinez aldapa gora San Migelaino, hemen euskaldun jendeari pozik languntzeko. Behin baino gehiagotan egin dugu bide hori berarekin, Zamartze baselizaren aldamenetik, burnizko gurutzearen ondotik, ezker-eskuin trikuharriak (Hartzabal, Otsopasaje) genituela. Euskara izaaten zen gure mintzagaia.

Guk ezagutu genuenean 66 urtekoa zen bera. Fraidekide guztiak harriturik zeuden Igorre-ren ibilaldiekin. Ez Aralarerra bakarrik, joaten zen baita ere Urbira, Aita Lasarekin batean euskal artzaineri laguntzera. Trenbidez Altsasutik Otzaurtera, eta hemendik gora oinez.

Ibiltari eta ibiltzaile haundia izanik, maiz topatzen zen inguruko mendi, baso eta dermoietan jende xumearekin: langile, nekazari eta artzainerkin. Orduan ere, besteak beste ahalegintzen zen euskararekiko zaletasuna eta maitasuna pizten. Beti eta eten gabe saiatzen zen herriaren bihotzean gure hizkerarenganako garra bezirkirik egon zedin.

Esan dugun bezala, gazte-gazte zelarik hasi zen euskaraz idazten. Batez ere *Zeruko Argian* agertu ziren haren idazlanak. Ez dugu ahaztu behar gudu ondoko *Zeruko Argiaren* zuzendari izan zela denbora paska batean. Idatzi eta argitaratu zituen liburuak, berriz, hauek dira:

1. Bedoña-tar Joakin “Loramendi”ren *Olerki eta Idatzi Guztiak*, 1960;
2. *Loramendi eta haren gararia*, 1962;
3. *Batikano Batzarra, lenengo aldia*, 1965;
4. *Batikano Batzarra, 2., 3. eta 4. aldiak*, 1967;
5. *Mao tse-tung*, 1978;
6. *Mao tse-tung, 1936-1954*, kronika eta bigarren zatia, 1987.

Horiek dira egin zituen lanak. Baino besteri ere lagundu zion euskarari buruzko ikerketa lanetan. A. Kandido Izagirrek zintzoki aitortzen du Igorre-k lagundu ziola Altsasuko euskara ixtadiatu zuenean “atzerarre guzietan eta bero-nek arkitu dizkit”, dio, “lankide onenak erri ontan”. Pedro de Yrizar-ek ere A. Igorrerengana jo zuen eta honek pozik lagundu lekuko onak bilatzen, Altsasu eta Olaztiko aditzari buruzko iker lanetarako.

Azkenik, Altsasuko kaputxionen elizan, berari esker, eman izan da meza bat euskaraz altsasuar jatorrentzat. Eta bertako ikastolan ere egin zuen lanik, ahal

zuen neurrian. Beraren euskal zaletasuna neurtzeko ez dugu isilik gorde nahi, berak behin batean eta bat ere arrokeriarik gabe esan ziguna, alegia, Txinara bidali izan ez balute, Azkueren hiztegia buruz jakingo zuela.

Arrazoi guzti horiengatik Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen, Donostiako Diputazio Jauregian 1983.eko martxoaren 23.ean izan zen bilkuran.

*Lekaroz, 1988-IV-29
Frantzisko Ondarra*

MIGEL JABIER URMENETA **(1915-1988)**

Bere 72 urteekin gaztetasunez hil dela 1988ko ekainaren 12ko eguna argitzean Migel Jabier Urmeneta irunscheme ospetsua, esan du norbaitek. Eta ongi esan ere, ilunabarraren beha egon gabe joan baita. “Memoriak” idazteko presarekin; Madrid, Portugal eta Iruñetik margo eta marrazkien erakusketak egiteko eskariak eskuan zituela. Odolaren indarra eta bizia bera jaten zihoa kion leuzemiarren berri jakinki, ez zuen inoiz bizi nahiaren eragin pozgarria galdu. Zortzi-hamar kilometro egin ohi zituen egunero zukurra eskutik hartuta hain ongi ezagutzen zituen Iruñea inguruko bideetan zehar. Eta egunak bazuen halare beretzat euskaraz mintza praktikak egiteko txoko bat.

Urmeneta bezalako nortasun emankorreko gizon baten aipamen zehatza egitea ez da erraza. Hamabi haurrigeren anaia zaharrena Iruñeko familia oso abertzalean jaio zen 1915eko azaroaren 26an.

Bizi behar izan zituen denboren fruitu edo emaitza zela bera, ez gertakizunen sortzaile, esan ohi zuen apalki. 1936eko uda gorrian, Salamankan Zuzentza ikasturteak burutzeko gai soil bat falta zuela harrapatu zuen gerrateak, eta hiru urte baxterrak baretu bitartean ez zuen titulua lortzeko biderik izan. Beste 45 urte igaro behar izan zuten, erretiroko adina bete ondoren legegizonak bere bulegoa Iruñean ireki arte.

Gerrateak eragin nabarmena izan zuen bere gaztaroan. Beranduago ulerkaitzak zitzazkion arrazoiengatik “División Azul” famatuari Errusiara joan zen kapitain graduarekin. Gero, Militar Estatu Goreneko diploma jaso zuen 1944ean eta Estatu Batuetako *Fort Cleveland*-era bidali zuten agintariekin.

Ezin zen dizdiratsuago somatu bere etorkizuna, baina hamasei urteren buruan aitaren heriotzeak aldatu zuen Migel Jabierren biziko izarra. Iruñeko Udal Aurrezkiaren Zuzendaria zen hora, eta Estatu Batuetan zuen kargua utzi eta etxera itzuli zen aitaren lanpostua betetzeko.

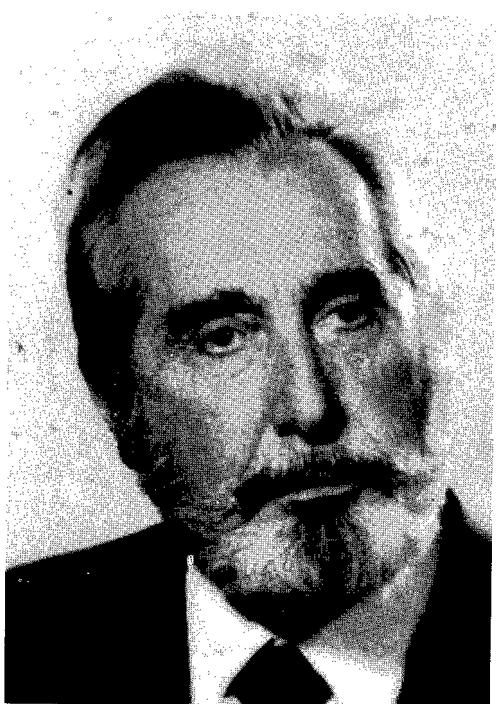
Geroztik, Granadan Gobernadore Zibila baino nahiago zuen Iruñean alkate; eta Madrilen Ministro ez baino, Nafarroan diputatu geratu zen. Madrilgo Gobernuaren Ordezkari izendatu nahi izan zutelarik Euskal Herri guztirako, sasoin hartan iraultzaleak ziren baldintzak ezarri zituen bere aldetik kargua hartzekotan: ikurrinaren onespina, autonomia eskuratzeko segurtapena, amnistia orokorra eta Estatuko Segurtasun Indarren kontrola.

Begitarte zorrotzaren seriotasuna galdu gabe, irribarre emankorra zerion ezpainei berri hori aitortu zidan unean.

— Oraintxe etengo ditu Madrilek zurekilako loturak, esan nion harriturik neure etxeko sutondoan.

— Berdin zait, erantzun zidan urduritasunik gabe irribarreali fier atxikiz.

Ez zizkioten baldintzat onartu, noski, eta eguneroko lanbidean jarraitu zuen adina bete arte.

Iruñea eta Nafarroa izan ziren bere amodio zabalaren zero urdinak. Kaleko biztanleen alkatea zen hiriburuan, zuzenean jasoz euren kezkak. Industriagiroaren bide berriak urratu zituen Nafarroarentzat Diputazioan. Zapalduen eskari xumeak zituen beti mahai gainean, eta "Misericordia" etxera bidali ohi zituen esker onez jasotako bere opariak. Azken denboretako irunscheme ospetsuenak jauntasun gorenarekin uztartu zituen zintzotasun leial eta bihotz amultsua.

Euskaltzalea

Urdin-ilunez oso apain jantzirik begiztatu nuen lehenbiziko aldian Luzaiden 1956eko "Bolantetan". Nafarroan zehar euskara mintzo zuten haurrak saritzeko xedea zerabilen ordurako eskuartean. Ekintza xume bezain ereintza baliotsua gertatu zen Nafarroako euskararen negu beltzean. Haize berrien bolada izan zen askoren kontzientzian agintarien babesarekin euskara sukaldetik plazaera eramatea. Pizkunde itxaropentsuaren hasiera amesgarria.

Hamar urte iraun zuen herriz-herri haurrak saritzeko lanak, eta piztutako sua bizirik mantentzeko asmoz, Urmenetaren itzalean sortu zen 1966ean *Principe de Viana* euskal aldizkaria. 7.000 ale atera ohi ziren hilero.

Hizkuntza bizia eta gai arruntak erabiltzea eskatzen zigun herritarrek ulertze-ko moduan. Ardi hilaren inguruko artzaien bilera zitzaion jakintsuen eztabaidea hutsean uztea euskara.

Ez zuen, noski, ikerketa gaizki ikusten eta diputatu aulkitik gogotsu bultzatu zituen 1969an beste bide batetik abiatutako FLV eta CEEN aldizkariak. *Fontes-en* lehen zenbakian berak zuen aurkezpena.

Ikastolen sorreran Diputazioan zegoen eta asko erraztu zituen legezko oztopoak. Horretaz kanpo, bestelako eskoletan euskara ikasi nahi zuten haurrentzat ordu erdiko ikastaroak ezarri zituen egunero Diputazioak ordaintzen ziela irakasleei.

Baina etorkizunak kezkatzen zuen eta euskararen aldeko lege bat aurkeztu zuen Diputazioan. Agintea utzi aurreko azken batzarrean onartua izan zen, zoritzarrez jarraitzaileek zokoratu eta inoiz bete ez bazuten ere. Euskarari bultza-da gehiegi ematearen beldur ziren ondorengoa.

Iruñeko Udal Aurrezki Kutxan ere ezarri zuen euskararen aldeko ezaugarria: olerti eta eleberri laburren Nafarroako sariak sortu zituen euskarazko lanentzat.

Lortuak zituen hainbat izendapen era guzitakoak eta euskararen alde egindako lanek ere merezi zuten ezaugarriren bat. Hori dela eta 1966ean urgazle izendatu zuen Euskaltzaindiak.

Euskarra ikasi zuen baina trebetasun gutxi baitzuen bapatean mintzatzeko, mintza praktikak egiten ari zen lagun batzuren arteko taldean. Erdaraz idazle txukun eta garbia zen, baina hala beharrez edo, bere biziko azken lana euskaraz egina du. Hilauurreko astean bidali zuen Udaletxera San Ferminetako programa ofizialerako eskatua zioten izkribua euskaraz.

Goian bego Jaun haundi, euskaltzale jator eta adiskide mina.

J. M. Satrustegi

BATZAR TXOSTENAK

GRAMATIKA

STRESS AND PITCH

(Luis Mitxelena zenak utzitako langaia)

Arratsaldeon guztioi.

0. Dakizunetan Koldo Mitxelena zenak euskal azentuari buruz utzi zituen erabat nahasi paper batzu, Euskaltzaindiari Txillardegiak egin zion proposamena komentatuz eta puntu batzuetan kontrako arrazoia naba-riak iruditzen zitzaitzak agertuz. Eta hemen nauzue paper horiekin bueltaka aritu ondoren, Mitxelenak zuen eritziaren oinarriak argitzeko bidea topatu nahik, nahiz eta eginkizun hau aurrera eramateko pertso-narik egokiena ez izan. Badakizue ordea hemen zaudeten guztiok gauzak honela etorri direla, bere emazteak paper hauek nere eskuetan utzi nahi izan zituenetan gero. Damurik eta zoritzarrez lana oraindik oso gordin zuelarik eraman zuen heriotzeak eta nik ezin izan dut, egia esan, paper horietatik argibide handirik atera. Ez dut uste ere hori denik nere egite-koia, Mitxelenak utzi zigunaren berri ematea baizik. Euskaltzaindiak badu bere baitan paper hauen muina nik baino hobeki ikertuko duenik.

1. Los papeles que Koldo Mitxelena ha dejado en relación con el problema del acento vasco estaban en el interior de una carpetilla azul, en cuya portada, y bajo el emblema y nombre trilingüe de *Euskaltzain-dia*, puede leerse el título “Stress and Pitch”, con el cual Mitxelena quería hacer relación al hecho de que, en euskera, el problema del acento está inseparablemente ligado al de la entonación, consideración sobre la que, a título póstumo, nos ha dejado aún algunas líneas escritas. En efecto, en su libro *Palabras y textos*, editado por el Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco hace apenas unos meses, dice Mitxele-na lo siguiente:

“14. A note on Old Labourdin accentuation

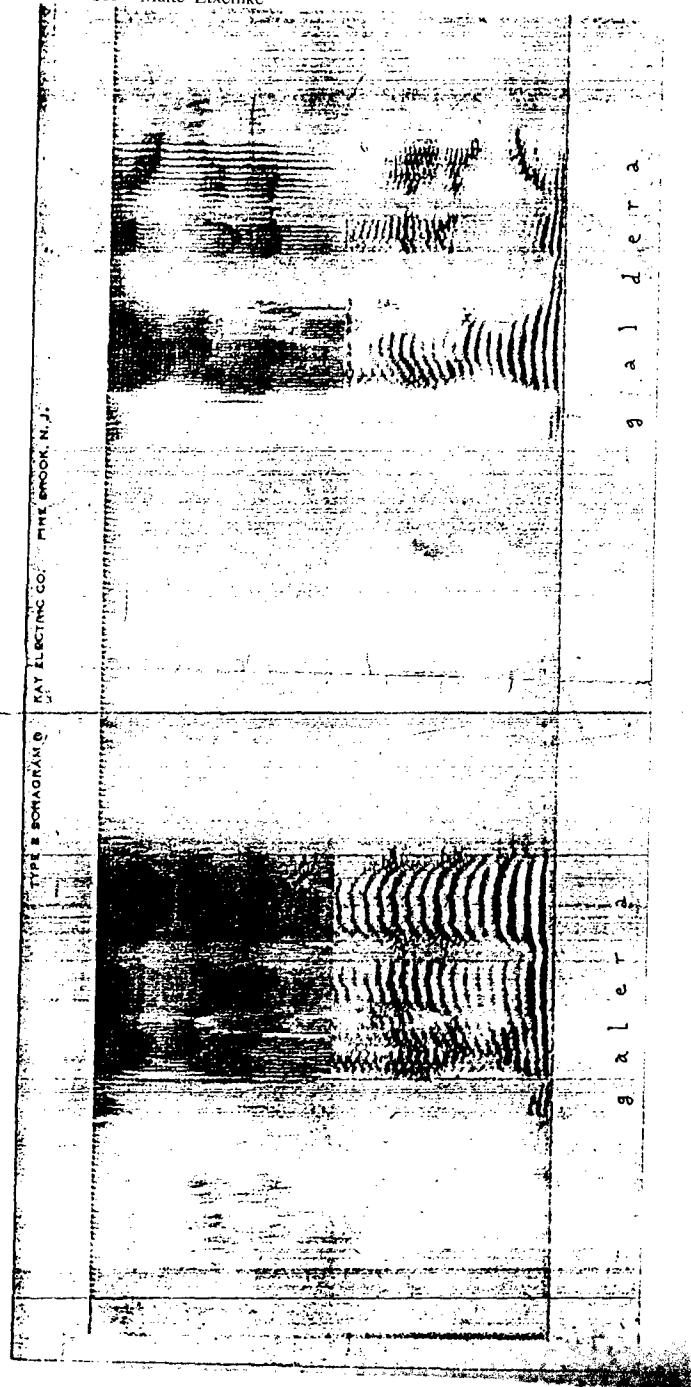
La clasificación de tipos acentuales que ahí se presentó adolecía de muy graves defectos, entre los cuales estaba la escasa fijeza de las fronteras, más las *terrae incognitae* reales o posibles.

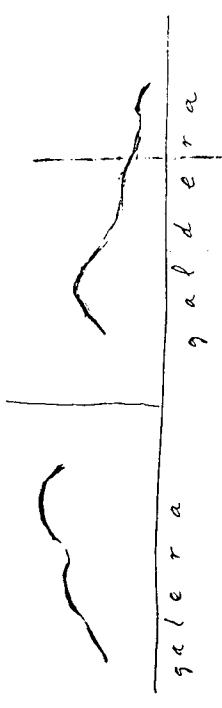
En cuanto al tipo I, que es posiblemente el más importante en la realidad actual, tengo ahora el resultado de unas pruebas hechas por Emilio Alarcos Llorach en la Facultad de Filología de la Universidad de Oviedo, que además tuvo la amabilidad de comentar enviándome también un esquema de la entonación que no incluiré aquí, por creerlo innecesario. La carta es del 15 de julio de 1977 (fecha ya antigua, pero demasiado reciente para que pudiera hablar de ello en *Fonética histórica vasca*³) y el material comentado consiste en los espectrogramas de dos palabras, *galera* y *galdera*, que tuve que pronunciar yo mismo. La audiación de su registro me pareció, con todo, enteramente normal. Vamos, por lo tanto, a sus palabras:

“Te he puesto un esquema de la entonación (como se trata de alturas relativas, el valor en c/s no tiene importancia). Lo que se ve es que *galera* es ascendente todo el tiempo hasta el final de -a en que, como es lógico, cae el tono. En cambio, en *galdera* la mayor altura se alcanza en la a primera y luego va descendiendo paulatinamente hasta el final. En el otro espectro la parte de arriba es el *amplitude display*. Se ve bien claro que *galera* tiene las tres vocales bien acentuadas y algo más la -a: mientras, en *galdera* es considerablemente más intensa la primera a (y a mí, claro es, me suena a esdrújulo, cosa que no ocurre con *galera*).”

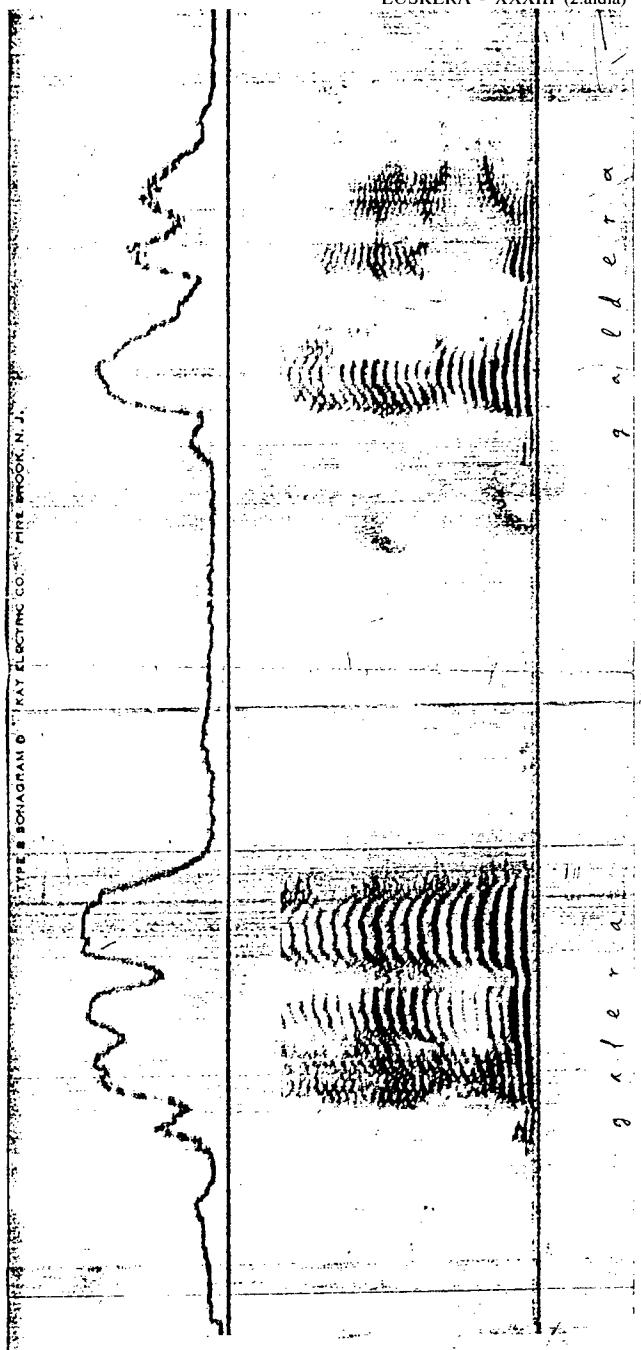
En calidad de material de trabajo, adjunto, por mi parte, los espectrogramas enviados por Alarcos a Mitxelena, así como el esquema de entonación dibujado a mano por el propio Alarcos, por si puede ofrecer algún interés a los especialistas.

2. Como es sabido, Mitxelena hizo una clasificación en cuatro tipos del acento vasco (el primero de los cuales, al que llamó *Tipo I*, hace referencia precisamente en el párrafo que acabo de citar), que Txillardegi ha considerado oportuno reducir a dos: el primero, que denomina *Mendebaldeko azentu-mota* (W), absorbe los *Tipos I* y *IV* de Mitxelena, y el segundo, llamado *Ekialdekoa* (E), incluye los *Tipos II* y *III*. La propuesta de unificación del acento hecha por Txillardegi está basada en el Tipo W (*Mendebaldeko*). Pues bien, Mitxelena, en sus papeles, parece aceptar esta división en estos dos tipos de acento, pero pone algún reparo al establecimiento de sus límites (seguramente a los límites que él mismo había indicado); de alguna señal que ha dejado sobre el mapa que aparece en el libro *Euskal Azentuaz* de Txillardegi, así como de un párrafo escrito, se deduce que el tipo W debería tener sus límites más al sur por la parte baztanesa.

Espuma de la autoración

3. Por lo que se refiere al fundamento teórico-lingüístico en el que Txillardegi basa su tesis sobre el acento vasco, que está expuesta en su Tesis Doctoral publicada como *Euskal azentuaz* (Donostia, 1984), Mitxelena ha dejado algún apunte breve en el que hace constar su discrepancia. Me voy a permitir omitirlo en esta ocasión, no sólo porque se trata de cuestiones excesivamente técnicas, sino porque tengo la intención de publicarlo, ampliado con el resultado de mi propia investigación sobre *Fonología Métrica* y otras consideraciones *extramétricas* en un plazo de tiempo breve.

4. Hay, por otra parte, algunas observaciones que Mitxelena ha dejado anotadas sobre cuestiones métricas (me refiero al *verso* en esta ocasión). Creo que tienen un interés muy especial para quienes trabajan sobre estos temas, que, además, son particularmente polémicos en este momento. Como tales temas escapan por completo a mi competencia, me limito a presentar fotocopia de las anotaciones manuscritas dejadas por Mitxelena, para que puedan ser consultadas y estudiadas por los especialistas.

"Maurice Grammont, *Petit traité de versification française* 5e tirage 1969. Librairie Armand Colin. Collection U.

5. Dans nos plus anciens verses français le vers... un élément ling. comptant un nombre déterminé de syllabes, dont certaines sont obligatoirement accentuées...

/Les plus anciens vers français/ Dans tous les vers fr. la dernière syll. qui compte est obligatoirement accentuée. Le vers de 10 syll. avait une autre syll. obl. accentué; c'était ordinairement la 4e et quelquefois la 6e; elle était suivi de la césure. Le vers de /6/ 12 sylls. avait aussi une autre syll. accentuée à place fixe et suivie d'une césure, la sixième.

p. 6 //jusqu'au Xe s. incl.//

Euskal azentua, Donostia 1984.

55. Azentuaren azterketa razionalizatzerakoan egin diren saioen multzoan, tresna azkarra da *Fonología metrikoa*: bai azentuaren lekugune edo posizioaz, are azentuaren balioerrelatiboa ere, bide egoki bat eskaini du /... zuhaitz metrikoak.../ Traba bakarra hauxe: euskalkiaren deskribapen zehatz eta fidagarri bat izan behar.

a) *Foot* delakoen antolakera, eskuinetik, ezkerretara estate baterako. HN

b) *Feet* horien markaketa: *sw*, adibidez Eta azentua argitu egiten da.

Arazorik zailena, beraz, hizkeraren azentu-posizionaren *deskribapen irmo eta zehatzean* datza. /erraza Z=HN/

427. Bruce Hayes, *A metrical theory of stress rules*, Univ. of Indiana, 1981; gehi *Lang. aldizkarian gai hauetaz argitara dituen artikuluak.*

Bruce Hayes. RA on Attridge. The rhythms of English poetry, 60 (1984), 914-23.

Bonny John Seton:

Upón the eighteenth dy of June	A dr��ary dy to s��e
The s��uthern l��rds did pitch their c��mp	Just at the br��ide of D��e

Colon (foot, foot):

O Tite tute Tati, tibi tanta tyranne tuliste.

Ibant obscuri sola sub nocte per umbras

Barbara... Andra moi

Scopgedichte die vierhebige Langzeile

Die beiden Kurzzeilen sind durch den Stabreim miteinander verbunden, derart, dass die erste Hebung der zweiten Kurzzeile den Hauptstab tr  gt und die beide Hebungen der ersten Kurzzeile die Nebenst  be tr  gt. Drei St  be sind die Norm.

Hiltibrant enti Hadubrant untar herium tw  m.

Ek HlewagastiR HoltingaR horna tawi  o.

Malum dabunt Metelli Naeuio poetae	Virum mihi, Camena,
noctu Troiad exibant capitibus opertis	tuque mihi narrato / omnia disertim.

Mon âme a son secret, ma via a	Il est un nom cach�� dans l'ombre
son myst��re,	de mon âme
Comme un vol de gerfauts, hors du charnier natal	

Jean Haritschelhar, *L'oeuvre po  tique de Pierre Topet-Etchahun, Euskera* 14-15, 1969-70. Le Club du disque basque, Mus  e Basque,

  rx'aphal bat bad  g   herrian tristerik / barnetik /   tzirik / adixkidik

3. erraiten / gin  n / egonen / etxekeu  n

4. erraiten? / asetzen? / prebalitzen / zir  n

M  ndian malerusik ms.

6. aproba //aprob  // dembora / herra / malurra. 10 falta / ? / ukha / pacencia / gait  a

15. erretora / lioba / obra / cihaurenekila 18.et  ahon / ondon / Iguelon / Ciberon

tausat = tauskit

zi tausat, ~~tauskit~~ ^{tauskit} ~~tauskit~~

II p. 4 Berse lane / Baduta nc²

Bamins berain / Embait berain

Edu ihatum zapasa.

7. Halar / Nalas!

V, 16. Vzi sizaden mang baizawat

Exequitario Enis ausat

17. Hilen d'eta su / sivate hozparu

VII. 19. ene pena / nc muen maiteua

See. -a or -á?

Bi berset dolorusik

9. banütin / beinin / neron egin / libertatin / artin

Complainte Heguilus, 1848, Khantore berria, 624 s. bertso papera

4. emastic / helakhit! / profeituric / hil urhenturic

13. / p. 628 / punituric / garbituric / utciric / salvatcecos cien buric
"zuen buruak"

- 4 verain / lezain
 [lésain] / [letsain]
16. bai zausat / ems... ausat
 ni hau temanic / gaxoa nac
- 17 (hospita) peta fu
 vous êtes par rapport
 à moi

Azentudun azkena eta azentugabea berdin neurtzen dira.

Errimarako, azken bokala da bakarrik premiazkoa: ez “coda” eta ez “onset”.

426. *L'assonance ne porte que sur une voyelle*, la dernière du vers, c'est-à-dire, comme en esp., lorsque le vers assonancé est *agudo*. Le poète soul. Pierre Topet-Etchahun (1786-1862), 1969

427. esklabo / establian lo / gero / etsaier so / ezarteko / lekhai. 1.º, Ahargo eta Kanbillu, 4: Oloruen / manduen (tzat) / Barkoxen / astuen (-tzat). 416

449. Il n'y a donc pas corrélation entre le rythme du vers et le rythme musical et plus particulièrement à la rime lorsque, comme c'est le cas pour la 2.e strophe, celle-ci est faite de participes passés en *tū* qui, en soul., sont paroxytons alors que l'accent musical portant sur la dernière syllabe réclamerait un oxyton. Cf. Oih.”

Gabriel

Lérdundi, $\underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}}$

appui long de pose $\underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}}$

simpée d'enchaînement $\underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}}$

$\underline{\underline{x}} \underline{\underline{-}}$ des-rhythme $\underline{\underline{x}} \underline{\underline{-}}$ d-tempo
 $\underline{\underline{-}} \underline{\underline{-}}$ tris- $\underline{\underline{-}} \underline{\underline{-}}$ hr.

$\underline{\underline{-}} \underline{\underline{1}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{1}} \quad \underline{\underline{-}} \underline{\underline{1}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{1}}$

$\underline{\underline{-}} \underline{\underline{1}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{1}} \quad \underline{\underline{x}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{x}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{x}}$ Sétoys. ternaire

$\underline{\underline{x}} \underline{\underline{1}} \underline{\underline{x}}$ compl. d'appui
rad. nom/verb. $\underline{\underline{-tu}}, \underline{\underline{-i}}$
rad. $\underline{\underline{-tsé}}, \underline{\underline{-te}}$

[Kantu, Kante, etc., conn nahi
duela dirudi]

$\underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}}$ $\underline{\underline{-}}$ $\underline{\underline{x}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{x}}$ rad.

$\underline{\underline{x}} \underline{\underline{-}} \underline{\underline{x}} \underline{\underline{x}}$ rad. $\underline{\underline{1}}$

Jamá... au e Rini
ta ti sole le ti
zaspí intén unnam

transcrite ortho
X et Ker 2. Roman Basque-ni amendiin
1983, 347-413

5. Adjuntada a los papeles hay una partitura musical de “Bihotz eta gogoz bat”, armonizada por Tomás Garbizu, nacido en Lezo y perfecto conocedor de la lengua vasca, condición esta última que Mitxelena elogió en más de una ocasión. La acentuación que ofrece la letra vasca, de acuerdo con la armonización hecha por Tomás Garbizu (portador de un acento del tipo W), da como resultado lo siguiente:

1. Bi - hótz e - tá go-góz bat / le-hén fe-dé-du-nák,
2. Kris- tóz mintzó za-bíl-tzan / in-dár han-dí-re-kín,
3. On - tá- sun -ák ba-kó-txak / el-gá-rren-ák zauzkán:

1. O-gí -a-rén haus-té-ko / bil-tzén zi-rén de-nák.
2. Ha-rén bai-tán gi-zón-ak / na-híz a -nái e- gín.
3. Hei-én ar-té -an éz-zen / ni-hór be-há- rre- án.

1. Be-ré ma-háin-e- rát gaur / dei-tzén gai-tú Jaun-ák,
2. Fe-dé be-ráz be-té - rik / goa-zén o-rái ber-dín,
3. Gu-ré bi-déz la-gún-tza / Kris-tók e-mán de-zán,

1. Piz-tú gai-tzán O- gí-ak / e- ta Be-rrí On -ák
2. Jain-kó se- mén ba-ké-a / za-bál-duz joán da-dín
3. Bar- né-rai- nó be-dí sar / gu-ré bi-hótz - e-tán

El-gá-rre-kín Bi-zí-rat / i - gán -a- ráz gai-tzán,
Kris-tó bai-tán de-nák bat / gau-dén kan-túz Me-zán.

Como puede verse, *elgárrekin* exige, en dos ocasiones diferentes, el acento sobre la *a*, de la misma forma que *ez*, en *heién artean éz zen*, no es proclítico, como Txillardegi propone, sino tónico. Hay, pues, aquí dos ejemplos que contradicen las normas que Txillardegi ha elaborado: *elgárrekin* y *éz zen*. Me consta que éste es el sentido de que esta partitura esté dentro de la carpeta “Stress and Pitch”, a saber, aportar el testimonio de un hablante de euskera, profundo conocedor de la lengua como “hablante nativo” (*native speaker* en términos chomskyanos) y que, siendo músico inmejorable, reúne la condición de ser portador del acento W (occidental), por lo que hay razones fehacientes para suponer que su armonización respeta el acento autóctono.

6. Hay, en todo caso, algo que tiene mayor trascendencia. El motivo principal de preocupación por parte de Mitxelena era el establecimiento de listas de palabras en las que el acento indique la diferencia de significado, por una parte, tal y como sucede en *basuà* “el vaso” frente a *basua* “el bosque”, el segundo de los cuales pertenece al tipo denominado por él *normal*, grupo que distingue plural de singular por la entonación. Para llevar adelante cualquier tipo de normativa considera necesaria y previa la tarea de recoger listas de palabras, cuya oposición venga dada por el acento: *onena* / *onenà*, *zuena* / *zuenà*, así como las palabras *normales* / *anormales*. Mitxelena elaboró una lista muy considerable de ejemplos tales, cuya fotocopia adjunto a este informe.

Meza-hastean.

BIHOTZ ETA GOGOZ BAT

C.13

(à voix égales)

Hitzak : X. Iratzeder (1971)

Airea : "Uholde baten pare"...

Harm./T. Garbizu (1971)

T.

1. Bi-hotz e-ta go-goz bat/ le-hen fe-de-dun-ak, O-gi-a-
 2. Kris-toz mintzo za-bil-tzan/ in-dar han-di-re-kin, Ha-ren bai-
 3. On-ta sun-ak ba-ko- txak/ el-ga-rren-ak zauz-kan: Hei-en ar-

B.

1. ren haus-te-ko/bil-tzen zi-ren de-nak. Be-re ma-hain-e-
 2. tan gi-zon-ak/nahiz a-nai e-gin. Fe-de be-raz be-
 3. te-an ez zen/ni-hor be-ha-rre-an. Gu-re bi-dez la-

f

1. rat gaur/ dei-tzen gai- tu Jaun- ak, Piz- tu gai- tzan O-
 2. te- rik/ goa- zen o- rai ber- din, Jain ko- se- men ba-
 3. gun-tza Kris- tok e- man de- zan, Bar- ne- rai- no be-

f

f

1. gi- ak / e- ta Be- rri- On- ak. - Elgarrekin... →
 2. ke- a / za- bal- duz- joan da- din. -
 3. di sar/ gu- re bi- hotz- e- tan. -

f

ERREPIKA :

T.
B.

El-ga-rre-kin Bi-ziz- rat / i-gan-a-raz gai-tzan,

Kris-to bai-tan de-nak bat / gau-den kan-tuz Me-zan.

f FIN

f FIN

“Es opinión general, expresada a menudo, que en una buena parte de la zona de habla vasca (guip., vizc. y parte del alto-nav., por lo que se dice) se distingue por el acento (la entonación, etc.) el plural del singular de la mayoría de los nombres (y pronombres): *gizonak* (*egin du*) de *gizonàk* (*egin dute*), por ejemplo.

Se trata aquí simplemente de establecer si *hay*, diferencia, sin entrar en la naturaleza de ésta. Por eso, simplemente para diferenciar, se va a emplear la notación *gizonak*, singular, o, en Rentería, *gizonana* “lo del hombre”, *gizonakiñ* “con el hombre”, sin marca gráfica alguna, frente a *gizonàk*, plural, *gizonanà*, “lo de los hombres”, *gizonakiñ*, “con los hombres”, cuyo acento gráfico grave en la última sílaba sólo quiere decir que la entonación de *gizonana* “lo del hombre” es distinta de la de *gizonanà* “lo de los hombres”.

Pero además, según una opinión muy generalizada, hay algunos nombres que no se ajustan a este esquema. En otras palabras, hay nombres que tienen la misma entonación en plural que el singular. Así, mientras *pixtiyak* (*jan du*) se distingue por el acento de *pixtiyàk* (*jan dute*), *bestiàk* (*esan du*) “el otro lo ha dicho” *no* se distingue así de *bestiàk* (*esan dute*) “los otros lo han dicho”.

Vamos en lo que sigue a llamar *normales* a los nombres que distinguen plural de singular por la entonación, que son por lo que se dice la gran mayoría, de los *anormales*, cuya última sílaba llevará aquí el acento grave (‘), que no lo distinguen: es decir, los que como *bestià*, *tokiyà*, *aurrià*, etc., tienen en singular la misma entonación que los otros en plural: *atsuàk* “las viejas”, *gizonàk* “los hombres”, etc.

En lo que sigue las palabras están transcritas aproximadamente, de acuerdo con la ortografía corriente, según la pronunciación que tienen en Rentería. En la traducción, se suprime el artículo: *basua* se traduce por “bosque”, no por “el bosque”, por economía y sencillez.

La lista de palabras *normales*, a la izquierda, y *anormales*, a la derecha, se ha establecido según la pronunciación que un renteriano creen que tienen. Cualquier otro renteriano, que reúna las condiciones adecuadas de edad, etc., puede estar, naturalmente, en desacuerdo con él. Lo que aquí interesan son tanto los desacuerdos como los acuerdos.

NORMALES

- + *basua*, *baso bat* “bosque”
- + *iltzia* “clavo”, *eltzia* “puchero”
- + *egiya* “paraje, etc.” (*Trinidadeko egiya*, etc.)
- ? *arrantza* “rebuzno”

ANORMALES

- + *basuà*, *baso bàt* “vaso”
- + *iltzià* “el morir”, *elтиà* “el agarrar”
- + *egiyà* “verdad”
- ? *arrantzà* “pesca”

NORMALES

- + (*ariya* “hilo”, *atia* “puerta”)
- + *onena* “lo de éste”
- + *ara* “allá” (*ara juan*, etc.)
- + *estia* “intestino”
- + *pixtiya* “alimaña”
- + *lodiya*, *loriya* “grueso”
- ? *ixuriya* “vertiente, inclinación” (*tellatuān ixuriya*, etc.)
- + *erosiya* “comprado”, *e(g)osiya* “cocido”
- + *urtia* “año”, *urdia* “cerdo”
- > *jeikiya* “levantado”
- + *ixtua* “saliva”
- + *kaltia* “perjuicio”, *goldia*
- + *ardiya* “oveja”, *zalдиya* “caballo”
- > *mantxuà* “lento”, + *eltxua* “mosquito”
- + *arrua* “vanidoso, etc.”
- + *etsiyān* (*etsi-etsiyān*, etc.)
- > *goiziàn* “por la mañana”, *gabiàn*
- > *anguà* “de allí”
- > *orkua* “de ahí”, + *orpua* “talón”
- + *lotua* “atado”
- + *estua* “prieto”
- > *ieltsua* “yeso”
- > *jendià* “gente”
- + *gosia* “hambre”
- + *itxia* “casa”
- > *kantuà* “canto”, > *kontuà* “cuento/-a”
- + *kuartuà* “gela”, *kiñua* “guiño”
- > *sekua* “seco”, + *katua* “gato”
- > *lupua* “zomorro edo eritasun bat” *lúpu béltsa*
- + *zubiya* “puente”, + *lamiyà* “lamia”
- + *alua* “cunnus”, *olua*, “gallina”
- + *kintala* “quintal”, *ane(g)a* “fanega”
- + *ittua* “ahogado”, *lotua* “atado”
- > *kalià* “calle”, + *katia* “cadena”
- + *azpiyan*, > *gañiàn*, + *mendiyan* “en el monte”
- > *berdià* “verde”, *lerdia* “baba”
- + *ondua* “fondo, etc.” > *ordua* “hora”
- > *altuà* “alto”, + *moztua* “cortado”
- + *goldia* “arado”
- > *tiruà* “tiro”, + *alua*, + *galdua* “perdido”

ANORMALES

- + *ariyà* “carnero”, *atià* “pato”)
- + *onenà* “el mejor”.
- + *arà* “he aquí” (*arà non diran*, etc.)
- + *bestià* “el otro”
- + *bixkiyà* “mellizo”
- + *lotiyà* “dormilón”
- ? *ixu(r)iyà* “derramado” (*esne ixuriyà*, etc.)
- < *ero(r)iyà* “caído”, *e(g)okiyà* “adecuado”
- + *ustià* “opinión”, *uztià* “el dejar”
- + *jakiyà* (laboria eztena).
- + *txistuà* “silbido, etc.”
- + *aldià* “lado”, *salbià* “salve”
- + *aldiyà* “vez, etc.”
- < *antxuà* “anchoa”, + *pantxuà* “pancho, pez”
- < *arruà* “arroba”
- + *atziàn* “detrás”
- + *aurriàn* “delante”
- + *bankuà* “banco”
- + *barkuà* “barco”
- + *botuà* “voto”
- + *gustuà* “gusto”
- + *iatzià* “helecho”
- + *jefià* “jefe”
- + *klasià* “clase”
- + *kotxià* “coche”
- + *kaikuà*
- + *kuadruà* “cuadro”
- + *lekuà* “lugar”, < *leyuà* “ventana”
- + *luluà* “luto”
- < *lupiyà* “lubina”
- + *malluà* “martillo”, + *kalluà* “callo”
- + *metruà* “metro”, + *kiluà* “kilo”
- + *potuà* (*se(g)apotua*, etc.)
- + *sakià* “saque”
- + *mendiàn* (beste norbatten mendian, etc.)
- + *salbià* “salve”
- + *santuà*, *xantuà* “estampa”
- + *sotuà* “portal”
- + *taldià* “grupo”
- + *taluà*

NORMALES

+ *mandua* “mulo”
+ *tranpiyan* (*ibilli*, etc.)
> *artia* “arte”, [+ ‘encina’], > *partià* “parte”
> *tratuà* “trato”, + *txorua*, *txatxuà* > (dudazko)
+ *luzia* “largo”
+ *zelaya*, *oryoa*, *odeyà* “nube”, *arraya* “pez”
+ *astiya* “tiempo (libre)”, *aztiya* “brujo”
> *kutsuà* “contagio” (+ *zagiyà* “odre”)
> *barrena* “adentro” “a través de” d.
+ *zuzena* “derecho, recto”
+ *kirtena* (*kierra*) gehiago biak “mango”
+ *arrena* “de aquél”
+ *txurtena* (o) “pedúnculo”, *kemena* “vigor”
+ *gosia* “hambre”, *asia* “harto”
+ *zezena* “toro”, + *alena* (*gaixtua* *alena*, etc.) emakumeena
+ *eskola* “escuela, instrucción”
+ *iztuna* “elocuente”
+ *kakua* “gancho”, *kolkua*
+ *zokua* “rincón”, *txikuà* “polluelo”>
+ *nagiya* “perezoso”
> *grazià* “gracia”, *Mariya* “María” +
> *purua* “(cigarro) puro”, *puro bat*
> *koruà* “coro”, + *sorua*
> *pikuà* “higo”, *trikuà* “erizo”>
+ *ogiya* “pan”, *okilla* “picatroncos”
+ *asia* “harto”, *gaztia* “joven”
+ *utziya* “dejado”, *saria* “red”, *legia* “lejía”
> *karià* “cal”, + *labia* “horno”
+ *esnia* “leche”, *erlia* “abeja”
+ *baria* “limaco” “bazo”
+ *ojua* “grito”, *ijua*, *ijubà*
> *eztiya* “miel”
> *orduàn* “entonces”, *munduàn* “en el m.”>
+ *zuriya* “blanco”
+ *larrua* “piel”, *porruà* “puerro”>
> *diruà* “dinero”, *miruà* “milano”>
+ *zakilla* “penis”, *umilla* “humilde”

ANORMALES

+ *tantuà* “tanto” (+ *tañtuà* “gota”)
+ *tranbià* (*ibilli*) “travía”
+ *tartià* “resquicio, etc.”
+ *txaluà* “aplauso”, + *txanuà* “gorro”
+ *tutià* “el tute”, + *tutuà* (*fabriketakua*)
< *urdayà* “tocino”, < *uztayà* (xextuana, etc.)
+ *ostiyà* “hostia”, + *ozkiyà* “dentera”
+ *zatuà* “bota” (edatekoa, noski).
+ *urrenà* “el siguiente”
+ *zuenà* “uestro, de vosotros”
+ *txarrenà* “el peor”
+ *zarrenà* “el más viejo”
+ *zallenà* “lo más difícil”
+ *pobrià*, *nobià* (*nik jeniyua noblia*, *arlote*, *pobrià*, etc.)
pelenà “etxe bitez”
< *itxola* “choza”
< *ixkiña* “esquina”
+ *malkuà* “lágrima”
+ *mokuà* “pico”
+ *kabiya* “nido”
+ *paziyà* “caldera”, *gloriyà* “gloria”
+ *duruà* “duro (5 ptas.)”, *duro bat*
+ *moruà* “moro”
+ *bikua* “el dos (cartas)” *bikun*
+ *tokiyà* “lugar”
+ *pasià* “pasado” (*pasia da*, etc.)
+ *lajìà* “dejado”, *ajìà* “aje, achaque”
+ *kafìà* “café”
+ *ernià* “despierto, despabilado”
gizon ernià
+ *parià* “par”
+ *kojuà* “cojo”
< *ixpiyà* “espía”
+ *puntuàn* “al instante” “jugando al p.”
< *tupiyà* “marmita”
+ *karruà* “carro”
+ *kiliuà* “kilo”
+ *abillà* “hábil, diestro”

NORMALES

- + *sasiya* “zarza (1)”, *guriya* “blando”
- > *kordià* (*galdu*, etc.)
- + *astian* (*beñ*, etc.) “a la semana”
- + *asteko* “(diez duros, etc.) por semana”
- + *ayena* “landarea”
- + *orrena* “de ése”
- + *arroka* “roca”, + *erreka* “arroyo”
- + *gorrixka*, -*xta* “rojizo”
- + *arraska* “fregadera”, *karroka* “esnearena”
- + *soruan*, *onduan*
- + *kearra* “hollín”, *meyarra* “estrecho”
- + *mamiya* “cuajada”, *alkiya*
- > *pixuà* “peso” “pesado”
- + *belia* “cuervo”, + *oria* “masa”, *diabrua* +
- + *eltxua* “mosquito”, ? *txatxuà*, *martxuà* “Marzo”>
- + *eme bat* “una hembra”, *erre bat* “un quemado”
- > *arretà* “cuidado, atención”, + *pa(r)eta* “pared”
- festa bát* “una fiesta”, ? *neska bát* “una chica”
- + *aundiya* “grande”, *auziya* “pleito”
- + *atsua* “vieja”
- + *ataka* “puerta”, *amaika* “once”, *alaba* “hija”
- + *eliza* “iglesia”, *labañà* “navaja” +
- pala bát* “una pala”
- meza bát* “una misa”, *gauza bát* “una cosa”
- + *endanà* “en fila”, *mataxan* “en la madeja”
- + *Pasaián*, *Irunen*, *Erniyon*
- + *erabát* “del todo, generalmente”
- + *lepuà* “cuello”, *sekuà* “seco”
- + *jan ta lo*
- + *a(g)iña* “muela”, *sorgiña* “bruja”, *argiña*
- + *galera* “pérdida”, + *arrera* “acogida”, *kale(r)a* “a la calle”
- + *gordiña* “crudo”
- + *zakilla*, *mutilla*
- + *ezpata* “espada”, *patata* “patata”, *gobara*, *pa(r)eta*

ANORMALES

- + *premiyà* “necesidad”
- + *kolpià* “golpe”
- + *astian* “al empezar”
- + *astekò* “para empezar”
- + *ayenà* “de aquéllos”
- + *gorrenà* “el más sordo”
- < *arrikà* “a pedradas”
- + *korrikà* “corriendo”
- < *ojukà* “gritando”, + *kojokà* “cojeando”
- + *kanpuà* “fuera”
- + *gütarrà* “gure aldekoa”
- + *mästià* “viña”
- + *pijuà* (*mutiko pijuà*, etc.)
- + *tigrià*, *librià*, *libruà*, *xinplià*
- + *aurtxuà* “niño”
- + *eme bát* “una m”, *erre bát* “una r”
- < *pezetà* “peseta”
- pezta bát* “una peseta”, amar pesta
- + *nausiya* (no *nagu-*) “amo”
- + *bertsuà* “verso”
- < *aingirà*, *angulà*, + *makinà*, *ankinà*>
- < *kamañà* “camastro de pastor”
- bala bát* “una bala”
- libra bát*, *sala bát*, *gela bát*
- + *makinàn*, *fabrikàn*, *Afrikàn*
- + *Oriyòn*
- + *era bát* “una manera”
- + *leyuà* “ventana”
- + *auskalò*
- birjiña* “Virgen”
- > + *galderà* “pregunta”, *kaldera* “caldera” <
- < *sardiñà* “sardina”
- < *makillà* “palo”, < *okilla* “picatroncos”? <
- < *tronpeta*, *turuta*

NORMALES

- + *Endayan* “en H.”
- + *erriyan* “en el pueblo”, *begiyan* “en el ojo”
- + *billeran* “en la reunión”
- bagiñà* “si fuéramos (*baldin b.*)”,
 > *balia* “ballena”
- + *Bilbaon, Bermeion*
- + *Karrikan*
- + *Karrika* (de Oyarzun)
- + *eztena* “lezna” (+ que no es: + *ez dena*)
- + *jarduna* “conversación”
- + *distira* “brillo” *ixira* “antojo”
(*dirdira*, etc.), *koipia*
- > *jazkiyà* “vestido”, + *saskiya* “cesta”
- + *attona, amona* “abuelo, -a”
- + *paperia* “papel”, *platera* “plato”
- + *kurpilla* “rueda, etc.”
- + *arreba* “hermana”

Yo no distingo entre, por ej., *eziittuzte biär: baittuztè* “ya los tienen”, y *eziittuzte biar, (baldin) baittuztè* “si los tienen”. Yo: sí.

- + *Markinan (-ñan)* “en M.”, *bizitzàn* (*lenbiziko bizitzan*, etc)
- ? *ate(r)a* “a la puerta”
- > *ankakiñ* (*jo*, etc.) “con el pie”,
sokakiñ; (*lotu*) “atar con la cuerda”, sing.
- + *lurriàn* “en tierra”
- + *uriàn* “en el agua”
- > *urekuà, lurrekuà* (+ *lurrezkuà*)
- > *olakò* “fulano” (*Olakok esan du*, etc.)
- > (*alako*) *zurezkuà* “de madera”,
lurrezkuà, etc.
- > *uretik, lurretik* (*atera*)
- + *aza bat, pala bât*
- + *pottokua, pottolua, potxolua*
- > *txarakua* “del jaro”, *Sarakua*,
mundukuà (beste *mundukua*, etc.),
Jangoikuá
- + *arratsian* “al anochecer”
- + *siaskan* “en la cuna”
- + *gaudela* “estando nosotros”
- + *betikua* “de siempre”
- + *aberia* “animal, etc.”
- > *kalekuà* “de la calle”

ANORMALES

- + *Afrikàn* “en A.”
- + *f-/periyàn* “en la feria”
- < *ardallàn* “en lios”
- + *makinà* (eta *makiña bât*)
- + *Oriyòn*
- + *pozikàn* “con agrado”
- < *barrikà* “barrica”
- + *laurdenà* “cuarta parte”
- < *akulà* “aguja, pez”
- < *ixkira* “quisquilla”
- jaizkiyà* “casta, jaez”....
- < *ajolà* “preocupación”, *kayolà* “jaula”
- < *serorà*
- < *amillà* “prenda de v.”, *kamillà* “camilla”
- + *animà* “alma”
- ixkiñan* “en la esquina” <
- ate(r)à* “sacar” ?
- + *bajakiñ* (*dao*) “está de baja”, con la misma ent. que *jayakiñ* (*dao*) “está con las vacaciones”
- + *lurpiàn* “bajo t.”
- + *urpiàn* “bajo el a.”
- urpekuà, lurpekuà* < *Xoxokò* (*X.-k esan du*, etc.), *Pottokò*
- + *surtakuà* “lo del fuego”
- + *surtatik* “del fuego”
- + *bala bât* “una bala”
- < *ollaxkuà* “pollo”
- + *salakuà* “(la silla, etc.) de la sala”,
gelakuà “de la habitación”, (aren)
mallakuà “de su nivel”, *kajakua*
- + *ba(r)atzian* “en la huerta”
- + *ganbaràn* “en el desván”
- gaubela, ganbela* < *mutikuà* “muchacho”
- < *aterià* (*da*, etc.) “sacado, salido”,
ateri dago - no llueve - aguda
- < *aldekua* “partidario”

NORMALES

- + *azpikua* “de debajo”
- + *atzokua* “de ayer”
- + *auzokua* “vecino”
- + *barrengua* “de dentro”
- + *ondokua* “el de al lado”
- + *erregua* “ruego”, *erdikua*
- > *gañekuà* “de encima”

- mendikua* “del monte”
- + *pallakua* “caricia”, *soñekuà* “vestido”>
- > *sedazkuà* “de seda”, + *urrezkua*
- + *begikua*, *begizkua* “mal de ojo”
- + *sasikua* “bastardo”
- + *altzairua* “acero”
- + *burukua* (*buruko miña*), *besokua*
- + *biyarkua* “de mañana”
- + *marrua* “llanto”, *txarruà* “jarra”>
- + *eliza* “iglesia”, *azpira* “(hacia) abajo”

- > *semia* “hijo”
- > *jantziyà* “vestido”
- emen*, *ementxe* “aquí (mismo)”
- + *betiko* “para siempre”, *o(r)aingo*, (*ezu*) *kendukò*
- > *gabekua* “nocturno” (*gabezkuà*)
- + *burnizkua* “de hierro”
- + *berritsua* “hablador”, *zorrizua* “piojoso”
- + *mukizua* “mocoso”, + *setosua* “terco”
- izerdiya “sudor”?
- > *alderdiya* “paraje, etc.”

- > *ausardiya* “atrevimiento”
- > *uztarriyà* “yugo”
- + *prejittua* “frito”
- + *erosua* “cómodo”, *borrerua* “verdugo”
- + *aberia*, *erregia* “rey”
- + *ostatua* “fonda”
- ? *izkutua* “secreto”, *itsutua* “cegado”
- > *arratoya* “rata”, *arra佐oya* “razón”
- + *iztua* “asustado”, + *gazittua* “salado”
- + *kamiyuà* “carretera”, *betixua*
- + *lau bider* “4 veces”
- + *datorrena* “el que viene”
- + *señidia*, -*ria* “hermano-a”, *iñudia*

ANORMALES

- < *aldikua* (*aldiyàn aldikuà*, etc.)
- + *atzekuà* “de atrás”
- + *aurrekuà* “de delante”
- + *batekua* “el as”
- + *anka/ekua* “del pie”
- + *mendekuà* “subordinado”
- + *gañekuà* “lo demás” (*gañe(r)akua*), cf. *gañekuàn* “por lo demás”.

- + *tartekuà* (*bitartekuà*) “intermedio”

- + *panazkuà* “de pana”
- < *ollaxkuà* “pollo”
- < *tokikua* (*tokiyàn tokikuà*, etc.)
- ? *urrenguà* “siguiente”
- + *tripakua* (*tripakò miña*)
- < *mutikuà* “muchacho”
- + *maixuà* “maestro”
- < *aingirà* “anguila”, *mizpirà* “níspero” +
- + *artzià* “el tomar”
- + *antsiyà* “quejido”
- + *jeixtèn*, *jetxitxèn* “bajando”
- + *kentzekò*, *kontzekò* (*aurrak kontzekò*), etc.
- + *kostakua* “de la costa”
- + *ordezkuà* (*ordekuà*) “sustituto”
- < *eltxetxua* “hucha”

- < *astotxua*, *zalditxuà*
- ? *bildurtiyà* “cobarde”, *lotsatiyà* “tímid”
- + *liberdiya* “1/2 libra”, *gaberdiya* “media n.”
- + *belarriyà* “oreja”
- + *eztarriyà* “garganta”
- + *ijituà* “gitano”
- < *aingerua* “ángel”
- < *basurdia* “jabalí”
- ? *ixtillua* “lio”, *ixpilluà* “espejo”
- + *ixkanbillà* “alboroto”, *ixtoriyà*
- + *espaloja* “acera”
- < *katilluà* “taza”, < *kameluà* “camello”
- < *oliyuà* “aceite”
- < *lau aldiz*
- + *jatorrenà* “el más castizo”
- < *aixkirià* “amigo”

NORMALES

- + *Pasaikuà, Irungua pasaitarrà, irundarrà?* >
- + *flakiya* “desfallecimiento”, *urriya* “octubre”
- + *anaya* “hermano”, *usaya* “olor”
- + *lukainka* “longaniza”
- + *ballara* “barrio, etc.”, *estrata*
- + *arreba, alaba*
- + *bixika* “grano, divieso”
- + *labaña* “resbaladizo” (erabiltzen ote bai da?)
- + *gerrikua* “faja”
- + *soldadua* “soldado”, *abendua* “diciembre”
- + *soldata* “salario”, *koñata* “cuñada”
- > *parian* “al lado”, *parekua* >
- + *artzaya, itzaya, (izayà* “sanguijuela”?) *arakiñà* “carnicero”, *ikazkiñà* + *iekiñ* “contigo”
- > *ebakiya* “cortado-a”, *batzokiya* en la rendija
- > *korrittuan* “a interés”, *zirrittuan*
- > *kañua, ñañua, bañua, doñua, soñua, lañua*
- > *jan diyò* “se lo ha comido”
- baliyuà* “valor”, *txurmiyuua* “tobillo”
- + *Tximiyua, sesiyua* “tiña”, *sesiyuan*
- + *afa(i)ya* “cena”
- + *azpiyan* “debajo”, *begiyan* “en el ojo” *urriyan* “en octubre”
- + *ubeldua* “cardenal”, *usteldua* “podrido”
- + *intsentsua* “incienso”, *bixigua*
- + *erretiràn* “al retirarse”, *iñudia, arkumia*
- > *jayuà* “nacido”, *sayuà* “ensayo”
- + *miyura* “muérdago”, *itxura, piyura, segira* “continuación” *ixilla*
- + *gordia(n)* “oculto”
- + *zimeldua* “marchito”
- + *arrimua* “apoyo”, *arrixkua* “peligro”
- > *nabarmena* “notorio”

ANORMALES

- + *Lezokua*
- + *lezoarrà, kanpotarrà* “extraño”? *mukiyà* “moco”
- < *galbayà* “cedazo”, *zartayà* “sartén”
- < *buxtainkà* “aguzanieves (pájaro)”
- < *enarà* “golondrina”
- < *karnabà* “jilguero”
- + *muxikà* “albaricoque”, + *musikà* “música”
- < *labaña* “navaja”
- + *kanpokuà* “extraño, forastero”
- < *koñaduà* “cuñado”
- < *kostatà* “habiendo costado”, *gañezkà* +
- + *bestiàn, bestekuà; mayiàn, mayekuà* (*maikua*)
- < *aurtzaya*
- ? *irakiñà, imajiñà* “imagen”, *iñaurkiñà*
- + *zuekiñ* “con vosotros”, (*irakiñ* “hervir”)
- + *xaxpikiyà, tripakiyà, o(d)olkiyà*
- + *katilluàn* “en la taza”
- + *sanuà* “jatorra edo”, *tanuà* “aldartea”
- seriyò, (ura dela) meriyò*
- < *irriyuà, + jeniyuà, + biziyuà, < olifuà, + seriyuà, < irriyuàn, + jariyuà*
- < *gosa(i)ya, bazka(i)ya*
- + *agiyàn* “quizá”, *aixtiyán* “hace poco”
- + *kulpittuà* “púlpito”
- < *intxitxua* “X”
- < *gerratià, aldartià, atakià, gerratiàn*
- + *yayuà* “hábil”
- < *txantxillà* “esnearentzat”, *bonbillà* (+ “botella”), *pirrillà* “rueda”
- + *ordià(n)* “sin embargo” (*nik, ordia(n), etc.*
- < *zimenduà* “cimiento”
- + *lengusuà* “primo”
- + *laugarrenà* “4.”

NORMALES

> *alarguna* “viuda”, *diruduna* “rico”
 + *itturriya* “fuente”
 + *ixuriya* “inclinación, vertiente”
 + *egosiya* “cocido”, *erosiya* “comprado”
 + *eorrenà* “de tí mismo”
 + *gorostiya* “acebo”
 + *pasiyua* “pasión”
 + *erregia* “rey”, *erregiña* “reina”
 + *eztañua* “estaño”, *azarua*
 “noviembre” *olatua* “ola”, *ostatua*
 “fonda”
 + *mendikua* “del monte”
tokitan (dao) “en buena parte está!”

ANORMALES

+ *biyamonà* “día siguiente”
 < *tximiniyà* “chimenea”
 ? *ixuriyà* “derramado” (*ur ixuriyà*, etc.)
 < *eroriyà* “caído”, *e(g)okiyà* “adecuado”
 < *ederrenà* “el más hermoso”
 < *belarriyà* “oreja”
 < *pasiuà* “paseo”
 < *errapià* “ubre”, *arkupià*, *ankapià?*
 < *erreiniuà* “reino”, *ariuà* “arreo”,
relojuà
 + *medikuà* “médico”
Urnitàn (dao) “está en Urnieta”

Izenak eta izengoitiak

Joxepà, Joxebà, Nikanor, Perikò, Xerapiò, Borddonddò, Mendartè, Albixù, Kattaliñ, Maalèn, Pillipà, Iñaki, Andoni, Kattolikò, Zingurri, Joxepè, Joxemiel, Joxemari, Xoxokò, Xamoà, Martxièl, Extebàn, Ixteben, Iñaxiò, Iñaxì, etc., Pottokò, Markolà, baina Xoxua, (Inaziò) Gozua, Txorua, Txalkorra

*Pontikà (Anixeto) / Pontika (itxia)
 Ttoloxà (izengoitz) / Tolosa
 Txirrità (izengoitz)
 Xenpelàr (izengoitz)
 Donoxti (izengoitz) / Donostiya*

NORMALES

+ *mútutua* “enmudecido”
 + *apirilla* “abril”
 + *osteguna* “jueves”, *ostiala* “viernes”,
igandia “domingo”
 + *orrazia* “peine”
 > *neskamia*
 + *gerrikua, lepokua, eskekua* “mendigo”
 + *lokariya* “atadura”
 + *koloria* “color”
 + *iltzallia, saltzallia, bi saltzallè*
 + *arozte(i)yà* “carpintería”
segittuan “enseguida”
 + *arantza* “espina”, *legatza*
itxura, tristura, miyura “muérdago”,
piyura

ANORMALES

< *minutuà* “minuto”
 ? *barrabilla* “coleo”, + *esamiña*
 “examen”
 < *astelena* “lunes”, *launbata* “sábado”
 < *iatzià* “helecho”
 + *neskamotzà* (+ *anka-, besa-*, etc.,
motzà)
 < *ostikua*
 < *suarriyà* “pedernal”, *belarriyà*
 < *loalià, pausajià* “ibillera”
 < *langillia, gaizkillia*
 < *arate(i)yà* “carnicería”
bitartià “entretanto”
 + *miatxuà* “ternera”
 + *denbo(r)à*, como *kanpo(r)à* “afuera”

NORMALES

arrobiyan “en la cantera”
+ *paperà*, *gazura* “suero”, *eztula* “tos”
+ *aspua* “fuelle” (*lan-ta-lan*)
+ *ollanda* “polla”, *eztanda* “explosión”
? *ederki*, *urruti*, *irabazi*
+ *saria* “red”
+ *alkatia*, *zerrotia*
+ (*eztu esan*) *itzik*, *andik*
+ *makarra* “legaña”, *bakarra*, *bizkarra*
+ *belarrian* “en la hierba” *belarriyàn*
> *suertia* (normal, 4 sílabas)
+ *mixiyua*, *naziyua*, *kustiyua*
+ *kostia* “costado”
+ *zipotia* “huraño, etc.”
+ *arrastua*, *apustua*
+ *kaskua*, *kaxkua*
? *lau arrizko* (*eta*) *bi sedazko*
+ *arraska*
? *illabete*, *urtebete*, *astebete*
+ *pareta*
> *arrazoyà*
+ *baliyo* (*eztu b.*, etc.)

+ *marra(x)ka* “llanto”, *karroka*
+ *belaxka* “blandengue”, *Lesaka*
+ *zerrenda* “tira”
+ *erreka* “arroyo”
+ *bokarta* (pez), *exkarda* “astilla”,
ollanda
+ *masalla* “mejilla”

+ *lau ale* “cuatro gatos”, *lau sare*
“4 redes”
+ *lau denda*, + *lau plaza*, > *lau kanà*,
> *lau kintàl*
> *Berakua* “de Vera”
+ *siaska* “cuna”
+ *patata*, *ezpata*, *baranda* “barandado”
+ *aukera* “ocasión”
+ *danborra* “tambor”, *kolko(r)a* “al k.”
+ *alkiyan* “en el taburete”
> *jantziyà* “vestido”
+ *miyura*, *itxura*, *tristura*, *putzurà*
“al agua”>
+ *kopeta* “frente”, *pa(r)eta*
+ *ezpata*, *zapata*
+ *banakà*, *biñakà*, *launakà*, etc./al revés<

ANORMALES

karobiyán “en el horno de cal”
< *tipulà*, como *lekurà*
+ *arbolà*, (*itxolà*, *eskolà*, (*Loyolàn*, ?)>
< *axkorà*
+ *zoragarri*, *arrigarriyá*, *izugarri*
< *marià* “marea”
< *arlotià*
+ *itzikàn*, *andikàn*
< *azkarra*
< *Billarrian* “en el billar”
+ *fuertià*
+ *indiyuà*, *ziriyuà*, *gaitze(i)rua* “cahiz”
+ *botià* “echado”, *postià* “el poste”
< *pausajià*, *potajià*, *parajìa*
< *enplastuà*, *enpliuà*
< *pazkuà* “pascua”
? *bost gomazkò*, b. *ollaxkò*, sei *arroxkò*
< *katazkà* (*katazka biziyan*, etc.)
? *gizonak-è* (= ere) “también el hombre”
+ *nik-età* “yo y (otros)”
+ *elizkoyà*
+ *guk-eo* “nosotros o (según otro)”
+ *euskaldunà* *erdaldunà*
< *borrokà* “lucha”, *kamastra* “catre”
? *benakà* “gatillo” *banakà*
< *dozenà* “docena”
< *erretà* “asado”, *betetà*
+ *botatà* “habiendo arrojado” *kostatà*
“h. cotado”
? *sagarà* “consagración” *antzará*
“ganso”>
< *lau parè* “4 pares”

+ *lau librà*, *lau kilò*, *lau metrò*

< *berakuà* “descomposición” < *bettikuà*
< *abarka* “abarpa”, < *ziarkà* “de través”
< *aballà* “honda”
< *sakela* “bolsillo”
+ *denbo(r)à* “tiempo”, *kanpo(r)à* +
+ *Pra(i)ntziyà* “en Fr.”
+ *Pra(i)ntziyà*
< f-/prexkura “fresco”, + *lekurà*
“al lugar”
< *kornetà*, *gordetà* “guardado”
< *gorbatà* “corbata”, *tokatà* “pieza”
< *a(r)daxka* “ramita”

NORMALES

- + *errotan* “en el molino”
- + *eliza, arraiza* “rastro” (*pulmoni-a, etc.*)?
- + *lintzura*
- + *endanà* “fila”
- + *lau aza, lau meza, lau denda, lau plaza, lau gauza*
- > *bi zulo*
- + *bixika* “divieso”, *irrika* “deseo, antojo” *bixita* “visita”
- + *bandera, kopeta*
- + *gorontza* “corpiño”
- + *eztula, iruna* “3 a cada uno”
- zakarra, senarra, zapata, arantza*
- > *estreña* “estreno”
- + *birika*
- + *billerañ* “en la reunión”
- + *amaika* “11”, *lastaira* “jergón”
- + *bost aritz* “5 robles”
- + *aztarna* “rastro”, *patxara* “sosiego”, *alaba*
- + *billera, ikaraz* “temblando”
- + *izkuntzà, Lakuntza*
- + *osaba, illoba*
- + *izeba*
- + *bestela* “de otro modo” (*eman*)
- gaudela* “estando aquí”
- + *épela* “tibio”, *ergela*
- + *patata, ezpata, zapata*
- > *jan diyo, (eztu) baliyo*
- + *ixilla, umilla*
- + *pasara, pasaran* “zurciendo”
- + *billera*
- + *txixtorra, mozkorra, lixtora*
- + *eztittu* “endulzar”, *bezttitu* “amortajar”
- + *berriro, astiro, geldiro*
- + *emen bero* “aquí (hace) calor”
- > *fabrika(a)audíyan, F. ttikíyan*
- + *au estutu*
- + *gaur berandu*
- > *Usurbillen*
- + *obeto*
- + *(ez otz ta) ez bero*
- + *bart Irunen*

ANORMALES

- < *pelotàn* “a pelota”
- + *kalizà* “el cálix”, *apaizà* “el cura” <
- < *pinturà, tintura*
- < *kanpanà* “campana”
- + *lau balà, lau salà, lau gelà*
- + *bi durò*
- ? *bizitzà* “piso”, + *josità* “habiendo cosido”
- ? *arretà* “cuidado”, *asetà* “harto”
- < *alprojà, astokà* “(jugar) a burros”
- < *tipulà*
- < *txamarrà, barrakà* “barraca”
- + *erreñà* “nnera”
- < *zirikà* “tentatzen”
- + *izketàn* “hablando”, *urketàn* “por agua”
- < *usaikà* “olfateando”
- < *bost apáiz* “5 curas”
- ? *plastara* “mancha, etc.”, *patrik(a)a*
- < *euska/eraz, erdaraz, + izkerà, aurrerà*
- < *onuntzà* “hacia aquí”, etc., *arrautzà* “huevo” *basauntza* “cabra montés”
- < *atorra, axkorà, + an gora (juan da)*
- < *kotxerà, xixterà*
- + (*nik*) *bezelà, (esaiozu) emen gaudelà*
- < *battelà, berdela, + eztelà* “(sé, &) que no es”
- + *pasatà, kostatà, botatà*
- + (*zuk*) *biñò* “(sé, &) más que tú”
- + *ur billa*
- + *pasatà, pasa dà* “ha pasado”
- + *juayerà* “ida”, *bukaerà, asierà, etorrerà*
- < *pizkorà*
- + *eztittu* “no los tiene” (?)
- < *astero* < *urtero, + gabero, goizero +*
- < *orren bero, + Olenitzerò, arratserò +*
- + *fabrikàn*
- + *au eztuzu*
- ? *gaur e(r)an dù*
- + *bart zebillèn / zabillèn*
- + *or daò* (ordò, musean)
- < *esperò* (espetuàñ)
- + *bart sartu zèn*

NORMALES

- + *eza(g)utu*
- + *orren berua* “el calor de eso”
- + *bart arratsian*
- + *pertxenta*
- ? *gaur illabete*
- + *or polliki, an ederki*
- + *berielà*
- + *berielà datorrelà*
- ? *Oyartzun, Erramun* “Ramón
(+ *Errapel*), *Mutrikun* (*Ixkiñà*
Mutrikun, etc.), *Erroman* “en Roma”,
Amaràn, Ziburun Donostiyan,
Azpeitiyan, Azkoitiyan
- + *lenbailen, ementxe(n)*
- ? *atta ikusi genuen orduan*
- + *ekarri zuen gizona*
- + *ekarri zuten gizonak*
- + *aspaldi, > eztaki, + ederki, + urrutí*
gizonak ekarri titù
- ? *kuluxka, mordoxka (iztupa?)*
- + *bixita(n)*
- + *guztira “en total”*
- + *irutan “3 veces”*
- + *lardaska(n)*
- + *Kanttalen, Audelen, Iruñan*
- + *illabete*
- + *neskamia, mirabia, udaria, landaria*
- + *uraxe, alaxe>*
- + *itxuran, esturan, lintzuran*

ANORMALES

- < *eza(g)un du* “bien se le nota”
- < *orren berua* “(algo) tan caliente”
- < *bart esan tziàn* “me lo dijo anoche”
- + *jartzen dà*
- ? *gaur izan dutè*
- < *goiz izaki* “claro, era temprano”
- < *dabilletà* “que ande”
- ? *datorrelà berielà*
- Lintziñèn, Adunan, Astiarràn, Samarkòn,*
Kutarròn, Urdaburùn, Zumarra(g)àn,
Elgoibarrèn Saiburùn, Goizutàn
- < *atxo zèn* “era ayer”
- ? *atta ikusi genuen orduàn* (Altube², 209)
- + *ekarri zuen gizonà (zer da?)*
- + *ekarri zutén gizonàk (zer da?)*
- + *ark dakì, + au dakì*
- < *masusta, kabuxà, txalupà*
- < *txiripà (-pàn, -pàz)*
- + *lastimà, xixtimà*
- < *irutàn “a las tres”*
- + *kataskà(n)*
- ? *Senperèn, Altzatèn, Urruñan*
- + *ill dittutzè (ill tzittutzèn), Altzibarrèn*
- < *ankamià, zaldarià, galtzarbià*
- < *u(r)a-re “también aquél”, + ala-re*
“con todo”
- < *p/frexkuran*

*bi lekù, lau tokì / bi zaku, esku, lau ogi; bi mallà, balà / bi pala; bi salà, gelà / bi xerra; bi kabì / bi zapi; lau illerà / lau billera; bi basò / bi baso; bi apaiz (pero apaizà, como *puntapaizà*); bi sillà / bi milla; bi belarri / bi txingurri; bi tartè / bi parte; bi basurde, baserri / bi basauntz (pero *basauntzà*, bi altomate / bi gerratè; bi kaikù, bi dittu “tiene 2” / bi triku.*

7. Era, asimismo, importante en su opinión determinar con toda precisión los diferentes niveles de unidades lingüísticas sobre las que se base el estudio del acento. Los tres niveles que Mitxelena propone son: “hitza, hitz multzoa, perpausa”. En una nota dice “Mugagabeak gutxi”, por considerar quizá que esta clase (“mugagabeak”) no debe ser tomada como unidad básica de análisis.

Coloco a continuación una lista elaborada a mano por el propio Mitxelena, en la que acaso trata de poner ejemplos de estos tres niveles, aunque tampoco es descartable que tengan otra significación.

Jauso arlo egin ditende
~~dakte~~ eginen daki
 gon,
entsem, evantsun,
 ikurr, itari, jari, erakusti,
 uraskari, eduki
 fartsu, hartsu, bastertu, ~~indatua~~
 begiratu, esafatu, ~~indar~~ berriatu
 tolki aldatu, ~~itamal~~ ~~datu~~ aldatu
 egoten entzulan, etankulen,
hartsor fartsor
 bastertu, berriatu, iturrtakaten
 eraberritzen,

8. En fin, creo que el mejor resumen de estas consideraciones está en las palabras del mismo Mitxelena. Junto a unos párrafos que redactó en 1986, con indicación del lugar en el que o para el que fueron escritas, hay una página “en limpio”, titulada “SIC ET NON”, que puede servir de colofón a cuanto he tratado de exponer de aquí, de todo lo cual hago entrega a *Euskaltzaindia* con el fin de que lo emplee en la forma más conveniente, que será, sin ninguna duda, la mejor.

María Teresa Echenique
Donostian, 1988ko Otsailaren 26an

- a) Nabari da, euskalkien arteko bereizkuntzak hain gogorrak izanik, euskal azentua, axaleko ezberdintasunak gora behera, funtsean batera dabilela eskualderik gehienetan. Badu, beraz, oinarrizko batasuna ahozko mintzabiderako aski dena. Aski dena oraingoz eta osoago bihur daitekeena luzaro gabe. Azentuari loturik dauden hitzen arteko alde eta bereizkuntzak izan arren [*zuena* “(hark) zuen (a)” eta *zuenà* “zuek duzuena”, esateko], ez dutela (ia) sekula gaztelaniaz *méndigo* edo ingelesez *cómponent* ebakitzean sortzen diren antzeko nahasteak sortzen.
- b) Entzun ziren mintzaldien artean baziren era eta maila askotakoak, lagunarteko hizketatik hasi eta hitzaldi landuetaraino (jasoetaraino, etc.).
- Komeni litzatekeela dirudi, halaz guztiz, euskalki eta eskualde bakoitzeko ebakera ohiturei amor(e) emanaz guztionganako behar den batasuna gordetzea. Ez da hori hiruzpalau egunetan erdiets daitekeen eginbidea; bai, ordea, gerora gabe poliki poliki egin behar genukeen lana.
- c) Noraezeko da horretarako gure irakaskuntzan ahalegin bereziak egitea, haurtza indegietatik abiatuz, haurrei irakurtzen behar den bezala irakastea. Beharrezkoa baita zuzenbidez jokatzeko bi alde erakustea: badirela, alegia, ikus daitezkeen letrak eta ikurrak (seinaleak), baita ere, ordea, horiek bezain premiazko dena, gogoan eduki behar diren erregela ezinkusiak. *Ez eta dakit* berex bata bestearen aldamenean irakurri arren, *eztakit* dela, euskal legeen arabera, irakurri behar dena.
- d) Ahozko euskal hizketan eta agiriko komunikabideetan gehienik nabarmenzen den hutsa da, agian, *ere* bezalako hitz azentugabe beste hitzen laguntzarik gabe ezin ager daitezkeenei, aitortzen zaien burujabetasuna, euskal ebakeraren kalte gorritan.
- e) Ikerlanak ez baztertzeko asmoz, komeni dela iruditzen zaio Euskaltzaindiari azentuaren lekualdatze soilik bereizten diren hitz pareena zenbait zerrenda prestatzea. Nork bere ingurukoak jasotzeaz kanpora, premiazko genuke euskalariek han eta hemen bildurik argitara dituztenak batzea.

Durango, 1986-V-31

SIC ET NON

Ez der molakoa den, zertan dasam. Ez molakoa van den han = heme, lehen et arain.

Bai. Es Rialle Bateloa: mugak? Non Robertsen den batipat.

Ez haren eta han nute eta initial, bide
mubar es bida. Neurad, etzeloa!

Ez dit mori molakoa asentu modurik
bizkarera nahi. Den den eta es per
behar lukeen. A. nute honak, molanhi
etx behar lukean bere indarreran.

Hira maita: Hitzu, hits multso,
pepanza. Inkesta baten ondorioz.

Erasopenak. Hitz esberdinak, experimen-
tariak esak. Ventibak eta maita.

~~Hitzu, gure inguruaren baimen gain~~
~~Noraino! Onena / onenā~~
~~[markatu]~~

Hitzu den den heme, gure artean
posible answar ECRan-Dasketa
eta elkar-hizketaen bider. Beira
posible (minimale) answar. Tenaren
erabilera es da ondakoa.

minimale gain. Ch. AKT.

onena / onenā (markatu.) zinen / zuenā

EUSKAL KONPLETIBATZAILEAK: BILDUMA BATERAKO

Donostia, 1988-V-27

Endrike Knörr

RESUMEN

En este trabajo se ofrece un esquema de las posibilidades de formar oraciones completivas en euskara, siguiendo un criterio formal de empleo del verbo y partículas, y sin apenas entrar en el valor de las diferentes frases (por ejemplo, carácter interrogativo o no).

Un primer grupo (1) es el que contempla las oraciones con formas no personales del verbo: el sustantivo verbal (1.a), el participio (1.b) y con el radical (1.c). El segundo grupo abarca el empleo con formas personales, sin partícula (2.a), con partícula y sin que el verbo quede alterado (2.b), y con partícula y alteración del verbo (2.c). Se añaden ejemplos de oraciones completivas sólo aparentemente condicionales (cf. en español *Me gustaría si no vinieses tarde*). Se habla después de la dificultad de distinguir entre oración y mero complemento circunstancial, y el artículo termina comentando que muchas frases exclamativas en euskara, como en otras lenguas, son formalmente completivas, lo mismo que otras frases concesivas, modales, de relativo generalizador y modales.

* * *

Fakultateko eskolen sorkari den txosten honek helburu apala eta xumea du: euskal konpletiboak eskema batean agertu nahi ditugu lehen partean, eta exenpluak eta iruzkinak erantsi, bigarrenean. Azken aldean, gainera, zenbait arazo ukitu nahi izan ditugu, gaigurekin zerikusia dutenak. Garbi geldi bedi, hortaz, gurea lerrokada- edo katalogo-lan hutsa izango dela, gehien bat. Esamolde bakoitzaren balioaz puntu batean edo bitan baizik ez gara ariko.

Esan beharrik ez, euskal konpletiboek izan dituzte azterzaile zorrotzak, lehen eta orain. Patxi Goenaga eta Jose Antonio Mujika aipatu behar dira hemen, oroz gain. Jakina denez, Goenagak bere tesian harrotu zuen gai hau, *Euskal sintaxia: konplementazioa eta nominalizazioa*. Tesia-

ren laburpen bat argitaratu da, “Complementación y nominalización en euskara”. Mujikaren lana pixka bat zaharragoa da: “-(e)la eta beste konpletibatzaleak”. Goenaga itzuli zen gai honetara, “Konpletiboak, zehar-galderak eta erlatiboak” deritzan artikuluaz, in *Euskal sintaxiaren zenbait arazo*. Liburu berean ikus B. Oyharçabalen artikula, “Erlatibakuntza: Perpaus erlatiboaren egitura; izen erlatibatuaren betakizuna haren barnean”. Ikus orobat Oyharçabalen *Les relatives en basque*, batez ere 137 eta darr., eta haren tesi nagusia, *Étude descriptive des constructions complexes en basque*. Bestelako lanak gogaraz daitezke, hala nola A. Arejitanen *Euskal joskera*, edo Luis Villasanteren *Sintaxis de la oración compuesta*.

Beste hau ere ez nuke esan behar: konpletiboetan zehar-galderazkoak sartzen ohi dira egun, behialako usadioez bestera.

Adibideak liburuetatik jasoak badira, iturria aipatzen da, bibliografian xehekiro azaldua. Autorerik ez bada adierazten, han-hemenka entzundako perpausak dira.

ESKEMA NAGUSIA

1. **Perpaus konpletiboan forma ez-pertsonalak**
 - 1.a. Aditz izena
 - 1.b. (Galdetzailea +) Partizipioa
 - 1.c. Galdetzailea + Aditzoina

2. **Perpaus konpletiboan forma pertsonalak**
 - 2.a. Beste partikularik gabe +

$(e)ze$ $ezen$ $ezi(k)$ $bait$	$-(e)la$ $-(e)n$ $-(e)na$ $-(e)nik$ $-(e)nz, -(e)nen(t)z, -(e)nez$ $-(e)lako$ $-(e)lako(t)an$

 - 2.b.

$(e)ze$ $ezen$ $ezi(k)$ $bait$	$+ \emptyset$

2.c. Aurreko atalean (2.b.-n) ageri diren partikulak, salbu *bait*, gehi:

<i>nola</i>	+	-(e) <i>la</i> / - <i>(e)n</i>
<i>zelan</i>		
<i>zenbat</i>		
<i>ea</i>		
<i>ote, e.a.</i>		

3. Perpaus konpletiboa baldintzaren itxuran

ADIBIDEAK ETA IRUZKINAK

- 1.a. ...*eta etzuan nai au guertatzea*. Agirre Ast., II, 250. (Begira zer diogun beherago, -(e)nik delakoaz.)
- *Hobe duzu lehenbailehen joatea.*
 - *Garaiz iristearen poza.*
 - *Jaun San Bartolome denbora beroak egiten zalea da*. L. Villasante, *Pal. vascas, comp. y deriv.*, 140.
 - *Herri honek garbi erakutsi du orain artean euskararen aldeko ekin-tza masiboetan integratzen zale dela*. F. Ibargutxi eta A. Lertxundi, *El Diario Vasco*, Martxoak 16, 1988.
 - *Aitaren jiteaz atsegin dut.*
 - *Lan egiteko asmoa zuen.*
 - *Ez zen ausartzen egia esaten (edo esatera).*
 - ...*gogo eguin neçan, neure ahal guciaren egitera, eta Iaincoac eman placer vkan drautan guciaren vorondate onez haren Eliçaren edificationetan emplegatzera*. Leizarraga, Erreginari egindako hitzaurrea.
 - *Ecèn eguiaz erraiten drauquet, anhitz Prophetac eta iustoc desiratu vkan dutela ikustera quec ikusten dituquen gaucén*. Leizarraga, Mat. 13, 17.
 - ...*obligatua çarenean çure egunorozco Debocioneac utztera*. Harander, 161.

Ezaguna da maiz ergatiboaren marka ez dela agertzen, honako perpaus honetan, adibidez:

– *Ez du merezi presaka joatea.*

- 1.b. – *Ez duzu zertan etorri goiz.*
- *Damu dot, Yauna, biotz guztiric zu ofenditu izana*. Añibarro, 88.
 - Damu dot ceu ofenditua*. Ib., 103.

Ez zegoen zergatik aldaturik.

- ...non doloratcen bait da, desiratcen duena, ecin ardietsi içanaz. Haraneder, 159.

Behin baino gehiago gerturatu zitzaien zer entzungo, zer ikusiko. Egaña, 36.

- *Lan egin asmo dut.*
- *Zer pentsatu ematen dit.*
- *Zer pentsaturik ematen dit.*
- *Baina zer pentsatu handia ematen dit, ikurrina zintzilikatu duen abertzale sutsua barman deneko tabernara joan —bi baxoerdi— eskatu eta ulertu dizuten/ez dizuten zalantza bizian geratu behar baduzu.* R. Iraola. *El Diario Vasco.* Abuztuak 12, 1988.
- *Aita (noiz) etorri(ko) zain nago.*

- 1.c. — *Baduzu zer konta.*

- ...*Iaincoaren hitz purari iarreiquiteco desira dutenéc, sporçu dugu eridenen dutela (supurturequin) cerçaz contenta.* Leizarraga, “Heus-calduney”.

- *Ez dakit zer egin, ta nola kontsola.* D. Landart, 28.

Agian, azkenexenpluan aditz laguntzailea ezabatu da, hots, *Baduzu zer konta (dezakezun)*, eta berdin esan daiteke pareko adibideez, Mende-baldeko euskalkietan partizipioa erabiltzen denean.

- 2.a. — *Badakit Manu etorri dela.*

- *Bi egun dira ikusten ez zaitudala.*
- *Ordea ezta handic seguitcen gaixtxo ago dela euscara.* Axular, 19-20.
- *Beguirautçu, etçaudela emaztetan pensatcen.* Axular, 370.
- *Berce gendec vste çuten / Ecin scriba zayteten / Oray dute phorogatu / Enganatu cirela.* Etxepare, 14, 8.

Ikusten denez, ahapaldi berean -(e)n eta -(e)la, bata vste aditzarekin eta bestea *phorogatu*-rekin, ez, noski, zori hutsagatik: oroit *uste* eta antze-koekin egun guztiz arrunta dela -(e)n Ekialdean.

- ...*peril bailluque, accometa liaçaçutén çuçen dutela lur haren gainean.* Axular, 79. Biak desberdinak, hortaz.
- *Nahi eztuenac dei deçaten otso, ezteçala iauntz otsolarruric.* Axular, 403.
- ...*gogan behartu naiz eta veldurtu, eztiren bideac asco segur eta garbi.* Axular, 16.

- ...*beldurrez hortic pacient içaiteco usantza har deçan...* Haraneder, 159.
- *Hartacotz conbeni dela jujatcen dit lehen beno lehen içan dadin imprimatia.* Maizter, xiv.
- *Hunen gainean çure maiestateari supplicamenduz nagoca, dena onetacotz othoi recebitu nahi duçun.* Leizarraga, Erreginari egindako hitzaurrean.
- *Ea laguneen hacienda deseadu dabeenz beretaco...* Kapanaga, 95.
- *Ez dakit etorri danez.* Gipuzkoan bederen arrunta.
- *Ené euscarra eta lengagia eztaquit aprobatia içanen denéz.* Tartas, 49.
- *Arguiro dazaut, ondu ecic, betico galduco nazana.* Añibarro, 50.
- *Bigarrena, sinistea Aita dàna.* O. de Arin, 12.
- *San Agustinec autor evan bere buruba gaiti, egunian egunian júramentu eguiteco oitura galduba eucana.* Madariaga, I, 116.
- *Frances hosteac jaquingo dic / Ura Ondarribian zana.* Isasti, ikus K. Mitxelenaren *Textos arcaicos vascos*, 99-100, iruzkin honekin: “Éste es, finalmente, que sepamos, el ejemplo más antiguo del empleo dialectal del suf. ‘relativo’ -(e)n, -(a)n más -a para enlazar subordinadas a su principal”.
- *Ez dakizula zer dudan eskuan* (Itaun hizkuntza).
- *Ez dezazula pentsatu virtutietan ecer aurreratuco dezula...* Etxeberrya, 114.
- *Judasek etziaquian, Jesus zala Jaungoico, ta guizon eguiazcoa.* Agirre, II, 260.
- *Ezin sinistu det emen guertatzen dirala onelaco modu itsusiak.* Agirre, II, 191.
- *Manuk ez daki Ainhoa Madriletiik etorri denik.*

Esamolde hau, Mendebaldeko euskaran ia lege bihurtua, ez da ageri testu zaharretan ez berriagoetan (ikus gorago dakartzagun adibideak). Agian lege edo erregela horren adierazle garbiena Manuel Lekuona izan zen, *Gero-ren* bere edizioaren hitzaurrean, Zarautz 1954, xxv, Axularren perpaus bat “zuzendu” zuenean. Lehendik zetorren kontua, jakina: ikus Altube, *Erderismos*, 121 (hala ere, hizkuntzaren senagatik, Altubek bereizkuntza bat egiten zuen, *Ezin ukatu da eta antzeko perpusekin*).

- *Ükhen dü arrapostü / ez direla hüntü.* “Atharratze jauregian” kanta.
- *...ongui handiagoac eguin letçakelaco aitcekiaren azpian.* Haraneder, 159.

- ...eta argatic Franciaco Erregue andi San Luisec gueyago estimatcen zuen cristava zalaco honra, Erregue zalaco baño. Gerriko, I, 5.
- ...an secreto andiren bat datorrelaco ustean. O. de Arin, 94.
- ...eta han agurtu zuen ero-pusketa hura, gehiago ikusiko ez zuela-koan... Egaña, 38.
- Gerra hasi zelako berria.
- Zalantza dut zartu naizelakoa. Lizardi (non?).

Mitxelenak aipatzen du perpaus hau eta honako hau dio: "...aunque admisible en poesía, me parece un poco extraña", ikus ohar hau Villasanteren *Sintaxis de la oración compuesta* liburuan, 66.

- ...esango neusquezu, ez deutsudala icusi cristinauba zarianen usain ta igargaritic. Mogel, 67.
- Norekin zoazen. Zer bide hartzen duzun.

Azken perpaus hauek izan daitezke: 1. *Norekin zoaz?* eta *Zer bide hartzen duzu?* galderen errepikatzea, eta 2. "Según con quién vayas" eta "Depende del camino que tomes" gaztelaniazkoen ordainak.

Galdetzaile bat eta -(e)n dugunean, ez dirudi zilegi deklinabide atziz-kirik ezartzea, baina hara zer dioen Haranederrek:

- ...hunen Eguile eguiazcoa [hau da, *Gudu izpirituala* ondu zuena] nor denaren gainean..., v.

Hala ere, egun hedatzen ari zaigu usadio hau:

- [Emiliano Revillaren] *bahitzaleak nor izan zitezkeenari buruz*. Euskadi Irratitik entzuna, Otsailak 26, 1988.
- *Profesionalak izaki, nondik nora zebiltzan bazekitenaren seinale garbi garbia*. Egaña, 36.

Orobat, ez dirudi gramatikala -(e)la-ren atzean deus ezartzea, -ko salbu (*Joanes etorri delako berria*, esaterako), konpletiboa eratzeko. Baina egun korritzen dute honako perpusek:

- ...engainatu zutelaren itxura eginez. Xabier Gereñoren eleberri batetik Beñat Oiharzabalek jasoa, *Étude descriptive*, 139.

Hemen aipa dezakegu de Rijk-ek *sasi-erlatiboa* deitua. Oyharçabalek (*Les relatives en basque*, 139) badakar Leizaragaren exenplu hau:

- *Salua ahal guentezquelaco sperança gucia gal gueneçan*. Apost. Egintzak, 27, 20.

Eta ondoren ezartzen du oraintsuko itzulpena:

- *Galdu genituen onez aterako ginen itxaropen guztiak*.

Gure gaiari datxekola, argi dago egungo egunean arrunta dela bereiztea, *-ko* atzizkiaz denaz bezanbatean, konpletiboa (a) eta erlatiboa (b):

- a) *Ekainean inola ere esamina gaindituko ez nuelako segurantza.* (Hots, -(e)lako.)
 - b) *Arratsalde harten, Salamancan gineneko oroitzapenak harrotu genituen.* (Hots, -(e)neko.)
- 2.b. – *Eta guertha cedin egun hetan ethor baitzedin ordenançabat Cesar Augustoren partez.* Leizarraga, Lukas 2, 1.
 – *Andreak esan eutzan ze ia etzan akorda zelan yoan zan biajian.*
Eta erantzun eutzan ze baietz. Barandiaran, II, 274.
- Batzutan ze hori estilo zuzenaren sargailua genuke:
- *Señoriek esan eutsela ze: “kanpora urten biar dozu ointxe”.* Ibidem, 17.
- 2.c – *...oustez eçi..hartarik landa içanen den nourbait...* Maizter, xvi.
 – *Jaqinzazu ce deabruaren aleguin guztiya dala, zuri gauza oneraco deseoa eragoztia.* J. C. Etxeberria, 188.
 – *Yaquinic egon bear tzara ecé, bazabilitze gazteac naastean batzaaco dantzetara, yolaseria, fiestetara, gau-biguiretara, erroldara... etzareela garbi izango.* Añibarro, 126-127.
 – *Mezatarra etsereanic urtetan dozunean, uste izan ece,* Calbariora zoazala. Ib., 13.
 – *...gauza anditzat esaten du, ecic, Gaztelan badirala lurrac...* Ceñari nic erantzuten diodan, ezen, *Guipuzcoaco mugapean badirala alor asco ta asco, anega batequin oguei ta amar artzen dituztenac.* Iztueta, 27.
 – *...hala-ere consideratzen nuenean, nola gure demborán-ere anhitz personage iaquinsuric Testamentu berriaren translationean emplegatu içan den...* Leizarraga, Erreginari egindako hitzaurrean.

Galdetzailea baldin bada konpletibatzailea, *-(e)n* erako perpausa dugu. Honako hau, testuan bakarra, oker ez banaiz, oharkabearen kumea izan liteke:

- *Oroituco dira, nola beste ascó, bearbada becatari andiagoac, Cerura joan cirala.* Agirre, II, 303.

Gauza jakina da zeñismoa deritzanarengatik gaitzetsia izan direla *ezen* eta antzekoak, Mendebaldean ez ezik, baita Ekialdean ere. Oroit Lafitterenaz: “Les anciens auteurs commençaient volontiers par *ezen* ou

baizik-eta les propositions subordonnées complétives en -la", Grammaire basque, 400.

3. — ...desseinu hec pasionetuzqui nahi luque compli ahal baletza. Hareneder, 159.
- *Baiña oraiño ecin etsituz, eta hala balitz nahiz...* Axular, 617.
- *Oren batean garenean, bi garrenean baguina desiratzen dugula.* Axular, 160.
- *Jaincoaren colera ez deçake jasan; nahi luke mendiac leher baleçate.* Garat, 111.
- *Harc hobe luque baldin errota harribat haren leppoaren inguruän eçar baledi...* Leizarraga, Lk. 17, 2.
- *Naico nuque cerbait esango bacendu aberecho batzuen gañean.* Iturriaga, in *Dialogues basques...*, 3. Bizkaieraz eta lapurteraz orobat (*erran bacineza, esango bacendu*); zubereraz *erran cenezan ageri da*.
- ...ezteçaçula othoy aldé gaitçera har eneganic eta ene lumaganic ezbalin baduçu erreçebitçen balacuric edo lausenguric. Tartas, 59.

Horrako horrekin ez du berez zerikusirik, jakina, zehargalderazko perpausetan, bizkaierazko eremu batean erabiltzen den *ba-* egiturak:

- *Lelengo, itundu, edo consultau bere confesoreagaz, eta gurasoacaz eta beguiratu ondo, estadu a combenietan bajaco, edo jagocanez.* Olaetxea, 147.

Adibide honetan, gramatikalari gehienek gaitzetsi duten *ba-* egituraz gainera, *-nez* erakoa dugu. Gogora, beste exemplu askoren artean, Añibarroren hau:

- ...eztakit yausico banaz... 50.

Puntu bat uki genezake, 1.a sailari gagozkiolarik: ez da erraza bereizten perpaus konpletiboa eta non-kasuan den hitza daraman perpaus bakuna. Hots, ez dut uste zinezko diferentziarik dela bi mota hauen artean:

- a) — *Badaki lagun hurkoari laguntzen.*
 - *Ederki ikasi du futbolez jolasten.*
 - *Saiatzen naiz alemanez hitz egiten.*
- b) — *Mutilak ederki daki pilotan.*
 - *Haurrak aurten ikasi du igerian.*
 - *Hizketan utz iezaziozu.*

Mugaren ahulezia nabarmena da, izena eta aditz-izenaren arteko muga bait da labankorra maiz. Oihenarten

*Lagun-artean,
Hel nadinean,
Elhaketen, erhogoan...*

(“Arguia darizanari” olerkian) pasartea zela-ta, Mitxelenak galdetzen zuen, eskola batean, *elhaketen* horren gramatika kategoriaz. Eta ez da gogarazi behar euskaldun askorentzat *-ketan* aditz-izena besteren *-t(z)en-en* balio-kidea dela.

Bestalde, egituraren arabera, euskarazko harridura-perpusek, beste hizkuntza askotan bezala, konpletiboen eitea dute. *Bai dela polita!* diogunean, edota *Zein polita den!*, perpaus konpletibozko egitura dugu, perpaus nagusia eskuarki ageri ez delarik. *Harrigarria da zenbat dakien* perpusean, aldiz, bai.

Halaber, batzutan konzesibozko, bestetan modal eta bestetan “relativo generalizador” (cf. *Eta cer-ere escaturen baitzareteene içenean*, Leizarra, Jn. 14, 13) deiturikoaren adiera duten honelako perpusek konpletiboen egitura dute:

- ...edozein tokitara joaten dirala ere... I. Olea, *El Diario Vasco*, Urtarrilak 1, 1989.
- ...diranak dirala osagaiak. Gipuzkoan entzuna.
- Nondic nai beguira dedilla... Agirre, III, 178.

Era berean, Elizanbururen “Nere etchea” guztiz ezagunean, adibidez:

- Nahiz ez den gaztelua
- Maite dut nik sor lekhua...

konpletibo zaharraren aztarna genuke, hots, *nahiz + -(e)n* egituraduna. Gogoratu behar da Etxeberri Ziburukoak *nahiz + -(e)la* egitura darabile-la, eta konpletiboez denaz bezanbatean, *-(e)n* eta *-(e)la* darabiltza, *Manual de devotionezcoa* liburuaren edizioan, 21, P. Altunak dioen bezala (honako hau aipatuz, besteak beste: ...baiquinduen pensatzen / Gu çuhurrac guiñela eta onac erho ciraden).

Baina nola azaldu konzesiboa + inperatiboa, Oihenarten

- Nahiz espegui
- Gaüaz ilhargui...

hartan, adibidez? Edo S. Ignazioren himnoko

- Naiz betor Luzifer deabrua...?

Badakigu, noski, subjuntiboa eta inperatiboa elkar-trukagarri eta osagarriak direla testuinguru askotan. Baino hori ahal da arrazoia? Ikus honetaz Oyharçabal, *Étude descriptive*, 701 eta darr.

Esamolde horiexekin lotua dago, jakina, disjuntibozko beste hau, funtsean konpletibozko eiteduna:

- ...nai dala cemetuten danian, nai dala birauagaz verbia emoten danian. Astarloa, II, 61.
- ...eta naiz galde dezala, naiz ez... Agirre, III, 125.

BIBLIOGRAFIA

(Exenpluak esaten den argitaraldiagatik aipatzen dira.)

- AGIRRE, J. B., *Eracusaldiac*. Hiru liburuki, Tolosa 1850. Reprint, Donostia 1978.
- ALTUBE, Seber, *Erderismos*, Bermeo 1930. Facsimile, Bilbo 1975.
- ALTUNA, P., “Fray Bartolomez puntu batzuk”. **Euskera** 26:1 (1981), 366-377.
- AÑIBARRO, P. A., *Esciliburua*. Tolosa 1845 (4. argitaraldia).
- AREJITA, A., *Euskal joskera*. Bilbo 1985.
- ASTARLOA, P., *Urteco domeca gustijetaraco verbaldi icasbidecuac*. Bi liburuki, Bilbo 1818.
- AZKARATE, Miren, *Zehar galderak: ba- denborazko perpaus txertatuen adibide kurioso zenbait*. **Euskera** 27:2 (1982), 639-643.

- AXULAR, P., *Guero*. Bordele 1643. Orain facsimile, Bilbo 1988. Manuel Lekuonaren edizioa, lanean aipatua, Zarautz 1954.
- BARANDIARAN, J. M., *Obras completas*, 2. liburukia, Bilbo 1973.
- EGAÑA, Andoni, *Sokratesen mendekua*. Gasteiz 1988.
- Dialogues basques: guipuscoans, biscaïens, labourdins, souletins*. Londres 1857. Reprint, Donostia 1978.
- ETXEBERRI ZIBURUKOA, J., *Manual devotionezcoa*. Bordele 1627. Reprint, Donostia 1978. Patxi Altunaren edizioa, Bilbo 1981.
- ETXEBERRIA, J. C., *Jesusen Imitacioco edo berari jarraitzen eracusten duen libruba*. Tolosa 1829.
- ETXEPARE, B., *Linguae vasconum primitiae*. Bordele 1545. Facsimile, RIEV 24 (1933).
- GARAT, J. P., *Ceruco gakhoa*. Baiona 1845 (2. argit.).
- GERRIKO, J. I., *Cristau doctriña guztiaren esplicacioaren sayaquera*. Bi liburuki, Tolosa 1858.
- GOENAGA, P., *Gramatika bideetan* (2. argit.), Donostia 1980.
- GOENAGA, P., *Euskal sintaxia: konplementazioa eta nominalizazioa*. Argitaragabeko tesi, Gasteiz 1984.
- GOENAGA, P., "Complementación y nominalización en euskara". *ASJU* 19:2 (1985), 493-570.
- GOENAGA, P., "Konpletiboak, zehargalderak eta erlatiboak", in *Euskal sintaxiaren zenbait arazo*. Bilbo 1986, 155-189.
- GOENAGA P., "Perpaus konpletiboei buruz". *Euskera* 25:2 (1980), 581-596.
- HARANEDER, J., *Gudu izpirituala*. Baiona 1827 (2. argit.).
- ITURRIAGA, A. P. Ikus *Dialogues basques*.
- IZTUETA, J. I., *Guipuzcoaco provinciare condaira edo historia*. Donostia 1847.
- KAPANAGA, M. O. de, *Exposicion breve de la doctrina christiana*. Bilbo 1656.
- LAFITTE, P., *Grammaire basque*. Baiona 1944. 3. argit., Donostia 1987.
- LANDART, Daniel, *Hogoi urte*. Baiona 1968.
- LEIZARRAGA, J., *Iesus Christ gure Jaunaren Testamentu Berria*, La Rochelle 1571. Reprint, Donostia 1979.

- MADARIAGA, B. (hots, Prai Bartolome Santa Teresa), *Icasiquizunaç*. Bi liburuki, Iruñea 1816.
- MAIZTER, M., *Jesu-Kristen Imitacionia Çuberouaco uscarala...* Pabe 1757.
- MITXELENA, L., *Textos arcaicos vascos*. Madrid 1964.
- MOGEL, J. A., *El Doctor Peru Abarca...* Durango 1881. Reprint, Bilbo 1981.
- MUJICA, J. A., "Zenbait konpletiboren azterketa J. Leizarragagan". *Euskeria* 25:2 (1980), 597-629.
- OIHENART, A., *Les proverbes basques recueillis par le Sr. d'Oihenart, plus les poésies du mesme auteur*. Paris 1657. Facsimile, Tolosa 1936. Zatiz RIEV 26 (1935).
- OTXOA DE ARIN, J., *Doctrina christianaren explicacioa*. Donostia 1713. Dodgsonen edizioa, Donostia 1902.
- OYHARÇABAL, B., *Les relatives en basque*. Paris 1985.
- OYHARÇABAL, B., "Erlatibakuntza: Perpaus erlatiboaren egitura; izen erlatibatuaren betakizuna haren barnean", in *Euskal sintaxiaren zenbait arazo*. Bilbo 1986, 131-153.
- OYHARÇABAL, B., *Étude descriptive de constructions complexes en basque: propositions relatives, temporelles, conditionnelles et concessives*. Thèse de Doctorat d'État. Argitaragabea, Paris 1987.
- OLAETXEA, B., *Cristinauben dotrinia*. Bilbo 1846 (8. argit.).
- DE RIJK, R., *Studies in Basque syntax: relative clauses*. Argitaragabeko tesia. Boston 1972.
- DE RIJK, R., "Relative clauses in Basque: a guided tour", in Peranteu, P., Levi, J. N., eta Phares, C. P. ed., *The Chicago witch hunt. Papers from the Relative Clause Festival*. Chicago 1972.
- TARTAS, J. de, *Onsa hilceco bidia*. Orthez 1666. P. Altunaren edizioa (lehen bi kapituluak), Bilbo 1987.
- VILLASANTE, L., *Palabras vascas compuestas y derivadas*. Oñati 1974.
- VILLASANTE, L., *Sintaxis de la oración compuesta*. Oñati 1976.

LITERATURA

LOS ORIGENES DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA EN EL EPISTOLARIO DE D. CARMELO DE ECHEGARAY

Donostia/San Sebastián, 29-I-1988

Fr. L. Villasante

Telletxea Idigoras jaunak ez du gure artean aurkeztua izan beharrik. Guztiok ezagutzen ditugu, izenez behintzat, atera dituen historia-lan famatuak. Horien artean badira euskara edo euskal literaturarekin zerikusi dutenak ere, adibidez Aita Larramendiri eskainitakoak. Eta orain berriki argitara ditu Karmelo Etxegaraik Serapio Muxikari egindako eskuitzak, eta horietan ere Euskaltzaindiaren sorrerari buruz ba omen da zerbait edo zerbait baino gehiago.

Badira urte batzuk Euskaltzaindiak Telletxea jauna urgazle izendatu zuela, baina, oker ez banaiz, gaur estreinako aldiz egiten du sarrera gure batzarrean. Ongi etorria izan zaitezela, bada! Eskerrak eman nahi dizkiot Telletxea jaunari herri honen iraganaldia aztertzen eta argitzen jartzen duen oldarragatik.

Iaz argitara zituen Vargas Ponce eta Ventura Etxeberriaren artean gurutzatu ziren eskuitzak eta horietan ere bada zerbait euskarari buruz. Eta nola utzi aipatu gabe San Inazio Loiolakoaren bizitza, euskarara ere itzulia izan dena?

Hona hemen segituan azalduko digun gaia: “Euskaltzaindiaren sorre-ra Karmelo Etxegarairen gutunetan”.

Eskerrik asko, Telletxea adiskidea, eta gaurkoa ez dadila azkenekoa izan!

J. Ignacio Tellechea Idigoras

Jaun ospetsuok:

Euskaltzaindiak, bere laguntzaile-kide izendatu ninduen ezkero, ez naiz ahaztu nere zuenganako loturagatik.

Baina, zoritzarrezz, urteak aurrera dijoazen, nire atsegik, ordainketa gisara, bete gabe: zuen bilera batera azaldu, alegia, aurkezpen modura, giza, legeek eskatzen duten bezala, eta ez esku hutsik, baizik zertxobat ekarri eta. Zuen burukide Aita Villasantek aunitz aldiz gogoratu dit, eta erregutu ere, orain betetzen dudan eginkizun hau.

Egia esan, zuen arteko zenbaitekin nere har-emanaak naiko estuak izan ohi dira. Aipatuko dut, ahaztu ezinezko Koldo Mitxelena zena, nere Larramendi-ren billaketa eta ikerketen berri –ez Fueroari buruzko den liburua bakarrik, baizik-eta beste zenbait andoaindarren jesuita-ren izkribu, sermoi eta abar— hain urduri eta garritsu azaltzen zenarekin.

Aipatuko nituzke ere nire beste lantxo batzuk, **Euskera-n** eta *Anuario del Seminario de Filología Vasca* “Julio de Urquijo”-n argitaratuak.

Esker onez ba, beste txosten labur bat irakurtzera nijoa, Euskaltzaindia sortu baino lehenagoko pasadizu bati, prehistoria antzera, gogoratz, erdaraz, aipatutako dokumentu bezala, idatzita.

Acabo de editar en un volumen de más de seiscientas páginas cerca de trescientas cartas de D. Carmelo Echegaray a D. Serapio Múgica (1). En esta riquísima mina de noticias, tanto sobre nuestro pasado lejano como sobre el período en que se produce esta correspondencia (1899-1925), hay algunas que pueden ser interesantes para la historia de Euskaltzaindia, institución a la que no será desconocido el nombre de D. Carmelo.

En carta firmada en Guernica el 30 de marzo de 1906 (p. 170) encontramos perdida una frase como la siguiente:

“Me parece que lo de la Academia se encauzará muy bien, como haya un poquito de voluntad por parte de las Corporaciones llamadas a hacer práctico y viable el pensamiento.”

Esta escueta alusión a “lo de la Academia”, que no es otra que la proyectada Academia de la Lengua Vasca, parece indicar que la aparición fugaz del asunto en este epistolario alude a algo ya conocido y hablado entre Echegaray y Múgica. Vamos a ocuparnos de ello, conscientes de que tratamos de una especie de pre-historia de la Academia, ya que ésta no nacería hasta bastantes años después.

Algo podemos rastrear acerca de esta pre-historia, leyendo el primer número de la revista **Euskera** órgano de la ya nacida Academia. En él

(1) CARMELO DE ECHEGARAY: *Cartas a D. Serapio Múgica (1899-1925)*. Transcripción por José Tellechea Jorajuria. Revisión, prólogo e índices por J. Ignacio Tellechea Idígoras (Grupo Doctor Camino, Monografías, n.º 28), (San Sebastián 1987) 660 pp. Al citar párrafos de esta correspondencia lo haré señalando a continuación de cada uno la página correspondiente entre paréntesis.

(pp. 37-48) figura su artículo sin firma, titulado “Euskaltzaindia nola ta noiz jaio ta geituzan”. Su lectura nos proporciona información sobre una serie de intentos que condujeron a la definitiva creación de la Academia. Todos ellos son posteriores a la fecha de la abolición de los Fueros (1876). La data fatídica por un lado fue el punto de arranque de una serie de iniciativas encaminadas a potenciar la cultura vasca y también el euskera. El incremento dado a los Juegos Florales y al bertsolarismo, la aparición de revistas, como *Euskal-errria*, la promoción de cátedras de lengua vasca, etc., son otros tantos síntomas del resurgir de una conciencia nacional (2).

Es verdad que José Francisco Aizkibel en 1856 abogó por una Academia formada por vascongados que hubiesen hecho estudios sobre su lengua; que el Príncipe Bonaparte recorrió el País (1856-69) rodeado de lo que llamó su “Academia ambulante”, y que Antoine d’Abbadie y José Manterola mostraron preocupación por el nacimiento de tal Academia. En las Fiestas Euskaras de Durango se propuso entre los Temas de su Certamen Literario uno que rezaba así: “Proyecto, Bases y Reglamento de una Academia de la Lengua Euskara, en completa armonía con los principios católicos”. Arístides de Artiñano presentó su *Proyecto de Academia Bascongada*, que fue premiado e impreso en la revista *Euskal-errria* 15 (1886) 428, 449, 481, y en folleto aparte en Barcelona, en la Tipografía de los Sucesores de Ramírez (1886). Lo menciona el catálogo de Sorarrain y existe un ejemplar de este folleto en los fondos de la Biblioteca de D. Resurrección María de Azkue. Todas estas iniciativas, puntualmente reseñadas por Martín Ugalde y José Antonio Arana Martija en la *Breve Historia de la Real Academia de la Lengua Vasca*, editada por la misma Corporación (Bilbao, 1984) pp. 43-8, no llegaron a desembocar en resultados tangibles. La llamada de Artiñano cayó en el vacío y sólo es un signo testimonial de una necesidad sentida, más de no fácil realización.

La llama prendió de nuevo al iniciarse el siglo XX. En la reunión de la asociación Euskaltzaleak en Hendaya (1901) se abogó de nuevo por la creación de un organismo que agrupase a todos, pero al año siguiente en las fiestas vascas de Ondarribia se comprobó que era imposible tal unión. Lapurdi, Benabarre y Zuberoa fomentaron por su lado el *Euskaltzalearen Biltzarra*, mientras Alava, Vizcaya y Guipúzcoa fomentaban *Euskal-esnalea*. En 1907 los de *Euskaltzaleen Biltzarra*, reunidos en Hendaya, parecían unirse a los de *Euskal-esnaleak*, aunque cada uno siguiese su camino.

Un poco antes, el 24 de abril de 1906, las cuatro Diputaciones vascas acordaban la creación de la Academia de la Lengua Vasca; mas el

(2) Cfr. mi artículo “Cartas inéditas de Arturo Campión a Serapio Múgica (1899-1921)”, *Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”*, 18 (1984) 13.

acuerdo tardaría años en convertirse en realidad. En carta de D. Arturo Campión a D. Serapio Múgica del 26 de agosto de 1906, un párrafo de esta carta nos deja entrever las dificultades existentes por causa de protagonismos:

“Ruego a V. solicite del Sr. Alcalde de Fuenterrabía un local donde la Federación Baska pueda celebrar sus sesiones. Comparto la opinión de Ud., respecto a esta fracasada Sociedad. Entiendo que lo mejor es disolverla, pues ni ha hecho ni podrá hacer cosa que lo valga. Para que no quedemos en posición tan desairada, podríamos relacionar la disolución con la creación de la Academia baskongada que nuestras Diputaciones acarician” (3).

Justamente en este momento hay que enmarcar la importante noticia que encontramos en el epistolario de Echegaray y ella nos desvela los nombres de dos protagonistas que dieron impulso efectivo al asunto. En carta de D. Carmelo del 2 de abril de 1906 leemos:

“El sábado estuve con Urquijo. Quería que yo le trace un bosquejo de Academia para presentarlo a las Diputaciones hermanas cuando se reúnan sus representantes en conferencias después de Pascua. El hombre está encariñado con la idea, y resuelto a sacarla a flote. Me dijo que yo mejor que nadie redactaría el preámbulo en condiciones que le hicieran aceptable para todos, sin que nadie pueda ver en él tendencias extraviadas en ningún sentido. Tengo para ello antecedentes y datos preciosos que embutiré en el texto de la exposición de motivos o prefacio de la proposición. He escrito a D. Resurrección para que me envíe líneas generales del proyecto, porque de esta manera con la colaboración previa de los hombres más llamados a intervenir en el asunto, la cosa saldrá mejor. Y a V. le ruego lo mismo: dígame V. a la mayor brevedad todo lo que se le ocurra respecto del particular, para que no se nos escape ningún extravío. Esta misma semana quisiera ya dejar ultimado el escrito que me encomendó nuestro celosísimo Presidente, que está conquistándose con justicia un gran nombre” (p. 172).

Ya tenemos en vista dos de los protagonistas: D. Adolfo de Urquijo, de quien Echegaray en otras cartas teje grandes elogios, y el propio D. Carmelo. Junto a ellos aparecen otros dos: D. Serapio Múgica y D. Resurrección M.ª de Azkue. Las contestaciones de ambos quizás se perdieron en el incendio de Guernica, donde vivía la familia de D. Carmelo Echegaray. Su hijo Joaquín, aún en vida, recuerda los horrores de aquel día.

(3) IDOIA ESTORNÉS LASA: *La Sociedad de estudios vascos. Aportación de Euskoi-ikaskuntza a la cultura vasca* (1918-1936), (San Sebastián 1983), pp. 4-6.

D. Resurrección debió contestar rápidamente a D. Carmelo, pues éste da cuenta a Mújica de la respuesta recibida, en carta del 11 de abril de 1907:

“Hoy he tenido contestación de Azkue a propósito de la Academia. Con ella y con mis propios planes, ya tengo bastante para trazar las bases generales del proyecto, tal como ha de ser sometido a las Diputaciones. Luego que se apruebe en principio, vendrá su estudio minucioso y detallado, y la formación del Reglamento a que ha de ajustarse la novísima y flamante Corporación. Creo que lo más práctico es que las Diputaciones designen una Comisión que estudie y desenvuelva el proyecto. Esta Comisión podría constituirse por un individuo designado por cada una de las Corporaciones, con facultad de proponer los nombramientos” (pp. 175-6).

Unas semanas más tarde, D. Carmelo escribe a Mújica:

“Yo desearía que mi trabajo sobre *Vilinch* lo lea, en todo o en parte, nuestro excelente amigo don Domingo [de Aguirre] y así se lo voy a suplicar. En tal caso parece natural que sea él quien me represente en el acto de recoger el premio. Pero de no ser así, yo quisiera de todas veras que fuese V. quien le recibiese en mi nombre. Y a este efecto, le incluyo la correspondiente tarjeta en que le otorgo mi representación. Advertiré a D. Domingo que se ponga de acuerdo con usted para todo. Ya previne a Dn. Ramón Lili la conveniencia de que invitaran a D. Resurrección Azkue para que en el acto de la distribución de premios pronuncie un discurso, pues lo hará a maravilla, y dará aire al laudabilísimo proyecto de una Academia de la lengua vascongada” (pp. 185-6).

La amistad de D. Carmelo de Echegaray con D. Resurrección M.ª de Azkue, con D. Domingo de Aguirre y con D. Julio de Urquijo queda atestiguada por la correspondencia que publico, en que pueden verse cómodamente los asientos pertinentes manejando su Índice de nombres. Todos estaban empeñados en la empresa de fundar la Academia. Mas fue D. Adolfo de Urquijo el que dio la voz autorizada y autoritativa para intentar seguir adelante. Lo hizo efectivamente presentando un proyecto maduro a la Diputación de Vizcaya. Mas sabemos que su inspirador y aún redactor fue D. Carmelo, ayudado por Azkue. El texto de este manifiesto apareció en el primer tomo de la *Revista Internacional de Estudios Vascos* 1(1907)31-6, y no está fuera de lugar recogerlo íntegramente aquí, tanto por su importancia como por la participación en el mismo de D. Carmelo de Echegaray. Según me comunica D. José Antonio Arana Martija, en el archivo de la Diputación de Vizcaya se conserva el expediente relativo a la propuesta de D. Adolfo Gabriel de Urquijo de creación de una Academia de la Lengua Vasca. Por él consta

que tal moción fue presentada el 25 de abril de 1906. Según una nota manuscrita, precisamente de D. Carmelo de Echegaray, los días 23, 24 y 25 de abril se reunieron en la Diputación de Vizcaya los Comisionados de las cuatro Diputaciones para tratar sobre la revisión del cupo del Concierto Económico. El último de los días fue aprovechado por el Presidente de la Diputación de Vizcaya, D. Adolfo Gabriel de Urquijo, para presentar la moción que nos ocupa, que aparece escrita a máquina en el Expediente y fue enviada en copia a las demás Diputaciones. Del mismo Expediente se deduce que la Diputación de Guipúzcoa aceptó la propuesta el 21 de mayo, como también lo haría la de Navarra; Alava no la aceptó por razones económicas. El 27 de mayo del mismo año (1906), D. Carmelo de Echegaray escribió una larga carta a D. Adolfo Gabriel de Urquijo desde San Sebastián y con membrete de la Diputación de Guipúzcoa, en la que le comunica que D. Serapio Múgica y él se habían entrevistado la víspera con D. Julio de Urquijo en San Juan de Luz, tratando con detenimiento de la moción del hermano de éste. La carta concluye aconsejando al Presidente de la Diputación de Vizcaya que saque adelante el proyecto, aun sin el apoyo de Alava.

Del mismo Expediente consta que el Laurak Bat de Buenos Aires apoyó la moción y que el 22 de octubre de 1906 la Diputación de Guipúzcoa nombró a D. Carmelo de Echegaray como miembro de la Comisión —uno por cada Diputación— que había de redactar el Proyecto de Reglamento de la Academia de la Lengua Vasca. Por Vizcaya fue nombrado D. Resurrección María de Azkue, quien por entonces estudiaba música en Bruselas, y el 31 de diciembre escribiría a la Diputación aceptando el nombramiento. El 28 de diciembre la Diputación de Navarra nombraba para el mismo efecto a D. Arturo Campión. Todos estos pasos efectivos, que no desembocarían en la creación de la Real Academia, fueron suscitados por la moción de D. Adolfo Gabriel de Urquijo, redactada por D. Carmelo de Echegaray. Su texto, hoy datable (25 de abril de 1906) dice así:

ACADEMIA DE LA LENGUA VASCONGADA

*Proposición presentada á la Exma. Diputación de Vizcaya por su Presidente
D. Adolfo Gabriel de Urquijo*

No es de hoy el empeño nobilísimo, la veneración, si se quiere, con que las Diputaciones puestas al frente de los destinos del país vasco-navarro han mirado cuanto atañe á la conservación del idioma euskaro, que sobre ser uno de los rasgos más genuinos y característicos de nuestra personalidad étnica, es, por la antigüedad

de sus orígenes, por la obscuridad en que se envuelven, por los problemas filológicos que suscita, y por la luz que arroja para la solución de más de un enigma histórico, objeto de atención y viva curiosidad del mundo sabio. Desde que Guillermo de Humboldt con el peso inmenso de su autoridad científica, extendió por todas partes las excelencias que había encontrado en el estudio del vascuence, largo es el catálogo de eminentes filólogos y lingüísticos que han consagrado sus desvelos á la exploración de los secretos de esa lengua misteriosa, que á los ojos de los que con menos amor la contemplaron, encierra perfecciones que suspenden el ánimo de quien se pone á desentrañarla.

No es del caso citar esos nombres, ni reproducir por menor y detalladamente cuanto esos doctos lingüistas han expuesto acerca de la importancia extraordinaria que tiene el vascuence para la resolución de muy árduos y debatidos problemas relacionados con la historia de las primeras edades de Europa. Únicamente se traerá aquí, y se reproducirá en este documento, el parecer de la Real Academia Española, que informando al Gobierno de S. M. en 5 de Enero de 1883 á propósito del Diccionario Vasco-Castellano de don José Francisco de Aizkibel, decía textualmente: "Iberos, celtas, fenicios, cartagineses, romanos, godos, árabes, provenzales, nos han dado vocablos y locuciones, giros y figuras, cuyo origen quizá no conocemos; aún se hablan corrientemente, aunque por desgracia se extiendan poco, el euskaro impenetrable y casi bíblico, el habla en que expresaban los Reyes de Asturias y de Léon, el gallego en que versificaba Alfonso el Sabio, eslabón de nuestro Idioma y del portugués, y los tres dialectos de nuestras costas del Mediterráneo, catalán, mallorquín y valenciano, ramas floridas del gayo, idioma de los trovadores, vínculos de reunión entre la lengua de Aragón y las de Italia y Francia. Pues bien; de todos estos idiomas, el que más despierta hoy la curiosidad de los etnógrafos y filológicos, y el que menos conocido y estudiado está en España es el vascuence. Aún sin tomar en cuenta los exagerados encomios que de tal lengua hacen los vascófilos de una y otra vertiente pirenáica, sonriendo nosotros si se quiere á su pretensión de que el idioma euskaro pasando de ser bíblico llegue á ser nada menos que paradisiaco; sin que nos alucine, en fin, lo que puede llamarse agilidad lingüística con que algunos descomponen, analizan y traducen con frases vascongadas los nombres propios de personas y lugares contenidos en los libros sagrados, no podemos menos de confesar con los eruditos jesuitas Rivera y Larramendi con Depping, Humboldt, Michel, Vinson, Sasce y Bonaparte, que esta lengua es anterior á la griega, á la latina y aún quizá á la hebrea, y radical importante de la española. Lo que es para esta Academia

de mayor peso, y lo que atestiguan algunos de sus más dignos individuos, que se han dedicado con afán y con gloria á la epigrafía, á la numismática y á la geografía antigua nacional, es que puede asegurarse que si se recorre, con atención la nomenclatura topográfica usada aún hoy día en España, encontraremos raíces euskaras en los nombres de ciudades, villas, aldeas, montañas, colinas, ríos, arroyos, prados y bosques.”

En este mismo criterio se inspiraba don Emilio Castelar dos meses más tarde, cuando, llevando la voz de la Academia Española en la recepción pública de don Víctor Balaguer, como individuo de número de la misma, exclamaba con elocuente frase: “Quién será osado á pretender que desaparezcan lenguas tan primitivas como el vasco?

¿Qué de extraño tiene, por tanto, que las Diputaciones vasconavarra hayan prestado siempre su protección y su ayuda á toda empresa que se encaminara á la conservación de esa lengua que ha sido objeto de tan encarecidos elogios de una Corporación tan docta y autorizada, y tan exenta de parcialidad en favor nuestro? Las Diputaciones no podían mirar al vascuence con la curiosidad puramente intelectual con que habían de mirar, por ejemplo, el sanscrito ó el zendo. Sobre sus excelencias lingüísticas, reconocidas por propios y extraños, el vascuence tenía para ellos un precio de afección que no podía tasarse. Hay que tener muy en cuenta que, como ha dicho el señor Menéndez Pelayo, cuyo testimonio no es de los que admiten recusación, las lenguas, prenda y distintivo de raza, no se forjan caprichosamente, ni se imponen por la fuerza, ni se prohíben ni mandan por la ley, ni se deja ó se toman por voluntad, pues nada hay más inviolable y más santo en la conciencia humana que el nexus secreto en que viven la palabra y el pensamiento. No hay mayor, ni al propio tiempo más inútil sacrilegio, que pretender aherrojar lo que Dios ha hecho espiritual y libre, el verbo humano, reflejo débil y confuso, pero reflejo al fin de la palabra divina.

Lo que viene impuesto por la tradición, lo que constituye un legado de nuestros mayores, encuentra siempre en todo corazón bien nacido, sentimientos de la mayor estimación y reverencia, como si comprendiesen dentro de la honra y de la veneración que debemos á nuestros padres aquellas cosas, sobre todo si son de indola espiritual, que ellos amaron con tan sincera efusión de ánimo.

Las diputaciones vascongadas nunca han dejado de cumplir este deber, que adquiría para ellas títulos más sagrados por el

caracter mismo del pueblo euskaro, asentado sobre el respeto de la tradición, hecho á admirar las obras lentes y silenciosas de los siglos, que desafian impávidas todas las veleidades de la moda y todos los cambios de gusto.

De todas las cosas que sirven en este país, rodeadas de la misteriosa aureola de la tradición, ninguna hay que arranque de más remotas edades ni que se envuelva en la niebla de más inciertos y lejanos orígenes que la lengua euskara, y por eso sin duda, las Corporaciones llamadas á encauzar y representar las aspiraciones del pueblo vascongado, la consideraron como merecedora de sus preferentes desvelos. Por ello protegieron la publicación de Diccionarios y Gramáticas de esa lengua, por eso prestaron su ayuda á no pocas obras que tenían como mérito más saliente el de estar escritas en vascuence; por eso en fecha todavía próxima las Diputaciones de Navarra, Guipúzcoa y Vizcaya se unieron para adquirir la valiosa colección de manuscritos del egregio Príncipe Luis Luciano Bonaparte, á quien más de una vez se ha llamado Príncipe de los vascófilos; y por eso, finalmente las Diputaciones de Navarra, Alava y Vizcaya se adhirieron al acuerdo adoptado por la de Guipúzcoa en 12 de Noviembre 1895 y resolvieron elevar una respetuosa exposición al excelentísimo señor ministro de Fomento en súplica de que sirva ordenar que cuando hayan de proveerse las vacantes que vayan ocurriendo en las Escuelas públicas de ambos sexos de los pueblos en que todavía se mantiene viva la lengua vascongada, se exija á los maestros y maestras que hayan de regentarlas, como condición indispensable, el conocimiento de esa lengua; y que lejos de conservarse esa absoluta prohibición del uso vascuence que hoy rige en los establecimientos de 1.ª enseñanza, se vaya iniciando á los niños en el conocimiento de la lengua oficial por ejercicios graduales de traducción del vascuence al castellano, con lo cual ganarán segura y considerablemente los intereses de la instrucción pública.

Trazada está por todos esos acuerdos que se ha indicado y por muchos otros que pudieran evocarse, si la enumeración no se hiciera prolífica y enojosa, la senda que las Diputaciones vasco-navarras han de seguir en cuantas ocasiones se presenten, relacionados con la conservación y propagación del vascuence. Una de estas ocasiones, ha llegado, á juicio del que suscribe, y por eso se permite tomar la iniciativa de un proyecto que espera ha de ser favorablemente acogido por las representaciones populares del país.

Muchos años hace está flotando en la atmósfera el pensamiento de constituir una Academia de la lengua vascongada. Hasta tal punto se ha juzgado conveniente, y nos atrevemos á decir que

aún necesaria su realización, que ahora hace veinte años y con ocasión de las fiestas euskaras de Durango, espléndidamente favorecidas por la Diputación de Vizcaya, se ofreció un premio al autor del mejor proyecto de Academia vascongada. No obstante haberse premiado un trabajo que sobre ese tema presentó el señor don Arístides de Artiñano, la idea ha seguido flotando en el ambiente, sin cristalizarse en la realidad. Lo impedian obstáculos de diversa índole, y muy principalmente la circunstancia de que ningún particular, por grande que fuera su respetabilidad y prestigio, se había de considerar suficientemente autorizado para tomar la iniciativa de la construcción de la Academia con esperanzas fundadas de que le siguiesen todos los llamados á ello. La iniciativa, por tanto, debe venir de una entidad colectiva, que cuente con las simpatías y el respeto del país y ejerza autoridad sobre él áy quien mejor para ello que las Diputaciones, que en el régimen especial en que vivimos, sustituyen, hasta donde eso sea posible, á aquellas asambleas y Diputaciones forales de perdurable memoria? La iniciativa de las Diputaciones por lo mismo que no es personal, sino colectiva, habrá de ser acogida y acatada por todos con respetuosa y sincera adhesión.

De esta suerte la obra nacería bajo favorables augurios, y podría salvar más fácilmente los obstáculos con que tropezara al emprender su desenvolvimiento.

Otro motivo poderoso hay para que sean las Diputaciones quienes acojan bajo su amparo y protección la futura Academia. La constitución y funcionamiento de ésta, si había de responder á los fines para que se propone su creación, exigiría sacrificios pecuniarios, que no todos los que tienen méritos para figurar en ella están en el caso de hacer por no consentírselo la modestia de sus recursos.

Si una entidad como las Diputaciones no acudiese á sufragar esos gastos, se daría el caso de que no pudieran pertencer á la Academia más que aquellas personas que contasen con bastantes medios de fortuna para invertir una parte de ellos en trabajos puramente científicos, sin utilidad material ninguna para el que los ejecuta. Y las puertas de la Academia no deben estar cerradas para los que carecen de riquezas, sino para los que carecen de saber.

La oportunidad de la creación de esta Academia es á todas luces innegable porque ella, no sólo encauzaría y haría secundos los esfuerzos individuales y dispersos de las personas doctas que hoy se dedican al estudio del vascuence, sino serviría, al propio tiempo, de cuerpo consultivo á las Diputaciones en todos los asuntos que encajasen dentro de los fines para que había sido creada.

Por todo ello, el que suscribe somete á la ilustrada consideración de las Diputaciones vasco-navarras las siguientes bases:

PRIMERA

Se crea una Academia de la lengua vascongada, compuesta de doce individuos de número y de otros académicos que tendrán carácter de honorarios, y cuyo número se fijará mas adelante. Estos académicos honorarios serán nombrados por la misma Academia.

SEGUNDA

Será condición precisa que entre los miembros de número haya cultivadores de todos los dialectos literarios de la lengua euskara.

TERCERA

Habrá una comisión ejecutiva ó permanente, que estará obligada á reunirse con mucha mayor frecuencia que la Academia en pleno. Los socios de número de ésta se dividirán en varios turnos para que todos ellos fuesen perteneciendo á la Comisión permanente, cuyos acuerdos no serán firmes, si no sancionados por la Academia.

CUARTA

Las Diputaciones de Navarra, Guipúzcoa, Alava y Vizcaya, contribuirán al sostenimiento de la Academia, en la proporción y forma que se fije de común acuerdo.

Servirá esta subvención para la publicación de libros, y para la retribución de los académicos, á los cuales se señalarian, bien sean dietas por cada sesión, bien sea una cantidad alzada por año. En este último caso, se fijará mayor remuneración á los individuos de la Comisión permanente, por lo mismo que se les exige labor más densa y constante. En el caso de que se fijen dietas por sesión como el número de reuniones de la Comisión permanente ha de ser mucho mayor que el de la Academia, sus individuos percibirán una suma más considerable, aun cuando las dietas sean las mismas.

QUINTA

El nombramiento de los doce individuos de número de que ha de constar, por ahora, la Academia, habrá de encomendarse á las mismas Diputaciones hasta la constitución de aquel cuerpo. Una vez que se constituya, la misma Academia irá cubriendo libremente las vacantes que ocurran por fallecimiento de alguno de sus miembros.

Para proceder con mas acierto en la materia, pudiera designar cada una de las Diputaciones vasco-navarras una persona de su confianza, y de mérito reconocido, que desde luego habría de formar parte de la Academia, en calidad de individuo de número. Unidas estas cuatro personas, someterían á la resolución de las Diputaciones, no sólo el Reglamento provisional de la Academia, cuya redacción habría de ser obra suya, sino los nombres de los otros ocho cultivadores del vascuence, que en opinión suya habrían de ser también miembros numerarios de la proyectada Corporación.

Estos nombramientos no tendrán efectividad hasta que fuesen aprobados por las cuatro Diputaciones.

Sobre estas bases ú otras que se estimen más oportunas y adecuadas, pudiera desenvolverse la idea de la creación de la Academia vascongada, que se somete á la ilustración á la cultura y al patriotismo de las Diputaciones vasco-navarras.

Bilbao, etc.

No es difícil reconocer en el amplio prólogo que precede en esas “bases generales” o “exposición de motivos” —así los llama en sus cartas D. Carmelo— el estilo brioso y casi ampuloso de Echegaray, quien con todas sus fuerzas trata de arrastrar a las Diputaciones vascas a acometer y sostener la empresa, tanto por la representatividad que ostentan como por su oficialidad y por el necesario apoyo económico sin el cual sería baldío el empeño. Acaso también tenga que ver con esas escuetas bases iniciales en las que se precisa la finalidad de la Academia, la condición de sus miembros, la composición de la misma —en líneas muy someras: 12 miembros de número—, el apoyo económico de las Diputaciones, el nombramiento inicial por parte de las Diputaciones de los primeros miembros fundadores, etc. Como punto de arranque se propone que cada una de las cuatro Diputaciones designe una persona de su confianza que luego habrá de ser miembro de número. Estas cuatro personas someterían a la resolución de las Diputaciones el Reglamento de la Corporación y los nombres de los otros ocho miembros que habrían de ser numerarios.

El citado articulista de la revista *Euskera* 1(1920) p. 38 nos confiesa paladinamente dos cosas: “Gure oraingo Euskaltzaindiaren araudi geienak Urkijo’reñ lan aipagarri ortan aurki litezke. Zergatik asmo ori bururatut etzan, eztagiku”. Yo tampoco lo sé, ni rastreo las causas de este fracaso en las cartas de Echegaray. Este lamenta el cese de Urquijo como Presidente de la Diputación de Vizcaya, protesta contra los neologismos aranistas, habla de la crisis del Consistorio y de la revista *Euskal-erria*, lamenta la dirección que iba tomando la nueva revista *Euskal-esnalea*,

comenta la dimisión de Julio de Urquijo. Mas no aparece una razón clara del estancamiento del proyecto de Academia.

En 1914 la citada revista *Euskal-esnalea* publicaba un artículo indicativo: "Academia de la lengua vasca ¿Es conveniente la creación de una Academia de la Lengua Vasca? ¿Es posible? ¿Qué beneficios rendiría esa Academia a nuestro idioma? La Gaceta del Norte se pronunciaba por la afirmativa.

Hubo que esperar al I Congreso de Estudios Vascos en Oñate (septiembre 1918) para que de aquella Asamblea surgiera el impulso definitivo, apoyado también por D. Cosme de Elguezabal (4). Se acordó la creación de un organismo de investigación y tutela del euskera. Al año siguiente se aprobaba el proyecto. Los primeros miembros designados fueron R. M. Azkue, que sería elegido primer presidente, Arturo Campión, Luis de Eleizalde y Julio de Urquijo. Luego vendrían los demás: kideak (numerarios), deduzkoak (honorarios), urgazleak (correspondientes).

Entre éstos aparece D. Carmelo de Echegaray, quien propone la edición de poesías inéditas de D. Domingo de Aguirre (*Euskera* (1920), pp. 59, 61, 66, 74). Muy pocos años después sería elegido miembro numerario. Es la última referencia a la Academia que encontramos en su correspondencia con D. Serapio Mújica. En carta del 17 de diciembre de 1923, leemos:

"A mí me verán ustedes más adelante con motivo de las sesiones de la Academia, pues, al fin, después de mucho pensarlo, me he decidido a aceptar el puesto, aunque todavía no se lo he dicho a D. Resurrección, y también he escogido el tema del discurso de entrada, que se referirá a los Moguel. Es usted, después de mí, el primero en saber la noticia. Verdad es que a un amigo tan antiguo y tan constante como V., bien acreedor es a esta predilección y a esta prueba de confianza" (p. 582).

La Academia de la Lengua vasca le había nombrado, en efecto, miembro de número el 22 de noviembre de 1922. Aún pasará tiempo hasta el momento de leer su discurso de ingreso. Lo leyó en junio de 1925 y versó sobre el tema mencionado: "Mogel'darrak eta euskera", y fue publicado póstumamente en la revista *Euskera* del año siguiente, 7(1926) 8-25. Porque D. Carmelo de Echegaray fallecía en Guernica el 4 de noviembre de 1925. Como impulsor eficiente del nacimiento de la Academia y como miembro de la misma, su recuerdo en esta sesión es totalmente merecido.

(4) *Euskera* 1 (1920) 39-41.

“OXOBI”-REN MENDEURRENEAN

Bidarrain, 1988-III-27an

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Lambert, Bidarraiko jaun mera.

Jaun-Andreak:

Bidarrain biltzen da egun —eta bildu da, baita ere, aurreko eguneitan— Euskaltzaindia, euskararen Akademia. Eta beste deusi lotu aintzin, eskerrak eman nahi dizkitzut zuri, Bidarraiko jaun mera, eta bai Bidarrai-ko herriari ere, egin diguzuten harrera amultsuarengatik.

Badakizute, noski, zergatik heldu den Euskaltzaindia Bidarraira. “Oxobi” edo Moulier Bidarraiko seme prestu zenaren oroitzapen egitera, beronen sortzearen ehungarren urtea aurten ospatzetan denaz geroz.

Euskaltzaindia, Euskararen Akademiak, euskaltzale ospetsuen mendebetetzeak etab. baliatzen ditu populuan euskararen aldeko zaletasuna eta atxikidura sustatzeko, jaun horien lanak gogoratzearekin batean.

Bidarrai beti izan da euskaldun, eta gure gogo eta nahikaria da etorkizunean ere halaxe euskaldungoari atxikia izan dadin.

Bai. Munduan badira mintzairak handiak eta badira mintzairak ñimíñoak. Guk nahi duguna da guztientzat toki bat egon dadin. Gure euskara honek ere izan dezala bere boza, bizi dadila, alegia, besteekin anaitasunean, guziok elkarrenganako errespetua eta begirunea gordetzen dugularik.

Bidarraien izena gogora ekartzen dugun orduko, hor ditugu hemen sortu edo hemen bizi izandako zenbait euskaltzaleren izenak: Oxalde, Adema, eta bereziki Oxobi. Baino jaun horien aipamena gaur ene ondotik mantzatuko diren jaunek eginen dute.

* * *

Nahi dut, ordea, hitzerdi bat esan, iragaitzaz bederen, mendiz bestaldeko euskaltzale handi bat buruz: Nicolas Ormaetxea “Orixe”ri buruz,

alegia. Hura ere zenbait denboraz hemen bizia da eta Bidarrai aipatzen du bere liburuetan. Eta, gainera, aurten da beronen mendeburua ere. Bai. Oxobi eta Orixek urte berean sortuak dira, eta aurten, hain zuzen, ospatzeko da bion mendeurrenara.

Bidarrairi buruz mintzo da, bada, Orixek *Quiton arrebarekin* izeneko liburuan. Ameriketan zuen arreba horrekin hizketan ari da. Toka eta noka deitzen den elkarritzeta-moduan egina da liburu hori. Lurreko Eliza eta beste munduko nola elkarturik dauden azaldu nahi du, eta argibidetzat Bidarrai ikusi zuena dakar.

Honela dio, bada, pasarteak:

“Bi urtez bizi izan natxin Bidarrain, eta an ikusi yunat iñon baño biziago, bi Eliza auen elkartasuna. Erriko tokirik gaiñenean eta alaienean zeudin. Eliza guzia illarriz inguraturik zegon, batzuk apaiñago, besteak txiroago; baña guziak txukun. Noizpenka garbitzen zetunate, goizean, naiz atsaldean; lore batzuk ipiñi ere bai, urtarro danean. Baña, batez ere, Umia-Saindu egunean, biaramonerako”

(Ikus *Eusko Gogoa* (1951), 9-10 z., 26 orr.)

Orixek, bada, hunkitu gelditu zen Bidarrai bi Elizak, hemengoa eta gerokoak, nola dauden elkarrengandik hain hurbil eta hain elkarturik ikustearekin, eta hori da bere liburuan kontatzen diguna. Hunkitua batez ere hilerra hain maitekilo zaintzen duzuelako bidarraitarrek.

* * *

Oxobi da, ordea, oroz gain gaur ospatu eta gogoratzen dugun pertsonaia. Ezagutu nuen, bai, Oxobi Euskaltzaindiko gure batzarreetan, baina ez gehiegi; artean gaztea eta sarberria nintzen ni Euskaltzaindian. Esan behar da Oxobi 1930. urtean izan zela urgazle izendatua, esan nahi baita, bigarren mailako euskaltzain edo “académicien”. Euskaltzain oso edo lehen mailakoa, berriz, 1952.urtean.

Haritschelhar jaunak Akademiako bere sarrera-hitzaldia Oxobiri eskaini zion. Berak ezagutzen ditu, bada, ondoenik, Oxobiren artea eta lanak eta berari uzten diot Oxobiren potreta egiteko kargua. Alegilarri bezala gailurtu zen batez ere Oxobi: hori ez dakienik ez da. *Gure Herria* errebisaren sortzaileetarikoa ere izan zen. Gaur, damuz, hila den aldizkari horrena.

Axular-i buruz ere baditu Oxobik bertso batzuk, nik asko maite ditudanak. Harrian xixelatuak diruditte. Axular-en liburuak gu euskaldu-nontzat duen balioaz ongi jabetu zela Oxobi salatzen digute bertso horiek:

Eskerrak Axular!
Bihi, bazka, indar,

Egun eta bihar
Badakigu nun har:
Zu baithan...
Lagunak, ez lokhar:
Aditurik elkar,
Dugun eskuara sar
Eder, jori, hazkar,
Orotan.

Euskaltzaindiak eta gu guztiok ditugun helburu eta xede berberak, eta arrangura bera, adieraz ote zitezkeen bertso eder hauetan Oxbik egin duen baino hobekiago? Ez dut uste.

Bego, bada, hor. Neri ez zait gelditzen berriz ere eskerrak ematea beste lanik. Bidarraik beti euskaldun iraun beza, Oxbik nahi zuen bezala. Halabiz.

OXOBI OLERKARIA

Bidarrai, 1988-III-27

Jean Haritschelhar

Duela beraz ehun urte, hain zuzen 1888ko Apirilaren 7an, goizeko zazpi orenetan sortu zen Begieder deitu guarden kasernan Martin Jules Moulier, Oxobi-ren izen ordearekin euskal literaturan ezagutua den olerkaria. Aita, Jean Moulier, “Sous Brigadier des douanes” zen herriko etxeko paperek salatzen dutenaz, eta orduan 37 urteko gizona, ama aldiz “ménagère” deritzana, etxearen egoiten zena beraz, 32 urteko andorea.

Ez da dudarik amak hazi zuela ez bakarrik bere bularreko esnearekin bainan ere euskaldun amek beren haurreni xaramelatzen zizkieten kantuekin. Ez dezagun ahantz ere denbora haietan Otxalde Bidarraitarrak zuen fama haundia Euskal Herri osoan. Nola ez aipa ere Zaldubi apez olerkaria Bidarraian egona zela bikario eta Tomberrekaren bertsuak ez zirela oraindik ahantziak.

Halakoa zen euskal giroa orduan Bidarraian, giro horretan murgildu baita Oxobi, hala nola murgiltzen ziren Bidarraiko haur guziak.

Nahiz bere gaztaroa pasatu zuen, herriz herri guarda semeek pasatzen zuten bezala, edozoin herritan giro berbera ezagutu zukeen, horretan oinarritzen baitzen gazte baten egiazko euskal kultura.

Bigarren mailako estudioak egin zituen Larresoroko seminario ttipian eta gero Naieko Seminario haundian. Apeztuz geroz Hiriburun bikario, Dohoztirin eta gero Arrangoitzen erretor pasatu du bere bizi guzia, azken bi urteak iraganik San Josep apez xaharren etxearen 1958ko Otsailaren 7artio hirurogoi eta hamar urtetarat ez zelarik oraindik heldua.

Bere apez eginbideetarik kanpo euskal letrak zerbitzatu ditu. Hamalau-eko gerla aintzinean jadanik agertzen zituen lehenbiziko olerkiak *Eskualduna* astekarian eta, dakidanez, Hiriart-Urruty zentzu zelarik 1915-ean, esku ukaldi ona eman zion Oxobik *Eskualduna* astekariari, osagarriaren gatik ez baitzen gerlarat joan.

Gerla bururatu zelarik, gazte multzo batek 1921ean sortu zuelarik *Gure Herria* deitzen den agerkaria sortzaileetan aurkitzen dugu Oxobi,

Jean Saint Pierre, Jean Barbier, Louis Dassance, Elissalde-Zerbitzari, Dufau, Souberbielle eta bertzeen artean. *Gure Herrian* agertaraziko ditu bai olerki, bai artikulu premiatsu batzu. Heietan Otxalde ez ahantziz ziolarik: "Sortzez Bidarraitarra nihaur eta bertze apez euskaltzale zonbait bezala guarda seme, adixkide batzuer idiritu zitzaiote Otxalde zenaren bizi moldeaz eta kantuez oroitgarrienak bil nitzazkeela". Hala egin zuen, Otxalderi emaiten ziola merezi zuen ohorea.

Alde baterat utzirik hitz lauzko idazlea nahiago dut aztertu olerkaria, olerkigintzan izan baita, nere ustez, hoberena gure Oxobi eta euskal literaturan olerkariak iraunen baitu.

Hasi zen bertsularien arabera kantuak eginez doinua edo airea zuela laguntzaile, bere neuritzak sortuz aireak eskaintzen zion neurrian, zazpi eta seieko neuritzetan. Olerki horiek aurkitzen dira "Boz-oihu, deiadar, nigar" deitzen den bilduman eta gehienak *Eskualdunean* agertu ziren hamalaueko gerla aintzinean.

Adibide gisa huna Otxalderi eginikako bi bertsu:

"Bidarraiko donadoaren airean"

Bidarrain sortua nuk mendien artean,
Hik ezagutu dukan etxeño batean,
Hire koplak ikasi ditiat haurrean,
Barna sarturik zaudekene bihotzean.

Barka dauzkidak beraz galde bat edo bi:
Apezak baitzuen maiz oilar, bildotx, erbi,
Denboran hik omen duk lagundu Zaldubi.
... ... Zerutik halaber laguntzak Oxobi!

Hor daude lekuo erabiltzen zituen aireak hala nola: "Lurraren pean sar nindaiteke" (10 + 8), "Ortziraletan duzu Garruzen merkatu" (7 + 6), "Mendian zoin den eder" (7 + 6), "Ttiki ttikitik aitak et'amak" (10 + 8), "Oilarra kukuruka" (7 + 6), "Sor lekua utziz geroz" (berezia), "Salbatore gora da" (7 + 6), "Adio izar ederra" (7 + 6 berezia), "Ume eder bat ikusi nuen" (10 + 8), "Kattalin ttuku ttuku" (7 + 6), "Gazte gira gazte hogoi urtetan" (7 + 6 berezia), "Amikuzeko Gilen" (7 + 6 berezia), "Belatxaren airea" (10 + 8), "Ai, ai, ai mutila" (7 + 6), "Kaiku", "Hamar manamen-duen airea" (7 + 6), "Iragan besta biharamunean" (neurri berezia), "Jeiki Jeiki etxeokoak" (8 + 7), "Goizean goiz jeikirik" (7 + 6).

Zerrenda luze hau emaiten balinbadut, erakusterat emaiteko da ildo klasiko bat segitzen zuela, bertsulariena edo kantu egileena, olerkiak eta kantuak bat egiten zutelakotz harentzat.

Denbora berean ikus daiteke zer zen Oxbiren euskal kultura, nola oinarritzen zen ahozko literaturan eta, horretan oinarriturik, sortzen zituen

kantu eder eta aberatsak, batzuetan hunkigarriak, hala nola “Ama” dei-tua, bertze batzuetan irri egingarriak, adibidez, Mari Katalin, Parisetik etorritako euskaldun nexka fartsuntzia:

Errekanbordako Mari Katalin
 Barda Parisetik etxera da jin:
 Buruan, jasan ahala, saski bat lore:
 Xuri, gorri, beltx, urdin:
 Beso, lepo, bapo bularrak arin...
 Hiritar andrek dituzte berdin.

Hautatu balinbadut bertso hau, nahiz aire batí atxikia dagon, da ezagut daitekelakotz neuritz erne batzuetan agertzen ari dela Oxobi-ren bertze manera bat alegietan ikusiko dena. Hitz laburrak bi silabatakoak edo silaba batekoak bat bertzearen ondotik dabilta, emaiten diotela neuritzari ernetasun eta bizitasun berezi bat:

Xuri, gorri, beltx, urdin
 Beso, lepo, bapo bularrak arin.

“Alegiak” eta “Haur ele haurrentzat”, deitu bildumetan Oxobi agertzen da egiazko olerkari. Alegietan gaiak ezagutuak dira, jakinez geroz La Fontainen ondotik dabilala. Bainan ez da bertze euskaldun alegia egileak bezala jokatu, hartuz La Fontaine eta itzulpenak eginez. Hartu du gaia, bereganatu du, bere gogoan erabili eta hizkuntzak emaiten zizkion ahalekin berriz moldatu, erran nahi baita osoki euskaldundu mamiz eta azalez.

Zonbait etsenpluren hartzeko hona nola presentatzen dituen belea eta axeria:

Belea:

Behin bazen bele bat
 Bele bat beltza
 Pika bezain ohoina
 Bainan zozoa.

Argi dago jostatzen dela Oxobi kontsonante ozen zerrenda horrekin, *b* horiek, trumilka, zazpi aldiz agertuz bi neuritz ttipi horietan.

Argi dago ere belearren kalitate edo akatsak (beltza, ohoina, zozoa) beti neuritzten azken hitzak direla hobeki azpimarratzeko tokian.

Axeria:

Axeri bat ttapattan,
 ttapa ttapattan,
 Zurtxurira jin zaion
 gosea tripan.

Hemen baliatzen du harrabots hitz bat (bertze batzuk onomatopeia deitzen dute) ttapattan, harrabots hitz hori euskaldunek erabiltzen dutela egunero, erakusteko urratsaren lasterra eta ernetasuna. Gure begien aintzinean daude biak belea eta axeria, hitzen bitartez eta hitzek daukaten hotsari esker.

Konparaketa bat egin nahi nuke La Fontaine-ekin, parekatuz frantsez eta euskaraz axeriaren lausenguak.

Eh! bonjour Monsieur du Corbeau,
 Que vous êtes joli, que vous me semblez beau!
 Sans mentir, si votre ramage
 Ressemble à votre plumage
 Vous êtes le Phoenix des hôtes de ces bois.

 Egun on, bele jauna
 Ori zure soina!
 Kanta hain eder balitz
 Zinez dautzut hitz:
 Ez liteke xoririk
 Ez, ala fede,
 Ederrez joan lironik
 Zuri, jaun bele.

Zoin hoberena? Elgarren bete daude, bakoitza arizana baita bere hizkuntzak eskaintzen zizkion ahalak osoki baliatuz.

Bertze adibide bat hartuz, ikus genezake nola elgarren aurka ezartzen dituen erbia eta apoharmatua.

Erbia presentatzen digularik, hiru zatitan egina da lehen neuritzta, bostetan bigarrena, hitzak bi silabatakoak, erakusterat emaiten dutela nolakoa den erbi xoroa:

Erbitto bat: beharri xut, buztan labur,				
4	4	4		
Ausik, itzul, beha, jauzi, beti beldur				
2	2	2	2	4

Apoaharmatuaren urrats neke eta pisua aldiz, bi neuritz luze batzuen bitartez adiarazten digu:

Jauregiko baratzearen jabe, ixil,
 Apoaharmatu handi bat nekez dabil,
 Etxea baderamala...

Hirugarren neuritzak, nahiz ez duen bertze bien luzetasuna, bost silabatako aditzaz horniturik (baderamala) hobeki sendiarazten digu apoaharmatuaren urratsaren nekea, bururatzen duelarik presentatze hori bertze arrabots hitz batzuekin:

Panttupla pan plun panpala.

Hortan, nahi ala ez, agertzen zauku Oxobi olerkari haundi, hizkuntzaren jabe, egiazko maisu.

Holako adibideak ugari dira. Euskaldundu balinbadu alegia hizkuntzaren ahal guziak ikertuz, euskaldundu ere ditu abereak, Euskal Herrian biziarrasiz. Akerra eta axeria “xilo gaitzeko” errekan dira erortzen. Otsoa artzain bilakatzen delarik:

Hor dago; tente potente
Basagaitz-ko alkate.

Astoa bere hiru jabeekin Senperekoko larretan dabila. Mandoa espan-tuka ari delarik hona zer dioen:

— Nor niz ni?
Ni bai ni?
Jauregiko behorraren
Primetako lehenaren
Alaba!
Donapaleon izan den
Garañorik gaitzenaren
Iloba!

Bi astoak, Jaun Mattin eta Jaun Pettan, “Ibarbideko” errekatik joanik sartuko dira urean Zubirik ez aurkiturik. Ainhoan ez bada Urdazubin xinaurriak salbatuko du urtzoa:

Ihiztariari, behar zen bezala,
Zion xinaurriak ausiki aztala.

16/11/17
Lezamal huit cent quatre vingt huit et le sept avril, à Deauville domino
par Gérard Père Chabodoyez, marin, Officier de l'état civil de la commune
de Martigues, fils de Jules Chabodoyez, centre de Chayney, Département des Basses Pyrénées, est compagnon de culte
de Jean, âgé de treize ans, dans la paroisse des Dames, Domini à Rennes, ayant
pour parrain un enfant du sexe masculin et agencé avec le sept huitième mois d'ans.
Le 20 octobre 1898 à Deauville, le curé de l'église de l'Assomption de Deauville déclare que le parrain de Jean, âgé de treize ans, marin, son père, et auquel il a donné malice Domine la primauté
charactère de Jules Le Véti Dibertat, officier de l'infanterie, fait au service de l'armée de terre,
âgé de soixante-trois ans, soldat au régiment de l'infanterie de l'armée de terre, à Rennes, ayant été au service de l'armée de terre, à Rennes, depuis le vingt et un juillet de l'an deux mille quatre-vingt-dix-neuf, ainsi qu'il
confirme, ayant porté lors de ses faits bataille.
Carralou, 18 novembre 1898.
D. Mont... /
*Le curé a...
c. 16/11/1898*

“Balujan” da gosez erdi hilik dagoen zakurra, “Guardian” delarik zakur lodi eta joriaren izena. Halaber “Aujame” garratoin gaskoina urez ur, Baiona utzirik —garratoin hiritartua naski— Uztaritzerat doa “Xopolo”-ko errekaraino “Biribil” jaunari —garratoin euskalduna Biribil— bisitaño baten egiterat.

Ikusten duzuen bezala badute “Alegiak” eta “Haur ele haurrentzat” bildumetako olerkiek behar den mamia. Dendarik gabe, hor zauzkan gogoan, horiek idazten zituelarik, Euskal Herriko haurrek. Horiek hola, errepikatuko dut duela orai 25 urte erraiten nuenaene Euskaltzaindiko sarrera-n Oxobi-ren alkian jartzerat nindoalarik:

“Nahi balinbadugu gure euskaldun eginbidea osoki bete, aintzinekoek utzi daukuten ontasun ederrez behar gira baliatu, behar ditugu erabili. Hori ez eginez, bigarren aldikotz hilen da Oxobi eta izanen gira, gu, haren hiltzaleak.”

Badu orai ehun urte sortu zela, badu hirurogoi ta hamar urte zentzu zela. Bere bizi guzian euskararen zerbitzari zintzoa eta argia izanik, zerbait utzi daku eta euskarak diraueno beti norbaitek irakurtuko du edo kantatuko.

Euskararen zerbitzari izanik, euskarak berak zerbait zor dio. Halaxe erraiten zuen Labèguerie-k Oxobi-ren hil-hobiaren aintzinean bertsu eder batean:

Aingeru-hegal ixil bat jin zauzu bila gau batez,
Eta orai, iduri du, haiize hegoa entzunez,
Intzirika dagoela Euskara oinazez.

BIDARRAI, EUSKARA ETA EUSKALTZALEAK

Bidarrai, 1988-III-27

Piarres Charriton

Bidarrai-en berri bilatzen dugularik hiztegietan, honelako zerbait aurkitzen dugu: Errobi-ren ezkerretarik, Iparla-ren maldetan, Orzaize-ko ibarrean, Lapurdi, Baxenabarre eta Baztan-errekaren mugetan jarria da Bidarrai-ko herria. 1886 an 1121 bizilagun zituelarik, gaurko egunean, postetako egutegiaren arabera 631 dauzka. Menturaz beherago eroriko zen kopurua, mendialdeko asko herritan bezala, Bidarrai-ko herriak ez balu ukantzen, mugaren bestaldetik, Erratzuko herriak daukan Aritzakun-eko auzotegia. Aritzakun-etik sartu baitira Bidarraiko etxalde askotako etxe-kandere, auzu horretako alabak, Parise, Bordele edo Baionara buruz joanak ziren Bidarraiko nesken ordari. Eskerrak beraz gaur Bidarrai-tik Aritzakun-i.

Bidarrai-tik Baionara 35 kilometro badira; Baigorrira 19 eta Donibane Garazira 18. Hazkuntzatik eta laborantzatik bizi da Bidarraiko jende gehiena, baina badute ere Bidarrain aspaldian, arraintegi bat eta naski harrobi bat. Herri honetan iragaiten zaie, zorionez —ala zorigaitzez!— Donibane Garaziko trena.

Ikusgarria da Bidarrain, XII. gizaldiko eliza erromanikoa, oroitazaten diguna Orreagako kalonje aberatsen gomendio eta eskuko zirela, aspaldiko denboretan, eliza hori eta herri hau guzia, Lapurdiko Lekuine, Hazparneko eliza eta beste ontasun frango bezala. Geroztik historia luzea bizi izan du herri honek, hala nola frantses soldaduek tirokatu, bai, tirokatu zutelarik, duela berrehun urte, Bidarrai-ko elizako kurutzefika, baina bego (1)... Nola ez aipa halere Harpeko Saindua, bere ur sendagariari esker Bidarrai-ren fama urrun hedatu baitu. Anuntxi Arana adixki-deak berriki bildu eta argitaratu digu-eta haren historia (2).

(1) P. HARISTOY: "Les paroisses du Pays Basque pendant la période révolutionnaire", T. II, 172.orr.

(2) A. ARANA: "Bidarraiko Harpeko Saindua", *AEB Haranburu*, Donostia, 1985.

Bidarrain mintzo diren hizkuntzez, hiztegiak aipu dituzte euskara eta frantsesa. Spainolik ez omen da. Euskara aldiz frantsesari nagusi eta frantsesa baino nahiago, lehen segurik. Orain, nik ez dakit (3).

Dena dela, euskara zela nagusi Bidarrain, iragan mendearren hastean bederen, badugu lekukotasun bat ohargarria, Wellington Angeles aintzindari aipatuarena. Hemen gaindi zebilela Napoleon-en soldaduen ondotik, honelako abisua argitaratu zuen, 1814ko Urtarrilaren 28 arekin:

“La conduite du peuple des villages de Bidarry (sic) et Baygorry m'a fait la plus grande peine. Elle est différente de celle de tous les habitants du pays et ils n'ont pas le droit de faire ce qu'ils font... Je ne permettrai pas qu'ils fassent tour à tour le rôle d'habitant paisible et celui de soldat...”.

Ez du horrek iruzkin beharrik, baina badakigu abisu hori emana izan zela frantsesez eta euskaraz, horrek berak erakusten bait digu euskara beharrezko zeukatela herri honetan aintzindari arrotzek berek. Damurik ez baitugu eskuratu ahal izan euskarazko testua (4).

1814etik bost urteen buruan, 1819an hain zuzen, badugu ordea Bidarraitar baten euskara ezagutzeko suertea. Nork ez du ezagutzen alabaina 1815eko *Bidarraittaren kantua*, askok Oxalde-ren kondu emaiten dutena, baina egiaz Ñarro edo Ñabarro, Bidarraiko beste seme batek osatu zuena?

“Mila zortzi ehun hemeretzian, urriaren hilaren hemeretzian,
Umore ona nuien hauien kantatzian
Gazte ta alegra trankil bihotzian,
Ontasuna frango badut intresian,
Deusik ez etxian,
Orai bezain aberats nintzen sortzian”.

Deus guti dakigu zorigaitzez, Ñarro delako lehen pertulari bidarraitar horretaz, nahiz Francisque Michel-ek, 1857ko *Le Pays Basque* deitu liburuan haren pertsu horiek emaiten dituen (5).

Delako “Bidarraitarra” horretaz beste kantu bat ere badoa Ñarro-ren kondu, izena baitu “Bi arrano hiru beleri”; Frantzia eta Errusia dira hemen bi arrano elgarren adiskideak, beleak aldiz haien etsaiak Inglaterra, Prussia eta Autrixia, dirudienez (6). Ez dugu zeren harri gure pertularia horrela politikan sartzen ikustearaz. Pertulariek egundainotik asko

(3) I. ESTORNES Z.: “Bidarray”, *Enciclopedia General Ilustrada del P.V.*, 1974.

(4) P. HARISTOY: op. cit., 174.orr.

(5) F. MICHEL: “Le Pays Basque”, rééd. *Elkar*, Donostia, 1981, 426.orr.

(6) A. ONAINDIA: *Mila Euskal Olerki Eder*, Larrea (Zornotza), 1954, 490.orr.

maite izan duten gaia da-ta politika; gero, nork bere gisa, erabili izan badute ere; nahiz maizenik “nora haize hara aise”.

Dena den, iduritzan zait, gure lehen perticulari Bidarraitaren pertsu bakar horiek hurbiletik iker bagenitza, aurki geni keela ondotik etorri diren Bidarraitar guziek beren pertsuei eman ohi dieten marka berezia: “Umorearen marka”. Nork uka alabainan Oxalde, Oxobi edo Iraxet-en “umorea”?

1814ean, Bidarrai Manguianean sortu zen Janbatista Oxalde, Joanes Oxalde eta Joana Etxexuri-ren semea, mende osoa ezbaian bere pertsuez loratuko duen perticularia, 1897an hil baitzen, Bidarrai Sastrianean.

Anartean Joanes Oxalde ilagin gazte zelarik Aiherran ezkondu zen Marie Peydouvan gaztearekin, honek hamaika haur eman baitzizkion. Gero 1838an guarda sartu zen, Garro-ko jaunak eskukaldia emanik. Ofizio horren gatik asko herri kurritu zuen Larzabaletik Beskoitzeraino, Heleta, Bidarrai, Lekorne, Makaia eta Saran barna. Guardagoa utzi zue-nean, postaren zerbitzuko hartu zuten nahiz ez zekien frantses handirik. Geroxeago joan zen Ameriketara, Argentina-ko Entre-Ríos-eko Guale-guay hiri nagusira, bere emazte ta haurrekin. Jose Mendiague pertulariak honela agurtu zuen hara heltzean (7):

“Gualeguai-ra jin zauku guarda bat, Oxalde,
Bi bertsu emaiteko ez baita herabe,
Ezagunak girade lehenago ere,
Hartakotz ni ez nauke salutatu gabe,
Banuke kuraie, gazte izanik ere,
Gertazen bagire,
Gau baten pasatzeko lokartu gabe.”

Ez zen ordea Ameriketan laketu Oxalde, eta sorterrira itzuli zen beste perticulari aipatu bat bezala, Iparragirre bera bezala, familia guzia han utzirik. Hil berria jakin zuelarik, Jose Mendiague-k beste zenbait pertsu ontu zizkion Ameriketatik (8):

“Oxalde-ri hasten naiz bi bertsu kantatzen,
Esperantzan nauiela zerutik aditzen,
Nahiz gure aldetik apartatua den,
Obra eder frango utzi dauku hemen,
Haren izena aise ahantz ez dadien...

Euskal herrien alde egin du indarra,
Ikusiz bazuela zerbaiten beharra,

(7) J. MENDIAGUE: *Zazpiak Bat, Eskualdun Kantuak*, Buenos Aires, 1900, 106.orr.

(8) J. MENDIAGUE: *Ibid.*, 64.orr.

Omore onarekin sortu zen mundura,
 Beti ibili izan da batetik bestera,
 Gazte eta zaharren alegeratzera...”

“Omore oneko” gizonea, “batetik bestera beti ibilia” eta ere Oxobik idatziko duen bezala, zen bezala erraiteko “guarda bihurria” (9), “gazterik, airatua, pilota maite, arnoa ez hastio, bertsulari famatua, kontrabanda odolean” zuelakotz askotan ofizioa galtzer izan zuena. Horiek oro amenomenka bederen jakin zituzketen Ameriketan eta jakin ere azkenekotz Oxalde hil ondoan ez zuela Hargindeguy apezak Bidarraiko elizan sartzea utzi haren gorpua. Hona beraz, ehortzeta hits hori gogoan, Mendiague-k *Montevideo*-tik bota zion azken pertsua (10):

“Hau da nik Oxalde-ri eman dudan meza,
 Bakotxak bere partez hoinbertze egin beza,
 Inkomodatu gabe elizan apeza,
 Zoin gure etxetarik eginez otoitzat:
 Jainkoak bertsulariak zeruan sar bitza.”

Ez dugu horren gatik jakinen zertan zuen azkenera Oxaldek “inkomodatu” Bidarraiko apeza. Ala aments familiaren Ameriketan uztea ez zitzaion iduritu barkakizun? Egundainotik izan baitira, orain bezala lehen ere, erretore zorrotzak eta bahe larriagoa darabilaten erretorak (10). Dena dela, oroitu behar dugu erretore bat bederen zinez adiskide izan zuela Oxalde pertsulariak, Adéma Zaldubi erretorea.

Gratien Adéma, 1828an sortua zen Senperen. Gazterik hasi zen Larresoroko seminarioan, Jean Baptiste Elissamburu bere ikaskidearekin, euskal pertsu ederrak ontzen. Apezu ondoan Hazparnen apezlagun egonik, 1860an Bidarraiko erretore izendatua izan zen eta han egon hamabi urte. Geroago Atarratzeko apeznausi izanik eta Baionako kalonje, bere pertsu, kantu eta kantika miresgarriei esker Adéma Zuldubi xaharrak ospe handia bilduko du zazpi Euskal Herriean.

Baina Bidarrain apez zelarik hain zuzen, Gratien Adéma, eliza lanean ari izan bazen ere oroz gainetik, apezetxea eraikiz, eliza berrituz eta, jineua baitzuen omen, zur lan zenbait bere eskuz eginez, ezagutzak eta adiskidantzak egin zituen herriko seme pertsulariarekin, Janbattit Oxalde-rekin. Elgarrekin zuten aurkeztu 1867ko lore jokoetara “Xantxundegiko” edo “Mehetegiko” xakurraren kantu famatua. Zaldubi-ren paperetan irakurri dugu, kantu hori “Oxalde Bidarraitarrak marruskaturik, Zaldubi Senpertarrak berregindurik, paratua izan zela neuritz gudukotzat, baina

(9) “Oxobi-ren lan orhoitgarri zonbait”, *Gure Herria*, Baiona, 1966, 197.orr.

(10) J. MENDIAGUE: op. cit., 65.orr.

ez zuela garait-saririk irabazi” (11). Ez gaitu ordea puntu honek harrituko, egundainotik gertatu baita saria hartze duenak ez ukaitea.

Beste apez zenbaitek ere merezi du oraino Bidarraiko euskaltzaleen lerroan sartzea, hala nola mende honen hastapenean herri honetan erretoareta eta laguntzale ziren Olçomendy eta Larralde bi apezek. Ez zuten hauek, dakidala, ez pertsurik ontu ez libururik idatzi, baina Frantziako gobernuaren izenean Pabeko prefetak, Francière jaunak, debekatu zietelarik Euskal herrietako apez guztiei beren katixima euskaraz emaitea herriko haurrei, Bidarraiko bi apezek ez zuten amore eman. Eta ez zutelakotz frantsesez ari nahi, Pabeko prefetak zigortu zituen eta beste euskaldun apez zintzo askori bezala beren hilabeteko soldata kendu zieten, 1904eko Apirilaren 18ko dekretuz. Gertakari horiek, ez direlarik bada aspaldikoak, gaur ahantziak dira edo edo ixilpean atxikiak, ez ote lukete bada argitzen ahal gaurko historiaren hainbat alderdi? (12).

Nola ez aipa ere Bidarrain Pierre Eyheramendy apeza? Maulen sortua zen, 1891ean, eta Alduden egona, hona etorri aintzin, 1924ean. Hemen bost urte iragan ondoan, Duhau “apez handia”ren ondoan, 1929an Donazaharrera igorri zuten orduko “apez tipia”. Geroago guhonek ezagutuko dugu Idauze-Mendikotako erretoareta. *Méthode Pratique de Basque* izeneko liburutto bat argitaratu zuen Parisen Eyheramendy apezak, 1929an. Aitorre behar dugu gogorki jorratu zuela orduan delako liburua Piarres Lafitte gazteak (13), baina guztiok badakigu tresna txarrekin egiten dela lan onik ere —eta alderantziz— horra zergatik euskaldun berri askok Eyheramendy-ri zor dion menturaz, aspaldiko urteetan, euskararen alorretan lehen urratsak egitea. Dena den, lehen liburu horren ondotik ziberotar apez gazteak argitaratu zuen bigarren mailako “Cours Moyen”, 1930ean eta hirugarren mailako “Cours Supérieur”, 1938an.

Ondotik aipatu behar dugu gero Nikolas Ormaechea, “Orixek” (1888-1961) euskal idazle famatua (14). Iruñea San-Kristobal-eko presondegitik ihes egin ahal izan zuelarik, 1937an, mendiz honaindira etorri zen eta behin Bidarrain kokatu, Noblia izeneko hotelean. Bidarrain kokatzeko aitzakirik aski bazuen Orixek, bere askazi zenbait baitzen ordukotz hemen-gotorrik. Horra nola gaurregun hiru familia badauden Bidarrain, Ormaechea, Ormachea, Ormacha, hiru izen desberdiniek hiruak ahaide.

(11) P. CHARRITON: “Gratien Adéma-Zalduby-ren bizia ta lanak”, *Mundaiz*, Donostia, n.º 29, 1985, 47-53.orr.

(12) J. URKIZA: “Frantziako Estatuak Euskararen eta Euskal Elizgizonen aurka, 1889-1906 bitartean egin...”, *Karmel*, Larrea (Zornotza), n.º 183, 1987, 76.orr.

(13) P. LAFITTE: “Pour 25 francs”, *Gure Herria*, n.º 9, 1929, 376-380.orr.

(14) A. M. LABAYEN: “N. Ormaetxea Orixek, 1888-1961”, *Euskera*, Bilbao, 1961, 345-347.orr.

Beste euskaltzale ezagun bat aurkitu zuen Orixek orduan Noblia hotelean, hura baitzen Philippe Veyrin artista jakintsua (1900-1962) (15). Atsegin genuke jakitea —nik bederen— nola elgar aditzen zuten, biek elkor kutsua baitzuten bat gorputzez elkorra, Veyrin, bestea izpirituz naski. Lekuko batek idazten zigun alabaina: “Orike ez dut ezagutu, Ormaechea bai. Ez genekien zer izenordekin eta zer barnatasuneko idazlea zen. Hobeki ezagutzen genuen erdi-apez zen gizon bitzi bat, dena jakitate, baina erran nahi zituenen erraitera uzten ez baginuen, berehala oiesten zena. Gertakari latz batez agertu zen zer bihotzeko gizona zen eta egiaren alde ez zuela nehoren beldurrik” (16).

Hona gero Jules Moulier apeza (1888-1958), gaur ohoratzen dugun Oxobi. Honetaz ederki hitzegin baitigu Jean Haritschelhar-ek (17), nik bakarrik erranen dut Oxobi-ren lanak berrargitaratuko direnean, haren oroigarri argitaratu zen lehen liburu hura, nahi nukeela osa dezaten *Gure Almanakan*, *Eskualduna-n*, *Euzkadi-n* eta *Gure Herria-n* agertu ipuin, artikulu ta hitzaldi zenbaitekin.

Bidarraiko euskaltzaleen aipamena egitearekin, ez nagoke bada beste izen bat aipatu gabe: Alantxerriko *Maite Barnetche-n* izena (1941-1986). Zilegi bekit zauriak berritu gabe, Maite-ren sorterrian bi gauza erraitea: 1.ik, emazte gazte horrek erakutsi digula nola tresna berrienez baliatu behar den gure mintzaira xaharra emaitza aberatsenak ontzeko. Berehala gogoratzan baitzait, Xalbador zenaz, Maitek eskaini zigun emanaldia. 2.ik, bide berrien urratzeak ustegabeko trabak dakartzala betitik, baina trabak--trabatei, Maitek jakin du behar-orduan ororen gainditzen. Oroit naiz salatu zidala nola buruzagiek debekatua zioten Piarres Larzabal Zokoako apezaz egina zeukan emanaldia agertzea, baina lana egina zegoen eta Piarres Larzabal joan zaigularik Maite zenaren lan ederra ikusteko baimena eman digute Frantziako telebistako demokrata handiek (?).

Azkenik badut ere aipatzeko aspaldiko laguna dudan Bidarraitar bat. Duela 66-67 urte hortxet, Elixaldean sortu zen eta apeztu zenez geroztik Landes-etan bizi da-eta gaurregun Buglose-ko misionesteian. Ez du ordea behinere Bidarraiko euskara ukatu. Izaitekotz bai bere bizi guzian zerbitzatu. *Herria* hasi zelarik Lafitte zuzendaria laguntzen zuen, Chilhar izenarekin pilotako berriak emanez. Geroago berriz Piarres Iparla delako baten sinadura guztiz ezaguna egin zuen eta azken urte hauetan *Herria*-

(15) G. EPPERRE: “Hommage à M. Philippe Veyrin”, *Gure Herria*, n.º 4, 1962. Bestalde J. Cabillon, Bidarraiko auzapez ohiali zor diot, beste zenbaiten artetik, berri hau ere.

(16) Jean Pierre Irachet: Ohorezko euskaltzain berriaren gutun batetarik. Hor aipu duen “gertakari latz” hori zer izan zen ez dugu jakin.

(17) Ikus aintzinago J. Haritschelharren hitzaldia.

-ren irakurle frangok berezi dituzte Otto Piarre-ren oroitzapen, ixtorio eta pertsu bipilak.

Uste dut beraz denek hemen atsegin izanen dugula orain aita Villasante gure euskaltzainburuari uzten badiot hitza, berak erran diezagun nola Jean Pierre Irachet Elixaldeko semea, Iparraldeko euskal idazle hoberenetarik den, ohartu dela Euskaltzaindia (18).

(18) Orduan aita Villasante Euskaltzainburuak jakinerazi du Euskaltzaindiak bere Martxoko bilkuran, Martxoaren 25ean Bidarrain, aho batez izendatu duela Jean Pierre Irachet, bere euskal idazkien gatik Euskaltzain Ohorezko.

ANDRES DE POZA EN FLANDES: UNA ETAPA DE SU VIDA CASI DESCONOCIDA

INTRODUCCION

Jose Garmendia Arruebarrena

Aun contrariando mis sentimientos, me veo obligado a satisfacer el deseo —un requerimiento en este caso— del P. Villasante en una carta para que explique cómo fue el hallazgo de los documentos valiosos, desconocidos e inéditos, de los méritos y servicios en Flandes del Lcd. Andrés de Poza.

Hace más de 20 años que me era conocida de modo especial la personalidad de Andrés de Poza. En esa época D. Andrés de Mañaricua (q.e.p.d.), queriendo comprobar una cita que aducía Elías de Tejada en su libro *El Señorio de Vizcaya* sobre Poza, había acudido a mí, residente en Sevilla, para que diera con un manuscrito en el Archivo Histórico de la Universidad de Sevilla. Bien por error de imprenta o confusión, el n.º del legajo sobrepasaba en la cifra el de los existentes en el mencionado archivo. Aunque sí recuerdo haber tenido entre manos uno que trataba sobre límites de territorios antiguos de Iberia.

Después leí con interés acrecentado los libros de Poza en su primera edición: *Hidrografía* (Estante 34, n.º 106, vol. 1, tamaño 4. Impresor: Mares, Bilbao, año 1585) y *De la antigua lengua, población y comarcas de España* (Estante 188, n.º 62, vol. 1, tamaño 4. Impresor Mares, Bilbao, 1587). También de su hijo, sabio jesuita, Juan Bautista, nacido en Bilbao (año 1588) y fallecido en Cuenca (Perú) el año 1659, el libro *Práctica de ayudar a morir*, publicado en Madrid en 1619 y del que se hicieron en vida del autor 12 ediciones españolas, y traducciones al francés (París, 1637) y alemán (Francfurt, 1653).

Con motivo de la concesión de la Beca Angel de Apraiz en 1986 por la Sociedad de Estudios Vascos - Eusko-Ikaskuntza, repasé durante más de un año y medio casi 300 legajos, libro próximo a publicarse con el título de *Diccionario Biográfico Vasco. (Méritos y servicios de los Vascos en*

el Archivo Gen. de Indias. Sevilla). Fue en esta ocasión cuando descubrí los documentos de Poza en A.G.I.

En mi visita anual a Aránzazu y hablando del hallazgo me dijo el P. Villasante que Koldo Mitxelena estaba interesado en la personalidad de Poza. No dudé en llamarle por teléfono y convenir día y hora para entregarle los documentos, lo que hice con sumo gusto de darle esa satisfacción, por ser quien era en estas materias, y para que dueño absoluto del mismo, sin tener que citarme para nada, hiciese el uso que le pareciere. Leí después la noticia de su comunicación para el Congreso de Orduña sobre Topografía que había titulado “Nuevas no registradas del Lzdo. Andrés de Poza en el Archivo General de Indias”.

A pesar de que fuí requerido para el estudio y comentario de los documentos, apenado por su fallecimiento tan inesperado y con otras obligaciones urgentes, no quise manchar la memoria con algo que voluntariamente había dejado de ser mío. Por eso he escrito al principio lo de “aun contrariando mis sentimientos”. Esta es la breve historia del hallazgo y de las vicisitudes de los documentos que ahora se publican.

Donostia, 1988-V-27

Carlos González Echegaray

Una circunstancia muy dolorosa me ha puesto en las manos lo que tenía que haber sido la aportación de Luis Michelena al homenaje a la producción lingüística y literaria de Andrés de Poza. Pocos días después de aquel acto, al que no pudo asistir Michelena, nos llegó la triste e inesperada noticia de su fallecimiento, que no sólo es lamentado por los que le conocimos y tratamos, sino por todas las personas que de cerca o de lejos se interesan por los problemas y las perspectivas de la lengua vasca.

Por esta circunstancia no vacilé en aceptar el encargo que el P. Villasante, en representación de la Academia, me hizo para que, sustituyendo a Michelena, estudiara el expediente que un erudito investigador vasco, el sacerdote D. José Garmendia Arruebarrena, residente en la ciudad de Utrera, halló en el Archivo de Indias en Sevilla y en el que se nos aclaran definitivamente muchos aspectos de la estancia de Poza en los Países Bajos y su actuación allí como hábil político y experto jurista, protegido y alentado por el Gobernador español D. Luis de Requesens, Comendador Mayor de Castilla y Capitán General, y por D. Gerónimo de Roda (1).

Aunque en el escrito se dice “natural de la ciudad de Orduña”, está claro que pasó su juventud en Flandes, donde vivían su padre y su tío Martín y donde murió uno de sus hermanos. Probablemente su venida a España sería para cursar sus estudios en Salamanca (antes había estudiado en Lovaina) donde se licenció en Leyes en 1570, regresando después a Flandes; sin embargo siempre estuvo orgulloso de su origen orduñés y vizcaíno, que aparece en sus papeles.

(1) GERÓNIMO DE RODA, escritor y jurista, y de quien dice un historiador de las guerras de Flandes, el P. Flamiano Estrada, “senador español a quien no podían ver los flamencos por haber entrado en muchas cosas del gobierno como principal ministro en tiempo de Requesens” (pág. 393 del vol. I de las “Guerras de Flandes”, Colonia, 1682).

Si a esto añadimos que en su prólogo a la *Hidrografía* dice el propio Poza: "...habiéndome criado en mi juventud con mucha larguezza, nueve años en la Universidad de Lovaina y diez en Salamanca, donde me gradué de Licenciado en Leyes, año de 1570..." (2) y por otra parte, en la obra de Fray Martín de Coscojales *Antigüedades de Vizcaya* se dice: "...natural de la ciudad de Horduña de parte de padre y de la de su madre extranjero del Reyno y nascido y criado fuera dél..." (3) resulta indudable que nació en Flandes y que lógicamente su madre era flamenca, lo que explica su vinculación a aquella tierra y su conocimiento de las lenguas flamenca, inglesa, italiana y francesa, dada la situación de aquel país en aquellos años.

El expediente hallado en Sevilla por D. José Garmendia corresponde a la petición que el Licenciado Poza eleva al Rey solicitando, en virtud de los méritos y servicios que alega, se le conceda un destino en Indias (4) "donde mas y mejor pueda servir conforme a la calidad y limpieza de su persona y a que es licenciado en Leyes...". No sabemos qué habría hecho en América nuestro hombre, pero es casi seguro que no habría escrito obras tan interesantes como *De la antigua lengua* ni tan útiles como la *Hidrografía* (5).

Una vida azarosa como la de Poza en su primera mitad, rematada con esta instancia para ir a las Américas, no puede menos de recordarnos un cierto paralelismo con la solicitud de Miguel de Cervantes —también funcionario fracasado y perseguido— y hombre de letras que desea encontrar la paz y acaso también hallar “el Dorado” de su prosperidad en el nuevo continente.

El expediente de Poza está formado por copias de los documentos originales, escritas en 1584 y precedidas de la instancia, firmada de puño y letra del propio Licenciado. Contiene los siguientes documentos que ocupan cuarenta folios:

- a) Instancia de Andrés de Poza.
- b) Relación de los servicios prestados.
- c) Comisión contra los que tienen trato e inteligencia con los rebeldes.

(2) POZA, ANDRÉS DE: *Antigua Lengua de las Españas*. Edición de Angel Rodríguez Herrero. Madrid, Minotauro, 1959. V. Nota en el fol. 1 de la presentación.

(3) POZA, ANDRÉS DE: Op. cit. V. Nota en el fol. 3 de la presentación por Rodríguez Herrero.

(4) En uno de los documentos se dice en nota al margen: “pide una plaça de asiento en Nueva España o Pirú”.

(5) Por cierto que en esta instancia se dice que el peticionario “ha compuesto cinco libros y cursado en la práctica y judicatura” (fol. 32 del expediente).

- d) Comisión para que el Licenciado conozca a los recaudadores de los rebeldes y personas con las que tratan.
- e) Comisión para secuestrar los bienes de los fugitivos.
- f) Comisión para inventariar los bienes de los rebeldes y los que pertenecen a S. M.
- g) Carta inhibitoria, por muerte del Comendador Mayor.
- h) Carta a Poza de Gerónimo de Roda.
- i) Certificación de Gerónimo de Roda.
- j) Testimonio de Juan de Isunza, proveedor general de las galeras.
- k) Testimonio de Juan de Olaegui, Veedor por S. M. en el Reino de Navarra.
- l) Testimonio de Sampedro de Adaro, vecino de la Villa de Bilbao.
- ll) Memorial de los servicios del Licdo. Andrés de Poza.

La primera actuación política de Poza recogida en este expediente fue en octubre de 1574 en la villa de Mastrich (hoy Maastricht) donde se habían amotinado tres compañías del Conde Evensteyn y otra del capitán Montes de Oca que era a la sazón el gobernador de la ciudad; ésta estuvo retirada y atrincherada en el burgo, a causa de ciertas muertes de soldados y de competencias de jurisdicción. Sus soldados, alemanes y españoles, reclamaban sus pagas y estaban viviendo a costa del vecindario, reteniendo preso a su capitán.

El Comendador Mayor Requesens envió a Poza a solucionar esta difícil situación, cosa que logró después de veinte días de gestiones “mediante alguna diligencia y medios extraordinarios” lo que satisfizo a Requesens, ya que gracias a este resultado cesaron los intentos (inteligencias) los llama el documento) del Príncipe de Orange que ofrecía ventajas si le entregaban la ciudad.

El mes de diciembre del mismo año, Guillermo de Orange trataba de meterse en la ciudad de Emberes (Amberes) para lo cual mantuvo a la vista de ella su armada de 80 velas; fracasó el intento debido a la tormenta que impidió actuar a la escuadra. Allí fue enviado Poza para averiguar el apoyo prestado por algunos al Príncipe y una vez comprobado, prenderlos y secuestrar sus bienes. Esto le costó un atentado, disparándole un “bodoque de plomo” desde una ventana de la Villa Nueva por medio de una ballesta; según el documento, “casi le mataran”. Se detuvo a 37 vecinos de Amberes que fueron acusados y ajusticiados como culpables de los hechos cuya averiguación le había sido encomendada al Licenciado. No sabemos si en la palabra “ajusticiados” se trata de expresar la pena capital o simplemente les fue hecha justicia.

En mayo de 1575 fue enviado Poza por Requesens a las villas de Lergas (6), Breda y costa de Brabante donde era preciso castigar a los “recetadores” (recaudadores) de los rebeldes y a los ausentados, como así lo hizo el Licenciado con gran diligencia, confiscando los bienes de los ausentes “que fueron en mucha cantidad y de más de 500.000 florines” procediendo también contra algunos particulares “por notorios herejes”; dicha recaudación fue entregada a la Cámara de Cuentas, según documentación ante notario.

En esta comisión Poza descubrió también importantes contribuciones secretas que los de Brabante enviaban al de Orange (más de 400.000 florines al año) ya que se trataba de 147 villas, aldeas y casales, entre Bergas, Bolduque (7) y Breda. El Licenciado Poza ordenó a estas villas y lugares a pagar lo mismo que venían enviando al Príncipe, con cuyo importe se “entretevieron” nueve bajeles de armada que se colocaron en el paso de las islas de la Plata (?), Stryen y Dordres (8), con todo lo cual atajó la comunicación y comercio del Brabante con Guillermo de Orange. Al citar estos méritos, Poza alega que en cierta ocasión dijo Requesens a dos testigos de relieve (cuyos nombres cita) que de tener otros tres Licenciados como Poza, uno en Flandes, otro en las fronteras de Holanda y el tercero en Frisia, le valdría más de 20.000 hombres de guerra.

Por aquellos días se intentaba reclutar marineros para los nueve bajeles de la flota con resultado negativo, y el Comendador designó a Poza para conseguirlos lo antes posible. El Licenciado dio un bando en el que ordenaba presentarse a todos los marineros de la costa de Brabante, so pena de destierro; en un segundo bando les dio un día más de plazo, bajo pena de pérdida de bienes. Tampoco obtuvo resultado y entonces promulgó otro con amenaza de destierro perpetuo a los hijos y esposas, con plazo de 24 horas. En su cumplimiento sacó de las casas a éstos “echando candados” a las puertas de las casas; intercedió entonces el magistrado y se comprometió a asegurarles que no se cumpliría la orden si se incorporaban y así lo hicieron, reuniendo por sorteo 108 marineros a los que recompensó Poza con 100 florines cada uno aparte de la paga. Esto permitió que los nueve bajeles pudieran estorbar a los 18 del de Orange, impidiéndoles actuar en los pasos entre las islas.

(6) Este nombre aparece más adelante bajo la forma Bergas y debe de ser el actual Bergen-op-Zoom, en la costa.

(7) Bolduque es la forma españolizada de Bois-le-Duc que hoy se denomina en flamenco Hertogenbosch. Bolduque también se llamó Balduque, de donde viene el nombre de “balduque” a las cintas que ataban los legajos en los archivos, que eran fabricadas en dicha ciudad.

(8) No he podido identificar estas islas. El lugar llamado Stryen es el actual Strijen y Dordres es ahora Dordrecht.

Todo lo actuado le iba ganando a Poza la antipatía de los de Brabante que le hicieron comparecer en Amberes en una junta plenaria de los Estados Generales para que a instancia de la Chancillería de Brabante fuera depuesto, preso y castigado por haber procedido “de hecho y ex-abrupto” y ser extranjero y no poder ejercer allí juzgado alguno.

Pero Requesens y Roda vieron la intención de los Estados y vista la justificación de Poza, repusieronle en su cargo desde el cual continuó ejerciendo el poder judicial sobre los culpados de rebelión. Al parecer, el aludido magistrado que se ve era favorable a los de Orange, perseguía con prisión a los católicos por no acudir al hospedaje de las tropas, visto lo cual, Poza les eximió de dicha carga, con indignación de los calvinistas que determinaron matarle, para lo que encargaron a un médico de Breda que le “atosigase”, como así lo hizo mediante una “purga” que si no le produjo la muerte, le tuvo “sin volver en sí” durante muchos meses. En vista de este fracaso, sus enemigos prepararon emboscadas, a pesar de que él procuraba viajar en secreto. Así, tuvo una emboscada en El Calderón, a tres leguas de Breda, de lo cual pudo escapar gracias a la rapidez de sus caballos y a pesar de llevar de escolta doce lanceros albaneses del capitán Georgio Machuca. Otra emboscada sufrió en Esteña, a dos leguas de Breda, donde los conjurados detuvieron a un comisario Juan Van Linden creyendo que era Poza y a quien soltaron cuando acreditó quién era. Dice Poza que se libró también de otras emboscadas y que ello le obligaba a llevar en sus viajes una guardia personal.

A la muerte de Requesens, su protector, y por acuerdo tomado en la Junta, fue inhibido y destituido y trataron de prenderle cuando llegó a Bruselas para cobrar sus haberes, pero Gerónimo de Roda intervino y quedó libre, aunque no se atrevió a reclamar lo que se le debía y marchó a Amberes donde estaba más seguro, perdiendo así un total de 2.440 florines.

El nuevo gobernador Alejandro Farnesio, Príncipe de Parma, pidió se le enviase a Poza para tenerlo de Auditor General del Ejército, como lo había comunicado el Secretario Antonio Pérez en junio de 1579, ordenándole a prestarse para el viaje, pero sobrevino la retirada de las fuerzas españolas (9) con lo que dicho viaje “ni osara ni pudiera emprenderlo” el Licenciado, según él mismo escribe.

Después de describir estos hechos, Poza alega también los servicios prestados por su padre, Pedro de Poza, que mientras estuvo en Amberes

(9) Ya en 1578 se habían reunido en Gante los representantes de todas las regiones de los Estados e incluso de los Obispados y habían acordado que fueran retirados los soldados españoles y de otros países que se hallaban en Flandes.

fue huésped del tesorero Domingo de Orbea y prestó a éste 15.000 ducados sin intereses, para asuntos oficiales.

También se remonta a la época del Duque de Alba, de quien dice que, cuando llegó a Flandes, convencido de la importancia de la capital de Zelandia, Mediaburque (10) y necesitando una persona de confianza para su gobierno y Administración, nombró Baylío y Justicia Mayor de la ciudad a Martín de Poza, tío de Andrés, que sirvió “con mucha diligencia y cuidado” y cuya casa sirvió de “acogida y refugio a los que allí asistieron y iban y venían del servicio de V. A.”; murió en el asalto sufrido por dicha ciudad el 28 de abril de 1572. Por cierto que tal suceso está descrito en el documento de forma bien curiosa: “murió aogado (sic) en sus armas de cansado de ocurrir a una parte y a otra como persona a cuyo cargo estaba el gobierno y defensa”.

Atribuye el documento la pérdida de la ciudad a la falta de “la mano y autoridad e inteligencias” de Martín de Poza y añade que el Duque de Alba “yo por su muerte muy gran sentimiento”. También en la defensa de este asalto estuvo Pedro de Poza, padre de Andrés, a quien ya nos hemos referido, y tomó parte en la pelea, sin haber cobrado hasta la fecha el sueldo que se le debía a su hermano Martín (que eran más de 5.000 florines) ni se le hizo merced o remuneración alguna de su servicio.

A pesar de haber venido en socorro de la ciudad el coronel Mondragón, no pudo evacuar los bienes de la misma después de tan “estrecho y largo sitio” que aquélla había sufrido, ya que los sitiadores pusieron como condición a la rendición que solamente podrían sacar los sitiados las armas y las banderas; por esto perdió Poza allí más de 12.000 ducados, entre 8.000 de su tío Martín, en plata, muebles y casas que fueron confiscados, y 4.000 de su padre que poseía allí en bienes.

Aduce también el Licenciado en su favor, la muerte de sus dos hermanos al servicio del Rey, uno en el Cuzco, el alférez Garci López de Poza, y otro en el “esguazo” de Ziricia (11) llamado Gerónimo de Poza, sirviendo a las órdenes del Maestro de Campo Julián Romero.

Varias conclusiones pueden deducirse de la lectura de estos documentos que, aparte de su castizo castellano de la época, poseen el valor

(10) Forma españolizada del actual nombre de esta ciudad, Middleburg.

(11) Un esguazo, según el diccionario, es un vado o la acción de vadear. Y este nombre que en otro lugar del expediente aparece como “Zirizea” debe de ser el actual Zierikzee en la isla de Schouwen. Y el esguazo citado sería el famoso paso del canal en 1574 por los tercios españoles, con el agua hasta el cuello, la pica en alto con las provisiones y la pólvora colgando de ella y en la otra mano las armas. La mayor parte murieron ahogados o por heridas, pero los que llegaron a la orilla consiguieron asaltar las posiciones de los asombrados flamencos.

histórico de lo inmediato, ya que vivían aún la mayor parte de los personajes en ellos mencionados. Tanto en los testimonios de las distintas autoridades que se recogen en el expediente, como en las declaraciones del propio Poza, se especifican los nombres de los secretarios y escribanos flamencos que certifican los documentos. De ello y de la intervención de los magistrados y comisarios y de la propia Junta se desprende que la Administración civil estaba en manos de naturales del país y sólo la organización militar quedaba reservada a España y su Corona.

En cuanto a Andrés de Poza, resulta evidente que fue en esta etapa de su vida un verdadero hombre de acción. Su papel en trágicos momentos de guerra y revolución no fue muy grato para él ni aceptable para los flamencos, aunque para juzgarle habría que ponerse en la mentalidad de su tiempo. No es extraño que los flamencos, empeñados en librarse de una dominación impuesta por las leyes de sucesión familiar, a favor de una nación lejana geográficamente, sin el menor contacto étnico y separadas por la guerra de religión, acabaran por odiar a muerte a tan estricto representante del derecho de conquista. Y aunque en las declaraciones del proceso se establece que el producto de las requisas se ingresaba en los fondos de la Hacienda, es de suponer que esto no sería un consuelo para los expoliados.

Prescindiendo de estas consideraciones ético-políticas, Poza aparece ahora más completo que antes, es decir, que a sus facetas de jurista, de filólogo, de matemático y astrónomo se une aquí un matiz muy señalado de político y de estratega. Nos hallamos, pues, ante un típico hombre del renacimiento polígrafo y polifacético y tan experto en los azares de la vida como cualquier aventurero de los tercios de Flandes, a los que, como hemos visto, llegó a dominar en pleno motín, combinando sabiamente las razones con las amenazas.

Muy P.^os.

El locero don Andres de Poca natural de la ciudad de Orduna para que a
V. Alt. mejor conste dela calidad de sus servijos y despachos y tios y dos her-
manos que fallecieron en su real servijo y del riego de sus personas con que
el ha servido a mucha corta de su haz — hace presentacion de este me-
morial con la informacion, testimonios, y titulos y facados y tres libados de los
originales de que hace demonstracion — A V. Alt. pide y sup. los
mande ver y examinar, y le haga merced de le continuar en su Real
servijo conforme a la calidad de su persona, limpia letras y servijos:

M. do Andres
de Poca

Muy Sr Señor F. En mi Apurado dedico
A los que me escuchan

El licenciado Andres de Poza en el dia que allandose a los Estados
de Flandes al tiempo que le comendada mayor de castilla fue
agovernar los d^es pueblos de ayer en la tierra de sus padres y heras
le ordeno que asistiese cerca de su persona para a相伴 las
casas que se ofreciesen del servicio de su Alcaldia en lo que
luego siguiente qusasivio a su Alcaldia con mucha diligencia
y cuidado y satisfaccion del dho amordada mayor
sin mero d^espair con gran riesgo y peligro de su persona como
consta de los Recaudos q^o papeles q^o presienta.

Primera mente el Año de 1574 pa fin de su libe quando
se ambaron en masrich las compagnias del conde de
Quasteyn y la compagnia del capitán montes de o govervador
que ala sacon era dela dñha Villa Aruu Retirada q^o tuv^o
hecha a el burgo sobre cerbas muerces de solida de yeso
y en la q^o de sus d^eciones sobre que los d^eshs. Pueblos tuvié
en greso al dho capitán montes d^ecia q^o q^o en sus pagos
y q^o m^unadas crezian a costa de los d^eshs. El dho conmen
da mayor leynbio a apaciguar y q^o q^o q^o a los d^eshs.
so dho q^o dho d^esp^o de 1574 dias mediante algu
na de licencia y medias extraviadas q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o
Tude costumbre con mucha q^o q^o de hodos y satisfaccion del
dho amordada mayor el qual dho d^ecio y q^o q^o q^o
mucho por q^o
ynteligencia del príncipe de Orange el qual q^o q^o q^o
q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o q^o
q^o
Scallara muy d^ece seruido y obra q^o
dho q^o
Pente f^umada del amordada mayor y presidente q^o q^o q^o
Se crebano escasenbeja sudabat q^o
semill q^o
Esteano pa de q^o
mian tratado de meter dentro al príncipe de Orange

Suarmada de 80 velaes que la tubo en vista de la villa
 Villa de cincuenta y seis y ansi por averse a sacar
 Viejo Eltraharmo por la mera que superó salazar
 mada no tubo y se la enjura el dho comendador mayor
 mano al dho lic de aguila abrogacion de lo que acordó
 de lo visto yendo a aprender a ciertos alquedados y alcaldes
 a sus vienes le traron a la villa nula debanben
 para con una galligata q le dieron en la boeda que
 de los mis q arreven a la villa y juntamente estando q
 no que castigo de los alquedados delos quales se justificó
 qdaron treinta y siete y en las de la villa segun
 qdello consta el proceso que quedó originalmente la
 dha villa por el nombramiento del notario la que se puso
 clara con qdeseabento q los libros del qd uelmo le
 sigue Preceptor de lae arcu fiscacione qdello qdoso
 Por mayo de 1578 el dho comendador mayor viendo q
 ynporaua a la Repueta qdion se va a lo qd que la receta
 doree de los nueldees q los ausentados fuesen castigados
 con de uellos ligas y bries y mbió al dho lic de alabilla
 de bregas brida q alla costado bracante qdondon de lecas
 bries y castigos mas de cincuenta e quinientos de los re
 ueldees y qd fiscatos vienes delos qdeseaban ausenta
 do qd fueron en mucha cantidad q se mal de 500 florines
 qd propiedad qd qdicio contra alquedados particulares
 qd no tuvieron qdise de la qual comision consta qdabna
 qdente qd fismata del dho comendador mayor qdiesen
 dad qdoy el secretario Berty Ruidata En 26 de mayo
 1575 delas quales condonacion qdaron los jefes
 qdoss qdipos de Juan Basim notario qdimo de la villa
 Villa de brieda y se estegaron los vienes a la camara
 de cuentas qdipos del auditor y Auditores de norte Piozqui
 doree de qd fiscacione —
 Ystando el dho lic de alabilla con su dho
 luis la de ceteas contribucion qd qd qd qd
 dante Abian favorecido y favorecian al principe qd qd
 tanje en cantidad de mas de 700 Uflos qdines Alans
 qd que de 147 aldeas villaes y casales qd qd qd

Ciergaes o Bolbuquerque leeda al luengo de la costa las
 que menos a diez con dos mill fluvines por año y bien
 de lo que metio la abiguation y trastorno dello con
 deno a los villajes y otros tantos como se aguan al
 principio y obte a un de naciones se le tributaron
 mueble trajelos de armada que v Al Estrecho al dia
 de las ystas de la costa de Breyen y de otros y que al
 dho punto eje de los son los castillos allos que piden con
 que a la faza el comercio y pertenencia que cada uno
 tiene abian tenido el rey de Francia de brabant en su condado
 por informacion dicha ante el conde don Francisco
 con los que se allaron presentes y firmadas se levanto
 uno de Roda y Juan de Junca que era al dia en su pro
 uedor general de las armadas. El qual servicio fue
 mandado al conde mayor quellal dho servicio
 de Frisia que a Alejandro Gonzaga que es bolo en su
 alcuna vez que ante no estro ha de ser enclados como
 al dho dho punto uno de Flandres otro de la funterae y
 otra de la Isla de Frisia la ballaria mas de ciento
 mill hombres de gente segura atento que la reuelion
 se trate de la correspondencia entre la legacion
 de los estados —

Habiendo extendido el dho conde mayor como
 los desembarcos que al dia con traer de la
 villa de breedon en el mondragon no podrian sacar

Un navio que naugease de la otra noche baxe las
 por ser contra el dho punto que al dho que pertenece al
 servicio de dho dho que se anima en brevedad lo deno
 al dho dho que baxe a la procura de los marineros
 y fueren necearios para ellos animo de la legien
 cia y brevedad cumplir del dho qualquier proximidad

Vando a parar a Antwerp del los marineros de la
 dho costa segun a de sebucino de los estados y que
 segunda les dio otro dia de dho con perdida de brevedad
 y siendo que en junio parecia Anadio al tercero que
 tierra perpetua a sus hijos y mugeres si dentro de veinte
 dias que probre no comparezcan y que pasadas llueve d

Ciudad de Valencia lo ponejedo Ethando de la cedula
 Amagadero q'fiss' esto mandóla las aziendae y Ethian
 do comendado aldeas pueblos delas caeas dela qual
 Delegencia p'le d'ulto que el magistrado intercogio por
 Ellos y se ficio de comparecer las armadas que
 atascó ellos m'dic'e viñuelos crándos que abia min-
 dado Ethian q'ebaro de averlos asegurado viñeron
 vados y el d'ulto saco por suerte los marineros
 que faltauan a los qualees de puer de aviles sacar
 ciado y Regalado les ap'los Encierbas conxagones
 cada dia fluyeron por Son leys fuerades de su pagacacion que
 d'ha caminadas q'uelas q'no los obrio contentos
 q'fueron debuen pagana y medrante q' illo un dia p'ce q'a
 rance d'el momento las maras y lo fue fueras traeores
 orinarios d'el q' dho baxelos para de fensa q'guardade
 los p'ces q' enquelos nubel le podian azediar no como
 vido ello fuese bien indoriu etab' billa q'se comar
 q'ae q'el coronele mons' q'galos p'ficial de p'ctora
 dos de guber'cio
 Acauca causa q'etho h'culo quedo tan q'riado y malbido
 delas q'ciad' q'el color de q'ncipitencia se furissi
 etion y para p'reu'mile el conq'm' de las q'sia's antu
 bucion q'el q'p'p'la la lección compareci en el d'ez
 Una junta plena en que v'lo de q'endo q'ue preogdia
 de etho y exab'uplo q'que p' ser etian q'ero no podia
 exercer juzgado alquius q'brado rebabante y por
 etian q'etendian q'fue de despuesh d'nto q'odo
 q'rido q' d'etho ayuntamiento de la Etianalleria rebra
 lante la qual el q'nieva adbo es q' el conq'm' de
 las q'sia's antitribuciones
 q'Atiende q'endido etho comendador mayor q'geronimo
 q'et'oda la intencion delas q'sia's y q' d'la Justifica-
 cion de q'etho h'culo y q' se q'antua importancia era q'ualquier
 Aencia q'ndies q'c'g'c'ios libelos q' d'la Etianalleria
 Sion q'p'p'la q' general q' queen para los arcos de
 Etia q'fanteria q' d'la Etianalleria q' uelle q' d'la Etia

Los fu para quelc oír el que fui en la guerra que
 los pidióse Ellos fui a la armada en los paseos
 su dadío En el de diciembre o que se dieron los de
1575 En virtud de las quales volví a continuas sus
 comisiones a un que no comprendo trato suyo y
 del que fue castigando a los alzados o batiendo a
 u. Alcaide y capitán del armada mayor segun
 lo acá yo pague de por el servicio de su casa
 Suja sedadío En el de diciembre 1575 a otra que
 traje como el armada mayor se leva a su conuento
 Viven ser uido de lo que Ellos fijo o ha acordado en
 la redad que armadas —

Siendo de quanto importancia era animar a los
 católicos y deborlos del servicio de u. Alcaide y capitán
 De la prisión que padecían del magistrado los reyes
 uoy exemplo de lo que pedía del agente de guerra y
 a los calvinistas con que mucha naturales de a
 clararon el servicio de u. Alcaide y capitán del servicio
 A cuya causa se puso en la R. feroz los calvinistas
 que tuvieron con medio de breda que lo atormentase como
 lo hizo Europa que quedó de que llegó a gran rues
 es de beldad y arrojó que quedó en ella con muchos mu
 ertos no pudo calvar en la galera mucha parte de su
 azienda En la caperazón de su salud como consta de
 la confirmación que acordaron tiene fecha ante de
 acuerdo de la caja con los que se callaron a la u.
 plazentera Claudio villa de breda —

Y vio lo que deborlos de la unión que por arrevergen
 todo el tiempo o remediarlo y mientras Ellos fui
 bisié se terminó la u. con el que fueron el año de
 Claudio y los caminos que arrojó que los
 curaba ayer en secreto le siguieron dos de los la villa
 Claudio que la u. de breda donde en la u.
 Contra es el año de 1575 en el que al parecer de la confirmación
 del capitán georgio Matheus lembius byr y valerse
 de la bondad de los caudillos y la otra que cada fueran
 estrena dos leyes que debreda Ellos que debatir la villa

Dibumene En si riega don de ca de te nrebe dos gras
mas leprendieron como Es fe ho juntaron a un en
sario Juan bandini den natural del bagna que allí
negy acaso pensando que era el dho dho segun ell
dels dixeron quando se satisfacien quen era
el dho soltaron delas quales se dho el dho
de que ell dho hie de remia nececcidad se y dho siempre en
guardia con tapo y forma a m de los que veallá
cognoscintee.

De que ell dho hie de fuemallisto de los estados dho
Japon El servicio de V. A. constaclaro por quel luogo
que el comendador maya murio laprima officiu
cion que se hio en la dho panta que se hubo fue y mi bula
que se componiere como consta en la dho bitoria defien
radaya de secretario Berry en 19 marzo 1576
que apertece que llegado al suelo de Japón presentaron
suenvante como Es fe ho legenderéan sin que fueray por
querer mas de lo de quién solo dio su certificación
en 15 de Junio 1577 de aya correspondencia que fue
a Emberry dho dho tratado decidido que se jze
que acuñaria dho dho secreto en dho dho dho
que come nrebe aquando q dho dho se hio en dho dho
laz arriñon que presentara al secretario decima fe
tunee dorada por que dho dho 150 florins que were
equis q dho dho ni apartida nunca se lle altrano q dho dho
uedi alguno de que hoi fiam dos 26 presentando ante
El corregidor servidaya.

En dho dho francisco secretario dho dho hie de ser q dho dho
de V. A. con aquella reputacion que se tiene q dho dho
estos dho dho dho dho dho se puso mediante dho dho
mimo q dho dho fue servido darle.

y se que ante mimo mimo q dho dho dho dho
dho dho q dho dho dho dho dho dho dho dho
dho q dho dho dho dho dho dho dho dho
dho q dho dho dho dho dho dho dho dho
dho q dho dho dho dho dho dho dho dho

Al prestar para el biaje el qual sexo ayer ayer acer
 manuado ala saçon salió á los cedrandos de los dhos
 estados sin los que no párara mi vida p'render
 é lo m'ior q'playa ficio conseguidad —
 Demas del dho Al tiempo que V.A. estubo en zimbe
 reo p'reto de poras q'padre sus pedo que fue este
 Sordos dormigo de orbe a agnóstica suya y ex
 servicio de V.A. leyo q'quierz mill dos sin
 q'nto reyo m'gano para cosa de su real servicio
 q'lo qual V.A. abon deloraf'i iu'z q'grado dio el
 servicio q'que abia hecho —
 An si mes mo tuve q'q'el dho que d'allá llegó a flandes
 entendiéndo q'e q'nta q'no p'do q'nta q'lo era tener q'nto
 q'ialburgo ayerza q'ue es q'egelanda q'llave delos gober
 nos persona confidente para q'leguierro q'ad ministro
 q'ion dela justicia della Elegio por q'yo q'fue mayor
 del dho q'ciudad q'mm se porq'at q'los dho q'ciudad q'lo q'que
 s'niu'ò con mucha de legenda q'uydo q'mugacosa la
 De suaz'ienda q'oraz'ido q'caso a alegida affari
 q'io delos q'ue allí asistieron q'sfan q'veman al
 servicio de V.A. y alcaiso de ayer seruidos la p'ra
 m'ashia y q'altado mucha p'ra se exienda en servicio de V.A.
 m'ario q'el dho q'ciudad q'la dho q'ciudad q' 28 de abril de
 1582 a oocado q'he amal de cansado y q'sarrin abia
 parte q'afha como persona a ayer cargo q'taua el q'
 ue m'or se fensa della la qual se hubo luego q'p'riado
 q'p'ra q'la mano q'auhoridad q'nteligenzia q'ue q'el
 dho q'mm se porq'at temia q'ndatos los de la q'ngla q'el q'ue
 deall app'x'abu m'ore q'mugran sentimiento
 q'nteligenzia q'la dho q'ciudad q'p'ra q'grado see
 shi he de q'p'levo a mo era obligado q'lo q'ue agia
 q'rasbel q'ciudad q'ciudad q'lo q'ciudad q'ue q'ledeca al dho q'mm
 denza q'ue son mas de cinco mil florines en q'los
 mis m'gano q'no numero q'ion de su servicio
 y q'no q'p'le corona el mandaragon q'el q'nto q'lo q'ciudad
 q'la dho q'ciudad asistir ala q'fonda della nobles, q'ciudad

A prestas para el biaje il qual se xo azer con aicor
manu adala sacon sali a los cbandee delos dhoz
quicos sin los qlee mis sara mi pvidiera qprender
el q m gzer qyblay fricció conseguidad

*D*onmas delos dhoz Al tiempo que V.A. estubo en zimbue
re y qdo de qvorabupardu sues ped que fue este
serend dormiyo de orbea agnstatida suyapar
seruicio de V.A. Represto quiries mill dos sim
ante rey mnguno para cosae de su real seruicio
el qual V.A. abon debrnesi iu y agridecio el
seruicio que abia hecho

*A*n si me moliues que el duque de alba llego a flandes
Entendiendo de quanto q importancia era tener en ma
gialburque caueta que es segelrida d'alleus selos go
dos persona confidente para ellos uiernos qd ministerio
cion dela justicia della Elegio por qyblay qduo mayor
deladia ciudad qm se porqato del dho licito en que
sviuio con mucha diligencia qyudado qmugaces da
Desu aqpenda por arrebiado su casa a oqida offisi
gio delos que alli abitieron qban y venian al
seculio de V.A. y alcauso de arrebiado qsta fiz
mucha qyaltada mchqstecienda en seruicio de V.A.
muri el alalho qdiedio ala dho ciudad En 28 de abril de
1572 aocado qyue armas de canario se paccio abna
parte qdier atra como persona a qya carey qtua el qy
ue uno se fensa dell a la qual se habla luego qzopriada
Hoy qdier al amano qdauhridad qynteligena aqque qd
qduo mngun despo a temia contados los de la qyglaz y blague
qreal qyap qyobu mui te mngun sentimiento y
qynteligena qdiallo pccio qdopq aqadresee
Suo licito qydeco mo era obligado qdique asto
Lorabel qyaltado El Sieldo qd que deles cue al dho mng
seruicio qd son mae de cinco mil florines m dho
mo mnguna fornanumeracion de tu seruicio
y qd no qdier el coro nel mondaragon arretercio bnioluego
afashio qd ad asistir ala defensia della poblacion

Desacabíenes ninguno disponio al dho al servicio de sus largos
 Los nueve años cubrió una alastra ciudad abasteciendo que
 La rindió en su sangre y debajo se enterraron los muertos
 En segundas se sacaron de la tierra tan solamente las
 Armas y banderas que en la guerra acaecieron
 Si lo hubo porro en dicha ciudad murió de sedor y muerte los
 Seis mil quellados más se paga sueldo de seis mil ducados
 Tolea en una casa que se vendió con su confidencia
 De la Ciudad de Granada quattro mil restantes que
 El dho jefe de ejercito supo de la misma Ciudad
 Villa

Si me manda en servicio de V. Al dho Servo
 que temo no clauso al dho de despensa por que
 Pobera son nombres que a la vez se paga y a la vez se quita
 de justicia que se servía en su despacho el qual sin
 sueldo posterior a V. Al dho Servicio de dho aquello
 cerca la persona del maestro en campo Julian numero
 Suplico humillamente A. V. Al dho queriendo aten-
 ción a su dho oficio y a su nombre la dho dho minguo
 mi ninguno de los sacerdotes y laienda que querido
 y galardo en servicio de V. Aldeca. lo agarrado de man-
 dar se echar de las partes y las que con arrendamiento
 persona y en numero dien paga compensa intodis
 dho y allando ser al provecho para el servicio de
 V. Al dho mande a pagar en su plaza de asturias o la
 nueva de Zaragoza en el Precio de dho servicio donde mas
 y mejor pueda echar con forme a la calidad y limpieza
 de la persona que que es lucido dho y postal amon-
 ca que de mas tener otra dina de V. Al dho premiar
 y honrar a los que le sirven con fidelidad
 y verdad de que se requiere mucha gran cantidad de
 V. Aldeca

—

*Don Luis de Requesens comendador mayor
de la castilla, lugarteniente gobernador general
general de los estados de flandes por sumas*

*Comisión que se
dio al licenciado
Pérez contra los Joaquim Somos y formados que en Zaragoza delas leyes plazan
que temian bajas y prematrices ~~que~~ publicadas contra los que tienen
en la rebeldía, comisión a la gobernación con los diezmos y exenciones
de las sumas no faltan algunas personas que valiéndose de
y continúan el comercio con los dhoz. Diezmos al peaje
mientas valiéndose de la villa y tierra de la Greda bien
de magnificas riquezas y abundancia de los dhoz. de la Greda
deponer Bernardo Olló y amelor el tránsito y establecer
con tales personas establecidos apetecible que concuerda
en diligencia quando y donde las personas establecidas
contra las personas transgresores a la ley y gracia
hacientes sacar que por la satisfacción que tienen
del intendente su fidelidad y buena diligencia del
luedo Andra de la villa confirmado el legamento y mandado
varios dños que se dio de la villa Pau y Sernfertie
con diligencia de lo que en la villa se pone y se pierde en
los transgresores de las leyes establecidas
de la villa y que al alta dignidad condenados
al luedo de la villa se les arroja de la villa y se pierde
y quedan en la villa para que la gente que se pierde
la casa y la justicia que la gente para la armada de Zaragoza
se pierde que decaiga en la villa de Zaragoza
y regreso la villa de Zaragoza a su casa y se pierde
esta villa de Zaragoza de la villa de Zaragoza
que se pierde en la villa de Zaragoza*

Echóse silos allá en Brugge que se celebrou el qual año
 asimismo no pereciamos y mandamos que acuerne
 los ayuntamientos de su cargo con su gobernación contra los cuales
 oímos decir que los ayuntamientos de Brugge y sus aldeas
 al servicio de su casa fueran excedentes en su gasto
 juntas casas y no aguantarían su ideal si grandeza gravada
 fueran que fueran ejecutadas contrabellus. Envio se
 giri bien por nos en este oficio y ordenación de que
 por más de sufrirlos a los que se consideren a sí mismos
 hechos la parte que cree pertenezca a su cargo
 y tu dimandamos questa nostra ^{infia} biblioteca sea yo ubicada
 en la ciudad de Valencia y que persona pueda prestarla
 y mandarla a efecto que la villa de Sorberca se la envíe
 sin nombre y el dho se haga de su manejo y forma explícata
 de los quales se le darán los demás gastos de su diligencia
 Don Luis se le pague todo - por manda de su Señoría

Republicada en brevedad de seis y siete días
 y dentro de cinco - Pirmens. ~
 Don Luis de Poza en su carta comisionada mayor de
 Castilla lugarteniente gobernador y capitán general
 de los Reynos

Comisión de los Reynos y se mando que se la comicece abrigar
 dentro de este verano y la tola y sus partes de sus contornos y la campina
 y sus tierras y ay muchas personas que quieren venir al principio de agosto y todo
 el dho verano y se les dé su vienre y se les dice que viene en el dho verano
 por la costa y en la guena de dondi se mulas. En ninguna manera
 y con vienre de su cargo y con meter el dho aperibvia que lo
 hagan en su casa que no es buena voluntad de su Señor
 y el dho verano se le da en su casa y se le paga su dho sueldo

Echóse silos allá en Enguia que se llevó el qual año
 asimismo preparamos y mandamos que acuerque
 los azapenos no andar en su casa contra los tales
 oídos oyó que los azan de Gijón y en Asturias
 al dho día de poco fueran de regreso a su casa
 Janete cada uno ayer en ideal su grandeza gravemente
 herido querían desconfiar de los dichos
 sijos bien por resarcirlo y tenerla en suerte que
 por mala fortuna allos que se encierran a la misma Janete
 ha hecho la parte que es perteneciente a su casa renunciadas
 y tu si mandamas questa mia libra ^{infia} de suyo ultimada
 y no se fijada asy que ninguna persona pueda querer de
 su ignorancia y fecharla en Villa de Sorberece relacione
 vno sobre y el dho secreto de su mag. forma explicable
 de los quallos sey demill y quatrocientas y setenta y siete
 doncellas de que se son - y en mandado de su leg. licencia
 fue publicada en brevedad de diez dias y demill y quie
 y setenta y un dias - Pirmens.

Don Luis de Roque y su migra con rueda mayor de
 castilla lugamente gobernador y capitán general
 por sumas -

Comision para que se lleven los ynfornados que en las comarcas de lebregas
 y portugales se lleven y se lleven
 bienes de la estancia y la villa y de los pueblos de su condado y de la campina
 infonada y de la villa y de los pueblos de su condado y de la campina
 para que ay muchas personas que seygan al principio de gran perjuicio
 a los herederos y de sus viudeces y de sus viudeces que seygan non clasificadas
 partes a cosa que no se deuen de su mulae. Omigna manesa
 y con viene a decir la ley y meter el dho capitulo que se
 ay en ayuntamiento que seygan de buena voluntad y de suerte
 y de la persona del lechamón seygan en su fundo de su fiduciada

Buena diligencia ordenamos al suyo Señor Lector y fedatario
 armado y de la presente para que el que lo hace cumpla lo que
 tiene y abrigue la probitorial Carta o Decreto dicho prenado
 y en que se le avisa y en su tipo de autoridad o que a finca
 pertenecen sus nombre y apellido y los titulos y qualquier
 y Rentas tienen por cada qualquier parte y cada mesta y cada
 villa a que particular y particular y secretaria dellos vienes
 Direccion de la justicia y algunos Regidores de la Junta de Regio-
 nes que los dichos vienes son situados y de los dichos secretarios
 ser celestes y noticia a los Regidores secretarios para que
 los dichos vienes quedan marquados y puestos
 en su villa la correspondencia del dicho dador a los dichos vienes
 y en dudos tratados para que en esta Provincia queden y permanezcan
 de que pasa y no de mas considerarlo que arriben y situante
 su comision. Ello le da brieve acuerdo que qualquier persona
 en su oficio, El dador, herederos o legados de mandar que
 deles reina y informacion que tiene a los dichos vienes para
 sobre dicha villa y dadoras acuerdos que con verguenza para
 todos lo abra y que y mandarlos a dho le dador especial
 y autoridad de tenencia y mandamiento abdace y que a la que pierde
 personal que ayden y abitan a dho le dador dada mandado
 de la dho davor dadas y que el lea y fiere presentada en
 villa de Góore confirmada en mano y sellada en el sellado
 de dho davor y que el dador se lo deje y que de mas
 malague y davor davor dadas y que el lea y fiere presentada en
 villa de Góore confirmada en mano y sellada en el sellado
 de dho davor y que el dador se lo deje y que de mas
 lugar teniente y mandado y mandado de mayor secreto
 confirmado en mano y sellada en el sellado
 de dho davor y que el dador se lo deje y que de mas
 y que el dador se lo deje y que de mas
 que de mas

La prohibición A nos cas y brenarmos. El vicio andaba stopando
 de los estados de la villa de Duyvel de celo que se brancante no sabia de presentando
 su voluntad mayor que pase allí falleciam en el convento de mayor Señor de San
 Pedro de Alcántara. Tuvo en remisión una comisión de su señora que se
 encargó de dar cuenta de dos certificados que dice lo siguiente para las cortes
 sellando gallegos que se ramos y mandanosa
 para de la persona que se tenga agradecimiento y no se pi
 cada la otra comisión en la de independencia que
 se trae de ella se siente mucho apresurado en tratarla
 Pocostimé tituló alguno antes de su fallecimiento los autos
 y preglosa mercados y virtudes de su hermano y hijo
 de lo allanando alos juzgados ordinarios se acordó que
 se lo dieran y les requerían se partiera de la misma que
 se hagan contratos alquileres segundos y otros y la otra
 de sumas y deudas varias suelta y auto de sucesión
 para que en la sucesión de los que quedaron fregado
 y obregonados y que los que queden en su sucesión
 se lea en la Universidad de Bruselas de Fier
 y nuble Semana de Semill que se planteen las bases
 y el año del año de de la muerte de su señora

Carta de su señora muy mag co señor por esta responderá la señora de
 su señora de par dos de ser la qual consulte a su Exmo y licenciado
 del conde mayor con suyos bien servido ser su señora que ay aya de esperar
 oír que que quede que se lea en la Universidad de Bruselas de Fier
 que para quanto alto es villa que en la antigua
 licen según la particularidad del delito y pena que se
 que sea escamontado y dentro que son comuni
 dad los podria condonar Iniqua pena que
 una pena de la licencia no debia de comunita
 dor de su señora la pena parte atento que se verunia a
 otras abi general de nos fujo de que pudrio

M. Por la presente se da fe de lo que dice lo seg
certificacio y la tienen como el hech andee segun a Periodo bien
se regresó a la fiel misión de San José que por la gracia
de los Santos padres de la Iglesia en Roma
llegó a la misión del Comendador mayor de la villa gover-
nado y gobernante general que fue el Señor Pedro Páez
que mas de diez años estuvo en la misión y perteneció al
orden franciscano que no se dio cuenta de su muerte
hasta los que fueron a sacar los restos de los sacerdotes
que murieron en la misión y se dieron a la gracia de
los Santos padres de la Iglesia.

Debiabantse a presentacion con diligencia a las cortes
 mas, para le arzobispo de Bruxas que queria tener con su me-
 nosa redaccion de quales que preceibieren y de los
 malos tratos mentirosos que se estre hizieren a su aliado
 para persuadir que iban a obediencia para no perder
 su servicio exento para su sustencion que con su coal-
 chon para di su fin de demas nombre y sellado con
 mi sello. Cada ministro de credos fecho constiuto.
 A los diez de enero de 1577 y por su mando Proclamado.

Yo Juan de Poza presidente general de la galera de
 Flandes del año 1577 juntamente con el servidoro a sumas y costas
 de su alteza real mandado pagar alli al barón de
 Marca del 1577 tal corralente segun lo que mi
 señior se sumo que alla recibid mas de 1500 ducados
 mas i aliado a su servicio que fue empleado en su
 servicio armado se supuso son propietarios aldean-
 cias o de tierras y que ellos sacaron de que hizo
 de su servicio con su corralente secreto tan que los ducados
 que faltaron al principe se le dan para que en su
 servicio de continuar la guerra contra la liga y su aliado
 y las correcionadas y de la que esto es dada temari-
 mente por la parte rebida lo que yo tuve a gran trabajo
 y peligro de sufrir una y otra mucha Sabio facian de lo
 que se servio que la liga gobernauan y de lo que
 mas a querer la causa el corralente de los negocios que
 se fueran a mandar tanto en su integridad como en la
 diligencia y cumplido aunque se cumplio en la ditta de lo
 aprouecho mucha de las lenguas latina flamenca y

- 1 Por los siguientes días se le dieron a su Señor las siguientes consideraciones y consejos para que pudiera ser de utilidad en la preparación de su viaje a Francia:
- En primer lugar se le recordó que el clima en Francia es más frío que en España, y que el invierno es más largo y frío, por lo que se le recomendó que trajese ropa adecuada para el clima, y que no se quedase sin abrigo ni sin sombra.
- 2 A su Señor se le informó que el clima en Francia es más frío que en España, y que el invierno es más largo y frío, por lo que se le recomendó que trajese ropa adecuada para el clima, y que no se quedase sin abrigo ni sin sombra.
- 3 A su Señor se le informó que el clima en Francia es más frío que en España, y que el invierno es más largo y frío, por lo que se le recomendó que trajiese ropa adecuada para el clima, y que no se quedase sin abrigo ni sin sombra.

4. Ateniéndome que yo estuve en prisión, al ser confiscado
 todo lo que poseía de valor, la otra fue la noche
 en que se puso en el palacio del duque de Alba en Madrid, se
 me llevó a la prisión de la Torre del Homenaje, donde estuve
 encerrado aquella noche y la noche siguiente, con la misma tristeza
 y pesar de la villa de Bruxelles que no se dio en todo el año.
 Cuándo se puso en la prisión la vecindad de la villa antigua.
 Fue a la bodega de la marquesa de Alba, que se llamó la casa de
 la villa, en la villa de Bruxelles, en la que vivían
 los señores que eran leguas de distancia del lugar que iban.
 El duque mandó que los príncipes fueran a su presencia
 para que se les diera al suso. Se les dio y se les dio con mucha
 frialdad y sin darles un buen caballo. En que iban a la villa
 se les dio una noche y se les dio la otra noche y se les dio la tercera
 y para aquella noche el duque se quedó a dormir en la villa
 y se le dio a cada uno de los príncipes un caballo fuerte y bueno
 que fue el mejor de todos que se dieron.
 Y mal intencionados que tuvieron
 5. Ateniéndome que ayer noche de la noche anterior
 se oyó en la villa de Bruxelles la muerte de un sacerdote
 que se llamó Pedro, defensor de la religión
 de su patria, difundiendo opiniones atípicas
 y desveraces para que se compriera que decía y hablaba
 lo que decía y que se creyera lo que decía y
 se oyó en la villa de Bruxelles la muerte de un sacerdote
 que se llamó Pedro, defensor de la religión
 de su patria, difundiendo opiniones atípicas
 y desveraces para que se comprimiera que decía y hablaba
 lo que decía y que se creyera lo que decía y

8. Y en si lauare su querida reyna a los que fueran
en su dada semilla que fuere fijo de los que le dejan hermoso
y hermosa y fellecio son suyos legítimos en natura
los que dan hermosos y hermosas en sus casas con fiscales
y no se confiscaran los gremios de reyes que juzgaren arver
el suyo y antecedente semilla se le pide que por que solo
se casara con suyos y solo en su dada semilla que le deje
nunca y solo en suyos y solo en su dada semilla que le deje
que el suyo y solo en su dada semilla que le deje

57. Quinta pregunta dico que el dñs. de su voluntad y mandado
que se ha de cumplir en la guerra qd. qd. qd.
que se ha de cumplir con qd. qd. qd.
58. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
59. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
60. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
61. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
62. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
63. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
64. A la quinta pregunta dico qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.
que el dñs. de su voluntad qd. qd. qd.

Yo saco ab su memoria que el dicho Ladrón se apellidaba Diego
 Pita de que se le dieron los gafes al más de su malicia que con
 La muerte del dicho cura concurrieron que el dicho cura tuvo
 comisión para que diese el sacramento de la muerte
 Se llevó en el mismo a una casa que quedó
 de ese gafas y estando en ella oyó que se preguntó
VII A los dichos preguntados dice que sacó la muerte de la otra
 pregunta como oír que el dicho cura en su muerte
 sacó que los feligreses le trataron a su sacerdote que era
 sacerdote don Diego Sotillo que era cura de este dicho pueblito
 Y sacó que en esta otra que se le preguntó que el dicho cura que
 arribó a su muerte no se separó ni se apartó de su lado ni
 en su muerte que el mismo sacerdote que era cura mucha
 Juan de Olazábal recordó sus mafades y que murieron
 cuando debían de ser el año de trece años de su muerte
 en su muerte que el dicho cura lo sacó de la otra parte
 y sacó que el dicho cura lo sacó de la otra parte
 El dicho cura respondió que estaba en la casa de su cura de
 Juramento que dice que el dicho cura lo sacó de la otra parte
 En nombre de su Señor Dado de quarenta y dos años
 en maestro de su escuela de la villa de San Sebastián
 en el mes de mayo de año de mil seiscientos veintiún
 Juan de Olazábal Pueblo de la villa de San Sebastián
VIII De este depósito con detención de cada vez que
 Dicho cura la villa de Villasante debió de ser sacado y llevado
 hacia la otra parte para que el dicho cura se quedara abierto
 donde vivió
 Jurado y forma escrita dada y depósito hecho
 Al agua misma preguntándole que conozca el dicho cura
 andar de vez en vez de su muerte en el año de
 seiscientos veintiún de la villa de Villasante que es de su memoria

Conocida tristeza suscitadas de la ciudad se me
 tra buega que qualquier invierno se padece en Flandes
 En segundas Recorriendo por la iglesia católica
 por los caminos de la fe y de sus muchas leyes y disposiciones
 y proclamadas en aquellas ciudades
 Se vienen alternas el uno tiempo con el otro
 Una guerra y la otra
^y y de la que no se cobra de lo que suele ganar el otro
 y que de su vida Andres de Poza en virtud de lo que dice
 de las tierras de Flandes y Flandes en su memoria
 en donde se ve que en la iglesia católica se han
 tratado y cabreados los gobiernos y la gente
 en suelo que puso mucha pena en religión y en ello fue
 que de su vida tanto por que tiene de ello
 en tiempos de los Reyes Católicos y de la que sigue
^y La otra vez que estuvo en la villa de Béveren
 en los dias q ue tuvo que mediar entre el
 ayuntamiento q ue quería quitarle su comisión que el
 duque d' Alcántara alzó su voz en la iglesia católica
 y rebatió alzó la voz de los caballeros y armados
 y mercaderías q ue trataban de la villa de Béveren
 Esta vez q ue q uiso q uitarle la villa q ue debía q ue
 q uitarle q ue se acuerda q ue el q uito de la villa
 q uinientos pescadores mediante el tercio y q uarto q ue el
 duque d' Alcántara q ue q uitarle q ue q uitarle
 q uitarle a los pescadores q ue ello fuese q uinto
^y La quinta vez q ue q uitarle q ue el d' Alcántara
 q ue q uitarle a los pescadores de los naturales de los d' Alcántara
 q ue q uitarle q ue el d' Alcántara q ue q uitarle q ue q uitarle
 q ue q uitarle a los pescadores q ue q uitarle q ue q uitarle
 q ue q uitarle a los pescadores q ue q uitarle q ue q uitarle

ciero elas que se han de tener en la villa
 Se era donde ester la residencia del obispado
 Lemaitre que delle el obispo le dio jura de su muerte
 lo que se trae dello fuese el obispo de jura segun lo expus
 sequido por los naturales fuenches a su merte que
 dio hoy para que no lo tuviera ningun daño ni perjuicio
 con mucha compaña de embree para la segundade
 Superiora como fuere el dia andar pendulo y alba
 Ester el dia atencion an el laberinto que el obispo salio fe
 ria de la villa donde era para abaceraz que se yaceta
 Tanto como tuviera el tiempo de su dñe y que no fuese
 ala segundade
 A la quinta pregunta dijeron que la ueestra pa averbial que
 Ando de estabillada en la donde a su mismo estubo
 El obispo le dio la mano suyos milicos fuellamados semblanza
 y bruselas para que le diese de don que habia de don
 y hacia su amanicion y quedo satisfecho que fue cosa que pertenece
 conscribio estre quello que le dio abollie o bala
 armision o lo uso de su don o de su dñe (y dñe de legencia)
 y esto por real pregunta
 A la sexta pregunta dijeron que estre saco que se gommo se pone
 y saco de la villa viu estre y gredian mucho al dho
 El obispo le dio y puso don de legencia que quedo
 sombra que se le dieron que le dio
 que al dho qdalo de los dhoos se flandos el obispo le dio
 lo saco qdalo qdalo de los dhoos se flandos el obispo le dio
 man de la justicia qdano qdano qdano qdano qdano
 personal qdano qdano qdano qdano qdano qdano qdano
 qdano qdano qdano qdano qdano qdano qdano qdano qdano

by La tercera dia se que la orden de
 armada o confederacion que el norteamericano hizo
 con su flota en la noche del dia de la armada del
 Biscaya questa villa defendieron porque
 el dia de ayer arrancaron la ciudad segun lo que
 presentan las armadas contra nos no quiso declarar mas de
 que estaban en la villa y que querian abastecimiento para dirigirse
 a nos y declararon que iban a arrancar a la villa de San Juan
 para el asedio y arrasamiento del pueblo que los
 pone en peligro siempre y que el dia que venga pondre
 al asedio una
bij La otra dia segunda dia que estubo alto mui
 desierta triste por lo desatado y por la herida de su padre
 que se trajo y cuando se trataron amaron
 y comunicaron que una antimateria que estubo en
 su casa fallecio el dia anterior y que se llevó a su
 enterramiento que en sucesos legítimos su natura
 le dio la felicidad de lo mas grande que fue viendo la
 obediencia que pusieron los felices herederos de su casa
 y su memoria y que no se dejan de cumplir sus deseos
 al dia siguiente se que la orden de armada de
 la confederacion que ayer hizo se quedo en la villa
 y el dia de hoy se que la orden de armada de
 la confederacion que ayer hizo se quedo en la villa
 y el dia de hoy se que la orden de armada de
 la confederacion que ayer hizo se quedo en la villa
 y el dia de hoy se que la orden de armada de
 la confederacion que ayer hizo se quedo en la villa

 D que ayer se subio a la villa de Bilbao
 A este dia se que la orden de armada de
 la confederacion que ayer hizo se quedo en la villa

Anos Ande el mes de octubre se arreaza la mante de escoria
 dor por el río de Llanca la ciudad de San Juan la región de Chile
 nro de Vina del Mar y el río de Llanca la ciudad de El Peral
 de escoria no se ha el hierro al que se le ha destra
 mación y fundición segun que se ha aperturado la manta de
 sacada del Imperio En forma que en las pioneras allí se
 de crey que se ha de fundir el hierro que se ha de
 mante de escoria que se ha mandado a sacar con el
 hierro que se ha de fundir de la manta de
 cada el Imperio que se ha de fundir el hierro que se ha de
 sacar de la manta de escoria que se ha de fundir
 de la manta de escoria que se ha de fundir el hierro que se ha de
 sacar de la manta de escoria que se ha de fundir el hierro que se ha de
 sacar de la manta de escoria que se ha de fundir el hierro que se ha de
 sacar de la manta de escoria que se ha de fundir el hierro que se ha de
 sacar de la manta de escoria que se ha de fundir el hierro que se ha de

Del licen^{do} Andres de Pocas

~~42~~ Pide una placa de Asiento
en madera spania so pizzi

Mar. 1584

+

Memorial de los ferujos del Señor Andrés
de Poca 1584

—
S. C. R. M.

Si licenciado Andres de Poza di Segae ballandose en los estados de Flandes al tiempo que el comendador mayor de castilla fué a governar los despues de Sauense enterado de sus partes y Letras le ordeno que asintiese cerca de su persona para ocuparse en las cosas que se ofrecieren del servicio del V. M. como lo hizo en las siguientes que sirvieron al V. M. con mucha diligencia y cuidado y satisfaccion del dicho comendador mayor y Jeronimo de Roda y con gran riesgo y perjuicio de su persona como consta de los relatos y papeles que ponen.

Primero en el año de 1574 por fin de Octubre quando se acuerdaron en Alkmaer las tres compagnias del conde de Cuervelo y la compagnia del capitán montes doce gobernador que a la sazon era de esta dicha Villa estando restringida y sitiada en el Burgo y obligadas multitud de soldados y competencia de Jurisdiccion sobre que los dichos soldados fueran preso al dicho capitán montes doce y pedían sus pagas y comían a dirección acosta de los V. de dicho comendador mayor se fundio en aquella gueva y reconciiliar a los dichos soldados dentro de 7. y 8. dias mediante alguna diligencia y remedio extra ordinario que con los dichos soldados fuuso con mucho gusto de todos y satisfaccion del dicho comendador mayor el qual lo estimo y aprecio mucho por que mediante esta pacifica union cesaron las molestias de su principio de Orange el qual ofrecio ventanas para que se entregaran la ciudad en que V. M. se hallara muy desencuado y embarracado sino se atendiera de la qual somision y despuçion consta por una patente firmada del comendador mayor y referendada de 1. sec. viernes verga sudata en 25 de Octubre 1574.

~ Este año por debiembre quando los de la Villa de embres semian tra
 fado de meter dentro al Principe de Orange consuamada de 30.11.
 uelas que latuno auista de la diba villa mas de cincuenta dias y,
 asi por auense descuberto eltrato como por la tormenta que sucedio
 a la armada no fuuo efecto la con Tara eldeho comendador mayor
 mando aldeho licenciado Sa por la auengua con de lo que acerca
 desto suuo y yendo a prander a uertos culpados y asestar sus bienes
 letraron en la villa de Una uentana convencia gallera y se
 dieron con un boloque de plomo y casco. Se mataron y juntamente se
 prendeno que castigare los culpados de los quales se juzgaron 37
 vecinos de la diba villa segun delto comita en el proceso que quedo ori
 ginalm. en la diba villa por testimoniu del notario Baguer y
 por la razon que se asento en los libros del s. guillemo le sage reu
 6. do. de las confiaciones y ello es notorio.

Por mayo de 1575 eldeho comendador mayor. Dando lo que impor
 tava ala reputacion de R. M. de que los receptadores de los rebel
 des y los auentador fueren castigados con dueños y gries embio al
 dho licenciado alas villas de Bergues didea galera de la Brabant
 se adonde descubrio y castigo mas de cincuenta receptadores de los
 rebeldes y confisico los bienes de los que se sacian remanente que
 fueron en la cantidad y demas de 300.000 florins propriedad
 y procedio contra algunos particulares por notaria. excesos de la qual
 comision concurso una patente firmada deldeho comendador
 mayor y referendada por el secretario. Barty iudicata en 26. de
mayo 1575 de los quales condenationes quedaron los procesos
 en poder de Juan Basin notario de la villa de la diba villa el Briva
 y se entregarón los bienes a la camara de cuentas y a Pedro de Iau
 Loro y Artus de norte recibidores de confiaciones.

Y estando eldeho licenciado ocupado en la diba comision descubrio
 las secretas contribuciones con que los de Brabant favoreci

y favorecian al Príncipe de Orange en cantidad de mas de
 400 V. mil florines diarios porque de 147 aldeas Villages y casas
 que son entre Genges y Colonia y Greda al Largo de la costa
 largamente acudian mandados mil florines por año y siendo le cometido
 la averiguación y remedios de lo condonmo a los villages en otro tanto
 como pagauan al Príncipe y de las condonmaciones entre tuiue
 consta por informe de nueve cazales de armada que el M^r fuiuo al paso de las
 gatas de la plata iban y dordreto y que tuio al duero Príncipe
 este sacerdote y cartojo a los valpados con que atajo el comercio y corri
 potencia que Santa estaban Savia y en el duero de Bra
 bante como consta por información hecha ante el corregidor de
 Ciudad y que se salieron pries y por una fe de Jerónimo de
 Rolda y Juan de sunia que era alcazon procurador general de
 las armadas el qual servicio fué tan acepto al comendador mayor
 que el alcazar Jerónimo de rolda y a su descendiente don Gaspar que
 es obispo doctor alguna vez gozó tener otros tres licenciados como
 licenciado Poco año en Flandes otro en las fronteras de
 olanda y otro en frisia levantina mas de cuynhys mil soldados
 gente de guerra atento que sareyeron se entro somia consola
 y correspondencia y inteligencia de los estados.

Y Haciendo entendido el duero comendador mayor como Mor
 de su rem^o gobernador que alcazon era de la villa de Braga en el
 qual no podian sacar un marinero que naugasse
 en los susos nueve cazales por ser conga e del duero Príncipe
 lo que importaua al servicio de D. M^r que se amasen con
 sedad ordeno al duero licenciado que buscase y procurase los mari
 nerios que fueren necesarios para ellos con mucha diligencia y bu
 sedad en cumplimiento de lo qual mando por primera Gando
 comparecer ante si todos los marineros de la duera costa so pena
 de destierro de los estados y por segundo les dio otoño dia de fermin

con perdimiento de bienes). Viendo que ninguno parecía atado al terreno, destierró perpetuo asil. Hijo y mujeres dentro de Veinte y cuatro horas no comparecían y estas pasadas. Hizo aduenda ejecución, soprueido echando de las casas y mugeres y hijos y tomado de las tierras y bienes y dando a cada uno de las casas de la qual diligencia resultó que el magistrado intercedió por ellos y se ofrecio de comparecerlos con que no executase. corollas en sus bienes los mandos que lleváramos. Se sacó de sueldo de Sancho Angulo que eran los de el dho. Se tuvieron sacos puestos a los marineros que jalaban a los queles despues de sacarlos asesinado y regalado a los enemigos condenaciones cada dia. Y Lourdes por donde fuera de sus pagas con que y otras como dudas que les hizo lo embrió contentos y fueron de buena gana y mediante esto el Principe de Orange desmembrado su armada y se fué fuera de la ordinaria de su casa para la parada de defensa y guarda de sus pasos en que los nuevos gobernantes sacaron como todo ello fué de estra negocio en la desbandada y sus campanas y al corona de mondragon y a los oficiales y soldados desuterio.

A cuya causa el dho. Leonardi quedó tan ofendido y mal visto de los escudos que se colo de incompetencia de Jurisdicción y para prevenir el comienzo de las deudas contribuciones y sacar las leyes que seieron comparecer en emboces en una Junta plenaria que fué de Blendo que procedía de Seco y exabrupto y que por ser extranjero no podía exercer. Juzgado segund' el dictado de Brabant en protestación pretendiendo que faltó de puesto, preso y castigado todo ello a instancia de la Chancillería de Brabant la qual en el término aduerto en el cronograma de las deudas contribuciones.

Y Haciendo entendida el dho. Comendador mayor y Jefe de toda

La intención de los estados y suerte la satisfacción del Dr. G.
de Liconade y de quanto importancia era su asistencia en dichos negocios
de Bruselas a dar plenaria comisión y Justicia general orden para
los cabos de la Infantería y caballeros que residían en Flandes
y la dura costumbre que se diesen a la gente favos y ayuda que
les pidieren los que fueran como consta en los patentes sueldatas
en 17 de noviembre de 1575 en la ciudad de las
igualas. Se viene a confirmar sus comisiones en que no comprendo trámite
ni riego ni peligro fueras siguiendo a los cabujadores y sirviendo al N. M.
muy ardentemente del comendador mayor y que lo aclare y que grada en
Personas de Bruselas en una carta suya suelta en 8. de diciembre
por la qual dice como el comendador mayor se estra por con
senso y consentido de lo que el Dr. Liconado y su señorio
en Bretaña y sus comarcas.

y Viendo de quanto importancia era animar a los cabujones y
deudos del servicio del Dr. M. y libravitos de la presión que
padrían del magistrado los servidores y exento del sospecho de
los agentes de guerra y lo cargo aclarar que en su natura
la intención en el servicio de J. M. y se animaron a servir.

A suya causa y por lo contra referido los cabujones trataron con
un médico de Flandes que lo atormentase como lo di. Se en una purga
quedó dague. Hizo gran riego de su vida y aunque quedó
concluido en muchos meses no pudo volverse a su señorio que murió
parte de su señorio en recuperación de la salud como consta de
la información que acuerda de lo que se ha hecho ante el corregidor de
Burgos con lo que se salieron a la sazón en Santander
Villa de Breda.

y Viendo por los deudos del Príncipe que por suversitado

el tozgo y remediado lo y mientare debio licenciarlo. Y ruiense
forman travesia con el puente en el cuidado con las embocadas por
los caminos que aunque los procurara de su condicione se oprimieron
doruelos laura en calderones. Y en segundas bajas donde con
llevar una escuadra de 300. Tonos Albañiles de la compaña del
capitan Georgio mas su le coniuno ayuntalense R. Labordad
de los cuales los y la otra embocada fue corrollados. Segundo
de brecha el dia que se rebatió la villa de Comillas en articulo donde
adelantense dos horas mas. Y prendieran como en efecto lo
prendieron aun comillano Juan Garmendia natural de Lo
Gayna (que alli llego acaso) pensando que era el dia de la cedula
segun el se lo disieron quando se satisfueron que se oyo el
y les soltaron de las quales y otras cinco veces mas y de que el dia
licenciado somia necesidad de y se tempor con guarda consta
por mi formacion de los que se sallaron ptes.

Y de que el dia 50. licenciado fue malvisto de los estados por su por
el servicio de N. S. M. con castigo porque luego que el comendador
maya murio la primera resolucion que se tomo en la Junta
que se tuvo fue fundir y descomponerle como consta por la in
sistencia referendada por el secretario Gerty en 19. de marzo
1576. y apenas fuelligado a la ciudad quando procuraron
prenderle como en efecto lo prendieron uno frias por
Jeronimo de roda quien dicto die secretacion en 15 de
abril 1577 de cuya orden parecer se fuese embos sin
que tratar de los gran surgajes de que aun oy dia se se dieron
2440. Informes desde que comenzó a quando fuo preservar
en virtud de las commisiones que Santa aragon de un
informe por dia por qusmo es iso. informes que recibio en una
partida nunca se le a librado otro manauera alguno de qd certifican
los testigos pintados ante el conregidor de Vizcaya.

Con esto se ha visto el dho servicio de poza para ser o no
de su Ministro aquella reputación que se requería a los dos. Los
que más negaron se oponían mediante el dho argumento que dios
fueron dados.

D de que ay mismo dho el servicio del C. M. consta de lo
que escribió el Príncipe de Parma al V. M. acerca de que
m. G. se adiestro mandado por su auditor general del exerci-
cio como se lo dio el secretario Antonio Pérez de la parte
del C. M. el mes de Junio de 1579 mandando las pres-
tas para el viaje el qual dho sa. Per por Sauer mandado a
dicho dho exto y punto de los dho estados sin los
quales m. G. no se opondría a emprender la m. exención su offi-
cio segundamente.

Mas de lo dho al tiempo que el M. estuvo enemigos
Pedro de Poza supo que fue el dho dñmgo de
orbe a instancia suya y por servicio del C. M. y pidió que
el dho ducado se m. cierre y m. g. para cosa de su real
retribuio lo que el M. le debía y lo reforzó y agració el
M. dho que Sauer se f.

Así mismo se supo que el dho se llevó a Flandes en
tendiendo de quanto importancia era dho servicio. Al dho dñmgo
cabecas que se detendrá y llave de los estados persona con-
fidencial para el dho dñmgo y administracion de la Justicia della
expres por dho dñmgo y Justicia mayor de la dho dñmgo ciudad de martini
y de dho dñmgo se le dieron licencias en su viaje con mucha
delegación y credito y muy de cerca de su tienda por Sauer
dijo se sacara segura y refugio de los guerrilleros si fueron
quien y uirian al servicio del C. M. y valido de Sauer servido
en la forma dho y gastado muesa parte de Sauer
en servicio del C. M. meno en el dho servicio que se dio a la dho
ciudad entre el 28 de Abril y el 2 de Mayo pagado en sus armas decansadas

(consta por informe)

de acurrir a una parte y otra como personas de aquella gaudiencia
y defensa della la qual se tuvo luego por perdida respecto a la
mano y autoridad del Intelectual que daban mas bien de Poca
señia contados los de la ysta y el dígido de allí. Si lo porsume
entre muy gran sentimiento y en este asalto tambien se salio
Pedro de Poca padre del dho licenciado apelado como era
obligado en que a esta Sora sele ayer pagado el sueldo que
se le due al dho maestro de Poca queson mas de cinco mil
escudos ni se solo se m'd ninguna en re munera con de su
servicio.

Y aunque el conde no dragó consuerte sino supo la dicta
ciudad a assistita de pena de la misma. Fue orden de sacar Granada
mijunos respecto al sitio estrecho y largo que los rebeldes tuvie-
ron a la dho ciudad hasta tanto que la arridieron por sangre
y debajo de condicion que nadie pudiese sacar a tierra sin tam-
bién la muerte y vanderas la gente de guerra a cuya
causa dho licenciado perdió la dho ciudad mas de dos mil
licenciosos. Los dho mil que quedaron maestros de Poca tuvieron
dejar en Plata y muebles y en una casa que se vendieron
por confiscadas y o y dia se estan y los cuatro mil restan
fueron quedados Pedro de Poca escapador señio en bienes
en la de Zarilla sin importarle niente en contrario

Si mis memoria me engaña de los dichos hermanos q
señia uno en el curso. Al final de don Pedro Lopez Arribalzaga
por nombre q se apellide Poca se le trae a la gente q dho dho
que se debia Jeronima de Poca el qual sumisueldo y corsera un
maestre de campo Julian Porriño.

Sugalica Humillón. A.D. M. que temiendo Atencion atado
lo dho y aquello se ha hecho m'd ninguna ni a ninguna de los rebeldes

y hacienda que a perdido y gastado en servicio de V.M. le haga ~~mercad~~
de mandarse entregar de las partes y letras que concurren en superficies, y
en remuneracion y recompensa de todo lo dicho, y hallando ser alfanjo ^{do} su
para el servicio de V.M. le manda ocupar entre placa de asientos en las faldas
en la parte donde mas y mejor pueda servir conforme a la qualidad y lim-
presa de superficie, y a que es licenciado en leyes por Salamanca, que de mas
de sencoria digna de V.M. el premiar y honrar a los que le sirven con
fidelidad y verdad recibiran lo dicho gran bien y mercad de V.M.

y hacienda que aperdido y gastado en serv^o de V.M. le haga ~~re~~ col
de mandarse entregar de las partes y letras que concurren en su persona, y
en remuneracion y recompensa de todo lo dicho, y hallatido ser alforfona
para el serv^o de V.M. le mande ocupar en una placa de asiento en las fonda
en la parte donde mas y mejor pueda servir conforme a la qualidad y lim-
presa de su persona, y a quo es licor ^{do} en leyes por Salamanca quedemas
de jura digna de V.M. el premiar y honrar a los que le siruen con
fidelidad y verdad recibiran lo dicho gran bien y merced de V.M.

Archiw. General de Feodos (Sevilla)
Sección: Judiciale General
Legajo 1234
40 fotocopias.

A.I.

Judic. Gral 1234
40 fotocopias.

ATLASGINTZA

EUSKAL HERRIKO HIZKUNTZ ATLASGINTZA 1987AN

Donostia, 1988-IV-29

*Gotzon Aurrekoetxea-
Charles Videgain*

1987.urtean Euskal Herriko Hizkuntz Atlasak aurrerapen nabaria izan du. Bi atal ezberdinetan gauzatzen da aitzinamendu hau: inkestagintzan eta informatizapenean.

Hartan atzera ezinezko urratsak eman ditu lantaldeak, hainbat herri-
tan inkestak jasoz eta emaitzak transkribatuz. Honetan lehen pausuak
baino ez.

1. Inkestagintza

Urtearen lehen hilabeteetan inuesta-lanak erritmoa hartuz joan ziren
poliki-poliki inkestagileek berezko abiada hartu arte.

Lan-taldea frogatu denean inoiz baino aurrerakuntza handiagoa eza-
gutu du atlasgintzak urte honetan.

Denok dakikezuenez lan-taldea, inkestagintza arloan zazpi pertsonez
osotuta dago: G. Aurrekoetxea eta X. Videgain Zuzendaritza Teknikoki-
deak; I. Atutxa, I. Etxebeste, eta K. Segurola denbora osoz; orduka
arituz A. M. Echaide eta J. M. Etxebarria.

Aipatu zazpi pertsona hauen artean eta aztertzen dihardugun urtean
36 inesta guztiz burutu dira, hau da, jaso eta transkribatu; beste 37
herrian inesta egiten ari direlarik. Lurraldeka honako taula hau egin
genezake:

	Guztira	Eginda	Egiten
Bizkaia	36	17	5
Araba	1	0	0
Gipuzkoa	36	14	12
Nafarroa	27	1	10
Lapurdi	15	1	3
Nafarroa Beherea	18	2	2
Zuberoa	12	1	5
Guztira	145	36	37

Inkestetarako 2.785 itaun dituen galdeketa erabiltzen da (lexikoa: 2.105; izen morfologia: 321; aditz morfologia: 260; sintaxia: 62; eta fonetika: 37 itaun).

Galdera hauez at testu libre bat ere jasotzen da; hizkuntz kontzientziari buruzkoa hain zuzen.

Itaun guzti hauek jasotzeko behar den denbora ez da toki guztietan berdina izaten. Faktore anitz da tartean: hala nola lekuaren kalitatea (beronen jakintzaren arauera), berorren izaera (izan dadila patxadatsua, hiztuna, denari komentarioa ateratzen diona, urduria, hitz gutxikoa... denetarik aurkitzen baita gure baserritar, nekazari eta kanpainatarren artean), inuesta-egilearena...

Faktore hauek itzelezko eragina dute inkestaren aberastasun eta iraupenean. Horrela orain arteko inkestetan 18 ordutatik 42 ordutarako luzeera izan lezake. Eta tarte honek ez du esan nahi gutxi iraun duten inkestetan inkestagilea ez dela arduratu datuak zehatz eta argibideak eskatzen, ezta luzeegi (gure kalkuluetan esan nahi dut) ateratzen direnetan ez dela saiatu galderarekin bat ez zetonen eta lekuoa egiten zituen ohar, kontakizun eta abar mozten.

Eta datuak ematen hasi garenez, hona hemen orain arte egin diren inkestetan nolako denbora portzentaiak lortzen diren:

Orduak	Inkestak
< 20	4
20-25	10
25-30	13
30 >	4

Beraz, datu hauen arauera bataz beste eta inkestako 26-27 ordu ateratzen dira.

Bada beste faktore askoren artean, kontutan izan behar dugun beste bat ere: inuesta-puntuen kokapena. Inuesta-puntuak zenbat eta urrunago izan hainbat eta denbora gehiago “galtzen” da joan-etorriean, eta ondoren inkestak egiteko denbora gutxiago geratzen zaio inkestagileari. Iparralde eta Hegoaldeko inkesten kopurua neurteko behar denetako faktoreetarik bat horixe dugu, hain zuzen ere. Hegoaldean hurbilen diren inuesta-puntuetarik hasi bada ere Iparraldean alderantziz egin baita neurri batetan bederen.

Lanaren abiadak ezagutu du aipatzea merezi duen akats bat baino gehiago ere. Hauen artean zera dugu nabariena: lan-tresnen matxurak. Tresnok egun osoz eta erritmo handiz erabiltzean uste eta nahi baino askoz arinago hondatzen izan dira. Arazo honek ekarri ditu bai buruhauasteak. Aipatu behar da baita guztihonez gain magnetofoi bat erre egin zela garraio istripu bat dela kausa. Gauzak horrela izanik tresna berri batzu erotea erabaki zen, lan-etenaldirik gerta ez zedin.

Eman dira datuak, baina nola ote gabiltza proiektuan azaltzen ziren epeetatik? Proiektuak ezagutu du atzerapena inkestagintzari dagokionez. Gibelamendua bi arrazoi hauen bidez azaltzen dugu:

1. Lan-taldearen osoketa ustez baino berantago burutzea. Erabakia baino bost hilabete beluago hasi baitzen kanpo-lanetan.
2. Ihardunean aurkitu diren era ezberdinako arazoak: izan dadila hastapeneko erritmo geldoa, arestian aipatu tresnen matxura ezohizkoa, zenbait zinten egoera txarra, gorago esan diren lekuoen izaera bereziak, gaisoalдиak, inkestagile edota lekuoen hutsegiteak, bete beharrezko administrazio lanak...

2. Inkesten azterketa

Burutzen ari ziren inkesten egokitasun eta homogeneitatea zaindu beharrak zenbait azterketa egitera eraman du Zuzendaritza Teknikoa.

Helburu horrekin lau barne-azterketa ezberdin burutu dira urtean zehar:

- a) Maiatzean egin zen lehen balantza. Xarles Videgainek lexiko gaiak hartuz jadanik inesta eginda zegoen zenbait herritan, era ezberdinako galdera batzuri emandako erantzunen zuzentasun eta zehaztasuna ikuskatu zuen. Adibide bat hartuz “prado/prairie” (41.2 galdera) kontzeptuaren zehazpen zuzena eta zehatzta egin den, e.a.

- b) Urrian beste hiru miaketa berri aurkeztu ziren inkestagileen bileran; lehena G. Aurrekoetxeak burutua (*EHHA: inkesten 2. azterketa-*

*dia), zeinetan lexikoaz landako emaitzez aritzen baitzen; hots, morfolo-
gia, sintaxia eta fonetika arloetako erantzunen egokitasunez, hain zuen
ere.*

c) Bigarrena zera da: X. Videgainen “Oharrak inkestagintzari buruz”. Lan honetan gaiaren ingurua arakatzen zen. Aurreko bi lanetan inkestaren kalitateaz ihardun bazeen oraingo honetan inkestaren kantitateaz, nolabait esateko, arduratzenean; hau da, galdeztenean inguruneaz, hain zuen. Bi alderdi hartzen ziren kontutan: hizkuntzari buruzko oharrak eta entziklopediari buruzkoak. Haietan galderaren inguruan bildutako hitz interesgarriak, egitura sintaktiko ohargarriak, erregistro-mailari buruzko oharrak, lekuoaaren meta-hizkuntzazkoak, esaera eta gonparaketak. Hauetan lekuoei esperientziak erakutsitako jakitatea, narrazio etnografikoak eta sineste edo praktikak.

d) Hirugarrena G. Aurrekoetxeak burututako “EHHA: inesta eta zintak” dugu. Inesta-puntu ezberdinak inkestetan iraupena zuen aztergai.

Azterketa hauek inkestagile bakoitzak beste lankideen lan-moldea jakin zezan burutu ziren.

3. Informatizapena

Inkestagintzan ezeze, informatizapenean ere aurreratu du proiektuak 1987. urtean zehar, gura adina ez bada ere.

Puntu honetako arazo larriena, hau da, Euskaltzaindia eta CNRSn arteko hitzarmena zuzentzen eta bideratzen eman da urte osoa. Hala ere ez da nahi bezainbat aitzindu, ezta gerorako oinarririk finkatu.

Itun hau ezinbesteko da, bestalde, orain arte Strasburgeko iker-taldearekin izan diren harreman pertsonalak ofizial daitezen, bi erakunderen arteko harremanak bihurtuz.

Baina oraindik ezin daiteke esan noizko izanen den kontratu hori, presa handikoa bada ere. Esan behar da, bide beretik segituz berreskurtu ezinezko denborara hurbiltzeko arriskutan gaudela une honetan.

Bien bitartean funtzionamendu-programa laburra egin eta praktikan jarri ditu informatikariak; jada, galdekizun osoa eta lan-fitxategi ezberdinak informatizatu direlarik.

Beraz, alor honetan datu prozesaketa eta kartografiarako programa nagusia da falta dena, zeina egiteko Strasburgen “Atlas linguistique et ethnographique de la Lorraine germanophone” egiten ari diren hizkuntzalari eta informatika arazoetarako dituzten laguntzaileekin izatea guztiz preminazko ikusten baita.

4. Artxibaketa

Inkestak bildu ahala, eta materiale magnetikoa artxibatuz goazelarik buruan geroago eta kezka handiagoa sortuz doakigu, materialea ahal denik eta ondoen kontserbatzeko baldintza egokiak bildu asmoz.

Jadanik 1.000 ordu baino gehiago jasoak ditugu. Atlas lanak bukatzean 3.500etik 4.000ra ordu izango ditugu bilduak. Aberastasun ikaragarria, sekulan Euskal Herrian zintatan bildu ez dena. Materiale uniformea, Euskal Herri osoko eskualdetan materiale berdintsua biltzen duena.

Denok dakigu zenbat denbora eta izerdi kostatu den horrelako bilketak lan bat aurrera ateratzen: proiektua egin, dirua bildu, lan-taldea osotu, eta erosoenak ez dena, materiale bilketa bera.

Hainbeste kostatako eta hain oparoa den materiale hau ezin da hor bazter batetan utzi ondo eta seguru kontserbatzeko behar beharrezko diren baldintzak jarri gabe.

Baina kontserbaketa bera ere ez da erraza zoritzarre. Baldintza fisikoak egokiak behar ditu: gela edo lokal egokia, tenperatura jakina eta egonkorra, berdin hezetasunari dagokionez, hauts eza, kanpo magnetikorrik eza, eta abar.

Bestalde, kontserbaketa on batetarako entretenimendu bat behar dute (“efecto copia” deitua ez sortzeko)...

Areago oraindik, ez da ahantzi behar aditurek aholkatzen duten segurantzazko kopia. Baino ez noa neurri hauei buruzko nire jarduna luztzen, jadanik argitaratuak diren lanak jarraitu besterik ez baitira egin behar.

Gaur arte egoera koiuntural honetatik irteteko burdinazko armairuetan gordetzen ditugu, tenperatua egonkorra duen gela batetan. Baino argi dauakagu epe laburrera soluzio-bide bat aurkitu behar dela.

Eta bide ezin-hobea litzateke Euskaltzaindian behin baino gehiagotan aipatu den “fonoteka” eraikitzea, materiale hori luzaroan kontserbarea nahi badugu bederen.

Hemendik dei bat egiten diogu Euskaltzaindiari “fonoteka” hori eraikitzeko urratsak ematen has dadin, “Azkue biblioteka”ko erregela berezietako 4.4. saila garatuz edota beste erakunde batekin batera.

Beraz, eta amaitzeko, esan liteke bide onetik doazela Euskal Herriko Hizkuntz Atlasaren lanak nahiz aise uler daitekeen atzerapena ezagutu duen. Baino badela oraindik zenbait gauza eginkizun eskuartean.

ONOMASTIKA

GIPUZKOAKO EUSKAL TOPONIMIAZKO MATERIALEAK

Donostia, 1988-I-29

Luis M. Mujika Urdangarin

Herri baten toponimi-materialeak balio historiko, fisiko, topografiko, kultural eta ekologikoa duten iturri aberats gerta daitezke. Toponimia, ala ere, hizkuntz gertakizuna da, nagusiki, eskualde batean mintzairaz zehatz batek eduki duen bizitza eta indarraren islada ukaezin baita. Euskal toponimiaren kasuan nabarmen dira izen nabar eta ugariak, oso maiz, aski arkaikoak, gure lurrazen zokogune bakoitzaren adierazgarri bezala, hots, gure lur, zelai,akan, ibar, haran, soro, oihan, malkar bakoitzaren lekuko gisa. Euskal lurrardearen izaera malkartsuak egiten du gure toponimia herri zelaitsuena baino ugariagoa izatea, adibidez, Gaztela, Aragoa eta Kataluniako parte nagusi batekoan baino oparoagoa.

Guk gure materiale hauetan, Gipuzkoako probintzian soilik, 120.000 inguruko toponimo kopurua bildu dugu, toponimoen aldaki (variante) dialektal eta behedialektal gehienak jaso ditugularik.

Euskararen ezagutza sakonago baterako beharrezkoa da materiale hau biltzea gerora euskararen lexikoa, konposakerako legeak, fonetika eta dialektologia zehatz sakonkiago azter dadin. Beraz, toponimia, hitz arkaitz aunitz gordetzen duelarik, eremu aproposa da gure hiztegia hedatzeko eta, baita, euskalki bakoitzaren mugak ere hobekiago zehazteko.

Guk eskaintzen ditugun materialetan, bada, halako toponimoaren lekukotza ematen da, lekuizenaren kokatze topografikoa egin gabe, nahiz-eta aunitzetan zehaztapen hori ere eman. Kokatze hori, noski, ekipolangan baten eginkizuna litzateke, berak dituen zaitasunengatik. Dena dela, guri toponimoa *hizkuntz-fenomeno* gisa interesatzen zaigu hemen, bereziki.

I. MATERIALE TOPONIMIKOAREN ALDE ZENBAIT

Bilduriko materiale toponimikoak onomastikaren esanahi zabalean ulertzten ditugu, ezen-eta bertan oikonimiari, fitonimiari, hidronimiari, oronimiari, patronimiari dagokion izen-multzo aunitz sartzen baita.

Toponimi-materiale horietako alde nagusienak atalez-atal hauek lirateke:

- a) Herri-izenak. Toponimia nagusia.
- b) Mendiak (muinoak, lepoak, hegiak, mendateak, tontorrak, arroak).
- c) Zelaiak edo lautadak, haranak, ibarrak.
- d) Oihanak, malkarrak, sasitzak, txaradiak.
- e) Belardiak, larrediak, soroak, lurtsailak, baratzeak.
- f) Iturriak, errekaik, ibaiak, idoiak.
- g) Bordak, sarobeak, artegiak, korteak.
- h) Baserriak.
- i) Zubiak, etxeak, ermitak (oikonimia, nagusiki).

Materialeen zehar, herri bakoitzaren toponimia tipia eskaini baino lehen, beti alde toponimiko desberdinen laburpen bat ematen da, adibidez, landareria edo flora, fauna, minerale, nekazaritza, abelzaintza, industriari atxikitako ziklo kulturalak (errotak, ferrolak, liho-industria, arrobiak, teileriak); baita funts erlijiosoa duen toponimia, eta, ondoren, alderdi filologiko bereziak. Eredu gisa, hona hemen Bergara-ko toponimia dela-eta egin dugun bereizketa (Ikus dagoeneko argitaratua dugun *Toponimia, fonetika, lexikoa liburua, 160-170 orriak*).

A) ALDE FISIKOAK

I. Orografía

I.1. Orotariko izenak:

Aitz (ATX, AZ): Iruaitzeta, Aitzbeltza, Aizkibel 1760 urtea. Aizburu, Aizpeondo, Soroaitzeta, Atxaiturri, Atxondo.

Toki (Leku): Azpileku, Garalekueta, Iraleku, Kargaleku, Pelotatokialdea. *Aran*: Arane, Zumaran, Aranburu.

Ibar: Ibarrola, Ibargoitia, Ibarguren, Ibarbaltz 1861 urtea, Ibarzuri 1797 urtea.

Alde: Aldabide, Aldabidepegotxe (?), Arraskalde, Eguzkialdea.

Azpi: Azpileku.

Be (Pe): Abelospe, Aldape, Adaolape, Basabe, Etxetxope, Garape, Goikosolapia.

Arte: Basarte, Sorobitarte, Zabarte, Larrarte, Kortabitarte.

Ager: Agirrealdapa, Agerrealdea, Iparragirre.

Ondo (Iri): Egizabalondo, Olondo, Elizondo, Etxondo.

Mendi: Andumendi, Arizmendi, Belamendi, Mendigaña.
Oste: Arzioste, Azuloste, Boluostia, Etxeostia, Iraolaoste, Itxostea, Mokoroste.
Besteak: Zalduamendi.

I.2. Gainbeherak:

Buru: Agirreburu 1813 urtea, Aingeruburu, Aizerburu, Amatianoburu, Lizarburu, Telleburu, Esparruburu, Askaburu, Egiburu.
Bizkar: Bizkardo, Biskardosakona.
Gain (Gañ/Gan): Astigaña, Gañeder, Guensolugain.
Sakon: Askargasakona, Bigarrenzakona, Sakona, Sakona-Ibarrotza, Sakoandi, Sakondegi.
Garai: Garaikoetxea.
Goi/Goen: Goenengogastañaria, Goikoiturri, Guenbulu, Ojanguren, Osazulogoena.
Aier: Aierditxiki, Aiardiazpia 1777 urtea.
Muño: Belamuño, Elkorumuño, Pagamuño, Muñegi, Muñoa 1810 urtea, Munabeburu, Unamuno.
Amil: Amilaga, Amilleta, Amilpe.
Arru/Arro: Arrueta, Arrupe, Arrube 1811 urtea.
Leze: Lesazulo, Lesabolu, Lezaran.
Zoko: Zokotegi.
Mehaka: Meaka 1812 urtea, Miaka 1857 urtea, Miakaegia 1846 urtea.
Egi: Boluegia, Egieldea, Egiasakona, Egibar, Egieder, Egino, Egigoiti, Egisolo, Gastañakoegia, Eginoburua, Keisetakoegia.
Aldapa: Aldapa, Aldapeta, Aldapiaesparruzakona, Egialdapa, Oindaoaldapa.
Malkar: Malkarra, Malkorburua.
Aldatz: Aldatz.
Besteak: Erroitz, Irutontor, Irutontorreta, Mugarieta, Mugarri.

II. Landak Orokorki

II.1. Orotarikoak

Landa: Landaeta.
Lau: Bekolaua, Garolau, Laua, Munakolaua, Osaizlauba.
Zelai: Keisetazelai, Pagolazelai, Santazelai, Sorginzelai, Zelaikoesparrua.
Ibar: Aribar 1775 urtea, Askasibar, Berezibar, Ibarbalz, Ibarzuri 1797 urtea, Ibarrola, Ibarguren, Ibarbaltz 1861 urtea.
Baso: Aizpurubaso, Aldetabasua, Basalar, Atxotegibaso.
Zabal: Basozabal, Olazabal, Sorozabal.
Besteak: Otzordoka, Eluse, Eluseirubaso, Ziarsolo.

III. Flora

III.1 Zuhaitzak eta zuhaixkak

Agin: Aginaga.

Haritz: Aristi, Arizbakotxa, Ariznabarreta, Aristisakona, Arizaundi, Arizpe. *Gaztain*: Gastandola, Gastain, Gastañarizbaldo, Gastañatxueta, Gastañazulo, Gastañari.

Elorri: Elosua, Elorreta, Elorregi, Elorragaitz.

Aran (Okaran): Arando, Aranbeltz, Okarandi.

Arantza: Aranzaduia, Aranzasti.

Zugaitz: Zugasti, Zugastegi.

Arte: Arteaga, Arteagaostea, Arteta.

Lizar: Lizardi, Lizardierrekea 1608 urtea, Lizarrondo 1812 urtea, Lizarzaburua, Lizarsolua.

Intxaur: Intxaурpe, Intxaurreta.

Pago: Pagomuño, Pagaldai 1797 urtea, Pagadisoste, Paggerre, Pagaerre.

Gorosti: Gorosarri, Gorostalde, Gorostidi, Korostegi.

Sagar: Bekosagasti.

Urritz: Urreitzisakona, Urrejolaurre, Urrestitxiki.

Ote: Otebeltz, Otabarreta, Otaegi, Otaerre.

Urki: Urkizu, Urkizuerreka.

Ametz: Amesti, Amezabalaga, Amestiburua.

Haltza: Alsaluze, Altzazu, Altzerreka, Altzeta, Altzluzeta, Alzuondo.

Gerezi: Keiseta, Keisetakoegia, Keisburuta 1813 urtea, Kreiseta 1812 urtea.

Zur: Zurraga, Zupide, Zuraiztipia.

Besteak: Askarrondo, Askarraga, Askarragasakona, Askargorta, Eskia, Galarraga, Zumaketa, Zumeta, Zumaran.

III.2 Landareak (fitonimoak)

Belar: Belastegi, Belastegiburu, Berastegierreka.

Madari: Madaripotzu, Madaripotzuklabelinaitz.

Arto: Artosarri, Artuaga.

Illar, (Txillar, Iñar): Idarragaldea, Illarragazpikoa, Illarregi.

Txara: Errekanondoktxara, Txarakua, Txaratxiki, Txarazabal.

Iratxe (Ira): Idaleku, Iraburuaundia, Iraleku, Iraluze.

Sasi: Artasasi, Artzisasi 1842 urtea, Sasibalz 1811 urtea.

Untz: Unzabaso, Unzabal, Unzueta, Untzaerreka (Auntzaerreka?).

Isats (Gisats): Gisasola, Gisasueta, Isasburu, Isasmendi.

Intsusia: Intxuerreka, Intxuzabal.

Mahats: Mastiasoroaldea, Masterreka.

Albitz: Albisia, Albisubaso, Albizuri.

Besteak: Azpilleta, Errondo, Klabelinaitz, Klabelinaltzeta, Landareta, Lapatzalde, Makatzaga, Mallukileku, Mispildi, Pikusoro, Sostratxikia.

IV. Fauna (Animaleria)

IV.1. *Animale nagusiak*

Otso: Osazulo 1811 urtea.

Azkon: Azkonasulo, Azkonazulueta, Azkonabieta.

Besteak: Aunzerreka, Satorretxe.

IV.2. *Xomorroak eta beste*

Erle: Erlaetxe, Erlaetxegi.

Karakola: Karakoleta.

IV.3. *Hegaztiak*

Txori: Txorialdea, Txorietxealdea.

Ontza: Onzabaso.

Uso: Usogastañadi, Usogastañegi.

Besteak: Mosolotegi.

V. Mineraleak

V.1. *Mineraleak orokorki*

Harri: Arlaban, Armuñoeta, Arriluze 1853 urtea, Arzabal.

Burdina: Burdiñeta, Burdiñoa, Burdinkruz, Burdinkuruze.

Kisu: Kisula (Kisuola?).

Hondar: Ondarza.

Lur: Lubarri, Lugarri.

Lohi: Loidi. Loizubieta.

VI. Hidrografia

VI.1. *Hidrografia orokorki*

Erreka: Koroserreka, Lisibaerreka, Sorginerreka, Narbaizaerreka, Arrainerreka, Atxotegierreka, Aunzerreka, Belastegierreka, Gorosabele-reka, Errekatxoeta, Intxuerreka, Abrainerreka, Altzerreka, Aizerreka 1811 urtea, Epelerreta.

Idoi: Idoi.

Iturri: Anduiturri, Anguaiturri, Antxiturri, Atxaiturri, Iturriondo, Iturbe-gieta 1857 urtea, Iturrimendi, Iturburu, Metaliturri, Sonsiturri.

Latsa: Lasao, Lasarte, Lasarterreka, Lazpiurburu.

Ibai: Arzibai.

Ur: Urzulo, Ubera, Ibi, Ibunarren, Ubidea, Ugalde, Uberasolo, Ugarana-bidea, Ursalto.

Ugalde (Ugarte): Huarteburua, Ugartelau.

Osin: Agorrosin, Agirreosinaldeko, Larrosin, Osinaga, Osineta.

Putzu: Madaripotzu, Potzuetalaua, Pozotxueta.

Madura: Madurea, Madurasolea.

Besteak: Neberaldea, Presaburu, Presaldea.

B) ALDE EDO ZIKLO KULTURALAK

I. Komunikabideak eta Eraikuntza

I.1. Komunikabideak

Bide: Bidebaso, Bidebia, Bideburua, Bidegorrieta 1811 urtea, Bidaburu.

Kamio: Kaminpea, Kaminburua.

Estrata (Estrada): Estrata, Estrataldia.

(Bide) Gurutze: Askaduibidekurutza, Bidekuruzeta, Kurutzeburua.

I.2. Eraikuntzak

Iri (Uri): Basauri, Iribe, Iriburu.

Etxe: Etxaburua, Etxaurre, Etxaldesparrua, Etxeingurua.

Zubi: Zubizua, Zubibarri.

Gaztelu: Gaztelu, Gazteluburu.

Horma: Ormape, Ormabarri.

Dorre: Torre 1818 urtea, Torreoste, Torrealdia.

Besteak: Hospitalgastaña, Hospitalbaso, Txabolaga, Txabolaburu.

II. Nekazal kultura

Barruti: Barrutia, Barrutikotxaria.

Larre: Larragoiti, Larragoikoa, Larragoikofalda, Larramendi, Larrategi.

Esparru (Hesi): Aldapiaesparruzakona, Astoesparru, Egiesparrua, Zalai-koesparrua, Esparrutxiki, Esparruba.

Larrain: Larrantxota, Larragaña.

Sail: Petrisalla, Sailuzeta, Sailluzia.

Solo: Agirresolo, Makursolo, Solobarria, Artasoro, Atxurisolua, Bekosoluak, Irusolo, Soloandia.

Mindegia: Mintegi 1857 urtea, Muntegisakona, Montegieta (Muntegieta?).

Lubarri: Bekolubarria, Lugarritxo, Lubarri, Lubarriburu.

Besteak: Angiozar, Ipinarriaga 1813 urtea, Ipinsoro, Irabasi.

III. Abere kultura

Asto: Astoesparru.

Mando: Mandaleku, Mandabidea, Mandoerrekkaleku.

Saroe: Sarodieta (?).

Egilegor: Egileor, Egilior.

Korta: Aldakorta, Aldakortegi, Goikokorta, Kortabarri, Kortalekua, Alkorta.

Auntza: Auntzerreka.

Besteak: Abeletxe 1792 urtea, Artolazabal, Zezeaga (lugar de toros).

IV. Industria

Errota (*Igera, Bolin*): Bolintxo, Lesabolu, Bolinburu, Guenbulu, Larrañagabolu, Errotalde, Erroteagaso.

Labe: Labekua, Labeaga.

Teila: Telleria 1857 urtea, Telletaburu.

Ola: Olaburu, Olabarri, Olakoegi, Olagastañari, Ibarrola, Ansola, Balzola, Olaiturri, Urola, Olariaga.

Liho (*Linu*): Linapozueta.

Karobi: Karoizarra, Garobietoondo, Karobiazpia, Garobiburu.

Besteak: Kanteraburu, Upategi.

V. Toponimia erlijiosa

Eliza: Elisbaso, Elizalde, Elejalde.

Gurutze: Guruzeta, Guruzeondo, Guruzeoegia, Irugurutzeondo, Kuruutzeta, Kurutzekoegia.

Kalbario: Kalbario.

Kanposantu: Kanposantualdea, Kanposantobidea.

Santu (*Santa*): Sanjoan, Sanfausto, Sanantolin, Sanmarzial, Sansalbador, Santaesparrua, Santazelai, Andremari.

VI. Oikonimia (etxeizenak)

Amatiano, Garitano (bekoa), Gillengoa, Gomezkortaburua, Jauregi, Juanzarkoa, Kapaingoa, Lopealdeoste, Lopesorobarrena, Marzelegi, Matxinbaso, Migelenaristi, Patxilubarri, Perurena, Petri, Petrierrekandia, Postas, Posadakua, Tabernakua.

C) FILOLOGI ALDEAK

I. Atiziki Zenbait

I.1. *-AGA*: Kruzeaga, Kurutzeaga, Labeaga Makazaga, Olariaga, Osinaga, Otzaga, Pagoaga, Irabolaga, Urteaga, Zezeaga, Zurraga, Asunaga, Arriaga, Arteaga, Arteagasaki, Agirrezeaga, Amillaga, Amezabala, Artuaga, Arziaga, Alzarraga, Egiaga, Jaunsuaga, Erroteaga, Galarraga, Ipiñarriaga.

- I.2. —*DI (TI)*: Aranzasti, Elorradi, Gastañari, Gastañadizabal, Makazti, Mispildi, Intxaurdieto, Intxausti, Gorostidi, Korostidi, Okarandia, Olarradi, Pagadia, Sagastia, Urrestitxiki, Zabaldia, Zapardiaondo, Zubardi, Sakondi.
- I.3. —*DOI (DUI)*: Aranzadui, Azkaduibidekurutza, Sakoandi, Oñatearistoi.
- I.4. —*ETA (KETA)*: Zelata, Partitueta, Obieta, Telletaburu, Mugarieta, Orolekueta, Kirueta, Korostienda, Loizubieta, Iruortueta, Irutontorreta, Iturrieta, Iturtxueta, Zapardoeta, Garolekueta, Iruitzeta, Goroeita, Guruzeta, Intxaurreta, Txapardota, Zumeeketa, Karakoleta, Keiseta, Aitzaudieta 1810 urtea. Aldapeta, Altzabieta, Altzeta, Amillete, Erriluzeta, Arrueta, Anbrosiota, Angloeta, Igorreta, Aristitxueta, Azpilleta, Urreta, Errekatxota, Etxekoeta, Balzerreketa.
- I.5. —*OLA*: Aldaola, Gorostola, Iraolaoste, Kisula (Kisuola), Mekola, Pagaola, Urrejolaegiburu, Zamiola, Oronzola, Gisasola.
- I.6. —*ZU (ZA/ZI/ZO/SO/JO)*: Altzazu, Altzaso, Elosua, Eguzkitzaldea, Galarza, Ipintza, Lizarza 1806 urtea, Ondarza, Mugarza, Sagastiza, Sagatzia, Urkizaburu, Urkizu, Zubizua, Zuraiztiza.
- I.7. —*(T) EGI (DEGI)*: Osategi, Sakutategi, Zokotegi, Upategi, Zugastegi, Zabalotegi, Irazabaldegi, Korostegi, Odoldegia, Larrategi, Maduategi, Matxiategi, Marzelegi, Aldakortegi, Amutxastegi, Aranzastegi, Arregi, Arostegi, Arrandetegi, Atxotegi, Amategi, Bagustegi, Beiztegi, Beletegi, Eduegi, Erresinategi, Gallastegi, Gantxegi, Gastegibasotxo, Illarregi, Lamiategi, Markotegi.
- I.8. —*GIN (GILLE)*: Kapaingua (Kapagingoa).
- I.9. *Atzizki pilatuak*: Intxurdieta, Intxaurtxueta, Mekoleta, Montegieta (Muntegieta?), Sagastiza, Urteaga, Zabaldota (Zabaldoeta).
- I.10 *Besteak*: Bizkardo, Zabaldo.

II. Konposatu zenbait

Etxeaurreko solobarrena, Erdikoesparrupiak, Iruerrekamarraitza, Iruetapetrikurutzeondo.

III. Aldaketa fonetikoak. Hitz bitxiak. Besteak

- III.1. *Aldaketa fonetikoak*: Aizkibel, Aizbakotxa, Bidaburu, Bolunbualdea, Bolunostia, Bolunate, Elejalde, Ojanguren, Zupide, Zuburrutiburua, Urrejolaegiburu, Kruzeaga, Lugarri (Lubarri), Kanpanzar, Kaminpea, Iturroz, Irusulu, Intxartxota, Etxaburua, Bidekurtze, Aizpakar, Urbeja (Urbesa).

- III.2. *Hitz bitxiak eta zenbakiak*: Amarraaltzeta, Amarraitzeta, Bigarrenetxreka, Bigarrenzakona, Erresinategi, Ikarabide, Iduriburua, Iruaitzeta, Iruerreka, Irutontorreta, Kondesoro, Kakatzeta, Lenengortua, Sorginerreka, Sorginzelai.
- III.3. *Epitetoak eta koloreak*: Arizluzeta, Ariznabargaña 1841 urtea, Arlaban 1811 urtea, Bidegorrieta, Arteagasakiakona, Egieder, Egileor, Egurluze, Gañeder, Ibarbalz 1961 urtea, Lizarzasakona, Ortugarrar, Otaibeltz, Pagabeltz, Oterre, Paggerre, Paigorri (Pagadigorri?) Ibarzuri 1797 urtea, Sasibalts, Errekabalza.

II. ITURRI DOKUMENTALAK

Hemengo materiale-multzoa, funtsean, artxiboko lana da. Ahozko-iturrietara, lekuko testiguetara, kasu berezitan, soilik, joan gara, halako izen batean zalantzak eduki ditugunean. Dena dela, bide horren mugatatsunak izugarriak dira industrializazioak Gipuzkoan suposatu duen desorekagatik, baserri aunitz hutsik baitago eta toponimo askoren ezagupide bakarra esku-izkribuetatik bakarrik jaso daiteke. Bestalde tokiko-ikerketa hori komenigarria da egitea ñabardura dialektalak ongi jasotzeko, eta, batez ere, kokapen topografikoa egiteko. Gure interesa, bereziki, filologikoa delarik, eginbehar hori ekipo-lan baterako uzten dugu. Euskaltzaindiak berak bultzatzea ongi legokeena.

Gaurkoz artxibategi probintzialak, eskualdekoak eta munizipalak toponimi-dokumentaziorako arrobi onak dira. Beraz, XVI-XVII mendeeetako toponimo aunitz aurkitzen da iturri horietan, eta XVIII eta XIX mendeetako oso ugaria da.

Protokoloetan, zehazki, materiale ugari XVI. eta XVII. mendeetakoak, baina Oiñati-ko Artxibategi Probintzialean dagoen *Contadurías de Hipotecas* atala toponimiazko arrobi biziki aberatsa da. Horiekin batera XIX mendean Diputazioak eginiko *Nomenclator de Caserios* delakoa, eta Bergara-n, Azpeitian, Tolosa-n eta Donostia-n kokaturiko *Jabetzazko erre-gistroak* beste iturri ezinobeak dira. Esan daiteke XIX eta XX mendeetan ezagutzen dugun ia toponimia osoa, erdiarotik hona asaben zehar dator-kiguna, erregistro eta iturri horietan konstatagarria dela. Baita aipagarri dira *Amillaramientos* eta *Amojonamientos* liburuetan aurkitzen diren toponimiazko adierazpenak. *Amilaranmenduetan*, konkretuki, toponimia tipiarren zahaztapen bizia baserrien “perteneidos” direla-eta, soroen, artasoroen, galtsoroen, baratzeen eta belardien izenak bilduz. Bestalde, kasu batzutan, toponimozko izen-zerrenda zaharrak topatu ditugu, gure bilketa-lanak erraztu dituztenak.

Hona, bada, iturri dokumentalen zerrenda, guk erabili ditugun zehaztapen dialektal eta filologien laburdurak ere emanet:

- Comp. Isasti = Compendio de Isasti (XVII mendea).
- OGPAR = Oñati-ko Gipuzkoar Protokolo Artxibategia (XVI-XIX mendeak).
- IND. = Indices (Oñati-ko Gipuzkoar Protokolo Artxibategia-n) (XVI, XVII, XVIII mendeak).
- C. HIP. = Contaduría de Hipotecas (Ibidem) (XVIII, XIX mendeak).
- Erreg. = Jabego erregistroa (XIX-XX mendeak).
- Amil. = 1951-eko amilaramendua (Finantza Ministeritzaren Ordezkaritza Artxibategian, Donostia-n).
- Nomenklator = Gipuzkoa-ko baserrien izen zerrenda (1857 urtea).
- Mapa I.G.C. = Mapa del Instituto Geográfico y Catastral (Ediz. 2-gna).
- Artx. Muniz. = Artxibategi municipala.
- Lib. = Liburua.
- Zenb. = Zenbakia.
- Or. = Orria (folioa).
- Fol. = Folioa.
- Ord. Zenb. = Ordena-zenbakia.
- AN. = Goi-nafarrera (alto navarro).
- B. = Bizkaiera (vizcaíno).
- G. = Gipuzkera (guipuzcoano).
- BN. = Behe-nafarrera (bajo-navarro).
- L. = Lapurtera (labortano).
- S. = Zuberera (suletino).
- Sal. = Saraitzueru (salacenco).
- FHV. = *Luis Mitxelena*. Fonética Histórica Vasca. 1977 urtea.
- APV. = *Luis Mitxelena*. Apellidos Vascos. 3-gn. argitalpena.
- LEEE. = *Luis M. Mujika*. Latina eta erromanikoaren eragina euskaran. Ed. Sendoa, 1982.
- REW. = N. Meyer-Lübke. Romanisches Etymologisches Wörterbuch.
- RIEV. = Revista Internacional de Estudios Vascos.
- FLV. = Fontes Linguae Vasconum.
- BAP. = Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País.
- Lat. = Latina.
- Gazt. = Gaztelania.
- Gask. = Gaskoinera.
- ZRPh. = Zeitschrift für Romanische Philologie.

III. FILOLOGI ALDEAK

Esan dugunez, euskal toponimia, beste edozeren aurretek, guretzak fenomeno linguistiko paregabea da, topografiarako duen interesaz gain. Beraz, toponimia dugu euskararen egitatean fenomenorik nabarmeneta-

koa. Hori dela-eta, materiale hau eskaintzerakoan tokizenak, orri-oinean, ohar fonetikoz, etimologikoz, dialektalez eta sufijalez horniturik eskaintzen ditugu.

a) *Fonetika*

Fonetikaren alorrean euskal konposakeran ematen diren fenomenoak kontutan eduki ditugu, eta bereziki:

- *Apofoniak*: etxe/etxAburu, bide/bidAguren.
- *Oklusiben gorketak* afrikari eta frikari ondoren:
aitz-bitarte/AizPitarte
aitz-gorri/AizKorri.
- Barneko ezpainkarien erorketak:
Arri(bi)llaga/Arrillaga.
Etxe(ba)rren/Etxarren.
- Bokaleen laburdurak:
a + o > o
a + e > e
e + o > o
o + e > e

Azken fenomeno hauek nabarmen Olaeta/Oleta, Basaerri/Baserri, Muñeta/Muñeta, Otaerreaga/Oterreaga kasuetan.

Txitrukarien nahasketa (s/z, ts/tz), gehienetan, bere hartan, aldaketarik gabe, utzi dugu agirien aitorra eta anarkia errespetatuz.

b) *Etimologia*

Etimologia izan da euskal alorrean eremurik labain eta arriskutsuena. Arlo honetan bi jokabide har daitezke: a) denetaz zerbait esan “irudimenaren” bide akritikoak erabiliz, b) etimoligiaz deus ez esan, zeharo zokoratzu.

Gure ustetan, ez bata, eta ez bestea, dira onestekoak. Gaur egun etimologiarien eremuak ildo ziurrak eman daitezke, adibidez, latina eta erromanikoaren ildoan doan etimologia zenbaitean; gure arrobiko hitzetan ere komeni da hizkuntzalariek *eluts*, *larratz*, *aier*, *sarobe* gisakoetan *erdal* ordaina ematea, gure izendegi batzuetako labainketak alboratzeko.

Materiale toponimiko hau egiterakoan arazo honetan zuhurak (prudentes) izaten ahalegindu gara, kasu aunitzetan etimologia ez baitugu abordatzen, “azterkizun gelditzen da” delakoa erasten dugularik. Hitzaren iturriari buruz esandakoak (iritzi arbitrarioak barne) autoreen izenak ere ematen ditugu, maiz. Honetan L. Mitxelena, J. Caro Baroja, K.

Bouda, Meyer-Lübke, Schuchardt, Campión eta beste askoren bibliografia aipatzen dugu.

c) *Euskalkiak*

Toponimia gure asaben ahoan sortu da euskarazko egoera dialektal desberdinatik; gure probintzian, zehazki, gertakizun dialektalak islada du erdiko gipuzkeran, Debaldeko bizkaineran, ekialde-muturreko goinafarreran, beste Goierri, Tolosa, Hernaniade, Azpeiti aldeko sub-euskalkiez gain. Hori dena hobeto isladatzeko toponimia artxibategi-ko dokumentuetatik aurkituriko fonetismoez jaso dugu. Gure ustetan, toponimia aldaketarik gabe jaso behar da, euskararen eremu tradizionala –aspaldiko fenomeno gisa— zeharo dialektala delako. Bai gaskoinaren eta okzitanoaren eremuan, bai Galizian eta bai Katalunian, toponimistak fiabardura dialektal horiek errespetatzen ahalegintzen dira, maiz.

d) *Atzizkiak*

Toponimia beharrezkoa gertatzen da gure atzizki-arrobiaren desfijazioa hobeto mugatzeko. *Zu/za/ze, eta/keta, -di/ti, doi/dui, aga* eta besteen erabilpen semantikoa toponimiaren erakutsietatik eraiki behar da. Gure lanean, batzutan, toponimia dela-eta, gaztelaniar, aragoiar, gaskoin et frantses lekuizen eta antropónimoekin parekaketak egiten ditugu.

Ikerketa filologiko honetarako funtsezkoak izan ditugu hurrengo obra hauek: Luis Mitxelena-ren bi lan oinarrizkoak, hots, *Fonética Histórica Vasca* eta *Apellidos Vascos* (azken hau gure deituren erreferentzian oraingoz ziurrena), J. Caro Baroja-ren *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*, L. Elizalde *Indicaciones elementales sobre la formación de los usuales componentes de las voces topónimas*, Menéndez Pidal-en *Toponimia prerrománica hispana* eta A. Irigoiaren lan toponimiko zenbait. Baita oso hurbiletiak jarraitu dugu gure *Latina eta erromanikoaren eragina* eta *Hitz konposatu eta eratorrien morfo-fonetika liburuen ildoa*. Bestalde, L. Villasante-ren *Voces compuestas vascas y derivadas* delakoa zehaztapen sufijal batzutarako ongarria izan zaigu. Beste etimologisten ildoak biltzeko *FLV*, *RIEV*, *Eusko-Jakintza*, *BAP* eta gisako aldizkarietan azaldutakoak kontutan eduki ditugu.

IV. MATERIALEAREN HEDAPENA

Gipuzkoa-ko toponimiazko materiale-multzoa, gutxi gorabehera, ehun eta hogei mila tokizenetara igoten da, toponimia hitza esanahi zabalean harturik.

L. Elizalde-k RIEV aldizkarian 1932-tik 1936-era argitaratutako zerrenda (gerora BAP aldizkarian osatua) Gipuzkoako kasuan ez da iristen %-eko 7-ra ere gure izen-multzoarekin konparaturik. Beraz, gaur egun, Gipuzkoako toponimia tipiaren %-eko 90-a bildu gabe datza.

Toponimi-materiale hauen ugaritasunezko proba gisa hona hemen gipuzkoar herri nagusienetan jaso dugun toki-izen-multzoaren zehaztapena:

ATAUN	3.676 toponimo
OÑATI	5.875 toponimo
AZKOITI	4.256 toponimo
AZPEITI	4.000 toponimo (gutxi gorabehera)
ELGETA	2.206 toponimo
AMEZKETA	1.770 toponimo
IDIAZABAL	1.028 toponimo
ALBIZTUR	1.220 toponimo
DONOSTIA	3.100 toponimo

Materiale-multzo hau hego eta erdialdeko Euskal Herri-ko beste euskualdekoekin parekatuta izugarria da, ezen-eta Mañeru-n (Naf.) 110 bat euskal toponimo baitaude, eta Gares-en beste 100 bat toponimo. Gure zerrendetan, bataz beste, Gipuzkoako toponimi-multzo errealauren % 90-a egon daiteke bildurik.

Bestalde, orain arteko mapa nagusienetan seinalaturik dagoen materialea aztertzen badugu (adibidez, Espainiako Ejerzituak urte aunitzetan egina eta gerora *Instituto Geográfico y Catastral* delakoak osatua) ondorio hau ematen digu:

Inst. GEOGRAFICO Y CATASTRAL (mapan)	ARTXIBO-MATERIALEA (txosten honetakoa)
OREXA-n	13 toponimo
GAZTELU-n	11 toponimo
BERGARA-n	46 (90) toponimo
BERASTEGI-n	31 toponimo
LIZARTZA-n	13 toponimo
BEASAIN-en	33 toponimo
LEGAZPI-n	31 (48) toponimo
	530 toponimo
	750 toponimo
	4.500 toponimo
	1.900 toponimo
	1.250 toponimo
	2.300 toponimo
	2.400 toponimo

Instituto Geográfico y Catastral-aren adierazpen toponimikoak Gipuzkoako Diputazioaren katastro-mapaz gainditua aurkitzen dira baserri, erreka, bide mendien kokapena eta izena dela-eta, baina mapa horien helburu nagusiena topografikoa delarik beraietan ere gure euskal toponimo tipi gehientsua falta da.

Azterketa konparatibo honetatik hau ateratzen da, alegia, oraingoz orain, gure toponimoen arrobi gehiena argitaratu gabe dagoela, eta kome ni dela argitaratzea.

V. ORAIN ARTE GUK ARGITARATUA

Gipuzkoan, J. Arin, Juan San Martin, Jesus Elosegi delakoez gain, toponimia urri argitaratu da. Ondoren, guk orain arte argitara emana adierazten dugu, beti Gipuzkoako probintziara mugatuta:

- a) "Gaztelu eta Orexa-ko toponimia, Gipuzkoa", BSBAP (1985) 271-321.
- b) "Lizartzako toponimoak. Azterketa linguistikoa", Eusko-Ikaskuntza, Hizkuntza eta Literatura, 5, 19-61.
- c) "Erreneriako toponimoak (materiale zenbait eta oharrak)", Bil-duma I, 145-191.
- d) "Berastegi-ko toponimia" (azterketa lexikala eta dokumentala), Eusko-Ikaskuntza, Hizkuntza eta Literatura (1987) (prentsan).
- e) "Zarautz-ko toponimoak (ohar dokumentalak eta filologikoa)", (Ayuntamiento de Zarautz, 1987).
- f) Toponimia, Fonetika, Lexikoa, Edit. Kriselu, 1987, 426 or.

Dena dela, nahiz-eta materiale hau publikaturik egon, eskuartean dugun %-eko 80-ak (artxibo bidez, funtsean, bilduak) argitaratu gabe darrai.

VI. LAN HONEN HELBURUA

Lan honen helburu nagusia gure kulturaren adierazpen nagusienetako bat ez galtzea izan da, euskaran ezer gutxi baitago hain ugari eta aberats *toponimia* bezain. Izan ere, gure mendi, akan, soro, belardi, erreka eta iturrieik "oraindik" euskara mintzaten dihardute, gure hiriguneetako hainbat eta hainbat semek euskara hori abandonatua edo ez-ezaguna duen bitartean. Gipuzkoako 120.000-ko toponimiazko izen-multzo hau gure paisajeak ahokatutako Euskal Hiztegi Nagusi bat da, gaurko isilune eta abandonutik ateratzea eskatzen duena. Toponimi-multzo hau larehun orriko hamazazpi bat liburu-aletara iritsiko litzateke argitaratzekotan.

Gure ustetan, Euskaltzaindiak, euskal Diputazioek, Unibertsitateak, eta beste erakundeek altxor guzti hau jasotzen eta argitaratzen arreta berezia jarri behar lukete. Orain arteko Euskaltzaindiaren ardurak eta lanak, horrela, beste zitu berri batez borobilduak ikusiko lirateke. Euskal Herria-ren urbanizazio gaitzak gure toponimi zahar-oparoa galtzeko arriskua eskaintzen digunean inoiz baino ahalegin biziagoa jarri behar litzateke altxor hau jasotzen eta ezagutarazten. Ezin daiteke euskara beraren eraikuntza zientifiko serioa egin toponimiari tarte berezia eskaini gabe.

NAFARROAKO LEKU IZENEN EUSKARAZKO FORMEZ

Alfonso Irigoin

Euskaltzaindiaren batzarre otsailaren 26-an Donostian egin zen har-
tan, Nafarroako leku izenen euskarazko formez batzordeak, hain zuzen
ere tokian tokiko jendez bereziki eta jakinaren gainean ugariturikoak,
prestaturik zuen lehenengo zerrenda ontzat hartzeko urratsak ematen
hasi orduko Pello Salaburu-ren izkribu bat partitu zen euskaltzainen
artean “Leku izenen formak Baztanen” tituluaz.

1. Baztanen oso ongi bereizten omen dira, “beste leku anitzetan ez
bezala, frikariak eta afrikatuak euskara mintzatuan” eta “erdararen eragi-
na zalantzagarri iruditzen” zaio, “hangoeik oso ongi bereizten” baitituzte
“Errazu (erdaraz) era Erratzu (euskaraz), biak nahasi gabe”. Gauza bera
Burguete eta *Auritz*, eta abar, baina “hala ere *Lekaroz*, *Arraioz*, *Almandoz*
eta *Bertiz* dira euskaraz”, erdaraz bezalatsu. Jakina, “lesakarrek *Bertitz*”
erabiltzen omen dute, ordea, “agian” “Lesaka aldean, eta oro har beste
tokietan Baztandik kanpo, afrikatuuen sistema bakarrik” dutelako “afrika-
tuarekin egin beharko dute nahi ta ez”. “Gerta liteke, —dio—, guk —baz-
tandarrak—, gaizki ahozkatzea edo haien izatea hain zuzen ematen ez
dutena”. Eta bestalde Baztanen “erdararen eragina nekez ikusiko den
toponimian (mendiska eta lekutxoen euskal toponimian alegia), bietarik
agertzen dela argi eta garbi”. *Pertaláts*, *Auritz*, *Berdáitz*, *Maulítx*, baina
Naás, *Erratxúriz*, *Otsanaíz*, *Ezkiz*, *Azkanáz*, *Erdíz*.

2. Gero ematen duen listan *Oharriz* formaren parean euskaldunen
artekekotzat bi jartzen ditu: *Umerritz* eta *Umerriz*. Hor, ordea, bazilazioa eta
zalantza nabarmena da, Elizondoko beste lekuko batek ere, Mariano
Izeta-k, duen berbera, zeren behin eta berriz *Umérritz*, jakinaren gainean
ondo markaturik eta bertakoen ahoan ipinirik, esan bazidan ere, geroago
bigarren aldiz gauza bera tratatu zuenean *Umérriz* esaten zuen bere joera
orokorraren arauera, baina, egia esateko, haren benetako ohitura *Oárriz*
esatearena da, izen ofizialak duen presio indar izugarriaren eraginez, eta
hark, bere emaztea *lekautzárrà* izanik, *Lekáuzèn* esaten badu ere, beste
batzu *Lekáutzèn* ebakitzent dutela aitortzen du. Horrela grabatu zuen
zinta magnetofonikoan, behin eta berriz errepikatzen duela desberdintasun
hori. Hau Baztango lekuren baten hala den ala susmo bat besterik ez

den baieztu beharko litzateke eta hala balitz lekukotasun egokiak bilatu zehazki. Gainera, hark, *Errázù* erabiltzen du eta entzun ere hala entzuten omen du normalki bere inguruan, baina badaki beste batzu *Errázù* ere esaten dutela, —lehen ikusi dugun bezala Salaburu-ren familiakoek ere bai—. *Errázù* euskaraz esatea, aspaldidianik, ez betidanik, erdarak duen ebakitzeko moduaren eraginez ez baldin bada, nahiz eta gurasoetarik ikasi, orduan zer da? Gipuzkoan ere toponimo berbera agertzen da txistukari afrikatua duela: ‘*Erratzu-txakolingoa*, -erdikoa y -goikoa, case-rios de Urretxua (Villarreal, Gip.)’, Eleizalde, *RIEV*, XIX (1928), 77 orr., (1).

Mariano Izeta-k *Almándozen*, *Anizèn*, *Arráiozèn*, *Oronózèn* / *Oronóztik* / *Oronoztárràk*, —erdarazko azentuaren pareko azkenengo hau, gentilizioan izan ezik—, *Bertizèn*, ematen ditu. Ofizialki erdaraz *Tipulaz* den formaren berri zuzenik ez zuen, 1575 urtean *Tipulaçé* forman dokumentatua Jose M.ª Jimeno Jurio-k normalizazioa egiteko beriziki bildu ditueneen artean, *AGN*.: *Pro. Santes.*, Car. 26, hau da: *tipulatze*, ‘cebollar’, euskaldunen artean beti txistukari afrikatu garbia duen hitza. Lekukoak bilatu beharko lirateke euskaraz mintzatzerakoan nola ahoskatzen duten jakiteko.

3. Lehenengo eta behin adierazi behar da *Almándotzèn*, *Bertitzèn*, eta Baztandik kanpoko toponimoen artean *Madótzèn*, eta abar, esaten dutenak ere argi eta garbi bereizten dituztela frikariak eta afrikariak, eta ez bakarrik bat bederaren hizkera arruntean, baita zenbait toponimotan ere. Kontua da jakitea zergatik erabiltzen dituzten halakoetan afrikariak eta ez frikariak.

Alderantziz gertatzen da, eta Mariano Izeta dugu lekuko, Baztango ez diren toponimoak esaten dituztenean, zeren *Urrózèn*, —baina konturatu gabe *Urròtzaldeán* dio hizketaldian—, *Madózèn*, *Azpirozèn*, *Imózèn*, *Aráizèn*, *Aizározèn*, ateratzen baitzaizkie. Eta hor zer esan beharko lukete afrikaria erabiltzen duten baztandar ez direnek, baztandarrek ez dutela afrikari eta frikaririk bereizten? Argi dago ez dela horrela. Baino, beste alde batetik, beti *Aurtíz* ebakiarren eta gero *Aurtizèn*, uste du badirela *Aurtitzèn* diotenak ere, eta agian hori pentsatzen du hurrengo aipatuko dena gogoan duelako. Izan ere, euskaraz beti eta zalantzarik gabe *Aurítz* ahoskatzen du erdaraz *Burguete* dena, eta jakina, hor, berezkoa denez, erdarak ez du inolako eraginik, eta hala dio Salaburu-k ere.

4. Erdi Aroko dokumentazio zaharrean badira argi eta garbi, ozitano tipoko grafien bidez alegia, azken posizioko afrikariarekin agertzen

(1) LUIS DE ELEIZALDE: “Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas”, *RIEV*, XIII (1922)-koan hasten da eta zatika ematen du aurrerantzean.

diren Baztango toponimo batzu, egungo egunean erdaraz -oz bukaera dutela izkribatzen direnak, Jose M.ª Jimeno Jurio-k bildu dituenen artean:

Almandotz (1268, *FEL. MOR*: *Igl. nav.*, n. 995).

Anitz (1192, *FORTUN*: *Colec. fue.*, n. 33; 1268, *FEL. MORR*: *Igl. nav.*, n. 903).

5. Bizkaian ere halako zerbait gertatu zen euskarazko formak finkatzerakoan. Baino hangoa erraz erabaki zen, zeren *Lemoizen*, *Laukizen*, *Berrizen*, eta abar, egungo egunean mundu guztiak hala esaten duenez gero ohitura horretan oinarriz harturik egoerari amore eman baitzitzaion, eta, beste alderdi batetik, ez baita ezagutzen halakoetan txistukari afrikariaren alde argi eta garbi eta anbiguetate gabe lekukotasunik emango lukeen dokumentazio zahar berezirik. Alderantzizko kasuren bat edo beste ere izan zen: esaterako *Gerrikaitz*, zeren askok eta askok toponimo horretan txistukaria frikari moduan emanaren inguruetaez ez baita horrela, cfr. *Euskera*, XXI (1976), 308 orr., (2). Neurorrekin Aulestin ordurako *Gérrikètz* bildurik nuen, eta hala argitara emanik, *FLV*, 11 (1972), 212-213 orr., (3).

Nafarroan, ordea, ugari dira hainbat kasutan afrikariaren ohitura zaharra gorde dutenak.

6. Batzutan, *Beraskoitz* tipokoak diren forma zaharretan alegia, ez bestelakoetan nahi ta nahi ez, afrikariaren azken iturria latinezko -s bat da, eta izan ere ondo gordetzen da *Briscous* erdarazko forma ofizialean, ikus joan den abenduan Euskaltzaindiko batzarrera aurkeztatu nuen “Leku izenen euskarazko formak Nafarroan” lana, baina euskaldunen artean azken posizioan zegoenean afrikariaren alde, -tz eginik, neutralizatzeko joera zuen, haren ordaina -z baitzen, ikus lat. *corpus* > eusk. *gorpuz > *gorputz*, cfr. Michelena, *FHV*, 2.º ed., 14.6, 287 orr. eta hurr., (4).

Bidankozé eta halakoetan, ordea, -e bat agertzen da azken posizioan, Erdi Aroko dokumentuetan beretan jadanik ondo biltzen dena, Aragoi aldean egungo egunean galdurik badago ere, cfr. *Arascués*, Huesca-n, Erdi Aroan in *Arascuasse* (1097, *Pedro I*, dok. 31), (5), eta diptongazio gabeko formaz izkribaturik *uilla que dicitur Arasquosse* (1136, *Leire*, f. 248), (6).

(2) Euskaltzaindiaren agiriak: “Herri eta herritarren izendegia”, J. L. Lizundia eta Hendrike Knörr-en hitzaurrea, *Euskera*, XXI (1976), 287-315 orr.

(3) ALFONSO IRIGOYEN: “Formas de nombres de localidades vizcainas”, *FLV*, 11 (1972), 207-218 orr.

(4) LUIS MICHELENA: *Fonética Histórica Vasca*, 2.^a ed., San Sebastián 1977.

(5) ANTONIO UBRIETO ARTETA: *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y de Navarra*, Zaragoza 1951.

(6) RICARDO CIÉRVIDE: “Índice completo de topónimos citados en el Becerro Antiguo de Leire (II)”, *FLV*, 25 (1977), 117-152 orr.

Honek ez du esan nahi bereziki formazio berriagokoetan frikariak ezin ager daitezkeenik, hala nola *Naás*, atzean *maas* ez duela, edo beste zerbait, edo garai baten *Gazte naiz* tituluaren azpian *Zeruko Argia*-n ateratzen zena, esaterako.

7. Eginik dagoen partea gogora ekartzen dugularik esan dezakegu, konparazio baterako, batzordearen aurreko izkribuan *Bertiz* bazegoen ere, eta beste alde batetik *Bertizarana* zegoen orain urte batzutakoan, cfr. *Euskal Herriko udalen izendegia*, (7), Jose M.ª Azpiroz apez jaunaren proposamenez *Bertitz* formara aldatu zen, eta inork ez zuen eragozpenik ipini bildurik zeudenenean artean, hala esaten baitu hitzun askok, eta ez horrela euskaldunago dela uste dutelako, Mitxelena-ren hitzetan Salaburu-k dioen bezala, —ez dakigu zein kontesturi dagokiola, ahozko transmisiokoa baita, dirudienez—, tradizioaren poderioz eta aurreko eritzirik batere gabe hala esaten dutelako baizik.

Gero batzordean parte hartu zuten guztiak ez ziren Euskaltzaindia-ren batzarrean izan eta ezta euskaltzain guztiak ere, elurra zela kausa.

Edozein modutan ere euskarazko formak finkatzerakoan memoria kulturala gogoan izatekoa da eta hori benetan hartzen baldin badugu, hartu behar den moduan, zeharo zuzena eta normala iruditzen zait neurri baten barruan eta gauza argia denean joera zaharrak hobestera jotzea.

Bilbao 1988-III-12

(7) EUSKALTZAINIA: *Euskal Herriko udalen izendegia*, Bilbo 1979.

IZEN GEOGRAFIKOAK

Donostia, 1988-IV-29

Alfonso Irigoien

Izen geografiko arrunton zerrenda hau Euskaltzaindiari oharrak egin eta ondo ikertu ondoan zerrenda berritu bat presta lezan eskatzen niola joan den abenduan neurorrek aurkeztatu nuena oinarritzat harturik osatua. Izan ere zenbait euskaltzainek bidalirik edota ahoz esanik jaso diren oharrak kontuan hartu ondoan egin da. Eskabidearen arrazoia Deustuko Unibertsitatean Gasteizko Lurralde Antolaketa-rentzat prestatzen diren mapetarako normazko nomenklatura bat, gero zabalago erabil litekeena, beharrezko dela ikustea izan zen. Ohar egileak, batzu izkribuz, beste batzu ahoz, honako hauek dira:

Izkribuz: A. Irigoien bera, Aita Villasante, Pello Salaburu, J. L. Lizundia, F. Krutwig, J. M.ª Satrustegi, J. San Martin, Patxi Altuna.

Ahoz: J. M.ª Satrustegi, F. Krutwig, Aita A. Zavala, J. San Martin, P. Charriton,...

Edozein modutan ere zerrenda hau irekirik gelditzen da etorkizunean ere zuzen eta osa dadin, Euskaltzaindiaren oneritzia badu ere.

Injurune fisikoa: Iehorreko eta itsasoko orografía

Gailurrak, Gainak
Mendi-arroak
Mendia (Baina erdarazko beste lekuetako formak errespetaturik: *serra*. Euskaraz ez da *mendia* beste hitzik erabiltzen. Kanpo-ko mapak euskaraz egin behar balira erdarazko *Sierra de Guadarrama* euskarara *Guadarramako serra* itzuli beharko litzateke bertako ohituren itxura zeharo aldatu gabe. Berdin gertatuko litzateke rusoen *estepa* edo Ameriketako *sabana* hitzkin, bertakoa gorde behar bailitzateke), **Serra** (batez ere Euskal Herritik kanpo erdaraz erabiltzen direnentzat), **Mendiserra**

Mendi katea (Batzu erdarazko *sierra* adierazteko erabiltzen hasi berri dira, baina *mendi katea* berez erdarazko ‘cadena de montañas’ da, beraz ‘cordillera’)

Medio físico: orografía terrestre y marítima

Elevaciones del terreno en general
Elevaciones y depresiones
Sierra

Cordillera

Ingurune fisikoa: Iehorreketa eta itsasoko orografia

Mendia, Basoa (bakotzak bere lekua duela)

Basapea (1), Beko basoa (azkenengo hau Urdiainen)

Muinoa, (Azkue-k *Muñatza* ere badu bere hiztegian Lardizabal gipuzkoarrarenagan bildurik)

Muna

Mendi baten gailurrak, gainaldeak, gainak

Gaina / Gana, Tontorra

Haitza / [h]atxa (Bizkaian)

Haizpunta, Haitzorrota

Lur azaleko sakonak, Burkandak (Baztanen)

Lepoa (Arin: *Añeiko lepoa*, Ataun-en)

Mendatea (ez da hitz zaharra), **Harratea**, (Arin: *Alleko arratea*, 1528: *Arrates de Alleco*, Ataun-en), (Arantzazun hitz arrunta), (*Mugarrako arratea*), (hitz konposatua da: *harr- [harry] + ate*), **Portua** (*Arabako portua*)

Ataka (Arin: *Beaskingo atakak, Ormazaretako atakea*, Ataun-en), (*ate-ren diminutivo*), **Harrataka** (*harrate-ren diminutivoa*, Nafarroan), **Ateka** (Ifarraldean)

Sakona

Bizkarra

Aska

Ibarra, Harana (nola berezi behar dira bata eta bestea? *Ibarra* ‘vega’ moduan ere erabili izan da)

Haitzartea, Arteka (Baztanen), **Bitarte estua**

Amildegia, Zenterna (Pello Salaburu-k dioenez azkenengo hau Baztanen hurrengo zentzuan erabiltzen da: ‘malda behera handi bat, gainetik ikusia eta anitzetan errekan bukatzen dena (bere ustez ‘precipicio’)

Medio físico: orografía terrestre y marítima

Montaña, monte

Monte bajo

Colina

Ribazo, porción elevada de un terreno

Puntos elevados de una montaña

Cima

Peña

Pico

Depresiones de la superficie terrestre

Collado

Puerto

Portillo

Hoya

Loma

Zanja, abrevadero

Valle

Desfiladero, cañón

Precipicio

(1) **Basapea.**— Hitz zaharra eta Azkue-ren hiztegian esanahi horrekin ematen ez dena da. Durango ingurueta dokumentu zahar baten sobre el aprovechamiento de los **basapes** hitz egiten da Xabier Santano Deustuko Unibertsitateko Deikerr-eko lagunak diostanez. Izan ere toponimia zaharrean *-be* amaiera, eta aipaturiko kasuan *-pe* aldagarría, erdarazko ‘suelo’ zentzuan agertzen da, baita orain euskaraz hitz egiten ez den Pirineoetako zenbait lekutan ere, ikus ene *En torno a la toponimia vasca y circpirenaica*, Bilbao 1986. Horretara formazioan *baso + -pe* dugu, ‘suelo de zona no cultivada’. Egungo egunean ere Lekeitio-n erdarazko ‘en el suelo’ adierazteko *beién ganiān* esaten da, hau da, ‘encima del suelo’, Arratian *turreán*. Pasai San Juanen *itxáspià, < itsaspea*, erabiltzen dute erdarazko ‘marisma’ adierazteko, hau da, ‘suelo de mar’; hala bildu nuen 1976-garren urteko maizteean Manuel Alvar-ek eskaturik egin nituen galderetan *Atlas lingüístico de los marineros peninsulares delakorako*. Azkue-k *basape bota* ‘echar al desprecio’ jasotzen du hiztegian, seguru asko esaera horren oinarrian hitz berbera dagoela.

**Injurune fisikoa:
lehorreko eta itsasoko orografía**

Eztarria (Arin: *Eztarriko saria*, 1792; *Eztarriko saria, Maumendiko eztarrie*, 1688; *Marumendiko eztarri, Salbiko eztarrie*), **Zintzurrira** (Baztanen)

Soila (Nafarroan eta Arantzazu-n), **Baso soila** (Eibarren)

Trokartea (oronimoa bakarrik)

Altxubidea (*altxu*, ‘rebaño’, Ekiadean)

Troka, Arroa (Azkenengo hau J. L. Lizundia-1987-II-6-an egin zidan kartan dioenez “Diputazioak Durango-ko batekin egindako eskrituran agertzen” da, “Monte llamado *Iurrenaga-emeticoa*”, “... desde *Iurrenaga-arro a Arandia*”, hau da, ‘barranco de Iurrenaga’. Aita Villasante-k Arantzazu-kotzat ere bidali du), **Sakana** (Nafarroan)

Errekarroa

Lur laua

Ordeka, Ordokia, Gainzabala

Lautada

Zabala

Harridi (Nafarroan)

Lur aldapatsua, Lur erripatsua, Maldia,

Aldasgora

Hegia

Aldapa, Aldatsa, Maldia, Patarra

Berezko husguneak

Harmaila (Nafarroan)

Leizea

Koba, Kobazuloa, Harpea, Leizezuloa

Harpea, Lehorpea

Ezkuepa (‘haizeen babespea’ Nafarroan. Seguru asko hitz konposatua da *ezkutu* eta -*be*(*he*) dituelo oinarrian)

Itsas eta kostaldeko gain-sakonak

Irla / Isla

Kostaldea, Itsasdegia, Itsasertza

Muturrak eta Puntak (Pasai San Pedro eta Getarian *muturra*, ‘punta, cabo pequeño’)

Berezko portua

Hondartzia, Hondarria

Kantila (Ondarroa *kantillè*, Lekeitio, Pasaia eta Getaria *kantillà*)

Labarra

Aremuna (Kutwig-ek dioenez Plentzian, baita *las artikulua* daramala erdaraz ere)

Haitza, Arroka

Areatza

Isurigunea

**Medio físico:
orografía terrestre y marítima**

Garganta

Raso

Cañada

Cañada, camino de pastores

Barranco

Barranco con regato

Terreno plano

Plano, altiplano

Llanura

Llana

Pedregal

Terreno pendiente

Ladera, línea de los montes

Cuesta

Cavidades naturales

Roca estratificada

Sima

Cueva

Abrigo de roca, etc.

Lugar abrigado

Relieve litoral y marino

Isla

Costa

Cabos y puntas

Puerto natural

Playa

Acantilado

Pared cortada a tajo, tierra costanera

Duna

Escollo, arrecife

Arenal

Cuenca

Injurune fisikoa:
Hidrografía

Berezko ur multzoak	Masas de agua natural
Ozeanoa	Océano
Itsasoa	Mar
Golkoa	Golfo
Badia (Bermeo <i>badi/dž]iè</i> , Lekeitio <i>bari-/dž]ià</i>)	Bahía
Senada (Bermeo <i>senái/dž]iè</i> , Ondarroa <i>señádi</i> , Lekeitio <i>Senádià</i>), Kala	Ensenada, cala
Lakua	Lago
Aintzira, Zingira	Laguna
Uharka	Estanque
Urtegia	Pantano, embalse
Itsaspea (1), Padura / Fadura / Madura (azkenengo hau ez da gehienetan itsasokoa izaten)	Marisma
Berezko butzua / Berezko putzua	Charco natural en la roca
Idoia	Balsa
Itsasestua	Estrecho
Ahoa	Bocana
Ur multzo artifizialak	Masas de agua artificiales
Patina	Cisterna
Butzua / Putzua	Pozo
Ur-biltegia	Depósito
Berezko ubideak	Cursos de agua natural
Ibaia, Itsasadarra, Errioa	Ría
Ibaia	Río
Erreka, Latsa	Arroyo
Uharrea, Baserreka (Baztanen)	Torrente
Ur-jauzia	Salto, cascada
Iturria	Fuente
Ubegia, Iturburua, Zurruxta (Baztanen)	Manantial
Ubide artifizialak	Cursos de agua artificial
Ubidea	Canal
Erretena	Acequia
Errekastoa	Regata
Tuberia	Tuberia, tubo
Estolda	Desagüe
Luizia, Lur jauzia (Aizarnan), Luperia (Eibar eta inguruetan)	Corrimiento de tierras
Eraikunza hidraulikoak, Ur lanak	Obras hidráulicas
Presa, Andapara , 'cauce del molino, saetín', Aldapaiak , berdin.	Presa
Ugat ea	Esclusa
Haitzak, Arrokak	Escollera
Isuria (J. M. ^a Satrustegi-k Nafarroako-tzat emana), Ganbarru	Vertiente
Isuri punta (id.)	Divisoria de aguas
Meandroa (2)	Meandro

Medio fisico:
Hidrografía

Masas de agua natural	
Océano	
Mar	
Golfo	
Bahía	
Ensenada, cala	
Lago	
Laguna	
Estanque	
Pantano, embalse	
Marisma	
Charco natural en la roca	
Balsa	
Estrecho	
Bocana	
Masas de agua artificiales	
Cisterna	
Pozo	
Depósito	
Cursos de agua natural	
Ría	
Río	
Arroyo	
Torrente	
Salto, cascada	
Fuente	
Manantial	
Cursos de agua artificial	
Canal	
Acequia	
Regata	
Tuberia, tubo	
Desagüe	
Corrimiento de tierras	
Obras hidráulicas	
Presa	
Esclusa	
Escollera	
Vertiente	
Divisoria de aguas	
Meandro	

(2) **Meandroa**.— ¿Uharana? Bigarrena Nafarroakotzat emana. Formazioaren aldetik argia: *ur + haran*. Azkue-ren hiztegiak ‘ugertz’ zentzua ematen dio Arakistain aipaturik,

Ingurune fisikoa: Hidrografía

Ugertza (Bizkaiko Batzar orokorretako agirietan agertzen da eta Azkue-k ere Bizkaikotzat du. Hitz egokia da: *ur + ertz*)

Uharana / Ugarana / Ubarana
Kaia, Nasa

Leku-en izenak

Oihana, Basoa

Pagoa, Pagoak, Pagadia (singularra, plurala eta kolektiboa)

Haritz, Haritzak, Hariztia, eta aldagarriak

Artea, Arteak, Artadia

Eukaliptua, Eukaliptuak, Eukaliptadia

Pinua, Pinuak, Pinadia / Pinudia

Sastraka, Sasia (Pello Salaburu-k Baztan-gotzat emana. Azkenengo hau batez ere 'zarza' da, zentzu zabala-goan erabilirik ere)

Txara, Txaraka

Ibintzea (Satrustegi-k Nafarroarako emana)

Larrea, Pentze / Euntze (Nafarroan), **Landa**

Lur landuak

Labore lurrak

Soroa (Pello Salaburu-k Baztanerako beste zentzu bat ematen dio: 'belarra moztu ondoan sortzen den belar berria, belar "gaztea", beraz ez da lurrak, lurretitik biltzen dena baizik), **Alorra** (Ekialdean) (ikus *landa* hitz-rako *dermioa*), **Elgea** (Zuberoan eta abar).

Labakia, 'lur landu berria' (Satrustegi-k Nafarroarako emana)

Zuina, 'urrean egon ohi den ezaugaria' (Urdiaian), **Ezponda**, 'soro eta bi nagusiren lurrak bereizten dituen ezaugarria. Batzutan tontorra da (Arruazu). Beste batzutan zuloa errekatxo antzean (Arbizu). Satrustegi-k jakinerazia.

Zelaia, Landa

Baratzea, Ortua

Espila (Nafarroan)

Barruti

Fruta-arbolak

Leku-izena

Medio físico: Hidrografía

Orilla

Ribera
Muelle

Nombración de lugares

Bosque

Hayas

Robles

Encinares

Eucáliptus

Pinos

Matorral

Jaral

Rastrojales, rastrojera

Pastizal y prado

Tierras cultivadas

Tierras de cereal

Campo, labrantío

Roturación de terreno para cultivo

Separación entre fincas

Campa

Huerta

Huerto acotado

Terreno acotado

Frutales

Nombre de lugar

erdaraz 'orilla', eta Duvoisin-en ondorik 'ura doan isuri biren arteko sakona', 'depresión entre dos vertientes, por la cual corren las aguas'. Berez bigarren zentzurako aski da *harana*, erdaraz 'valle', zerren normalki haran guztia ura baitute. Azkue-k *ugaran / ubaran* ere badu, hitz berbera, erdarara 'ribera' moduan itzulirik, eta bigarren mailan 'barrio', eta azken esanahi bietarik lehenengoa egokiagoa dela dirudi, zentzu zabala-goan hartzen baita. Horregatik agian *meandro* esateko *meandro* bera utzi beharko litzateke, latinez *Meander*, -*dri*, grekoz *Maiavðpoc*, -*ov* (*Maandros*, -*ou*), Asia Gutiko oso ibai hogen baten izena, grekoan berean zentzu arrunta ere hartu zuena.

Populamendua: bizileku iraunkorrak

Hiria

Herria (*Oñatiko herria*)

Herburua (*Goienkalde*, *Barrenkalde* eta *Herburua* Urdiainen, ‘herri gaina’, ‘beherekiko partea’ eta ‘gorena’, Satrustegi-k dioenez)

Herria

Dermioa (Nafarroan) (Satrustegi-k dioenez: “basoa ez den udal-lurraldea: *alor, pente, barruti*, e.a.”, “**Basasoro**, dermiotik kanpora landutako lurak, –Urdiainen basoa baino gorago, mendian zeuden–”, “**Baztar-soro**, dermioko lur txarretan dauden alorek”). *Etxe orrek dermio ederra du ere esaten da.* (Jatorriz latinezko *terminus*, -i, hitzetik dator beranduagoko bokalismoz eta -n- bokal artekoan galdurik) (Pello Salaburu-k Baztanerako honela definitzen ditu *dermio* eta *landa*: **dermioa**, ‘etxaldea osatzen duten belai, landa eta iralekuak; **landa**, ‘zerbait landatzeko erabiltzen den lekua –baratzea ez–, arto-landa, ...’)

Herriska

Auzoa, **Auzunea**, **Auzategia** (Luzaine-n *Kartierra*)

Urbanizazioa

Hirigune aldeak

Hiri-auzunea

Kalea, Etorbidea, Hiribidea, Pasealeku (azkenengo hau gutxienez Gernika, Otxandio, Bergara, Durango aldean, J. L. Lizundia-k adierazi duenez, baina beste leku askotan ere bai, eta badirudi erabiltzen hasi berri den *ibiltokia* baino egokiagoa dela), (Arantzazun *Jentilen pasealekuak*)

Plaza

Eraikuntza bakarra

Baserria, Baserri etxea

Dorrea

Errota, Eihara, Bolua

Plaza, Merkatua

Borda

Txabola, Etxaola, Etxola

Aterpea

Industria, Fabrika

Gai energetiko ez direnen idziketeko industriak

Harrobia (*Buztin-*, *Area-*, *Legarr-*, *Arroka-*, *Igeltsu-hobia*)

Burdin-meatzea

Meatzea

Hornidurak

Administrazioguneak

Poblamiento: lugares de habitación permanente

Ciudad, villa

Pueblo (territorio con entidad de población)

Cabo de pueblo

Territorio, tierra

Término

Pueblo pequeño (idem)

Barrio (entidad oficial o no oficial)

Urbanización

Partes de un núcleo urbano

Barrio urbano

Calle, avenida, paseo

Plaza

Edificación aislada

Caserío

Torre

Molino

Mercado

Borda

Cabaña, choza

Refugio

Industria, fábrica

Industrias extractivas de materiales no energéticos

Cantera de piedra (arcillas, arenas, grabas, rocas, yeso, ...)

Mina de hierro

Mina

Equipamientos

Centros administrativos

Populamendua: bizileku iraunkorrik

Udaletxea	
Historia eta kulturazko leku jakingarriak	
Gaztelua	
Dorretxea, Dorrea	
Jauregia	
Erlijioguneak	
Basilika	
Katedrala	
Eliza	
Abadia, Abatetxea	
Monasterioa	
Komentua	
Prioratua	
Ermita, Baseliza ("biak noski, bigarren hau ere sartu baita eta hor dago. Irekiak izan behar genuke", dio Satrustegi-k. Hitz konposatua da <i>basa</i> -eta <i>eliza</i> dituela oinarriz)	
Kapera	
Santutegia / Saindutegia	
Seinaldeak	
Gurutzea	
Mugarria	

Komunikabide eta garraioak

Aireportua	
Aerodromoa	
Itsas-garraioa	
Portua	
Kaiak	
Faruak	
Haitzak, Arrokak	
Darsena	
Errepideko garraioa	
Zubia	

Poblamiento: lugares de habitación permanente

Ayuntamiento (edificio)	
Lugares de interés histórico-cultural	
Castillo	
Casa torre, torre	
Palacio	
Centros religiosos	
Basílica	
Catedral	
Iglesia	
Abadía	
Monasterio	
Convento	
Priorato	
Ermita	
Capilla	
Santuario	
Señales	
Cruz	
Mojón	

Comunicaciones y transporte

Aeropuerto	
Aeródromo	
Transporte marítimo	
Puerto (de mar)	
Muelles	
Faros	
Escollera	
Dársena	
Transporte por carretera	
Puente	

JOSE LUIS LIZUNDIA ASKONDO jaunak, Euskaltzaindiko Idazkari-ordea eta Onomastika Batzordeko idazkaria denak, ondoko hau

DIKTAMINATZEN DU:

Batzorde honek, joan den ostiralean, Maiatzak 13, Iruñeko ordezkaritzan egindako bilkuran, Ezkio, Legazpi, Urretxu eta Zumarragako herrien zerbitzuetarako “herri elkarte” edo hobeto esan, amankomunazgoaren izenaz jardun zuen.

Lehendabizi, inguru horrek izen historikorik duen aztertu zen eta ikusi zen bazirela batzu, baina batek ere ez zuela balio, zeren eta *IRIMO batasunak*, Urretxu eta Antzuola hartzen bai zituen; *ARGISAO batasunak* Zumarraga eta Ezkio eta *LEGAZPIko batasunak*, Legazpi, Zerain eta Mutiloa. Beraz, eskualde horrek historia aldetik ez du izen ofizialik.

Jarraian, *GOIERRI GARAIA* izena aztertzen da. *Alto Goierri*ten erdal izenaren itzulpena besterik ez da, berradierazpen hutsa baita. *Goierrri* (goi= herri), “tierra alta”, Catalunyako “Terra Alta” eskualdearen edo Eskoziako “Highlands” bezalako esanahia du.

UROLA GARAIA edo *GOI UROLA* erabiltzen dutela beste batzuk adierazten du eskabide gutunak. Bi izen horietatik *UROLA GARAIA* da hizkuntzaren aldetik izenik egokiena, “Goi Urola” “Alto Urola”ren erdal jozkerazko itzulpena delako.

Beraz, izen historikorik ezaz, eta aipatzen diren hiru izen geografiakoetatik, alegia, *Goierrri Garaia*, *Urola Garaia* eta *Goi Urola*, akademi Batzordeak *UROLA GARAIA* hobestea erabaki du.

Eta hala adierazteko eta Zumarragako Alkatetzari bidaltzeko, Bilbon ematen du mila bederatziehun eta laurogeitazortzigarreneko Maiatzaren hamazortzian.

On Ikusia:

E. Knörr
Batzordeburua.

Sr. Alcalde - Presidente
Puente la Reina, Garés
Pamplona, 25 de abril de 1988

Muy Sr. mío:

En respuesta a su escrito del día 12 de abril, le comunico:

Que el término GARES referido a Puente la Reina ha sido de uso común entre las personas que saben euskera en Navarra y lo sigue siendo en las zonas que conservan esta lengua.

J. Moret en *Anales del Reino de Navarra*, dice literalmente: “consueña el nombre primitivo que hoy día retiene de Gares, y con que la llaman todos los naturales vascongados” (*Investigaciones históricas* (1891) VIII, p. 75).

Se encuentra abundantemente documentado en toponimia de la zona limítrofe en la forma *Gares-bidea*, camino de Garés. Así, J. M. Jimeno Jurío, en “Nombres vascongados y romanceados de pueblos de Navarra” (FLV. n.º 47 (1986), pág. 171-174. *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Cizur*, pág. 72, 350, 383, 435, y 462; *Cendea de Galar*, pág. 389 y 399.

Atentamente.

J. M. Satrústegui
Secretario general

LINGUISTIKA

TESTAMENTU IREKIRAKO EREDUAREN BIDEAN

Donostia, 1988-IV-29

Andres M.ª Urrutia Badiola

Jakina denez, pertsona bakoitzaren azken nahiari edo borondateari "testamentu" deitu zaio. Edukin honekin, Erromako zuzenbidetik hasita, "testamentu"-ak berebiziko papera izan du beti mundu juridikoan. Horre-xegatik hain zuzen ere, gaur egun Estatu Espainoleko kode zibila aplikagarri duten euskal lurralteetan testamentu edo azken nahi hori, notarioaren aurrean egiten denean bederen, euskaraz moldatzeko formulazio txiki bat proposatu nahi dugu oraingo honetan.

Espainiako kode zibilak hiru testamentu moeta bereizten ditu: *irekia*, hots, notario eta lekuoen aurrean egiten dena, berton testatzalearen nahia azaltzen delarik; *itxia*, alegia, kartazal itxi batetan, nahia agertzeke, notarioari ematen zaiona, azken honek bere protokoloan sat dezan eta azkenez, *olografoa*, hau da, norberaren kabuz eta eskuz, inoren aurrean egin behar ez dena, geroago prozedura judizial jakin baten bidez legeztatzeko.

Hemen halare, ohizkoen den testamentu *irekiaren* formulazioa eman nahi da eta xede hori betetzeko, lehen bait lehen, testamentu hori euskaraz egiteko eskubideaz ihardungo dugu, gerokoan, nola egin edo formulatze konkretuan aritzekotan.

Lehen puntuari dagokionez, arau orokorra zera litzateke: indarrean dagoen Araudi Notarialaren 149. artikulua:

"Art. 149. Cuando el documento se otorgue en territorio español en el que se hable lengua o dialecto peculiar del mismo y todos o alguno de los otorgantes sean naturales de aquel territorio sometidos a su derecho foral, el Notario, siempre que entienda suficientemente, declarándolo así, el idioma o dialecto de la región, a solicitud del interesado, redactará el instrumento público en idioma español y en la lengua o dialecto de que se trate, a doble columna, para que simultáneamente puedan leerse y apreciarse ambas redacciones, procurando que gráficamente se correspondan en cuanto sea posible, a cuyo efecto deberá tachar las líneas que por ello queden en blanco a la terminación de la columna que resulte menor."

Badirudi beraz, lau baldintzak jartzen direla bi zutabetako testamenetu honetarako (edozein dokumentu publikorako legez).

- 1) “Beste” hizkuntza horiek mintzatzen diren lurralteetan egina izatea.
- 2) Notarioak euskara ulertzea.
- 3) Sinatzailaek lurralte horietakoak izan eta lurralte horien zuenbide foralpean egotea.
- 4) Testamentua bi hizkuntzetan idaztea (erdaraz eta euskaraz kasurako).

Baldintza hauek, halabaina, gainditurik daude kode zibilak ezartzen duen 684. artikuluan:

“684. Para testar en lengua extranjera se requiere la presencia de dos intérpretes elegidos por el testador, que traduzcan su disposición al castellano. El testamento se deberá escribir en las dos lenguas.”

Epaitegi Gorenaren arabera (1911-I-18) artikulu honen indarra eta aplikagarritasuna erbestekoei ez ezik, español guztiei ere hedatzen zaie eta ondorioz, edozein euskaldun espainolek bere testamentua euskaraz egiteko eskubidea dauka, Espainiako edozein lekutan edo ordezkapen diplomatikoetan, Araudi Notarialaren 149 artikuluaren 1), 2) eta 3) baldintzak betetzeke, eta bi itzultzale laguntza soilaz, testamentua erdaraz eta euskaraz idazten delarik.

Eta hau guztiau, azken Konstituzio, Autonomi Estatutua eta Euskalaren legeek (Komunitate Autonomokoak zein Nafarroakoak) ezarritako sistema linguistikoaren aurretik idatzita badago (Kode Zibila 1889. urtetako da eta Araudi Notarialaren aipaturiko artikulua 1944koa) orain planteatzen zaigun arazoa zera da, bide edo ildo beretik jarraituta: euskara hutsezko testamentua egiteko ahalmena, hau da, bi zutabetako sistema gaineratuz, euskara soilezko testamentua egiteko posibilitatea, hizkuntza honek esandako legezko testuen arabera duen egoera “ofizial”aren ondorioz.

Horretarako bi arau desberdin:

A) Euskal Herriko Komunitate Autonomoaren Legedia

Hemen biltzen dira Espainiako Konstituzioaz aparte Gernikako Autonomi Estatutuaren 6gn. artikulua eta euskara normalzeko legearen 6gn. artikulua. Hizkuntza ofiziala deklaratu arren (euskarra) ez batean eta ez bestean, ez da inolaz ere egiten dokumentu publikoetan (testamentua barne) buruzko aipamen zuenik. Interpretazio zabal batetik oratuta legislazio hau (euskararen ofizialtasun osoa) eta gainera Español Estatuaren beste normalizazio linguistikorako legeek indarrean jarritako sistemekin gongaratzuz (arlo honetan gutxienez) badirudi Euskal Komunitate Autonomoaren edozein lurraldetan testamentua euskara hutsez egiteko esku-

bidea ba dagoela. Batez ere notarioa euskalduna bada. Bestela derrigorrezkoa litzateke bi zutabetako formula, itzultziale baten laguntzaz eta sinaduraz (praktikan egiten ari dena), notario erdaldunak ezin baitu euskarazko testuaren edukinaz federik eman.

Komunitate Autonomotik kanpo kode zibilaren 684. artikuluari esker, ez dago español euskaldunentzako beste erarik, bertan jarritakoa baizik, testamentua euskaraz egitea nahi izanez geroz.

B) Nafarroan

“Ley del vascuence” delakoan testamentua euskara soilaz egiteko eskubidea “zona vascofona”rako bakarrik onartzen da:

“Art. 12. Los documentos públicos deberán redactarse en la lengua oficial que el otorgante elija o, si hubiese más de un otorgante, en la que éstos acuerden.

Los fedatarios públicos deberán expedir en castellano o vascuence, según lo solicite el interesado, las copias o los testimonios y traducir cuando sea necesario matrices y documentos bajo su responsabilidad.

En todo caso, deberán expedir en castellano las copias que deban tener efecto fuera de la zona vascófona.”

Hortik at besterik ez da esaten lege horretan. Bestelakorik ez bada ere, lege horren egileek Nafarroako konpilazioak gai honi buruz dioena ahaztuxea dutela ematen du (ohar bedi testu hau 1973.urtean Francok berak onartu zuela):

“LEY 192.—*Testamentos en vascuence.*—Los navarros podrán testar en vascuence. Cuando el testamento se otorgare ante Notario y éste no conociere el vascuence, se precisará la intervención de dos intérpretes elegidos por el testador, que traduzcan su disposición al castellano; el testamento se escribirá en las dos lenguas, conforme se establece en el Reglamento Notarial.”

Honela nafarrek onartua dute Spainia eta Nafarroa osorako testamentua euskaraz egiteko eskubidea. Artikulu honetatik, bederen, euskara hutsezko testamentuari ez zaio bere posibilitate teorikoa ukatzen. Beraz, notarioa euskalduna bada, edozein nafarrek edukiko luke eskubidea bere testamentua euskara soilean egiteko. Eta eskubide honekin, Spainiako edozein lurralde zein ordezkapen diplomátikotan, lehen esan legez, aritzeko aukera ematen zaio. Dena dela egoera hori guztiz arraroa izanik, sarriago gertatuko den beste egoeran, hau da, notario edo fedatario erdaldunaren kasuan, kode zibilaren 684. artikuluaren bidetik ibilik ginateke ere.

Jakingarria da, halabaina, nola kontrajartzen diren hemen eskubide linguistikoak arautzekotan, bi printzipioak: bata “personalitate”arena, Nafarroako konpilazioak onartuta, testamentua euskaraz egiterakoan eta bes-

tea “territorialitatea”rena, “Ley del vascuence” delakoak ezarrita, esparru itxi eta mugatu baterako. Beraz, gure uestez, Nafarroaren eremuan euskarra hutsezko testamentua egiteko aukera, notari euskalduna ez den kasuetan, “zona vascofona”ra hedatzen da bakarrik. Bestelako interpretazioako argudioa izan arren (horra hor konpilazioa) ez dugu uste praktikan posible denik.

Hortik kanpo, konpilazioaren bidez, bi hizkuntzetan idatzita, nafarrek badute beren testamentua euskaraz egiteko ahalmen osoa.

Honetan ere azken boladako legislazio linguistikoa nolabait osatu beharra dago, Euskal komunitate Autonomoan, dokumentu publikoaren errejimena zehazteko eta Nafarroan eskubide linguistikoak erresuma zahar horren lurralte osora zabaltzeko.

Bitartean lagungarri izan dadin uste soilean, bego hemen euskara hutsezko “testamentu ireki” baten formulaziorako proposamena, geroko errealitate batzuren aurrepausu apala izan nahi duena. Horretarako ber-ton ematen dugun ereduak, kasurik arruntenari dagokiona da, alegia, senar-emazteenari, seme bat izanik, eta inolako legatu, xedapen edo disposizio berezirik gabekoa. Azaltzen den testamentua senarrarena da, emaztearena guztiz berdina baita beharrezkoak diren izen aldaketak egin ostean.

BOSTEHUN BERROGEI TA HAMAIIKA-GARREN ZENBAKIA

Ondarroan, nire egoitzan, 1984. urteko Abenduaren hamabian, arratsaldeko ordubiak direla

«Nire, JOSE MARIA ARROITA JAUREGUI, Bilboko Notari kolegio txit prestuko eskribau honen aurrean,»

AGERTZEN DA:

JUAN ERRATI BENGOA JAUNA, adin nagusikoa, ezkondua, merkataria, Ondarroan jaioa, 1945.eko Martxoaren 19 ean, bertoko biztanlea, beronen egoitza Artabide Kalea 46.ean dagoela, eta beronen Nortasun Agiri Nazionala 12.345.678 dela

Badu, ene aburuz, testamentua egiteko behar hainako gaitasuna eta beraren azken nahia adierazten du jarraiko KLAUSULEN arabera

LEHENNGOA: Jose eta Juanaren semea dela eta Petra Sukia Velez anderearekin ezkondurik dagoela, ezkontza honetatik seme bat izanik, Asier Errati Sukia izenekoa.

BIGARRENA: Lehen esandako emazteari beraren heredentzia osoaren gozamen orokorra eta bitalizioa legatzen dio, fidantza eta inventario-tik errelebatuz, beronen kabuz legatu horren edukitza eskuratzeko ahalmena ematen diola. Beraren semeari, beharrezko oinordea denez, gozamen hori guztiz errespetatzeko eskaria egiten dio. Eta inpugnatzen kaso bakarrerako beronen emazteari, jabetasun osoz, beronen heredentziaren disposizio askearen herena legatzen dio, legezko gozamenez aparte . . .

HIRUGARRENA: Oinordeko unibertsala, beraren eskubide, ondasun eta akzio guztietai, esandako Asier Errati Sukia semea izendatzen du. Petra Sukia Velez anderearekin duen eskontzatik izan litzakeen gainerantzko seme-alabak ere oinordekook izendatzen ditu, parte berdinatan

Honela esaten eta otorgatzen du testatzaileak, ene eta lekuko instrumentalen aurrean, azken hauek adin nagusikoak, bertoko bizilagunak eta egokiak izanik, beraien adierazpenetatik ateratzen denez, Jose Gogeaskoa Ruiz, Pedro Lexaje Ajangiz eta Maria Lopez Kapela jaun-andereak

Lekuko hauek testatzailea ikusi, ulertu eta ezagutzen dutela eta berauen eritziz, testamentua egiteko behar haina gaitasunik duela baiez-tatzen dute

Eta neuk, eskribau honek, testamentu hau ahotsez irakurtzen dut, testatzailearen eta lekukoen aurrean, lehenak irakurtzeko duen eskubi-dea, neronek ohartu eta berak errenuntziatu ondoren; eta testatzaileak testamentu hau bere nahiarekin bat datorrela baiezatzen du, lekuoekin batera sinatuz

Araudi Notarialaren xedapenak betetzeko, eta Ondarroan, ene egoitzan euskaraz hitz egiten delako, eta berton jaioa delako agertua, honen eskariz, euskaraz egiten da testamentu hau; agertua euskalduna izanik eta neuk ere, euskaraz jakin eta ulertzen dudala

Eta neuk eskribau honek, testatzailea ezagutzeaz, legezko solemnitate guztiak ekintza honekin batera betetzeaz eta orokorki, instrumentu publiko honetan, hiru orrialdeotan, zenbakiak 1027261, 1027263 eta 1027268, A mota, ezarrita dagoen oroaz fede ematen dut.

**EUSKALTZAINDIAREN
AURKITEGIA**

EGOITZA / SEDE

EGOITZAKO BULEGOAK / OFICINAS CENTRALES

1. EGOITZA/SEDE

Arbieto, 3
48008 BILBO
Tf. 94-415 81 55
Arduraduna: Jose Luis Lizundia

2. "AZKUE BIBLIOTEKA"

Ribera, 6
48005 BILBO
Tf. 94-415 27 45
Arduraduna: Jose Antonio Arana Martija

3. GORDAILUA/ALMACEN

Carretera Bilbao-San Sebastián, s/n. Km. 4,5
Edificio Saga - 1.^a planta
48004 ETXEBARRI (Bizkaia)
Tf. 94-440 62 58
Arduraduna: Rosa M.ª Arza.

ORDEZKARITZAK / DELEGACIONES

ARABA/ALAVA

San Antonio, 41
01005 VITORIA/GASTEIZ
Tf. 945-23 36 48
Ordezkaria: Endrike Knörr

GIPUZKOA/GUIPUZCOA

Txurruka, 7-2
20004 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN
Tf. 943-42 80 50
Ordezkaria: Juan San Martin

NAFARROA/NAVARRA

Conde Oliveto, 2-2
31002 IRUÑEA/PAMPLONA
Tf. 948-22 34 71
Ordezkaria: Jose M. Satrustegi

IPARRALDEA/PAYS BASQUE NORD

15 rue Port Neuf
64100 BAIONA
Tf. 07/33-59 25 64 26
Ordezkaria: Pierre Charriton

EUSKALTZAINBURUGOA / CARGOS ACADEMICOS Y EJECUTIVOS

Euskaltzainburua/Presidente: Fr. Luis Villasante

Buruordea/Vicepresidente: Jean Haritschelhar

Idazkaria/Secretario: Jose M. Satrustegi

Diruzaina/Tesorero: Juan San Martin

Jagon Sailburua/Presidente Sección *Tutelar*: Juan San Martin

Bibliotekaria/Bibliotecario: Alfonso Irigoyen

Idazkariordea/Vicesecretario: Jose Luis Lizundia

Bibliotekariordea/Vicebibliotecario: Jose Antonio Arana Martija

Ekonomi Eragilea/Gestor Económico: Juan Jose Zearreta

Argitarapenen Eragilea/Ejecutivo de Publicaciones: Ricardo Badiola Uriarte

BATZORDE GUZTIEN ORGANIGRAMA (*) / ORGANIGRAMA DE LAS COMISIONES

A. BATZORDE IRAUNKORRAK / COMISIONES PERMANENTES

I.	Hiztegintza	II.	Gramatika	III.	Dialektologia
I.	I. Sarasola, buru-orde M. Zalbide, idazkari R. Badiola idazkari-orde J. Casenave P. Charritton J. Epherre E. Knörr J. M. Larrarte X. Mendiguren L. M. Mujika Tx. Peillen A. Sagarna P. Urkizu	P. Altuna, buru P. Salaburu, buru-orde P. Goenaga, idazkari M. ^a P. Lasarte, idazkari-orde L. Akesolo M. Azkarate P. Charritton A. Eguskitza J. Haritschelhar A. King J. M. Larrarte J. A. Mujika B. Oyhartzabal K. Rotaetxe	J. Haritschelhar, buru F. Ondarra, buru-orde Ch. Videgain, idazkari G. Aurrekoetxea A. M. Etxaide J. M. Etxebarria I. Gaminde A. Irigoyen B. Oyhartzabal R. M. Pagola K. Rotaetxe B. Urgell		
IV.	Onomastika	V.	Literatura	VI.	Herri Literatura (Bertsolaritza)
E. Knörr, buru J. L. Lizundia, idazkari R. Cierbide J. L. Davant E. Goihenetche J. A. González Salazar A. Irigoyen J. M. Jimeno Jurío J. B. Orpustan J. San Martín J. M. Satrustegi	F. Krutwig, buru A. Irigoyen, buru-orde J. Lavin, idazkari M. Erzilla J. A. Etxebarria J. L. Goikoetxea	A. Zavala, buru J. M. Etxezarreta, idazkari J. M. Aranalde A. Aranburu A. Irigoyen J. M. Iriondo M. Itçaina E. Larre J. M. Lekuona A. Muniategi			

VII. “Azkue Biblioteka” VIII. Argitarapenak

A. Irigoyen, buru	Euskaltzainburua
J. Bilbao, buru-orde	Euskaltzainburu-
J. A. Arana, idazkari	ordea
Diruzaina edo	Euskaltzaindiko
eragilea	Idazkaria
F. Barrenengoa	Euskaltzaindiko
J. A. Etxebarria	Diruzaina
J. L. Goikoetxea	<i>Jagon</i> Sailburua
	Liburuzaina
	P. Altuna
	F. Krutwig
	Argitarapenen eragilea =
	batzorde idazkaria

IX. Ekonomia

J. San Martin, buru
J. Haritschelhar,
buru-orde
J. J. Zearreta, eragile
X. Gereño
J. L. Lizundia
P. Sanristoval

B. BATZORDE SUNTSIKORRAK / COMISIONES EFIMERAS

I.	Egoitza berriko obren jarraipena	II.	Lexiko erizpideen finkapena	III.	Egungo euskararen bilketa-lan sistematikoarena
	A. Irigoyen, buru	Talde eragilea:		J. Haritschelhar, buru	
	J. L. Lizundia, idazkari	M. Azkarate, arduradun		C. Harlouzet	
	J. A. Arana	J. A. Aduriz, idazkari		J. Iturbe	
	J. J. Zearreta	P. Altuna		J. M. Larrarte	
		J. K. Odriozola		M. Lasá	
		A. Sagarna		E. Oregi	
		J. Haritschelhar		L. Otaegi	
		P. Goenaga		A. Sagarna	
		J. M. Irazola		J. San Martin	
		X. Kintana		I. Sarasola	
		E. Knörr		A. Urrutia	
		J. M. Larrarte			
		L. M. Mujika			
		F. Ondarra			
		L. Otaegi			
		B. Oyhartzabal			
		Tx. Peillen			
		J. San Martin			
		I. Sarasola			
		J. M. Satrustegi			
		P. Uribarren			
		T. Uribeetxebarria			
		L. Villasante			
		M. Zalbide			
		A. Zatarain			

EUSKALTZAIN OSOAK / ACADEMICOS DE NUMERO

1. Patxi Altuna, E.U.T.G., Mundaiz, Apdo. 1359 postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00.
2. Jose Antonio Arana Martija, Karmelo Etxegarai, 6, 48300 GERNIKA (Bizkaia), 94-415 27 45 (Bulegoa).
3. Jose Migel Barandiaran, “Sara”, 20211 ATAUN (Gipuzkoa), 943-88 12 52.
4. Pierre Charriton, 3 impasse Port Neuf, 64100 BAYONNE (France), 59 59 81 27.
5. Jean Louis Davant, École d’Agriculture du Pays Basque, rue de l’Ursuya, 64240 HASPARREN (France), 59 29 60 20 (Eskola); 59 28 14 14 (Urrustoi).
6. Xabier Diharce, “Iratzeder”, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64670 URT (64240 Hasparren) (France), 59 29 65 55.
7. Eusebio Erkiaga, Rodríguez Arias, 31-4 ezk., 48011 BILBO, 94-444 22 33.
8. Jean Haritschelhar, “Elorrieta”, 24 route de Lamigotte, 64600 ANGLET (France), 59 59 08 98 (Erakustokia); 59 03 85 06 (Etxea).
9. Jean Hiriart-Urruty, Vicaire Général, Evêche, 16 rue des Gouverneurs, 64100 BAYONNE (France), 59 59 16 88.
10. Alfonso Irigoyen, Trenbideko Etorbidea, 2-5 B, 48013 BILBO, 94-4422770.
11. Endrike Knörr, Mateo Múgica, 8-2 C, 01009 VITORIA/GASTEIZ, 945-22 38 03 (Etxea); 23 36 48 (Ordezkaritza).
12. Federico Krutwig, Berastegi, 1-2.º Izda., 48002 BILBO, 94-415 44 02.
13. Antonio M.ª Labayen, San Francisco, 35-pral., 20400 TOLOSA (Gipuzkoa), 943-65 10 82.
14. Emile Larre, Curé, Irissarry, 64780 OSSSES (France), 59 37 60 67.
15. Juan Mari Lekuona, Seminario Diocesano, Paseo Heriz, 82, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 39 11; 943-42 80 50 (Ordezkaritza).
16. Francisco Ondarra, Colegio de P.P. Capuchinos, 31795 LEKAROZ (Baztan) (Nafarroa), 948-58 00 00.
17. Txomin Peillen, Ibarburu, Sainte Engrace, 64560 Licq-Atherrey (France), 59 28 62 44.

18. Pello Salaburu, Sarriena, 153, 48940 LEIOA (Bizkaia), 94-464 21 24.
19. Juan San Martin, Bidasoa Ibiltokia, 4, 20280 HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-64 14 35.
20. Ibon Sarasola, Paseo Duque de Mandas, 37-1, 20012 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 33 40.
21. Jose M. Satrustegi, 31810 URDIAIN (Nafarroa), 948-56 29 06 (Etxea); 948-22 34 71 (Ordezkaritza),⁶
22. Luis Villasante, Arantzazuko Santutegia, 20560 OÑATI (Gipuzkoa), 943-78 09 51.
23. Patxi Zabaleta, Amaia, 2-C-1, 31002 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 71 39.
24. Antonio Zavala, P.P. Jesuitas, 31411 XABIER (Nafarroa), 948-88 40 00.

Oharra: — Frantziara deitzeko: 0733 eta gero zortzi zenbakiak.
— Frantziatik deitzeko: 1934 eta gero beste zenbakiak.

**EUSKALTZAIN OHOREZKOAK
ACADEMICOS DE HONOR**

1. Jacques Allières, 25 route d'Espagne, "L'Orangerie", 31300 TOULOUSE (France), 61 40 15 10.
2. Julio Caro Baroja, "Itzea", B.^o Alzate, 31780 BERA (Nafarroa), 61 40 15 10; Alfonso XII, 50-7, 28014 MADRID.
3. Jon Bilbao, "Osabene" Torrebarria, 5, 48990 GETXO (Bizkaia), 94-460 42 83.
4. Iñaki Eizmendi, "Basarri", Ntra. Sra. del Pilar, 10, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-84 15 37.
5. Justo Garate, Mitre, 574-4.º A. Dpto. 1, 5500 MENDOZA (Argentina), 29 36 72.
6. Nils M. Holmer, Freninge 22:22, S-270 33 VOLLSJÖ, SUEDIA.
7. Jean Pierre Iratchet, Notre Dame de Buglose par DAX, 40 (France).
8. Bedita Larrakoetxea, Canónigos Regulares, Pío Portara, 1, 20560 OÑATI (Gipuzkoa), 943-78 03 11.
9. Gerardo López de Guereñu, San Vicente de Paul, 8, 01001 VITORIA/GASTEIZ, 945-25 46 14.
10. André Martinet, 10 Avenue de la Gare, 92330 SCEAUX (France).
11. Santiago Onaindia, P.P. Carmelitas, Larrea, 48340 ZORNOTZA (Bizkaia), 94-673 00 88.
12. Jorge de Reizu, 31795 LEKAROZ (Baztan) (Nafarroa), 948-58 00 00.
13. Terence Harrison Wilbur, Departament of Germanic Languages, University of California, 90024 LOS ANGELES, (USA).
14. Pedro de Yrizar, Lagasca, 54, 28001 MADRID, 91-276 63 93.

**EUSKALTZAIN URGAZLEAK
ACADEMICOS CORRESPONDIENTES**

- Jesús Acha, Avda. Sancho el Fuerte, 96, "Irrintzi", 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-25 70 21.
- M.ª Dolores Agirre, Urbietza, 5-2, 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 43 03.
- Eugenio Agirretxe, B.^o Zamalbide, Eliza, 20100 ERRENTERIA (Gipuzkoa), 943-51 04 42.
- Lino Akesolo, P.P. Carmelitas, Carmelo, 10, 48004 BEGOÑA-BILBAO, 94-412 43 43.
- Gexan Alfaro, Librairie Zabal, 52 rue Panecau, 64100 BAYONNE (France), 59 59 43 90.
- Jose Luis Alvarez Enparanza "Txillardegi", Apdo. 125 Postakutxa, 20150 BILLABONA (Gipuzkoa), 943-692187.
- Xabier Amurriza, Legarreibi, 1-2.º dcha., 48340 ZORNOTZA (Bizkaia), 94-673 21 42.
- Pierre Andiazabal, Grand Séminaire, Avenue Darrigrand, 64100 BAYONNE (France), 59 63 33 40.
- Marcelino Andrinua, Abadetxea, 48212 MAÑARIA (Bizkaia), 94-68 24 004.
- Juan Apezetxea, Avda. de Guipúzcoa, 5, "Villa Antonia", 31012 IRUÑEA/ PAMPLONA, 948-11 21 31.
- Jose M. Aranalde, Párroco de Añorga, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
- Xabier Aranburu, Miracruz, 28-A-4.º dcha., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943/27 97 04.
- Xipri Arbelbide, 14 rue Salie, 64100 BAYONNE (France), 59 59 31 14.
- Adolfo Arejita, Labayru, 28 pral. ezk., 48010 BILBO, 94-432 72 51.
- Josu Arenaza Gran Vía, 82-2.º izqda., 48011 BILBO, 94-441 41 81.
- Jose Antonio Arkotxa, Sorgintxulo, 2-12 C, 20100 ERRENTERIA (Gipuzkoa), 943-21 60 44.
- Begoña Arregi, Pío Baroja, 8-4 C, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 62 06.
- Pakita Arregi, Matia. 58-3, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 25 32.
- Mikel Atxaga, DEIA, Carlos I, 3-bajo, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-462488.
- Miren Azkarate, Sancho el Sabio, 26-6 D, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN 943-46 75 85.
- Jose M. Azpiroz, Dormitaleria, 3-1° dcha., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA.
- Jose Azurmendi, Ategorrieta Hiribidea, 23-2, 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 73 46.

* * *

Ricardo Badiola Uriarte, Errotalde 17, letra J, 48990 Getxo (Bizkaia), 94-460 05 11 (Etxea); 94-415 81 55 (Bulegoa).

Gaizka Barandiaran, Col. San Ignacio, Apdo. 3059 Postakutxa, 20080 DONOSTIA-SAN SEBASTIAN, 943-28 95 00.

Federico de Barrenengoa, Plaza Plácido Careaga, 12-5 izqda., 48014 BILBO, 94-435 38 19.

Iñaki Barriola, "Isturin", Paseo Ayete, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 16 73.

Serafin Basauri, Txirio kale, 1-3, 20600 EIBAR (Gipuzkoa), 943-71 35 90.

Jose Basterretxea, Sangüesa, 13-1.º izqda., 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-23 66 96.

Alessandro Baussani, Facolté di Lettere e Filosofia, Universitá degli Studi di Roma, 000100 ROMA.

Isidro Bartzarrika, P.P. Benedictinos, Santuario de Estibaliz, 01193 ESTIBALIZ (Araba), 945-21 11 49.

Iñaki Beobide, Narrica, 31-3, 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 09 82.

Julene Berrojalbiz, Rodríguez Arias, 39, 48011 BILBAO, 94-443 79 43.

Pedro Berrondo, Gral. Lersundi, 6 ent. izqda., 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 18 57.

Antonio Berrueta, Pío XII, 16-6 b, 01004 VITORIA/GASTEIZ, 945-25 12 84.

Milagros Bidegain, Sancho-enea, 9, 20100 ERRENTERIA (Gipuzkoa).

Antonio Bilbao, Apdo. 28 Postakutxa, 48980 SANTURTZI (Bizkaia).

Felix Bilbao, P.P. Franciscanos, 48393 FORUA (Bizkaia), 94-685 20 01.

* * *

Joseph Camino, Gran Séminaire, Avenue Darrigrand, 64100 BAYONNE (France), 59 63 33 40.

Junes Casenave-Harigile, Apez etxia, Presbytère, ALCAY, 64470 TARDETS-SORHOLUS (France), 59 28 54 66.

Jorge Cortés Izal, Monasterio Velate, 5-7, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-25 57 59.

Jean Pierre Curutchet, 64780 HELETTE (France), 59 37 61 04.

* * *

Pedro Diez de Ulzurrun, San Anton, 43, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 21 22.

Jean Baptiste Dirassar, Lotissement Arrantzaleak, CIBOURE, 64500 SAINT-JEAN-DE-LUZ (France), 59 26 05 95.

Pierre Duny Pêtre, Maison Héguitoa, 4 Chemin d'Olhonce, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT (France), 59 37 04 91.

* * *

Kepa Enbeita, Auzo-lana, S. A., 01449 ABORNICANO (Urkabustaiz) (Araba), 945-43 00 32.

Karmele Esnal, Zabaleta, 50-7 D, 20002 DONOSTIAN/SAN SEBASTIAN, 943-28 09 15.

Bernardo Estornes, Secundio Esnaola, 13-3.º izqda., 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Eñaut Etchamendy, Professeur Agronome, Saint-Palais, 64120 BEYRIE-SUR-JOYEUSE (France), 59 65 80 95.

Jean Baptiste Etcharren, Chemin Kurutxamendi, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT (France), 59 37 31 99.

P. Etchehandi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64670 URT (64240 Hasparren) (France), 59 29 65 55.

Jacques Etcheverry, 2 Allées Bouflers, 64100 BAYONNE (France).
 Jean Baptiste Etcheverry, Aumonier, 64100 BAYONNE (France).
 Jose M. Etxaburu, Villa Ongi-Etorri, B.^o Amute, 20280 HONDARRIBIA (Gipuzkoa), 943-64 30 02.
 Yon Etxaide, Paseo de Colón, 33-4.º izqda., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 78 18.
 Ana M.ª Etxaide, Trav. Bayonne, 1-2 G, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 08 80.
 Juan Angel Etxebarria, Carlos Gangoiti, 5-1.º izqda., 48300 GERNIKA (Bizkaia), 94-685 49 52.
 Jose M. Etxebarria, E.U.T.G., Mundaiz, Postakutxa 1359, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00.
 Peter Etxeberria, Residente 1855, Sierra Lange L., 89557 RENO, Nevada (USA).
 Patxi Etxeberria, Santuario de Loyola, 20730 AZPEITIA (Gipuzkoa).
 Carmelo Etxenagusia, Monasterio del Refugio, Zabalbide, 104, 48006 BILBO, 94-411 99 99 (Apezpikutegia).
 Eustasio Etxezarreta, Urdaneta, 10, 1359 Postakutxa, 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 87 45.

* * *

Patrik Farell (Darragh), 41 Nutley Lane, DUBLIN (Irlanda), 692641.
 Jaxinto Fernandez Setien, Orkolaga, 12-3, 20120 HERNANI (Gipuzkoa).

* * *

Bitoriano Gandiaga, P.P. Franciscanos, Arantzazuko Santutegia, 20560 OÑATI (Gipuzkoa), 943-78 13 02.
 Marcelino Garde, Presbítero, 31448 RIPODAS (Nafarroa).
 José Garmendia, San Telmo, Apartado 84, 41080 SEVILLA
 Juan Garmendia Larrañaga, Mayor, 1, 20400 TOLOSA (Gipuzkoa), 943-67 09 29.
 Juan Garmendia "Zeleta", Marqués de Murrieta, 35-4 E, 26005 LOGROÑO, 941-21 46 44.
 Salvador Garmendia, Mugika-enea, 20270 ANOETA (Gipuzkoa), 943-66 25 39.
 Xabier Gereño, Avda. del Ejército, 18-3.º dcha., 48014 BILBO, 94-435 52 63.
 Paul Gilsou, Abbé, Paroisse du Gros-Caillou, PARIS-7.
 Patxi Goenaga, Abendaño, 21-4 C, 01008 VITORIA/GASTEIZ, 945-24 67 71.
 Manex Goienetxe, Chikitoys, Route d'Aritzague, 64600 ANGLET (France), 59 42 39 33.
 Juan Luis Goikoetxea Médico Municipal Pedro Cortés, 3-9 A, 48006 BILBO, 94-424 70 09 (Bilbo); 94-453 36 42 (Derio).
 Bernard Goity, Evêche, rue des Gouverneurs, 64100 BAYONNE (France).

* * *

Marcelin Hegiaphal, Pastoralier Cheraute par, 64130 MAULEON (France), 59 28 17 86.

* * *

Mariano Iceta, 31700 ELIZONDO (Batzan) (Nafarroa), 948-58 07 55.
 Roger Idiart, Curè de Sauguis-Saint Etienne, 64470 TARDETS-SORHOLUS (France), 59 28 51 65.

Arantza Idiazabal, Tolarieta, 6-1 dcha., OIARTZUN (Gipuzkoa).
 Andrés Iñigo, Sangüesa, 1-3.º, 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-24 74 74.
 Joseba Intxausti, Avda. Ategorrieta, 23-2, 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
 943-27 17 13.
 Jose Angel Irigaray, Aldamar, 9-1 dcha., 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
 943-42 64 89.
 Josemari Iriondo, Nafarroa, 11, Eguzki-lore, 2-3 B, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa),
 943-83 43 51.
 Michel Itçaina, Secrétaire de Mairie, 64250 CAMBO (France), 59 29 72 55.
 Fermin Ixurko, 31878 ALDAZ (Nafarroa), 948-50 42 82.

* * *

Jose M. Jimeno Jurío, Monasterio Usun, 4-2.º C, dcha., 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 05 72.

* * *

Ramuntxo Kanblong, Route des Pins, 64600 ANGLET (France), 59 03 83 69.
 Jaime Kerexeta, Presbítero, San Roque, 24, 48230 ELORRIO (Bizkaia), 94-682 00 12.
 Xabier Kintana, Euskararako Gabinete Teknikoa, Euskal Herriko Unibertsitatea,
 1397 postakutxka, 48940 LEIOA (Bizkaia) 94-4648800 - 2080 Luzapena.
 Jon Kortazar, Elorriaga, 8-3.º, 48100 MUNGIA (Bizkaia).

* * *

Daniel Landart, Villa "Heleta", 64100 MOUGUERRE (France), 59 31 54 57.
 Josemari Larrarte, Nieves Cano, 55, 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 24 70.
 Mikel Lasa, San Juan, 14-4 E, 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 15 57.
 Jose Manuel Lasarte, Presbítero, 31840 UHARTE-ARAKIL (Nafarroa), 948-47 40 08.
 M.ª Pilar Lasarte, Portuene, 10-3 izqda., 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
 943-21 50 15.
 Imanol Laspur, Aldatze, 3-2 izqda., 20600 EIBAR (Gipuzkoa), 943-71 32 88.
 Gabriel Lertxundi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64670 URT (64240 Hasparren)
 (France), 59 29 65 55.
 Anjel Lertxundi, Villa Teresita, s/n., 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-830591.
 Juan Antonio Letamendia, Gabriel Aresti torrea, 3, 20280 HONDARRIBIA (Gipuz-
 koa), 943-64 35 14.
 Xabier Lete, Plaza San Juan, 20, 20130 URNIETA (Guipuzkoa), 943-55 18 49.
 Jose Luis Lizundia, Bruno Mauricio Zubala, 22-2 F, 48200 DURANGO (Bizkaia),
 94-681 41 09.
 Jose Antonio Loidi, Farmacia, Paseo de Colón, 93, 20300 IRUN (Gipuzkoa),
 943-61 26 78.

* * *

Peli Martin Latorre, M. Iradier, 9-4 izqda., 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 29 59.
 Xabier Mendiguren, Doctor Delgado, 8-4 C, 20001 DONOSTIA/SAN SEBAS-
 TIAN, 943-27 29 51.
 Fernando Mendizabal, Camino Zarategi, 18-2 B, Intxaurrondo, 20015 DONOS-
 TIA/SAN SEBASTIAN.

Marie Jeanne Minaberry, Journaliste, 64480 USTARITZ (France).
 Justo Mocoroa, P.P. Escolapios, Alda. Recalde, 19, 48009 BILBO, 94-424 14 03.
 Luis M. Mujika, Zabaleta, 49-4 dcha., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
 943-283637.
 Jose Antonio Mujika, Plaza del Cedro, 3-9 dcha., Bidebieta, 1, 20016 DONOS-
 TIA/SAN SEBASTIAN, 943-39 25 28.
 Abel Muniategi, Bizkaiburu, 12-6 A, 48370 BERMEO, 94-416 40 22.

* * *

Jesus Oleaga, Elcano, 18, ent. dcha., 48008 BILBO, 94-4436957.
 Ignacio Omaechevarria, Franciscanos, Paseo Zorrilla, 27, 47007 VALLADOLID,
 983-23 30 26.
 Josu Oregi, Paseo Urdangarin, 20570 BERGARA (Gipuzkoa), 943-76 15 61.
 Karlos Otegi, Aresti, 3-2 D, 20800 ZARAUTZ (Gipuzkoa), 943-83 46 92.
 Beñat Oyhartzabal, Bordaberria, 1 rue de Hondritz de Haut, 64600 ANGLET
 (France), 59 52 10 47.

* * *

Pedro Pujana, Virgen de Begoña, 41, 48006 BILBO, 94-412 69 27.

* * *

Jose Antonio Retolaza, Orueta, 1-3, 48009 BILBO, 94-423 45 73
 Rudolf de Rijk, Newtonstraat, 69, II, 1098 HA, AMSTERDAM (Holanda),
 20-93 56 50.
 Karmele Rotaetxe, Plaza Bombero Echániz, 4-6 izqda., 48010 BILBO, 94-431 40 33.
 Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu, Adriano VI, 22-7 izqda. 01008 VITORIA/GASTEIZ.

* * *

Andoni Sagarna, Eguzki-etxea, Kale Zahar auzunea, 20170 USURBIL (Gipuz-
 koa), 943-36 53 73.
 Ramon Saizarbitoria, Peña y Goñi, 1-6 dcha., 20002 DONOSTIA/SAN SEBAS-
 TIAN, 943-28 79 90.
 Pedro Sancristobal, Postas, 41-6, 01004 VITORIA/GASTEIZ, 945-27 76 82.
 Jose M. Sanchez Carrión, Echedey, 5, 38760 LOS LLANOS DE ARIEDNA (La
 Palma).
 Carlos Santamaria, Buen Pastor, 13, 20005 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
 943-41 52 97.

* * *

Jose Ignacio Tellechea, Usandizaga, 27-5 izqda., 20002 DONOSTIA/SAN SEBAS-
 TIAN, 943-28 00 62.
 Francisco Tirapu, Plaza San José, 3, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 79 19.
 Juan M. Torrealdai, Ategorrieta, 23-2, 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
 943-27 17 13.

* * *

Martin Ugalde, Almirante Juan Allondo, Villa Carolina, A-4 dcha., 20280 HON-
 DARRIBIA (Gipuzkoa), 943-64 15 05.

Patxi Uribarren, Carmelo de Begoña, 10, 48004 BILBO, 94-412 43 43.
Ignacio Urquijo, Munibe, 48270 MARKINA (Bizkaia), 94-686 60 31.
Arantza Urretavizcaya, Avda. Madrid, 8-9, A, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
Tomas Uthurry, professeur, Grand Séminaire, Avenue Jean Darrigrand, 64100
BAYONNE (France), 59 63 33 40.

* * *

Josemari Velez de Mendizabal, Naparroa Etorbidea, 9-3, 20500 ARRASATE
(Gipuzkoa).
Charles Videgain, Solakia, 7, Avenue de Près, 64100 BAYONNE, 59 55 14 46

* * *

Mikel Zalbide, Carlos I, 13-9 C, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 54 62.
Gabriel Zapiain, Padre Larroca, 7 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
Anbrosi Zatarain, Zubietza, 40-2, 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 12 36.
Juan Jose Zearreta, Andrandi auzunea, 7-3, 48340 ZORNOTZA (Bizkaia),
94-673 15 20.
Agustin Zubikarai, Sabin Arana, 4-4, 48700 ONDARROA (Bizkaia), 94-683 02 87.
Jose Migel Zumalabe, Urbietza, 56-1, 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-45 95 97.

AURKIBIDEA 1988

AURKIBIDEA 1988

AGIRRE, Norberto: "Iparragirre" liburuaren aurkezpenean	445-447
AIERBE IRAOLA, Joxe:	
"Nere irratitxoa"	133-134
"Txekor zazpikia"	135-136
ALVAREZ ENPARANTZA, Jose Luis: Kostaldeko gipuzkeraren berri Txanka bertsolariaren bitartez	177-194
ARANA MARTIJA, Jose Antonio:	
Zaitegiren fondoa biltze eta banatzeaz.	117-118
Euskal katedraren lehiaketa eta eragina	361-378
"Iparragirre"	455-456
Kartografia erakusketak.	467-468
ARANGUREN, Patxi: Patxi Zabaleta Euskaltzain berria	37-38
ARDANZA, Jose Antonio, Lehendakaria: "Diccionario General Vas- co/Orotariko Euskal Hiztegia (1)"	109-112
ARZA, Rosa M. ^a : Argitarapen inventarioa	119-128
AURREKOETXEA, Gotzon: Euskal Herriko Hizkuntz Atlasgintza 1987an.	625-630
BADIOLA URIARTE, Ricardo:	
Euskaltzaindiaren argitarapenak	53-58
"Iparragirre"	449-453
BILBAO, Jon: La bibliografía y el euskera.	305-308
CHARRITON, Pierre:	
Patxi Zabaletaren hitzaldiari Piarres Xarriton-en ihardespena.	31-36
Bidarrai, euskara eta euskaltzaleak	561-568
ECHAIDE, Ignacio M. ^a (Eloy): Sobre el origen y parentescos del pueblo euskaro y su idioma.	315-344
ECHENIQUE, Maria Teresa: Stress and pitch	495-522
EUSKALTZAININDIA/Real Academia de la Lengua Vasca:	
Argitarapenen batzordearen erregelea bereziei prozedurazko xeheta- sun eranskina	41-46
Ipazter.	275-276
Ikaztegieta	277-278
Zenbait euskal toponimoren ortografiaz.	413-414
Urola Garaia	659
Gares	661
1987 eta 1988. urteetan batzarreetara joatea	469-470

Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak:	
1987-VII, IX, X, XI, XII	59-84
1988-I, II, III, IV, V, VI	421-436
Euskaltzaindiaren Aukitegia:	
Egoitza / Sede	673
“Azkue Biblioteka”.....	673
Gordailua / Almacén	673
Ordezkartzak / Delegaciones.....	675
Euskaltzainburugoa / Cargos académicos y ejecutivos	677
Batzorde guztien Organigrama / Organigrama de las Comisiones ..	679-682
Euskaltzain osoak / Académicos de número.....	683-684
Euskaltzain ohorezkoak / Académicos de honor.....	685-686
Euskaltzain urgazleak / Académicos correspondientes	687-692
GARMENDIA, M.ª Karmen: “Orotariko Euskal Hiztegia”ren aurkezpena	97-100
GARRIDO, Jose Antonio: Euskaltzaindia.....	459-460
GEREÑO, Xabier: Argitarapen inbentarioa.....	119-128
GONZALEZ ECHEGARAY, Carlos: Andrés de Poza en Flandes: una etapa de su vida casi desconocida	569-622
HARITSCHELHAR, Jean:	
Koldo Mitxelenaren oriomenez	113-116
Oxobi olerkaria	555-560
IRIGOIEN, Alfonso:	
Manuel Ziarsolo Gironella	147-148
Hitz hasieran agertzen diren ia-, ie-, io-, iu- bi silabakoak nola eman euskal toponimian.....	223-226
Ipazter herriko Udaletxeari erizpidea	275-276
Leku izenen euskarazko formak Nafarroan	279-280
Azkue, Arana Goiri eta Unamuno	391-402
Nafarroako leku izenen euskarazko formezi	647-650
Izen geografikoak	651-658
JIMENO JURIO, Jose M.^a: Encuesta toponomástica	289-302
KNÖRR, Endrike:	
Unas palabras en la presentación del libro “Toponimia de la Cuenca de Pamplona, Cendea de Galar”, de Jose M. Jimeno Jurío	461-462
Euskal konpletibatzaileak: bilduma baterako	522-534
Urola Garaia, diktamena.....	659-660
LARRE, Emile: Piarres Larzabal	473-477
LIZUNDIA, Jose Luis:	
1988. urterako Euskaltzaindiaren batzar egutegia.....	47-52
Ikaztegieta herri-izenari buruzko adierazpena	277-278
Urola Garaia, diktamena.....	659-660

MADARIAGA ARANA, Beatriz: Zamudioko toponimia	227-260
MITXELENA, Koldo: Koldo Mitxelenak Urduñan telefonoz esana Licenciado Pozari buruz	285-286
MORVAN, Michel: Coordination sans copule et redoublement expressif a labiale dans certaines langues de la Russie pre-slave	171-176
MUJICA URDANGARIN, Luis M.: Gipuzkoako euskal toponimiazko materialek	633-646
ONDARRA, Francisco: Igorre-ko Julen aita	483-485
ORONoz ZABALETA, Juan: Patxi Zabaleta euskaltzain berria	11-12
PAGOLA, Ines: Azkue versus Arana Goiri: hitz berriez	403-404
PRADERA, Jose Alberto:	
“Diccionario General Vasco / Orotariko Euskal Hiztegia (1)” liburuaren aurkezpena	89-90
Euskal katedraren mendeurrenra	407-410
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA (ikus Euskaltzaindia)	
ROTAETXE, Karmele: Azentua eta entonazioa: harremanak	195-220
SAN MARTIN, Juan:	
Jaizkibel mendiko izen zahar batzuk	261-272
J. Duvoisin kapitainaren lan ezezagun bati zenbait ohar	309-314
El libro “Iparragirre”	457-458
SANTXO URIARTE, Joseba A.: “Olgeta magikoa”	129-132
SARASOLA, Ibon: “Orotariko Euskal Hiztegia”ren aurkezpena	101-108
SATRUSTEGI, Jose M.:	
Jose Estornes Lasa	145-146
Migel Jabier Urmenate	487-489
Gares	661-662
TELLECHEA IDIGORAS, J. Ignacio: Los orígenes de la Academia de la Lengua Vasca y el epistolario de D. Carmelo de Echegaray	537-550
URRUTIA BADIOLA, Andres Maria: Testamentu irekirako ereduaren bidean	665-670
VALIENTE, Pilar: Euskal katedraren mendeurrenra	405-406
VIDEGAIN, Charles: Euskal Herriko hizkuntz Atlasgintza 1987an	625-630
VILLASANTE, Luis:	
Patxi Zabaleta jaunaren Euskaltzaindian sartzea	13-16
<i>Orotariko Euskal Hiztegiaren</i> aurkezpena	91-96
Koldo Mitxelena Elissalt	139-144
Aita Pedro Aranguren	149-150
Onomastikaz II. jardunaldiak. Sarrera	281-284
Onomastikaz II. jardunaldiak. Amaiera	287-288

Bilboko euskal katedraren ehunurteburua	355-360
Euskeria aldizkariaren bir-moldaketaz	415-417
Euskaltzain osoei batzarrerako txostenak eskatuz	419-420
<i>Iparragirre liburuaren aurkezpenean</i>	441-443
J. A. Mogelen <i>Cristaubaren icasbidea edo doctrina cristiania liburuaren aurkezpena</i>	463-466
Juan Gorostiaga Bilbao.	479-481
“Oxobi”-ren mendeurrenean	551-553
ZABAleta, Patxi: Euskaltzaindian sartzea	17-30
ZURUTUZA, Imanol: Partizipio perfektu-izan-aditz laguntzailea	153-170

EUSKERA XXXIII (1988,1)
Zuzenkizunak / Fe de erratas

orr. / pág.	lerr. / línea	Dio / Dice	Esan Behar du / Debe decir
207	10.	hitz-taldean	hitz-taldeak
207	13.	itaunari zera esan ...	itaunari erantzuteko, zera ...
209	2.	diakritikoa, hain zuzen ...	`diakritikoa ...
209	18.	'diakritikoa agertzen	'diakritikoa agertzen den
209	21.	barik <i>néi</i> silaban, lehen kasuan, eta <i>né</i>	barik <i>nèi</i> , ... eta <i>nè</i> ...

